34

In colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
vor apărea:

ESCHYL
Perșii * Cei șapte contra Tebei

B. P. HASDEU
Pagini alese

LIVIU REBREANU
Răscoala, partea I

LIVIU REBREANU
Răscoala, partea a II-a

GO MO - JO
Ospățul lui Confucius

B. GORBATOV
Neînfrînții

Lei 5

ION GHICA

34

ION GHICA

Din vremea lui Caragea

34

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

ION GHICA

Din vremea lui Caragea

SCRISORI CĂTRE V. ALECSANDRI

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Ediția de față este reprodusă după: Ion Ghica. Opere, vol. I, E.S.P.L.A., 1956. Nota bibliografică de la sfîrșitul fiecărei scrieri indică prima ei apariție.

PREFAȚĂ

Cu Ion Ghica, istoriografia literară din trecut a fost în genere nedreaptă. Considerate doar simple memorii, scrise de un om politic la sfîrșitul vieții, *Scrisorile către Vasile Alecsandri* s-au bucurat, ca opere literare, de puțină atenție din partea exegeților literari, iar unele istorii literare nici n-au înregistrat măcar numele lui Ghica printre prozatorii veacului al XIX-lea. Interesul pentru opera și activitatea memorialistului a sporit mult în ultimii ani. Numeroase studii și articole, ediții în tiraje mari din principalele sale scrieri, între care una de scrieri inedite, includerea scriitorului în programa analitică a învățămîntului mediu și universitar au contribuit într-o largă măsură la înțelegerea semnificației și valorii reale a operei lui Ghica, unul din prozatorii romîni cei mai talentați din veacul trecut.

*

Ion Ghica s-a născut la București, la 12 august 1816, dintr-o familie de boieri cu vechi tradiții în istoria Țărilor Romîne. Tatăl său, banul Dimitrie Scarlat (zis Tache) Ghica, era rudă apropiată cu Alexandru Ghica, primul domn regulamentar al Munteniei, aparținînd unei familii care a dat Moldovei și Munteniei, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, mai mulți domnitori. Mama se numea Maria, născută Cîmpineanu, soră a cunoscutului luptător patriot Ion Cîmpineanu. După o genealogie întocmită de scriitor

și publicată de fiul său Alexandru în 1904 [1], familia Cîmpineanu ar descinde direct din cea a Cantemireștilor, înrudindu-se prin urmare cu Dimitrie Cantemir. Legături apropiate de rudenie avea familia Ghica și cu Văcăreștii. Bunica scriitorului după tată era soră cu mama poetului Iancu Văcărescu. Într-o atare ambianță de familie, scriitorul va primi de timpuriu impuls spre cultură, spre lupta de emancipare socială și națională a țării sale, dar și un anumit orgoliu princiar, adesea afirmat mai tîrziu (nu o dată i-a încolțit gîndul să fie domnitor), o tendință dominatoare de a fi în vîrful ierarhiei sociale și de a întreține legături cu personalități de vîrf ale vieții politice a Europei. Mai avea șase frați mai mici, din care patru au murit în fragedă vîrstă, rămînînd în viață doar o soră, Maria, căsătorită Ollănescu, și un frate, Pantazi, cunoscut după 1860 ca ziarist și scriitor. A învățat carte, cum va relata mai tîrziu în *Scrisorile către Vasile Alecsandri (Dascăli greci și dascăli romîni, Școala acum 50 de ani)*, la început cu dascăli greci, în casă și la școlile grecești din București. Cu ajutorul unui secretar al tatălui său, Petre Nănescu, a deprins scrisul și cititul în limba romînă. Învățătura i-a fost îndrumată și de Eliade, care i-a dat lecții de gramatică romînă și care, împreună cu unchiul său, poetul Iancu Văcărescu, i-au trezit gustul pentru literatură. Prin 1831, Ghica a frecventat cursurile de limba și literatura franceză ale profesorului Vaillant, constind din lecturi și dicteuri din Voltaire, Montesquieu, Boileau, unde l-a cunoscut pe Grigore Alexandrescu, cu care s-a împrietenit ; din anul următor, frecventează, timp de trei ani, cu rezultate excelente, colegiul „Sf. Sava", avînd coleg pe Bălcescu. În această perioadă, sub influența unchiului său Ion Cîmpineanu și a poetului Iancu Văcărescu, fruntași ai mișcării de emancipare culturală și politică a Valahiei, i se formează gîndirea și i se cristalizează preocupările și aspirațiile. Participă la activitatea Societății „Filarmonice", care-și ține ședințele un timp la Cîmpineanu acasă și este înrîurit de ideile politice ale acestuia, care urmărea organizarea unei acțiuni hotărîte îndreptate împotriva regimului absolutist al lui Alexandru Ghica și a Regulamentului Organic. Sub auspiciile lui Cîmpineanu are loc și

[1] Vezi *Șepte biserici cu averea lor proprie*, București, 1904, p. 190.

debutul literar al lui Ghica. În 1835 i se tipărește, în cadrul „Filarmonicii", traducerea comediei *Prețioasele* de Molière, reprezentată în același timp de elevii conservatorului. În 1834 pleacă la studii în capitala Franței. Aici își dă bacalaureatul în litere (1836) și în științele matematice (1838), frecventează cursurile unei școli de arte și manufacturi, apoi ale Școlii de mine, pe care o absolvă la sfîrșitul anului 1840 ; de asemenea, cursurile de istorie, străbătute de o concepție democratică, ale lui Michelet, E. Quinet, Mickievicz. În afară de asta, desfășoară o activitate neobosită în scopul popularizării țării sale : întreține legături cu cercuri ale intelectualității franceze, publică știri despre viața politică din Țările Romîne, în presa franceză. În 1839, sub influența lui Cîmpineanu, venit pentru scurt timp la Paris, Ghica este printre inițiatorii înființării unei „Societăți pentru învățătura poporului romîn", al cărei program era *„răspîndirea învățăturii la locul nostru"*. La începutul anului 1841, Ghica se întoarce în țară, cu dorința de a-și valorifica cunoștințele în slujba țării sale, ca profesor sau ca inginer la minele de sare. Deși rudă cu domnitorul, i se refuză numirea în învățămînt, ca și în exploatarea minieră, fiindu-i cunoscute convingerile politice și legăturile avute cu Cîmpineanu (arestat din 1839) și cu Bălcescu (arestat și el, în urma descoperirii complotului din 1840), pe care Ghica l-a vizitat în închisoare îndată după sosirea din Franța. Pentru a se pune la adăpost și de alte surprize ale dizgrației oficiale, Ghica, la sfatul prietenilor săi, se decide, la sfîrșitul anului 1841, să plece la Iași, ducînd cu el o scrisoare a intelectualității progresiste din București către Mihail Sturza, în care se propunea domnului Moldovei să primească a fi domn și al Munteniei, realizîndu-se astfel Unirea Țărilor Romîne, ceea ce Sturza, măgulit, dar circumspect, a refuzat. În capitala Moldovei, Ghica își întîlnește prietenii din anii studiilor în Franța, pe Alecsandri în primul rînd. E numit profesor, la început de geologie și mineralogie, apoi de economie politică, membru al comitetului academic și inspector la Academia Mihăileană. În munca sa de profesor el a dovedit pasiune, cunoștințe întinse, talent didactic și organizatoric, fapt pentru care domnitorul Sturza i-a conferit, în 1843, rangul de vel-spătar. În 1844 a elaborat un

plan amănunțit de reorganizare a învățămîntului Moldovei, pe care l-a inaintat Epitropiei Învățăturilor Publice. Această lucrare, pe care intenționa, după mărturisirea lui, s-o tipărească într-o broșură, a fost publicată, parte în *Propășirea* din 1844, parte în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* din 1847. Ea accentua organizarea unei rețele de școli de diferite grade în limba națională și în mod deosebit dezvoltarea învățămîntului la sate. În anii petrecuți la Iași, ca și în cei următori, Ghica se află în centrul frămîntărilor politice și culturale, ca unul din principalii inițiatori și organizatori ai acțiunilor pregătitoare ale revoluției de la 1848. În toamna lui 1843 întemeiază la București, împreună cu Bălcescu și Tell, societatea politică secretă „Frăția", din care fac parte scriitori și oameni politici atît din Muntenia. cît și din Moldova. În anul următor, împreună cu Kogălniceanu și Alecsandri, scoate la Iași revista *Propășirea* și se numără printre colaboratorii ei cei mai activi, asigurînd în același timp colaborarea și a altor scriitori munteni, de pildă a lui Bălcescu și Gr. Alexandrescu, prieteni ai săi și membri ai „Frăției". În *Propășirea*, Ghica publică lecția de deschidere, *Despre importanța economiei politice*, ținută cu un an înainte la Academia Mihăileană, un articol intitulat *Ochire asupra științelor*, un altul, *Măsuri și greutăți*, și o parte a proiectului său de reformă a învățămîntului, sub titlul *Însemnări asupra învățăturii publice*. În toate aceste articole, care aveau menirea de a populariza și a face accesibile cunoștințe științifice aride în pături cît mai largi de cititori, el se dovedește un spirit luminat. Ideea de progres, de libertate, este afirmată des. În *Despre importanța economiei politice*, de pildă, autorul vorbește entuziast despre cuceririle industriei moderne, pe care o consideră *„înainte alergătorul neatîrnării și slobozeniei"*, care-și *„împlîntă steagul ei mai sus decît acela al războaielor și barbariei"*; *Ochire asupra științelor* este un elogiu adus minții creatoare a omului, științei și progresului, ideii de libertate. *„Omul nu este desăvîrșit* – subliniază Ghica – *nu este ce poate fi, decît prin slobozenie."*

Ghica părăsește Iașul la sfîrșitul anului 1844, fiind chemat la București de tatăl său, grav bolnav. În anii următori, după moartea tatălui, petrecută la începutul lui 1845, el călătorește în străinătate, stabilindu-se apoi la Paris, unde devine președintele „Societății studenților romîni", înființată în decembrie 1845. Societatea, pusă sub patronajul poetului Lamartine, avea menirea să ajute pe tinerii săraci la studii în străinătate. Ea cuprindea un mare număr de tineri moldoveni și munteni, aflați la studii în capitala Franței, între ei Bălcescu, Bolintineanu, C. A. Rosetti (secretarul societății), frații Golești etc.; societatea nu era lipsită de scopuri politice ascunse.

În 1847 Ghica se întoarce în țară, cu intenția de a candida pentru postul de deputat al districtului Dîmbovița. Domnitorul Bibescu, însă, îi contestă dreptul de a fi ales. În lunile următoare ia parte activă la pregătirea revoluției din Muntenia; face parte din comitetul revoluționar, instituit în aprilie 1848, apoi din comisia supremă și executivă a revoluției, alături de Bălcescu și Al. C. Golescu, care avea menirea de a coordona întreaga pregătire și desfășurare a evenimentelor. Curînd însă e trimis de comitetul revoluționar la Constantinopol pentru a cîștiga bunăvoința Porții și a altor mari puteri față de cauza revoluției. În capitala Turciei, Ghica a dat dovadă de multă rîvnă și tact politic în susținerea cauzei revoluției muntene, care, prin semnarea constituției de către Bibescu, la 11 iunie, și prin instaurarea apoi a guvernului provizoriu, repurtase victoria. Cu toate acestea, misiunea lui Ghica la Constantinopol n-a izbutit. Revoluția a fost înfrîntă, în urma trădării ei de către unii conducători care au abătut-o, în bună parte, de la țelurile ei, și a intervenției armatelor turcești. Rămas în Constantinopol, Ghica a ținut legătură cu ceilalți capi ai mișcării aflați în exil, în primul rînd cu Bălcescu, pe care l-a stimulat în acțiunea sa desfășurată în Ardeal în scopul împăcării revoluționarilor romîni și maghiari și a unirii forțelor acestora în lupta comună împotriva despotismului habsburgic. În acest sens Ghica a adresat scrisori lui Kossuth și generalului Bem. Și în alte probleme, Ghica și Bălcescu s-au situat pe o poziție comună. În 1849 plănuiau să scrie împreună, la Constantinopol, o lucrare despre *Ideile revoluției romîne*. Treptat însă, Ghica se înstrăinează de țelurile revoluției, o dată cu accentuarea poziției sale filoturce. Are convingerea pe care o susține în corespondența sa că Țările Romîne

se pot emancipa şi pot dobîndi constituţie numai sub suzeranitatea Turciei. Din atitudinea Turciei faţă de revoluţia munteană, Ghica nu trăsese nici o concluzie. Poziţia sa echivocă, confuză un timp, apoi vădit străină de cauza revoluţiei i-a fost reproşată sever de Bălcescu în scrisorile sale. În 1854 i se oferă de către guvernul turc funcţia de guvernator al insulei Samos din Marea Egee, ceea ce Ghica, după oarecare ezitări, primeşte, fiind, timp de aproape cinci ani, un bun funcţionar al Porţii, răsplătit de sultan cu decoraţii şi cu titlul de *prinţ*. Perioada şederii la Samos, ca dregător otoman, unde Ghica, în genere bun organizator, trebuie să spunem că a făcut multe lucruri bune pentru insulari (şosele, şcoli, o constituţie), a fost rău privită în ţară, încît atunci cînd, la sfîrşitul anului 1858, în toiul luptei pentru Unire, Ghica se decide să se întoarcă în patrie, pentru a candida deputat, i se contestă dreptul de a fi ales şi e nevoie, pentru a fi reintegrat în drepturi, de proces şi de o lungă pledoarie în faţa instanţelor judiciare.

La începutul domniei lui Cuza, Ghica e numit, pentru scurtă vreme, prim-ministru şi ministru de Interne, o dată în Moldova, apoi în Muntenia. În 1864 e, un timp, vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor. Apoi, neînţelegînd sensul reformei agrare şi al loviturii de stat din 1864, se îndepărtează total de domnitor, devenind unul din principalii organizatori ai complotului de la 11 februarie, care l-a detronat pe Cuza. În această perioadă Ghica colaborează cu articole politice şi economice la ziarul *Independenţa* (1861–1863), cu un studiu, *Dacia veche*, la *Revista romînă* (1861–1862) a lui Al. Odobescu, şi publică, în 1865, primele două broşuri din *Convorbiri economice* (următoarele patru vor apărea, pe rînd, în 1869, 1872, 1873 şi respectiv 1875). Lucrarea îşi propune să lămurească pe înţelesul tuturor noţiuni dificile de economie politică (muncă şi proprietate, împrumuturile statului, credit, finanţe, industrie etc.). În ce priveşte concepţia economică, Ghica se vădeşte adept al teoriilor economiei politice liberale din Apus. El pledează pentru o cît mai largă libertate a comerţului şi pentru dezvoltarea industriei. Îi repugnă funcţionarismul, pe care-l consideră o adevărată plagă socială, recomandînd părinţilor să-şi dea mai bine copiii să înveţe meserii sau să se iniţieze în comerţ. Ideea de progres, că socie-

tatea merge înainte şi că nu poate fi oprită din drumul ei, este insistent subliniată. *„Popoarele* – scrie Ghica în prefaţa ediţiei a III-a a *Convorbirilor economice* – *nu se mai întorc înapoi şi trecutul nu mai revine, nici sîntem dintr-acei care ar dori să-l mai vază, chiar de ar mai fi cu putinţă. Credem în progres, căci el este o condiţiune a naturii fizice şi morale, căci numai el ne poate duce sigur la înălţimea la care ne este permis să aspirăm ca societate şi ca naţiune; dar ştim că el nu se realizează decît prin ştiinţă.*" În aceeaşi prefaţă, autorul condamnă superstiţiile şi ignoranţa în care trăieşte poporul şi afirmă necesitatea culturalizării lui. Există în *Convorbiri economice* numeroase şi ample referiri critice la starea grea a ţărănimii, la mortalitatea ridicată a populaţiei din cauza bolilor şi a mizeriei, la armată, devenită instrument de represiune a poporului, la adresa războaielor, aducătoare de nenorociri în viaţa omenirii etc. Alături de atare idei valoroase, care sînt dovada unei gîndiri sănătoase, progresiste, şi care precumpănesc în mod hotărît, există uneori şi idei ţinînd de o concepţie retrogradă care, dacă nu alterează, în ansamblu, valoarea lucrării, o umbresc pe alocurea totuşi. De pildă, părerea, exprimată în capitolul *Proprietatea*, că claca este un drept legal al proprietarilor de moşii, că mulţi din moşieri, oameni cumsecade, şi-au agonisit averea şi pămînturile în mod cinstit (se face chiar o demonstraţie teoretică menită să ilustreze cît de uşor e să agonişeşti moşii prin mijloace cinstite) şi ca atare, ei trebuie respectaţi; reprobabili sînt doar ciocoii care-şi durează averi din spoliere şi jaf. Deci teoria boierului bun, cu dragoste de ţară, şi a boierului rău, ciocoiul, pe care am întîlnit-o şi la alţi scriitori paşoptişti, între care Nicolae Filimon şi Vasile Alecsandri. Se face apoi, în *Convorbiri economice*, pe linia accentuării importanţei dezvoltării industriei şi comerţului, o ciudată apologie a posesorului de capital, de a cărui propăşire Ghica leagă nemijlocit, printr-o argumentaţie sofistică, propăşirea muncitorului. Atare idei, însă, apar izolate în *Convorbiri economice*, distonînd cu spiritul înaintat care străbate în general lucrarea. Scrisă, nu ca un tratat arid, ci, cum indică şi titlul, sub forma unei discuţii vii, antrenante, lucrarea are un vădit caracter literar, anticipînd prin arta

de povestitor, de bun *causeur*, *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, opera sa cea mai de seamă. Sînt, în *Convorbiri economice*, în genere scrise cu talent literar, admirabile tablouri de moravuri, cum e descrierea unei serate la Tîrgoviște, la care ia parte „elita" orașului, discuțiile politice din Cișmigiu etc.

După detronarea lui Cuza, Ghica este prim-ministru al celui dintîi guvern al „monstruoasei coaliții", apoi, de cîteva ori, ministru, pînă în 1871, cînd, jignit de domnitorul Carol pentru că, în calitate de ministru de Interne, n-a luat măsuri prompte pentru a opri la timp o manifestație antiprusacă, se retrage din viața politică. În 1874 e ales membru al Academiei Romîne, trei ani mai tîrziu i se încredințează Direcția generală a teatrelor pe care o conduce pînă în 1881. Ca director al teatrelor, Ghica a adus mari servicii scenei romînești El ia măsuri de îmbunătățire a repertoriului și de întărire a corpului actoricesc. În locul pieselor bulevardiere străine, care inundaseră scenele noastre și treziseră indignarea intelectualității legate de popor (cronicile teatrale scrise în această vreme de Caragiale și Eminescu sînt edificatoare), Ghica se străduie să alcătuiască un repertoriu în care preponderența s-o aibă piesele cele mai bune ale literaturii universale, precum și piesele naționale. În acest sens, el pune să se traducă piese din Calderon de la Barca, Shakespeare, Molière, Corneille, Goldoni, Goethe, Schiller, Hugo [1] (el însuși traduce *Hernani* de V. Hugo) și stimulează pe Alecsandri și pe alți scriitori mai tineri, precum Ollănescu-Ascanio, Gr. Ventura, Macedonski, de a scrie piese originale. În timpul directoratului său au fost jucate pe scena Naționalului bucureștean o serie de piese originale bune, între care, unele ca : *Despot-vodă, Sînziana și Pepelea* de V. Alecsandri, *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale, au intrat în fondul de aur al dramaturgiei noastre. Ghica s-a îngrijit apoi de buna retribuire și calificare a actorilor, de trimiterea unor tineri actori talentați ca Aristizza Romanescu, Gr. Manolescu, Ștefan Iulian să studieze arta scenică în străinătate, ca bursieri, cu artiști celebri ca artista engleză Ellen Terry sau actorul francez Delauney.

[1] Vezi *Ion Ghica, Documente literare inedite*, E.S.P.L.A., 1959, pp. 135—136.

În această perioadă, la îndemnul lui Vasile Alecsandri, Ghica începe să-și scrie opera sa memorialistico-epistolară, aceea care va face cu adevărat renumele său, *Scrisori către Vasile Alecsandri*. Într-o seară de iarnă, cum relatează Ghica mai tîrziu (*Introducțiune)*, cei doi prieteni iau hotărîrea să-și scrie unul altuia, sub formă de epistole, amintirile din tinerețe. Rezultatul acestei înțelegeri sînt amintitele *Scrisori...*, care sînt trimise lui Alecsandri cu începere din 1879, și care, din anul următor, apar an de an în revista *Convorbiri literare* (cîteva, mai tîrziu, vor apărea în *Analele Academiei Romîne* și *Revista nouă)* încît, în 1884 ele pot forma substanța unui volum care se și tipărește atunci. Peste trei ani apare o nouă ediție, mult amplificată. Mai puțin zelos în respectarea angajamentului luat, Alecsandri a scris doar trei atare epistole : *Vasile Porojan, Iată-ne cu iarna în țară,* și *Pîinea amară a exilului*.

În 1881, Ghica e numit ministru al țării la Londra, calitate în care rămîne pînă în anul 1890 și care-i dă răgaz să desfășoare o bogată activitate scriitoricească. O bună parte din *Scrisori...* sînt scrise acum. Din 1882 datează începutul unei comedii satirice de moravuri pe care intenționa să o scrie în colaborare cu D. Ollănescu-Ascanio. Cele cîteva scene rămase, scrise de Ghica, sînt mărturia unui talent autentic de scriitor dramatic. În 1889, publică *Amintiri din pribegia după 1848*, volum masiv de documente și scrisori privind activitatea sa și a celorlalți revoluționari la 1848 și în perioada exilului. Din 1890 se păstrează schița unei scenete antipoliticianiste, *O ședință de sfat administrativ la piei-roșii cu leafă*, în care atacă deosebit de violent pe liberali și conservatori. Scriitorul se stinge la 22 aprilie 1897, în vîrstă de 81 de ani, la moșia sa de la Ghergani.

Cînd, în 1871, decepționat, se retrăgea din viața politică, iar peste trei ani era ales membru al Academiei și mai apoi președinte al ei, Ghica nu era cunoscut ca scriitor și desigur nimeni nu bănuia că acest „prinț" de aproape 60 de ani — fost în atîtea rînduri ministru și prim-ministru, întreținînd relații amicale apropiate cu -

personalități de vîrf din viața politică a vremii – se va dedica la bătrînețe activității scriitoricești, înălțînd unul din monumentele de seamă ale literaturii romînești. Îndreptarea lui Ghica spre creația literară, în anii tîrzii din amurgul vieții, răspundea de fapt vocației sale și unei dorințe din tinerețe, pe care autorul, furat de valul altor ambiții, a încercat zadarnic să o reprime. Încă în 1835, înainte de a pleca la studii în Franța, cînd încredințează tiparului traducerea *Prețioaselor* lui Molière, Ghica nutrea dorința de a deveni scriitor. Mai tîrziu, la 1849, așa cum reiese dintr-o scrisoare a lui Alecsandri, Ghica avea gata o încercare de roman pe care intenționa să o publice în foiletonul ziarului *Bucovina*. Scrierea, rămasă în manuscris și publicată abia anul trecut [1], o imitație după romanul *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale* [2] de L. Reybaud, este, înaintea fragmentului lui Kogălniceanu publicat la 1850 în *Gazeta de Moldavia*, prima încercare de roman în literatura romînă. Ea se impune prin referirile sale stăruitoare la societatea romînească din preajma anului 1848, prin caracterul său critic deosebit de ascuțit. *Convorbirile economice*, tipărite începînd din anul 1865, menite a populariza idei științifice, sînt în ansamblu o operă literară. Tablouri și figuri de epocă, surprinse cu vervă satirică, anunță lumea și condeiul corosiv al lui Caragiale. Din aceeași vreme se păstrează și un pamflet intitulat *Scrisoarea studenților din facultatea creierului din planeta Jupiter*, de asemenea rămas în manuscris, îndreptat împotriva naționalismului și șovinismului.

Așadar, cînd tîrziu, la 1879, în vîrstă de 63 de ani, începe să scrie admirabilele *Scrisori către V. Alecsandri*, modele neîntrecute ale memorialisticii romînești, Ghica era un om cu o întinsă experiență de viață și cu un condei încercat nu numai în opere științifice, unde se manifestă peste tot vocația de scriitor, ci și în direcția scrierilor propriu-zis beletristice.

Înaintea lui Ion Ghica, literatura memorialistico-epistolară a mai fost cultivată la noi de C. Negruzzi. Cele peste 30 de scrisori, publicate începînd din anul 1837 în presa timpului și adunate în

[1] Vezi *Ion Ghica, Documente literare inedite*, E.S.P.L.A., 1959.
[2] *Jérôme Paturot în căutarea unei poziții sociale* (fr.).

1857 în volumul *Păcatele tinerețelor*, sub titlul *Negru pe alb*, consemnează într-un stil concis, cu spirit de observație fin, aspecte ale societății contemporane autorului. Scrisorile lui Negruzzi, în genere lapidare, foarte concentrate, variate ca problematică, sînt, în ansamblu, niște admirabile foiletoane. Epistolele lui Ghica se referă la aceeași epocă, întregind însă o frescă mai bogată. Tablourile sînt mai ample, mai complexe, cu mai multă culoare decît la Negruzzi, unde imaginea societății romînești apare mai simplificată. Mulți scriitori, fără a folosi forma epistolară, au scris, anterior sau concomitent cu Ghica, proză memorialistică. Se poate cita în acest sens literatura de călătorii, așa de abundent reprezentată de un Dinicu Golescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Ion Codru-Drăgușanu (la acesta se folosește chiar forma epistolară), Dimitrie Rallet, Nicolae Filimon etc., precizînd însă că, în asemenea cazuri, scriitorii se referă la o realitate foarte apropiată în timp, unele au chiar caracterul unor jurnale, pe cînd Ghica evocă oameni și întîmplări din perspectiva, adesea a peste 50 de ani depărtare. Mai trebuie amintite *Suvenire*[le] *contimpurane* ale lui G. Sion, tipărite în anul 1888 (parte din ele apăruseră cu mult înainte în *Revista Carpaților* – 1860–1861), foarte interesante amintiri ale copilăriei și tinereții autorului cu referiri la epoca evocată și de Ghica. Toți acești scriitori, diferiți ca orientare artistică și putere a talentului, îi premerg, într-un fel sau altul, memorialistului Ghica. Nici unul însă nu a realizat o cronică mai bogată și mai pasionantă a primei jumătăți a veacului trecut, la noi, ca autorul *Scrisorilor către Vasile Alecsandri*.

Scrisorile... lui Ghica au, evident, în primul rînd o mare valoare istorico-documentară. Istoria culturii romîne, a mișcării de idei în secolul al XIX-lea, nu se poate studia temeinic fără opera memorialistică a lui Ghica, care, în acest sens, e o mină foarte prețioasă de informație. Principalele date biografice pe care le cunoaștem despre N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, N. Filimon și, într-o măsură, despre Anton Pann, provin în bună parte din *Scrisorile...* lui Ghica. Știri importante ne-a lăsat Ghica și în legătură cu Alecsandri, Eliade și alți scriitori cunoscuți ai vremii. Deosebit de bogate sînt referirile la mișcarea politico-culturală din prima jumătate a

veacului trecut (date prețioase în legătură cu răscoala lui Tudor și a eteriștilor din 1821, constituirea și activitatea societăților „Frăția", „Societatea literară", în legătură cu apariția revistei *Propășirea*, pregătirea revoluției de la 1848, dezvoltarea teatrului, a școlii, în legătură cu obiceiurile și moravurile epocii).

Pe lîngă interesul documentar pe care îl suscită, *Scrisorile...* lui Ghica sînt în același timp opere de mare preț ale tezaurului nostru literar. Evocarea oamenilor, a epocii, se face nu cu metoda reconstituirii seci, așa cum procedează, să zicem, un istoric sau un sociolog, ci cu mijloace scriitoricești. Artist adevărat, Ghica știe să descopere în spatele unui eveniment istoric, a unei personalități pe care o evocă, pulsația vie a vieții.

Povestirea nu e simplă, liniară, concentrată asupra unei întîmplări, a unei biografii, ci arborescentă, presărată cu numeroase paranteze și digresiuni, cu referiri bogate la viața socială și politică, încît, luate în ansamblu, epistolele lui Ghica întregesc o bogată frescă a epocii. Așa sînt scrisorile despre Grigore Alexandrescu, Nicu Bălcescu, Teodor Diamant, Căpitanu Laurent, Generalul Coletti etc. Reconstituind, de pildă, drumul vieții, personalitatea umană, caracterizată printr-o mare demnitate, modestie și onestitate, a lui Gr. Alexandrescu, memorialistul depășește adesea cadrul biografiei stricte a eroului său și evocă, în pasaje ample, atmosfera școlii lui Vaillant, Societatea „Filarmonică", arestarea tinerilor patrioți grupați în jurul lui Cîmpineanu etc. Procedeul este asemănător și în epistola despre Nicu Bălcescu. Autorul însuși, obișnuit să-și autocaracterizeze scrisul, mărturisește la un moment dat :

„La citirea celor dintîi rînduri ale acestei epistole, ai crezut, sînt sigur, că-mi propuneam o biografie a multregretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul cînd am luat pana în mînă. Dar, cu cît înaintam scormonind și dezgropînd în memoria mea cele petrecute de este acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam de la copil la bărbat, de la scriitor și istoric, la omul politic, cu atît viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor cari au

jucat un rol în țara noastră de la 1841 pînă la 1853 [1], *anul în care el a părăsit lumea, lăsînd un gol mare între noi" (Nicu Bălcescu).* În *Teodor Diamant* digresiunile sînt și mai pregnante, ele avînd uneori caracterul unor descripții realiste de cadru. Epistola, scrisă în Anglia, începe cu considerații generale despre firea și obiceiurile englezilor, evocă o amintire hazlie despre un negustor parizian, trece printr-o capricioasă dar logică asociație de idei, la caracterizarea unui notar de sat, incult și demagog, apoi ni se anunță eroul povestirii, fără însă a ni-l prezenta, pentru că autorul mai are de narat întîmplări interesante, legate de începutul războiului ruso-turc din anul 1828. Descrierea Bucureștiului cuprins de panică, cu alaiul grotesc al oștirii turcești care părăsea orașul, convoiul lung de trăsuri care transportă boierii și avutul lor pe drumul Cîmpinei spre Brașov întregesc un foarte bun tablou menit să înfățișeze atmosfera, cadrul social-istoric. Abia după toate aceste lungi digresiuni introductive, care ocupă mai mult de jumătate din spațiul epistolei, autorul ni-l prezintă pe Diamant, relatîndu-ne cîteva momente semnificative din viața lui, nu lipsite și ele de incursiuni laterale. La fel ca în epistola de mai sus, în epistolele *Căpitanu Laurent* și *Generalul Coletti*, personajul al cărui nume dă titlul bucății și asupra căruia pare că scriitorul are intenția de a-și concentra atenția este, în realitate, doar un pretext de a vorbi, într-un caz, despre viața studenților romîni în capitala Franței, pe la 1835, în celălalt despre perioada șederii sale la Samos, despre viața și moravurile locuitorilor din insulă. Multe din epistole sînt, de fapt, niște admirabile schițe de moravuri *(Din vremea lui Caragea, Băltărețu, Un bal la curte, Un boier cum a dat Dumnezeu, Moravuri de altădată* etc.), care evidențiază un bun observator și care evocă cu forță de scriitor realist societatea feudală. Memorabilă este, în acest sens, evocarea domniei lui Caragea, cu tabloul dramatic al epidemiei de ciumă, cu jaful în administrație organizat pe scară mare și patronat de însuși domnitorul ; petrecerile, jocul de cărți, în care-și iroseau viața și averea boierii *(Un bal la curte, T. Diamant)* ; procesul de ruinare economică a boierimii înecată în datorii la cămătari ca Băltă-

[1] 1852. V. ediția de față n. 1, p. 252

rețu, în epoca lui Dinu Păturică, vînzarea slujbelor *(Din vremea lui Caragea, Introducțiune)*; felul capricios în care se împărțea dreptatea de către justiția timpului *(Introducțiune)* etc. Critica feudalismului capătă adesea la Ghica forme deosebit de ascuțite. În scrisoarea *Un boier cum a dat Dumnezeu* se povestește despre obiceiul agăi Buzoianu, un om cinstit, de a-și împărtăși cîte vreunui prieten, în orele de după-masă, impresiile despre trecătorii care se perindau pe sub balconul casei sale, ce da spre stradă. Reflecțiile Buzoianului întregesc, întocmai ca o succesiune de instantanee cinematografice, un foarte bogat și original tablou al corupției regimului feudal. Iată un fragment:

„Ce mai bunătate de boțoman ăsta care trece! În trei ani cît a fost asupra cișmiului, și-a făcut casă boierească și și-a cumpărat și moșie; lua bani cu lopata de la brutari și grinari, ca să suie prețul pînei săracilor.

Dar dumnealui care vine pe colo! Cînd era la armășie, închiria țigani domnești cu cetele, de lucrau ca salabori la binale, și banii îi băga el la buzunar. Așa a făcut starea asta mare ce i-o vezi...

În casă la dumnealui cînd te duci, ceasornicile îți împuie urechile; la fiecare ceas bat și cîntă toate deodată. Se știa de la fiecare concipist și pitar ce mijlocea cîte o sută de galbeni și un ceasornic cu muzică pe deasupra...

Dar dumnealui! Știi ce făcea cînd era logofăt? Înhăma opt cai de poștie la trăsură cu podorojna de la casă; își punea băbaca la dreapta ș-o pleca prin județe în inspecție. Băbaca se tocmea, logofătul esecuta; se întorcea acasă umflat ca un roi...

Ăsta om meșter: fură ouă de sub coțofană, fără a o face să cîrîie. Cînd era judecător, se învoia cu amîndoi împricinații și lua și de la unul, și la altul. Către unul se obliga să cîștige judecata, către celălalt să-și dea glasul în favorul lui, așa că hotărîrea ieșea cu patru iscălituri în favorul celui dintîi și cu părerea deosebită a sa în favorul celui d-al doilea; încît își ținea cinstit tocmeala și către unul, și către altul. Banii se depunea totdauna înaintea judecății într-o a treia mînă."

Există în *Scrisori...* un mare număr de atare siluete, admirabil schițate, reprezentînd lumea feudală în descompunere: domni

tirani, asupritori cinici ai norodului, ca Mavrogheni *(Băltărețu)*, sau Caragea *(Din vremea lui Caragea)*, ispravnici necinstiți și prevaricatori, cum e clucerul Gheorghescu *(Clucerul Alecu Gheorghescu)*, boieri avari ca Furtună *(Moravuri de altădată)*, sau degenerați ca „prințipul Zamfir" *(Băltărețu)*, mari cămătari ca Băltărețu *(ibidem)*, figuri de dascăli greci și romîni, cu metode „pedagogice" ca acelea folosite de dascălul Chiosea *(Școala acum 50 de ani, Dascăli greci și dascăli romîni)* etc.

Ghica e un mare portretist. Povestirea unei întîmplări semnificative sau simpla schițare a unor trăsături sau reacții fizionomice, a unor gesturi, surprinderea unor discuții sînt suficiente pentru a fixa portretul unui personaj. Uneori, consemnarea doar a unei replici are putere caracterizatorie pentru schițarea profilului moral al celui care-o rostește. De pildă, notarul Bulamac, care folosește stîlcit sensul unor cuvinte, provocînd, ca și unii eroi caragialieni, efecte comice: *„Eu, domnule, nu sunt numai democrat, sunt chiar demagog. Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri și distincțiuni d-alea între făpturile lui Dumnezeu. Cer să fim toți o apă..."* *(Teodor Diamant)*; sau un politician care-și atribuie merite exagerate: *„Uite* – spune el amărît – *mi-e rău de tot, o să mor; nu doar că mi-e frică de moarte, știi cîte gloanțe am în trup; moartea am văzut-o de multe ori în față și sînt obișnuit cu dînsa, dar mă gîndesc că de-oi muri, se prăpădește țara"* *(Dascăli greci și dascăli romîni)*. În caracterizarea lui Caragea e foarte concludentă o întîmplare: un boier pe care Caragea îl dojenea pentru niște hoții săvîrșite, din care nu-i făcuse și lui o parte îndestulătoare de cîștig, a răspuns amenințărilor domnitorului, prin următorul dicton, rostit în grecește cu un calm cinic: *„fur, furi, fură"*, desemnînd prin aceasta întregul regim patronat de voievodul spoliator; iar Caragea, în loc să-l pedepsească, i-a dat rang de boier mare.

Ceea ce caracterizează arta portretistică a lui Ghica este nota de firesc, lipsa șarjei sau a idealizării șocante. Atunci cînd memorialistul se referă în epistolele sale la prieteni apropiați, figuri scumpe culturii noastre, ca Bălcescu, Alexandrescu, N. Filimon etc., folosind de astă dată larg elementul biografic, el realizează nu numai admirabile portrete ale personalității lor umane, ci și a

celei artistice. De pildă, aceste rînduri referitoare la Gr. Alexandrescu :

„A zice de dînsul că a fost poet, şi poet de un talent superior, nu este destul. El a fost un suflet mare şi nobil, o inimă curată şi generoasă, vesel şi glumeţ ; îi plăcea societatea aleasă ; şi dacă cîteodată căuta singurătatea, era mai mult ca o alinare la amărăciunea vieţei, de aceea şi scrierile lui dintr-acele momente respiră o stare de întristare melancolică a sufletului său.

Era de şcoala aceea care consideră darul poeziei ca un depozit sacru, pe care omul înzestrat de sus este dator să-l păstreze curat, neatins de patimile şi slăbiciunile omeneşti, aşa că el privea în sus, în linişte senină, splendoarea adevărului, şi frumosului care luminează binele şi loveşte viciul şi nemernicia ; în mîndra şi majestoasa sa indignaţiune, condeiul său stigmatiza înjosirea, cinismul şi lipsa de probitate, precum o vedem în unele din poeziile sale.

Viaţa lui a fost o viaţă de luptă şi de martir ; a luptat pe faţă, cu curaj, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului şi năpăstuirii, păstrînd totdeauna căldura şi devotamentul tinereţii. A luptat fără altă ambiţiune decît aceea de a fi folositor ţării sale. Condeiul său original şi plin de spirit şi de graţie nu s-a inspirat decît de pulsaţiunile mari şi patriotice ale sufletului său“ (Amintiri despre Grigorie Alexandrescu).

Astfel de pătrunzătoare şi plastice caracterizări sintetice sînt precedate, la Gr. Alexandrescu şi Anton Pann, de observaţii sau descrieri detaliate, uneori foarte interesante şi sugestive, ale operei, care dovedesc gust literar şi lecturi întinse.

Dispunînd, cum remarcă Tudor Vianu [1], de o prodigioasă memorie vizuală şi auditivă, Ghica reconstituie, în descrieri plastice care merg pînă la detalii, aspectul Bucureştiului la începutul veacului trecut : uliţele, curţile boiereşti, interiorul caselor, îmbrăcămintea, vorbirea oamenilor. Un fragment din admirabila evocare a capitalei noastre în epistola *Băltăreţu* ni se pare concludent pentru ilustrarea marilor calităţi descriptive ale memorialistului :

[1] Vezi *Tudor Vianu, Arta prozatorilor romîni*, Bucureşti, 1941.

„Trecură două ore după asfinţitul soarelui şi cerul era fără lună şi fără stele, cînd o butcă – numai bronzuri şi poleieli, dinainte, d-a dreapta şi d-a stînga caprei vizitiului, cu două sirene aurite, cu coadele încolăcite şi cu capetele cătînd spre două mirtoage de cai cu hamurile legate cu sfoară, vizitiul cu cojoc peste cămaşa lungă, şi cu doi feciori dindărăt cu cauce pe cap – cobora la vale spre curtea banului Ghica, urmînd la pas după un ţigan desculţ şi zdrenţăros cu o masala mare pe spinare. Podelele jucau ca clapele unui clavir sub roatele butcei şi aruncau în sus din bazna stropi de noroi apătos, care la lumina păcurei luminau parc-ar fi fost pietre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boier cu ceacşiri şi cizme roşii, cu o giubea soioasă îmblănită, cu nafe şi în cap cu un işlic în patru colţuri ; degetele boierului erau pline de inele de rubin, de smaragd şi de diamant.“

Evocarea societăţii romîneşti, în prima jumătate a veacului trecut, cu marile păcate sociale, dar şi cu elanul generos cheltuit în lupta pentru emancipare politică şi culturală, a unor intelectuali patrioţi, ca Bălcescu, Alexandrescu, Iancu Văcărescu, Anton Pann, N. Filimon şi alţii, evocaţi cu căldură, este însoţită adesea de referiri tăioase la realitatea contemporană redactării *Scrisorilor...* În *Liberalii de altădată*, dezvăluirea politicianismului corupt al Romîniei de la sfîrşitul veacului trecut se face în stil direct, de pamflet : *„Fatuitatea facţioşilor şi a demagogilor, a albilor şi a roşilor* [1]*, este atît de mare şi-i orbeşte pe unii şi alţii pînă-ntr-atîta, încît îşi atribuie lor şi numai lor evenimentele cari au rezultat din cauze mari şi complexe, la care ei au fost cu totul străini. Publicul, crezător şi uimit, se închină cînd unora, cînd altora ; răii şi trădătorii de ieri devin geniuri şi patrioţi devotaţi de a doua zi, pînă ce iar se întoarce sfera, de ies ceilalţi dasupra, încît romînul, neştiind la ce sfînt să se închine, îşi dă numele tuturor admiraţiunilor şi recunoştinţelor telegrafice.“* Alteori, în *Dascăli greci şi dascăli romîni*, vorbind despre stadiul precar al şcolii la noi, în prima jumătate a secolului trecut, autorul conchide cu reflecţii critice foarte severe, privind marile carenţe ale învăţămîntului romînesc de la sfîrşitul veacului.

[1] *Albii* şi *roşii*, nume date conservatorilor şi liberalilor.

Opera memorialistico-epistolară a lui Ghica, bogată frescă a unei epoci agitate, reflectă însă și unele tendințe retrograde, contrare spiritului și orientării generale progresiste în care e concepută. Apar uneori note șovine, înclinarea de a arăta că tot răul în societate se datorește fanariotismului, străinilor, deși, cum am mai menționat, Ghica a luat cu alte prilejuri atitudine față de excesele naționaliste. Ghica este apoi adeptul unei teorii împăciuitoriste cu privire la clasele sociale. E de părere că orice reformă, tendință novatoare, trebuie să pornească de sus, „de la clasele luminate", și nu de la clasele de jos, care în felul acesta și-ar pierde „spiritul de conservațiune", dînd naștere la agitații sociale *(Introducțiune)*. E exprimat aci un punct de vedere conservator, un raționament tipic concepției boierimii, căreia-i e frică de revoluție. Asemenea idei însă nu sînt caracterizatorii în *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, ci apar cu totul sporadic.

Ceea ce mai trebuie relevat în legătură cu proza memorialistică a lui Ghica e arta de povestitor: tonul jovial, cuceritor, al povestirii, care se desfășoară firesc, degajat, fără artificii. *„Dacă voiești să-ți scriu cîteodată* – spune cîndva autorul autocaracterizîndu-se – *nu-mi cere, te rog, șir la vorbă, căci nu sînt în stare a-mi restrînge suvenirile și a le clasa pe date, ci lasă-mă să fac cum pot și cum îmi vine" (Căpitanul Laurent II)*. Scriitorul se lasă în voia amintirii, sare de la o întîmplare la alta, face numeroase digresiuni, toate succedîndu-se cu o mare spontaneitate, adesea într-un mod capricios, nu însă fără o logică internă. Arta lui Ghica e, în acest sens, total diferită de a lui Negruzzi, înaintașul său în memorialistica epistolară, în ale cărui *Scrisori (Negru pe alb)* conținutul faptelor narate este drămuit și cizelat cu zgîrcenie, iar stilul este sobru, deosebit de concis. Tonul familiar de cozerie desfășurată cu inepuizabilă vervă: (*„Eu cînd citesc ceva scris de mine* – spune la un moment dat Ghica în scrisoarea *Căpitanul Laurent II* – *îmi pare că aud pe repauzatul Isailof, pe bunul romîn, în casa căruia am fost de multe ori ospătați împreună, cînd eram la Constantinopol. Acel bătrîn a început de-o sută de ori să-mi istorisească cum din sadea Isaia s-a pomenit coșcogea Isailof. Am ascultat cu toată atențiunea, nopți întregi, povestirea acelei metamorfoze; dar din digresiune în digresiune, atît a lungit-o, încît l-a ajuns la sfîrșitul vieții"*), oralitatea sînt trăsături caracteristice ale stilului lui Ghica. Memorialistul folosește o limbă bogată, în care alături de locuțiuni populare care abundă, de forme arhaice, de expresii turcești, neogrecești, rusești, caracteristice limbii vii de la începutul veacului trecut, se întîlnesc numeroase neologisme, provenite din cultura largă, cu adevărat enciclopedică, a autorului [1], toate, în genere, mînuite cu siguranță și, nu o dată, cu intuiția valorii lor stilistice.

Tonului familiar, degajat, acestei aparente lipse de disciplină în înlănțuirea ideilor povestirii, modului oarecum frust, neîngrădit de rigorile unei tehnici severe, în care Ghica înțelegea desăvîrșirea artei sale de povestitor, i se adaugă o puternică conștiință că scrisul său trebuie să exprime adevărul. *„Mie nu-mi este iertat* – spune Ghica – *să scriu decît numai atunci cînd pot spune un adevăr; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne, mai ales cînd în chestie se amestecă și puțină politică" (Din timpul zaverii)*. Iar mai departe: *„Ce vrei, sunt sfiicios și mi-ar crăpa obrazul de rușine cînd, lăudînd sau criticînd pe un om sau un fapt, s-ar putea scula cineva să-mi zică: Nu este adevărat" (Ibid.)*.

Alături de episoade hazlii, dincolo de farmecul cuceritor al povestirii, în *Scrisorile...* lui Ghica pulsează zbuciumul unei epoci întregi. Concomitent cu evocarea unor figuri ca ale lui Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Nic. Filimon și alții, prin a căror strădanie și luptă cultura noastră a fost împinsă înainte, Ghica a consemnat în *Scrisorile...* sale numeroase și variate aspecte ale vremii, povestite cu vervă de *causeur* fermecător. El rămîne în istoria literaturii noastre maestrul memorialisticii și unul din povestitorii cei mai talentați.

D. PACURARIU

[1] Pentru discutarea mai amănunțită a problemei, vezi Șerban Cioculescu, *Limba literară a lui Ion Ghica* în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, 1958.

SCRISORI
CĂTRE V. ALECSANDRI

INTRODUCȚIUNE

Cînd am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curînd în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pămînt, de la apus la răsărit; secol care a adus cu dînsul o civilizațiune cu totul și cu totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori; civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc, care a dat rîurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pămîntul cu gaz și cu scînteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia și fotografia; prin mecanică și prin chimie a transformat toate artele și măiestriile, a însutit și înmiit producțiunea și a rădicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și libertate[1]; a văzut renăscînd ca din cenușe state nouă ca Grecia, ca Belgia, Romînia, Serbia și Bulgaria. Secolul acesta a văzut la lucru atîția oameni de geniu, cari s-au ilustrat în științe, în arte și în litere, pe Humboldt, pe Cuvier și pe Arago; pe Goethe, pe Byron și pe Victor Hugo; pe Beethoven, pe Meyerbeer, pe Rossini și pe Wagner; pe Watt, pe Franklin și pe Pasteur.

---

[1] Ghica înțelege prin acestea „egalitatea“ și „libertatea“ burgheză.

Pe la anul 1821 tunul încetase d-a răsuna în Europa; el își produsese efectul: deșteptase naționalitățile, una cîte una, din amorțeala în care erau căzute de secoli, și România scăpa din ghearele fanarioților. Grigorie Ghica, nepot de frate lui Grigorie-vodă Ghica al Moldovei... și Ioniță Sturdza, numiți de Poartă domni ai Principatelor, erau amîndoi romîni cu nașterea și cu inima. Boierii începuse a se zice romîni, a vorbi și a scrie romînește și a se dezbăra de morfologia cuvintelor de felul lui pliroforisi [1], metachirisi [2], plictisi, *care se întinsese chiar asupra cuvintelor ca* regularisi *și* pursuivarisi.

Școli romînești de învățămînt secundar se deschisese în „Sfîntu Sava" și în Trisfetitele, și mai mulți tineri erau trimiși să studieze în Franța, în Germania și în Italia, destinați ca, la întoarcerea lor în țară, să predea științele înalte: filosofia, dreptul, matematicile, științele naturale și fizice în limba romînă.

De la zaveră rămaseră în țară trupe turcești, un beșli-aga cu cîțiva neferi în fiecare județ și doi baș-beșli-aga, unul cu reședința în București și altul în Iași. Beilicul după malul stîng al Dîmboviței de la Jicnița și beilicul de lîngă Sfînta Vineri din Iași erau cazărmi turcești.

Mai tot malul stîng al Dunării, pe o depărtare de mai multe kilometri de rîu, era rai al fortărețelor Brăila, Giurgiu, Turnu, Calafat și altor pozițiuni întărite. Dup-atunci a rămas unor sate riverane numirile de Vizir, Mola-Braim, Mola-Scorțaru, Muftiu, Nazîru și altele. Acele sate erau sub imediata protecțiune a unor turci puternici din cetăți; nici proprietarii, nici autoritatea domnească nu îndrăzneau să calce în acele pămînturi, domenii întinse cari astăzi se arendează fiecare cu sute de mii de franci pe an, precum sunt domeniurile Brăilei și Giurgiu, Moșia-Mare a Ipsilantoaiei, Paraipanu lui Arsake și multe altele pe cari proprietarii lor le părăsise, sau se vindeau pe nimică

[1] A lămuri.
[2] A se folosi, a potri.

ca și bălțile, stubăriile și pădurile din insule, de la cari romînii nu puteau trage nici un venit și se foloseau numai turcii.

Silistra valesi, begler-beiul Rumelii, avea mai mare putere în Principate decît domnii. Pe un singur ordin al lui Gavanosoglu către baș-beșli-aga din Iași, a zburat capul boierului moldovan Hasanache, luat fără voia lui vodă, ziua în amiază mare din curtea domnească, unde ocupa foncțiune militară. Grigorie-vodă Ghica a trebuit, după cererea lui chehaia-beg, să aresteze pe boierul Alecache Villara, care îi era nepot de soră prin căsătoria cu fata lui Rallet, să-l dea pe mîna pașei de la Giurgiu, să-l trimită surghiun la Eski-Zagra, unde a fost deținut mai mulți ani la Zindan.

Pînă pe la 1826, cîrjaliii făceau incursiuni prin țară și veneau pînă la barierile Bucureștilor tăind și pîrjolind.

Principatele erau cu numele și cu faptul grînarul sultanului. Nici un product nu putea să iasă din țară pînă mai întîi nu se aproviziona toate serhaturile cu trebuincioasele garnizoanelor și locuitorilor cetăților dunărene, cu oi, grîu, orz, ovăz, unt, miere, cerviș, seu etc., cari se luau de capanlii de la săteni romîni, cu voie, fără voie, pe prețurile ce se fixau pe fiecare an de marele capan din Țarigrad: pe șase lei chila de orz, zece parale ocaua de unt, douăsprezece parale mierea etc.

Guvernorii provinciilor din apropierea Dunărei, și mai ales pașii Silistrei, Rusciucului și Vidinului, erau aleși totdeauna dintre turcii cei mai viteji, cei mai ispitiți în războaie și mai dîrji, tot viță de derebeghi de cei de cari tremura chiar saraiul împărătesc, ca Pasvantoglu, Caraosmanoglu, Mustafa Bairactaru, Hussein-pașa, Said Mirza, Tahir Bosnalı, Gavanosoglu. Ei tractau pe domnii noștri ca pe niște zapcii, le trimeteau ordine scrise și verbale, ș-apoi pas să nu le fi urmat. Pentru a zbura capul unui domn era destul să vie în București sau în Iași un capugiu cu un gealat, să arate arzul sultanului, și capul dom-

nului era luat în traistă și dus la Țarigrad. Astfel a căzut capul lui Grigorie-vodă al Moldovei, al lui Hangerliu, domn al Valahiei.

Într-o călătorie ce am făcut în munți cu poetul Alexandrescu, am găsit la Cloșani în Mehedinți pe unul Banul Niculae, *țăran cu ițari și cu cojoc, dar cu barba mare și ras la cap, ceea ce-i da un aer de boier. El ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese deodată* ban mare.

Badea Niculae, clăcaș din satul Băilești din Dolj, fusese scăunaș, adică comisionarul unui turc din Vidin, anume Mustafa, pe seama căruia strîngea zaherea de prin satele vecine pe prețurile capanului. Într-o zi Mustafa dispare din Vidin și bietul Niculae, după ce aleargă vreo trei ani căutîndu-l în toate părțile cu răboajele contabilității legate de brîu, află în sfîrșit că acel Mustafa se găsea în Țarigrad. Turcu, în vestita răsculare a ienicerilor contra lui sultan Selim III, ajunsese tare și mare, devenise acel fioros vizir Mustafa Bairactaru, spaima ienicerilor.

Badea Niculae, oltean cutezător, cum îi află de știre, își ia răboajele ș-o pleacă să-l găsească ca să-și încheie socotelile. Ajuns la Țarigrad nu se sperie nici de cavași, nici de capugii, cari îi opreau intrarea conacului vizirial, împinge, răstoarnă și dă năvală drept în odaia lui Mustafa Bairactaru.

Fostul său amic și asociat, cum îl vede i s-aruncă în brațe, zicîndu-i :

– Bre, Niculae, bine-ai venit! A sosit vremea să te procopsești și tu după urma mea. Rămîi aici să zic să-ți dea tainuri. Voi să te fac om.

– Cum vrei tu, Mustafa – îi răspunde Niculae – să-mi las eu țara, cuprinsul meu unde m-am născut și unde voi să mi se odihnească oasele cînd oi muri?

– Dacă e așa – îi zice vizirul – spune-mi, ce este mai mare acolo la voi? Aceea voi să fii.

– Apoi, deh! Mai mare decît toți la noi este vodă, răspunde Niculae.

Turcu, la aceste cuvinte, stă nițel pe gînduri, cu mîna pe barbă, ș-apoi îi zice :

– Vezi, asta o să fie cam cu greu, pentru că la numirile astea de Bogdan-beg și de Iflak-beg se amestecă totdeauna diavolii ceia de elcii, scot la maidan fiecare pe cîte un cirac, aleargă pe capete, ei și dragomanii lor, în sus și-n jos, pe la toate regealele ; fac fel de fel de intrigi, strigă de-ți ia auzul, și aduc mare supărare și năduf sultanului. Dar spune-mi, după domn ce vine?

– Cine să vie? Vine mitropolit, răspunde Niculae.

– Ei bine, mitropolit să fii! și ia condeiul să scrie. Niculae, speriat că vrea turcu să-l facă mitropolit, sare strigînd :

– Stai, Mustafa, nu scrie, că eu am nevastă și copii, păcatele mele! Acolo nu e ca la voi, mitropolitul trebuie să fie călugăr și arhiereu. Cum o să-mi las eu nevasta, să mă duc să mă călugăresc? Nu fac una ca asta o dată cu capu.

– Dar după mitropolit ce vine? întrebă iar Mustafa.

– După mitropolit, boier mai mare este banul cel mare.

– Ban mare fii, dar!

Poruncește de-i aduce îndată un caftan și-l îmbracă, îi dă și o scrisoare vizirială către domnul Valahiei.

Niculae ia scrisoarea, o bagă în sîn și o pleacă cu dînsa la București drept la vodă, care citind-o rămîne pe gînduri, că nu era de glumă cu Mustafa Bairactaru. Să nu facă pe Niculae ban mare, își găsea beleaua cu viziru ; să-l facă, își aprindea paie în cap cu boierii țării. Așa s-a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că dor l-o împăca cu un zapcilîc, o vătășie de plai, cu o isprăvnicie cel mult ; dar badea Niculae, la toate propunerile lui vodă, răspundea, ținînd-o una și bună cu vorba :

– Cum a zis Mustafa!

Vodă, dac-a văzut ș-a văzut că n-o scoate la căpătîi, poruncește de-i aduce o cărucioară de poștie, cheamă pe un edecliu și-i dă pe Niculae în seamă să-l ducă în munte la

Cloşani, cu ordin către vătaful de plai d-acolo, că nici pasăre măiastră să nu-i afle de ştire.

Cînd l-am văzut, bietul om trăia de vreo treizeci de ani în Cloşani, uitat cu totul de ai lui, dar iubit şi stimat de locuitorii plaiului, cari toţi i se închina cu respect şi-i zicea : Banul Niculae.

Vodă a avut noroc că vizirul Mustafa Bairactaru, strîmtorat de aproape de ieniceri, apărînd pe sultan Mahmud II, nepotul nenorocitului Selim, a preferit mai bine să puie foc prăfăriii, să saie în aer cu palat cu tot, decît să cadă pe mînile ienicerilor. Aşa n-a apucat să afle de renghiul jucat amicului său Niculae, pe care pînă la moarte îl credea ban mare în Ţara Romînească.

De altfel înăuntru ţărei domnii erau stăpîni şi stăpîni absoluţi ; tăiau şi spînzurau ; rar însă, foarte rar, uzau de această prerogativă ; se mulţumeau a trage supuşilor lor, din vreme în vreme, cîte-o falangă bună, avînd, bineînţeles, precauţiunea a aşterne postav roşu cînd tălpile erau viţă de boier cu caftan.

Pe hoţii de cai şi pe omorîtori îi trimeteau la Telega, la Slănic sau la Ocnele-Mari, sau îi aruncau în cîte-o ocnă părăsită.

Pe borfaşi îi da prin tîrg, bătîndu-i la spete.

Pe măcelari şi pe brutari, cînd îi prindea cu ocaua mică, îi ţintuia d-o ureche în mijlocul tîrgului.

Femeile vinovate le espunea în piaţă legate de un stîlp, cu capul ras.

Pe feciorii de boier, cînd făceau vreo neorînduială sau vreo necuviinţă, îi poftea la cafea, în odaie la cămăraş, la tufecci-başa sau la baş-ciohodar şi acolo li se trăgea cîteva nuiele la tălpi, ca să le vie mintea la cap, ş-apoi surghiun la vreo mănăstire.

Dacă vreun boier prindea prea multă poftă de vorbă, se bănuia sau se dovedea că ţinea corespondenţă cu Ţarigradu, se pomenea pe la miezul nopţii cu vizita unui edecliu domnesc care-l scula din somn, îl lua în căruţa de poştie şi-l ducea surghiun la Mărgineni, la Snagov sau la Poiana-Mărului ; sau cel puţin îl mărginea în casă sau la moşie cu pază ca să nu comunice cu nimeni. Cînd vina era mai grea, edecliu îl pecetluia ca să nu se poată primeni cît ţinea osînda.

Grigorie-vodă Ghica, cînd s-a dus la Ţarigrad să primească domnia de la sultan, luase cu dînsul pe un boier anume Filip, fiul unui marseliez pribegit, venit cu Ipsilant. Acel Filip făcuse cunoştinţă cu un împiegat al Porţii şi, la întoarcerea sa în ţară, scria turcului cele ce se petreceau la domnie, ceea ce aflînd Grigorie-vodă Ghica a pus de l-a pecetluit şi l-a surghiunit.

Deşi domnii aveau fiecare un postelnic pentru relaţiunile cu consulii, dar acţiunea acelor funcţionari se mărginea mai mult în cele ce privea interesele sudiţilor streini ; iar cestiunile adevărat politice şi internaţionale erau tractate mai totdeauna la Ţarigrad de reis-efendele Porţii cu elciii puterilor interesate. Lucrurile se petreceau totdeauna cam în modul următor :

Mihai-vodă Sturdza, pe la anul 1842, ducîndu-se în voiaj în streinătate, încredinţase trebile domniei vărului şi ministrului său favorit, logofătului Costache Sturdza. Tot p-atunci consulul grecesc, lipsind şi el în concediu, lăsase cancelaria consulatului în seama unui dăscălaş anume Cămănarache, om de casă şi de masă boierului Sturdza. Grecu, îngîmfat să se vadă el reprezentant de putere europeane, îmbracă haine cusute cu fir, îşi trînteşte în cap o şleapă cu pene, îşi pune spanga la brîu şi o pleacă să facă vizită oficială locotenentului de domn. Glumeţul Costache Sturdza, cînd îl vede gătit astfel, îl apucă rîsul şi-l primeşte cu : „Ce e asta, caraghiosule ?"

Grecuşorul, nemulţumit de o asemenea primire, se supără, părăseşte salonul ministrului, se duce la consulat, dă bandiera elinească jos şi rupe relaţiunile cu guvernul Moldovei, declarînd că s-a făcut ofensă regelui Oton, în persoana reprezentantului său.

Afacerea ajunge la Constantinopol, unde ministrul Greciei aleargă în toate părțile, cerînd reparație de la Poartă, și după trei luni de negocieri și intervenire a mai multor puteri amice se hotărăște ca postelnicul cel mare al Moldovei să se ducă în plină uniformă la consulatul elinesc din Iași, să esprime părerea sa de rău pentru neînțelegerea urmată și după aceea să asiste la rădicarea steagului grecesc, care să se facă cu muzică și cu onoruri militare.

După îndeplinirea acelor formalități, grecu, îmbrăcat iar cu uniforma știută, se duce să facă vizită locotenentului domnesc, și atunci marele logofăt îl primește cu mîna întinsă, răsturnat într-un fotoliu, zicîndu-i : „Na, mascara, vino de sărută mîna". Grecu i-a sărutat mîna și astfel s-a închis incidentul. Caminarache a făcut chef mare în ziua aceea, că de trei luni fusese înțărcat de la masa bogată în mîncări bune și vinuri alese a măreţului boier Costache Sturdza.

Acum vreo cincizeci de ani populațiunea țărei se compunea numai de romîni, afară de cîteva sute de familii de greci, venite cele mai multe în urma fanarioților, de cîțiva armeni refugiați din Turcia ; nemți foarte puțini... ; așa că pînă pe vremea Regulamentului, locuitorii țării erau împărțiți în mai multe categorii sau clase :

1. Clasa țăranilor de la sate, talpa casei, cum s-ar zice, care plătea dări și ducea toate sarcinile statului, se deosebea în :

Clăcașii, *așezați pe moșii boierești, mănăstirești sau domnești. Ei clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pămîntului pe care locuiau și în care se brăneau ; și în :*

Moșneni *sau* rezași, *adică proprietari mici, șezători la țară în pămînturile lor.*

2. Cîteva mii de țigani, robi ai boierilor, ai mănăstirilor sau ai statului.

Aceștia se deosibeau în :

Netoţi, *oameni fără casă și fără șatră, nomazi, umblau în cîrduri, cu capul gol, netunși, despletiți și nepieptănați, înveliți în cîte-o otreapă, o rogojină sau un țol vechi, rupt și soios, ca într-o manta, ducînd copiii în cîrcă sau în glugă, furau ce puteau și mîncau ce găseau : boituri împuțite, cîni, pisici și mortăciune ; cînd apăreau undeva, era spaimă. Armașul Manolache Florescu a căutat să-i stabilească, împărțindu-i ca robi pe la proprietarii cari au voit să-i primească pe moșiile lor ; a luat chiar el pe moșia sa din județu Dîmbovița, Vizurești, mai multe familii de le-a așăzat acolo. Știu că mulți au murit de inimă rea, văzîndu-se deveniți stătători ; dar cei cari au rămas muncesc pămînt.*

Ţigani de laie, *nomazi și ei, dar aveau șatre sau corturi : ei se deosebeau, după meseriile ce esersau, în : rudari, ursari, cărămidari, fierari, spoitori și salahori la zidiri. În vremi mai vechi, unii erau aurari și își plăteau birul către vistierie din aurul ce găseau în rîurile de la munte.*

Armașul cel mare avea toată autoritatea asupra robilor statului, strîngea birul de la ei și uneori profita de salahoria lor ca să-și facă pe ieftin o căscioară la țară sau la București.

Ţigani de vatră, *mai toți robi boierești sau mănăstirești, erau meseriași sau servitori pe la casele stăpînilor și proprietarilor lor, unde slujeau zi și noapte, îmbrăcați sau despoiați, mîncați sau nemîncați, dar totdeauna desculți și bătuți.*

Robii boierilor și mănăstirilor nu plăteau nimica la stat, erau proprietate absolută a stăpînilor, puteau să-i vînză cum voiau, în familii sau izolați.

3. Boierănașii, neamurile și mazîlii sau nobilimea cea de la țară, în care se aflau mulți din urmașii domnilor și boierilor vechi cei mai iluștri, erau scutiți de dări către stat, dar nu aveau alte prerogative, nici privilegiuri.

4. Populațiunea orașelor se compunea de meseriași și neguțători, împărțiți în isnafuri sau corporații : croitori, cavafi, işlicari, curelari, ceaprazari, tabaci, brașoveni, gabro-

veni, bogasieri, lipscani și zarafi; fiecare corporație cu starostele său.

5. Cîteva sute de boieri mici, fără barbă, ziși starea a doua și a treia, între cari se prenumărau : edeclii domnești, bașciohodaru, tufeccii-bașa, divictaru, cafegi-bașa, stolnici, șătrari, slugeri, medelniceri, cluceri de arie etc., pînă la serdari, căminari și cluceri mari.

6. Boieri ziși din starea întîia, boieri cu barbă, ale căror ranguri începea de la agă și spătar, pînă la logofăt al credinței, treizeci sau patruzeci la număr ; dintre aceștia se luau slujbașii cei înalți administrativi și judecătorești.

De la logofăt al credinței în sus, rangurile de logofeți de Țara de Sus și de Țara de Jos, de vornic de Țara de Sus și de Țara de Jos, pînă la ban mare inclusiv, zece sau doisprezece cel mult, formau ceea ce se numea protipendada.

Boierii cei mari purtau contoș și pe cap gugiuman de samur. Cei halea *țineau dinaintea lui vodă, la ceremonii, bastoane lungi de abanos cu mînerul de fildeș. În ziua cînd cineva îmbrăca caftan de boier mare, era trimis acasă cu alai, călare pe cal domnesc. Acolo îl aștepta berber-bașa al curței, care-l rădea, însemnînd cu briciu pe unde să lase să-i crească barba. În tot timpul acestei ceremonii îi bătea în curte meterhaneaua cu surle, cu tobe și tumbelechiuri.*

În vîrful piramidei de clase era domnul cu cabaniță și cucă, sabie, topuz și tui.

Boierii mari și mici nu numai că nu plăteau nici o dare către stat, dar aveau și privilegiul de a scuti un număr de dajnici, de la trei pînă la optzeci, după importanța rangului la care era ajuns ; acești scutiți erau scutelnici și poslușnici boierilor și, în loc de a plăti dările lor către stat, le plăteau patronilor boieri, în bani sau în muncă. Regulamentul Organic *a desființat acest privilegiu pentru viitor, conservînd acelor ce-l aveau la 1831 o rentă viageră în bani pe care-i primeau de la vistierie, rentă care astăzi este, cred, cu totul stinsă.*

Birul către stat se făcea în lude. Marele vistier întocmea tabele pe județe, pe plăși și pe sate, după trebuințele țaranului. Acea tabelă, cum ajungea la sat, obștea se aduna duminica în sobor la ușa bisericei și făcea cislă, puind asupra fiecărui sătean o dare potrivită cu starea și cu puterea sa.

Veniturile celealalte, otcupurile sau huzmeturile, precum oieritul, vinariciul, vămile, ocnele și altele se vindeau la mezat de marele vistier și se adjudecau acelor cari ofereau prețurile cele mai favorabile. Acei antreprenori sau otcupcii erau cei mai mulți armeni și greci, oameni veniți cu domnii fanarioți din părțile Turciei : un becer sau cuparu Manolache, un Polisache, un Manuc sau un Privilegiu ; aceștia, întinzînd bine sfoara, se îmbogățeau în doi-trei ani. Mulți din pretinșii noștri nobili de astăzi, cărora nu le ajungi cu strămurarea la nas, datoresc celebritatea și averea lor otcupurilor.

Erau unele funcțiuni publice fără leafă ; remunerația titularului era lăsată în seama vredniciei sale, s-o facă cît putea mai lucrativă.

Logofătul Fănică, impiegat al hatmaniei, care era unul din amploiații de această categorie, într-o dimineață, după ce se răsese bine pe obraz și pe cap, și se spălase, ieșise în curte, legase un căpătîi al taclitului de clanța ușii și se încingea peste antiriu, învîrtindu-se și strîngîndu-se în brîu, cînd un ceauș îi aduce înainte doi împricinați să-i judece. Unul se jăluia că, tras în gazdă la un han de la capul Podului Mogoșoaii, cînd s-a sculat a doua zi, nu și-a mai găsit cizmele, furt despre care acuza pe un alt călător care dormise într-o odaie cu dînsul.

– Ai auzit tu, mă – zice logofătul Fănică, adresîndu-se către pârît – de ce ai furat cizmele ? Să le dai omului înapoi, că te ia dracu !

Pârîtul se apăra tăgăduind ; atunci logofătul Fănică se întoarce către păriș și-i zice :

– Auzi, că de unde să ți le dea, dacă nu ți le-a furat el ?

Și, după ce unul repetează de vreo trei-patru ori că acela îi furase cizmele, și celalalt tăgăduiește, logofătul Fănică închide dezbaterile, zicînd ceaușului :

– Ai ! ia-i ceauș ! Am înțeles pricina ; închide-i pe amîndoi la gros, să dea fiecare cîte cinci lei, și dacă nu au parale, să le iei epingelele.

Dreptatea s-a făcut într-un minut, dar nici pînă azi nu se știe cine a furat cizmele călătorului.

Pe vremile acelea, și pînă mai încoace, nu esistau în țară nici șosele, nici poduri peste gîrle ; la cea mai mică viitură de ape comunicațiunile încetau, la malurile vadurilor stau carăle și căruțele adunate ca la bîlci, cîte-o săptămînă, așteptînd să scază apa, să poată trece. Vara, cînd era uscat și iarna pe pîrtie, caii de poștie, mici și slabi ca niște pisici, zburau cu trăsura după ei, cu o iuțeală de douăzeci și douăzeci și cinci de kilometri pe oră, pe cînd toamna și primăvara, cînd era pămîntul desfundat de ploi, d-abia puteau lua o poștă într-o zi, și acea cu vai, cu chiu, cu gură multă și cu bice bune. Cine-și mai aduce aminte astăzi de noroiul adînc de un cot din zăvoiul Orbului, sau de vestitul codru Herții în care pocnea picioarele cailor și lăsau tipar la fiecare pas !

Mulți ieșeni poate că n-au uitat timpii dintîi ai Unirei Principatelor, cînd, pentru a veni toamna la Cameră la București, luau mai bine drumul pe la Cernăuți, Lemberg, Viena și Pesta, de unde se puneau în vapor și veneau pe la Giurgiu, decît a veni d-a dreptul pe la Focșani și Buzău.

A călători noaptea nici vorbă, căci trebuia să tragi la gazdă cînd era încă soarele de-o suliță sus pe cer, dacă nu voiai să faci cunoștință cu vreun Grozea, un Petraru, un Tunsu sau Belivacă...

Am văzut pe baș-beșli-aga părăsind cazarma beilicului și ieșind cu trupele sale pe la bariera Șerban-vodă, pe cînd, pe la bariera Moșilor, generalul Roth intra în București cu avangarda rusească.

Am văzut țara guvernată de Pahlen, de Zaltuchin și de Kisselef, cu Bîrzof și cu Pazarnicu.

Puneam noaptea urechea pe pămînt la Ghergani și număram tunurile cari băteau Silistra.

Am pomenit domnia lui Grigorie-vodă Ghica și pe a frate-so Alexandru-vodă, domnia lui Bibescu cu căpitan Costache chehaia, ucenicu și imitatorul Pazarnicului.

Pe atunci scriitorii cancelariilor se ziceau piseri, *șefii de serviciu* nacealnici, *masa sau biroul se numea* stol *și șeful de masă* stol-nacealnic ; *scriptele cancelariei se numeau* ciorna, sprafca [1], otnoșenie [2], pricaz [3] *și* sdelca [4]; *ofițerii se numeau* prapurici [5], porucici [6], polcovnici [7], *și* pot-polcovnici [8]...

Am asistat la înființarea „Societăței literare" și Societăței „Frăția" și la răscularea de la 1848.

Am văzut îndoita alegere a lui Cuza-vodă, proclamarea Unirei Principatelor și lovitura de stat [9].

Am asistat la noaptea de 11 fevruarie [10], la plebiscitul lui vodă Carol de Hohenzollern, apoi la declararea independinței Romîniei și regatului și la încoronarea regelui Carol I.

În epoca de tranziție prin care a trebuit să trecem ca să ieșim din starea de umilință în care eram căzuți și să ne rădicăm la o viață civilă și politică, am putut avea multe și mari decepțiuni, am putut întîlni în cale fel de fel de caractere : oameni, unii slabi de înger, cari la mo-

---

[1] Informaţie.
[2] Circulară, raport.
[3] Ordin.
[4] Contract.
[5] Sublocotenenţi.
[6] Locotenenţi.
[7] Colonei.
[8] Locotenenţi-colonei.
[9] Dizolvarea Adunării Naţionale de către Cuza, la 2 mai 1864, în vederea înfăptuirii reformei agrare.
[10] Detronarea lui Cuza, organizată de către „monstruoasa coaliţie".

mentul chemărei au lipsit de la datoria lor, alții, regretînd o stare de lucruri în care trăise, care le convenea și le profita poate, se uita cu dor la trecutul țărei; pe alții îngrijați de repegiunea cu care se succedau aspirațiunile și exigențele naționale, rămîneau înapoi; pe mulți îngîmfați de succesele națiunei, la cari nici cu gîndul nu gîndise, își atribuiau lor tot meritul, fără a voi să recunoască cea mai mică participare nici mersului natural al lucrurilor, nici împrejurărilor din afară. Am putut vedea oameni orbiți de invidie sau de ambiție cari nu au cruțat nici intriga, nici clevetirea, pentru a ajunge sau pentru a se susține la putere sau la favoare, sau pentru a-și face o popularitate.

Dar numărul tuturor acestora se pierde în negura mulțimei, ș-apoi chiar lor nu li se poate imputa lipsa de patriotism, pentru că, la timpi de cumpănă grea, i-am văzut pe toți unindu-se cu trupul și cu sufletul la glasul țărei.

„Fericiți sînteți voi, tinerilor romîni – ne zicea Michelet – în țara voastră totul e de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe."

Pe cînd Michelet rostea aceste cuvinte, numele de romîn nu trecea încă dincolo de Carpați și de Dunăre; mulți din tinerii noștri aflați la studii în Viena, în Münich sau în Paris, se credeau umiliți d-a aparține unei naționalități necunoscute în lumea europeană. Le era rușine chiar de numele lor de familie și de botez; fiii lui Ion, lui Gheorghe sau lui Ilie se porecleau Ioanidi, Gheorghiadi sau Iliadi. Astăzi își zic romînește Ionescu, Gheorghescu și Iliescu... Chiar francezii, în mijlocul cărora trăia sute de tineri romîni, ne numea pînă acu vreo douăzeci de ani valac și moldav, sau valav și moldac sau, cu un singur cuvînt, moldovalac, iar țărei îi zicea Moldavie, Valachie, Moldaquie, Valavie și, cu un singur cuvînt, Moldo-Valachie.

Astăzi numele de romîn și de Romînie, ca națiune și ca stat, sunt cunoscute în toate colțurile lumei civilizate, și orice fiu al patriei îl poartă cu mîndrie.

Din natura lui, romînul este modest, chiar sfiicios, aș putea zice; și de i se poate imputa ceva, ar fi că nu are destulă încredere într-însul. El prețuiește mai mult decît pare; nu este nici lăudăros, nici pretențios...

Cînd era vorba d-a se înființa Curtea de casație, mulți din oamenii noștri politici se întrebau unde o să găsim douăzeci de legiști învățați și ispitiți, cu cari să se poate pune în mișcare o asemenea înaltă instituțiune; și mai toți deputații sta la gînduri dinaintea acelui argument. Nevoia ne-a silit să îndrăznim, și Curtea noastră de casație nu este mai jos în lumini și capacitate decît instituțiunile de același ordin din țările cele mai înaintate în știința dreptului.

A fost un timp, și nu prea demult, cînd corespondența în streinătate se făcea prin cancelaria rusească și austriacă, care lua scrisorile și pachetele noastre de le espeduia cu o espedițiune organizată în toată forma la noi în țară, cu biurouri în toate orașele noastre. Reprezentanții puterilor streine se împotriveau la ideea de a se trece acest serviciu la poșta romînă. „Unde vă sunt – îmi zicea unul din consuli – oamenii speciali, capabili și esperimentați, cărora să le putem încredința corespondența noastră diplomatică și interesele supușilor noștri?" Am răspuns acelui diplomat că, precum am putut învăța calculul diferențial și integral, așa că manipulăm funcțiunile

$$\frac{dx}{dy} \text{ și } \int \frac{dx}{dy},$$

tot așa de bine ca și Delaunay și Puiseux, nu mai puțin eram siguri a învăța, dacă nu în cîteva săptămîni, dar în cîteva luni, a manipula primirea, espeduirea și distribuirea scrisorilor și pachetelor ca și impiegații poștei rusești

și austriace. Nevoia ne-a silit să luăm asupră-ne acest serviciu, și chiar de la început el s-a făcut într-un mod satisfăcător ; și astăzi nimeni nu-i poate nega dreptul de a se compara și a rivaliza cu serviciile telegrafo-postale cele mai bine organizate.

„Voiți să răscumpărați drumurile de fier – zicea un senator – dar unde vă sunt oamenii cari să știe a le administra, unde o să găsiți impiegați capabili să le puie in mișcare, unde vă sunt inginerii cari să le poată repara la trebuință ?" Dinaintea unor asemenea argumente, mulți stau pe gînduri să voteze alb sau negru. Dar nevoia ne-a silit să luăm pe seama statului rezoul cel mai lung ; și putem zice că, chiar din ziua dintîi, serviciul s-a făcut în toată regula și în toată securitatea, cu impiegați romîni ; și nimeni nu poate tăgădui că liniile au fost totdeauna în bună stare, fără a regreta administrațiunile anterioare ale lui Strussberg, Bleicröder sau Staat's Bahn.

Nu voi pretinde că tot ce s-a făcut în țara noastră de un sfert de secol încoace este perfect, dar îmi permit a observa pesimiștilor și impacienților că nici o țară din lume n-a progresat așa de mult ca țara noastră, într-un așa de scurt timp, și că orice progres începe printr-o stare neguroasă și plină de nedomiriri...

Oamenii pe cari instituțiunile, împrejurările sau educațiunea i-a pus în fruntea unei națiuni sunt datori să fie înainte-mergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul, căci ele nu se pot conduce decît numai de luminele științei cari singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor și necesar societăței în care trăiește.

Nimeni nu are dreptul d-a opri omenirea din mersul ei progresiv care este tras de natura fizică și morală a omului ; nimeni nu are dreptul d-a-i impune sisteme, oricît de geniale ar fi acele combinațiuni. Să te ferească Dumnezeu

de omul care n-a citit decît o carte ; acela ajunge mai curînd sau mai tîrziu la o sistemă absolută, merge pînă a voi să prefacă societatea după capul său, după ideile ce și-a format ; uită adevărurile sociale cele mai fundamentale, uită că progresul moral este libertatea și că progresul material este de a produce cît se poate mai ieftin, d-a pune pe om în stare bună și a-i crea timp de a-și rădica gîndirea mai sus de mulțumiri materiale.

Omul la tinerețe trăiește cu speranțe și la bătrînețe trăiește cu suveniri.

Plăcută este tinerețea cu cortegiul ei luminos și înflorit de cugetări înalte și de iluziuni plăcute, și frumoasă a fost tinerețea oamenilor generațiunei din care am făcut parte, generație care a trăit cu mintea ațintită la fapte mari și patriotice, plină de speranțe, de credință în Dumnezeu și în viitorul Romîniei ; hrănită cu aspirațiuni înalte, din cari multe, grație împrejurărilor și stăruinței oamenilor de bine, am putut a le vedea realizate una după alta ; izbînde cari au lăsat bătrînețelor noastre suveniri plăcute și au deschis generațiilor celor tinere un cîmp întins și luminos de speranțe și mai mărețe, și mai glorioase...

Cît îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături, pe care i-am văzut luptînd cu abnegațiune și curaj pentru redobîndirea drepturilor țărei și pentru libertate ! Găsesc o mulțumire nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvînta numele și memoria.

Într-o seară lungă de iarnă, pe cînd ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jățuri la gura sobei, dinaintea unei flacări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul Vasilie Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă cînd ne-am adus aminte de camerile noastre de culcat, și ne-am despărțit găsindu-ne amîndoi la un gînd, zicîndu-ne :

„De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă-seară ; poate că

unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi ?"

Şi astfel am început o corespondenţă, deşi adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de cîte ori ocupaţiunile ne-au permis ; corespondenţă în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 noiembrie, 1886.

CLUCERUL ALECU GHEORGHESCU

Bucureşti, mai 1879

Iubite amice,

Alaltăseară, pornind de la gara ta [1], adormisem adînc, legănat de valurile ascuţite ale liniilor de fier Strousberg ; trei locuri de o parte a vagonului erau la dispoziţia capului şi picioarelor mele ; cînd, pe la miezul nopţii, mă simţii scuturat de o mînă viguroasă : era conductorul care intervenea în favorul dreptului bine plătit al unui călător îmbarcat la Mărăşeşti ; recunoscui dreptatea invocată şi mă ghemuiam în limitele tichetului meu, căutînd să apuc de picior somnul ce fugea, cînd aud un glas care se îngîna în scuze pentru supărarea ce-mi adusese şi mă silea să răspund, ca om binecrescut, la asemenea politeţă prin cuvintele banale : „Nu face nimica, domnule", „Eram deştept", „Sunt foarte bine", „Nu dormeam", „Erai în dreptul dumitale" etc.

Dar noul-venit începu o conversaţie :

– Ştii, cucoane Iancule, că nu te mai cunoşteam ? Ai albit de tot de cînd nu te-am mai văzut.

La aceste cuvinte, simţindu-mă cam atins la amorul meu propriu, îi răspunsei cu oarecare amărăciune :

– Dar îmi pare, domnule, că barba dumitale nu are

[1] Gara Mirceşti.

nicidecum dreptul d-a invidia pe a mea, că este, mi se pare, şi mai lungă şi mai albă.

– Ce are a face – îmi ripostă el – dar dumneata eşti un copil pe lîngă mine !

Noul-venit în vagon era un bătrîn bine conservat, grăscean şi rumen la obraz, căruia nu i-aş fi dat nici şasezeci de ani.

– Eu te-am mai sculat o dată din somn ; eram tînăr atunci şi d-ta erai copil ca de vro opt-nouă anişori. Cuconul Tache, răposatul tatăl dumitale, era ispravnic la Focşani ; eu am fost trimis de am ridicat în fiare pe clucerul Alecu Gheorghescu, tovarăşul dumnealui la isprăvnicie. P-atunci erau cîte doi ispravnici de fiecare judeţ, unul peste partea administrativă şi celalalt pentru partea judecătorească, şi amîndoi ispravnicii în pricini grele judecau împreună, formînd un fel de tribunal. Ce vremuri erau pe atunci ! Clucerul Alecu făcuse mîncătorii, abuzuri sau prevaricaţiuni, cum se zice astăzi...

Înţelegi, amice, că la aceste cuvinte somnul meu, dulcele meu somn, a zburat în fuga mare şi nici nu m-am mai gîndit a-l prinde. Şi, în loc de a închide pleoapele, am dat drumul limbei, începînd la întrebări :

– Ia spune-mi, mă rog, cum ai ridicat în fiare pe acel ispravnic ?

– Eram edecliu şi aveam odaie în curtea domnească alături cu odaia lui tufecci-başa, lîngă ogeacul neferilor ; la stînga, sub scară, şedea răposatul Măciucă, Dumnezeu să-l ierte, baş-ciohodar şi mîna dreaptă a lui vodă, cum s-ar zice astăzi întîiul aghiotant domnesc, om drept şi plin de bun-simţ.

Într-o noapte, după slujba curţii, mă aşezasem pe somn, cînd numai ce aud ciocănind la uşă şi un glas care-mi striga : „Te cheamă vodă". Nu ştiu nici cum am sărit din pat, nici cînd m-am îmbrăcat ; într-o clipă îmi trîntisem cizmele cele galbene, binişul, legătura la

cap şi hangerul la brîu, şi eram la uşa iatacului domnesc. Baş-ciohodarul tocmai ieşea din odaie de la vodă şi-mi zise repede : „Ai mai iute, că te cheamă vodă, şi să te văd, Niculae !"

Răposatul Măciucă era oltean ca şi mine şi puţintel cam rudă după mamă.

Cînd am intrat în iatac la vodă, era şapte ceasuri, sau, cum s-ar zice astăzi, o oră după miezul nopţii. Vodă era cu ghicelic de noapte pe cap şi cu o scurteică lungă de pambriu verde, îmblănită cu pacea de samur ; o făclie galbenă ardea într-un sfeşnic mare de argint dinaintea icoanelor. Cum intru în odaie, vodă se întoarce către mine şi-mi zice cu un glas gros şi răstit :

„Tu eşti Niculae Păunel ?"

„Eu, măria-ta."

„De mult eşti la curte ?"

„Numai de un an, măria-ta."

„Măciucă mi-a spus că eşti harnic şi cinstit. Ce slujbă ai îndeplinit pîn-acum ?"

„Nici una, măria-ta, decît că acum trei luni am întovărăşit pe nenea Negreanu tufecci-başa, cînd a prins pe Ghiţă Cuţui."

„Ia plicul de pe mescioară, pecetluieşte-l cu pecetea de pe tăviţa cu călimările, şi să pleci îndată la Focşani, să-l dai în mîna nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simţă nici pasărea măiastră. Bagă de seamă că ai să-mi aduci pe clucerul Alecu Gheorghescu în fiare ; poimîne pe vremea asta să fii cu el la scara domnească. De cumva ţi-o scăpa, mai bine să te duci să te îneci decît să dai ochi cu mine."

Grigorie-vodă Ghica era un om mărunţel, barba potrivită în apărătoare şi cănită, mai mult roşie decît galbenă, mustăţile roşii trase în jos şi despărţite sub nas prin două-trei muchi de brici, ras pe obraz pe lîngă barbă ; ochii vii, glas răstit şi gros ; el era un om cu

foarte puţină învăţătură şi trecea între boieri ca unul din cei mai neînsemnaţi, deşi fusese de mai multe ori agă, spătar şi chiar vistier şi ban mare.

. . . .

Ghica Grigorie, care-şi iubea ţara, a luat sarcina de-a stîrpi jafurile boierilor şi ale ciocoilor cari de la Caragea ajunsese fără frîu ; capul nu-l tăia prea mult, dar cînd avea cîte o pricină grea, chema de se sfătuia cu trei oameni : cu vornicul Costache Cîmpineanu, cluceru Chiriac şi cu baş-ciohodaru Măciucă. După ce-i auzea pe fiecare în parte, se culca, dormea un somn bun şi pe la miezul nopţii se scula, aprindea la candelă făclia din Vinerea Paştilor de la epitaf, cădea în genuchi dinaintea iconostasului şi se ruga lui Dumnezeu ca să-l lumineze. Astfel a domnit el şapte ani şi ajunsese să tremure boierii cei răi şi ciocoii. Cît a domnit el a fost bine pentru toţi, liniştea domnea în ţară ; pînea şi carnea bună, ieftină ; toată lumea, negustor, meseriaş şi ţăran, mînca, bea şi chiuia ; veselie pretutindeni. El a deschis şcoalele romîneşti şi a gonit pe egumenii greci.

În noaptea cînd m-a chemat vodă, mi se făcea ziuă la poştă la Şindrilita, în cărucioara care se schimba din poştă în poştă şi care ajungea totdeauna numai în trei roate. Pe la aprinsul lumînărilor, în ziua de patruzeci de mucenici, îmbrăcat tiptil, eram întrodus ca călugăr în odaia răposatului coconu Tache, tatăl dumitale ; parcă-l văz pe marginea patului, lîngă scaunul cu două lumînări de seu în două sfeşnice de alamă cu mucări. Condicaru în picioare îi citea jălbile, întingînd din vreme în vreme condeiul de peană de gîscă în călimările de la brîu, ca să scrie hotărîrea ispravnicului ; îndată ce condicarul Nicolae Sprîncenatu, cum îi zicea lui Ipătescu, mai în urmă bărbatul eroinei de la 1848, scrise hotărîrea ispravnicului, cuconu Tache se uită la mine întrebîndu-mă :

„De la schit eşti, părinţele ?"

„Sunt de la Poiana Mărului, am o jalbă."

Şi mă apropiai de mescioara cu lumînările şi-i pusei plicul domnesc în poală, cu pecetea în sus, potrivind să nu o zărească condicarul. Ispravnicul, îndată ce văzu pecetea, o şi recunoscu, dar îmi zise :

„Ha, este de la părintele egumen !"

Şi dete ordin condicarului şi stegarului, care mă băgase în casă, să ne lase singuri.

Despecetlui plicul cu grabă, îl citi şi văzui că i se înveseli obrazul şi-mi zise :

„Vezi, numai aşa dacă nu s-or stîrpi mîncătoriile şi angaralele, să se înveţe minte ciocoii ; pînă n-o băga cîţiva în ocna părăsită, ei tot cred că vodă glumeşte. Clucerul Alecu nu este acum în oraş, s-a dus după lude în plasa Tohani, dar trebuie să vie astă-seară ; du-te de te odihneşte, că te chem eu la vreme."

Bătu în palme şi porunci feciorului să-mi aştearnă în odaia copiilor ; m-am dus de m-am culcat în odaia d-voastre. Sunt d-atunci 55 ani, cucoane Iancule ! D-abia mă furase somnul, cînd auzii trăsnete şi pleosnete şi doi surugii bătăioşi cari urlau de ţi se părea că cînta ; peste un minut auzii şi glasul lui cuconu Tache :

„Ai, scoală c-a venit cluceru."

Pornirăm amîndoi pe jos spre casa clucerului la care, în urma noastră, ceauşul de slujitori înşiruia oameni de jur împrejur ; cînd ajunserăm în pridvor, cuconu Tache intră în casă zicîndu-mi :

„Aşteaptă aci pînă te-oi chema eu, şi atunci să intri în odaie cu doi stegari."

Din pridvor se vedea pe fereastră foarte bine în odaia clucerului, luminată cu trei părechi de lumînări ; o grămadă de mosafiri se şi aşezaseră la ghiordum cu cluceru în mijloc răsturnat pe sofa. Cînd intră cuconu Tache, se sculară toţi în sus, dar dumnealui luă pe cluceru de mînă şi-l trase în odaia d-alături ; după vro cinci minute auzii că mă cheamă, mă luai îndată după

glas şi intrai în iatacul boierului. Cluceru ţinea porunca domnească în mînă, şi dinţii îi clănţăneau în gură. Cum intrai, cuconul Tache îmi zise :

„Îndeplineşte porunca lui vodă."

Atunci luai fiarele din mîna stegarului, mă plecai şi le pusei clucerului de picioare ; în cinci minute eram pe drum cu două cărucioare de poştă, într-una eu cu ispravnicul în fiare, şi în cealaltă doi arnăuţi cu pistoalele încărcate, cărora li se dedese porunca să dea să-l omoare, dacă o căuta cumva să scape.

Cînd ieşeam din Focşani, răsărea luna ; nici gură de surugiu, nici plesnitură de bici, dar cărucioarele mele fugeau ca năluca cu umbra după ele, şi seara, cînd bătea meterhaneaua, mă dam jos din cărucioară şi intram cu ispravnicul meu în odaia lui Măciucă, unde am aşteptat pînă s-a sculat vodă de la masă, pînă s-a culcat beizadelele, s-a osteiat lumea din curte şi au ieşit una după alta caleştile cu masalale a spătarului, a aghii şi a ispravnicului de curte ; atunci intră răposatul Măciucă şi-mi zise : „Ai sus".

Cînd am intrat în odaia lui vodă, Măciucă înainte, după el cluceru cu fiarele de picioare şi eu după dînsul, vodă, care sta răsturnat pe sofa cu mînile încrucişate sub cap şi cu picioarele unul peste altul grămădit, se sculă drept în picioare şi, adresîndu-se răstit şi necăjit către cluceru :

„Nu ţi-e ruşine, slugă necredincioasă şi boier zăcaş !"

Şi întorcîndu-se către mine, îmi zise :

„Te fac divictar."

Măciucă îmi făcu semn să ies şi cînd trecui pe lîngă dînsul îmi zise încet :

„Trimite-mi sus patru ciohodari."

Ce s-o mai fi petrecut după aceea nu ştiu, dar după ce m-am culcat, pare că auzeam prin somn un glas care

se văita strigînd : „Iartă-mă, măria-ta ! Cine o mai face ca mine, ca mine să paţă".

A doua zi pînă în ziuă, clucerul era pornit surghiun la Snagov cu cămaşa pecetluită pe el, şi a rămas acolo pînă la venirea muscalilor.

Cînd eram pe la 1829 la Craiova, l-am văzut de gît cu generalul Roth, juca cărţi cu miile de galbeni, căci era peste proviant.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 aprilie, 1880.

DIN VREMEA LUI CARAGEA

București, noiembre 1879

Amice,

Mazilia lui Ipsilant și a lui Moruz, unul din domnia Valahiei și celalalt din scaunul Moldovii, înainte de împlinirea celor șapte ani stipulați în Tractatul de la Kuciuc-Kainargi, adăogîndu-se la alte pricini de gîlceavă ce împăratul Alexandru căuta sultanului, a adus războiul de la 1806; și după șase ani de luptă crîncenă, în care victoriile se precumpăneau, puterile Europei, cășunînd asupra Porții, au silit-o să încheie pace numai și numai ca să lase muscalului mînile slobode în lupta cu Napoleon... iar după încheierea păcii de București, contele Metternich, profitînd de încurcătura în care se găsea Rusia pe malurile Moscovei, a împins la domnia Țării Romînești pe Iancu Caragea, amicul și protegiatul cavalerului de Gentz. Dar, cu toată stăruința internunciului la Constantinopole, sultanul nu a voit să-i dea domnia pînă ce mai întii nu l-a asigurat Caragea că-și va da demisia după trei ani. Pe de o parte suzeranul căta să eludeze stipulațiunea de domnie pe șapte ani, și pe de alta voia să aibă pe grec la mînă.

După mai multe străgăneli cu *inșaala*[1], cu *pechei*[2] și

[1] Poate (turc.).
[2] Foarte bine (turc.).

cu *bacalum*[1], pe la sfîrșitul lui octombre, Caragea a putut ieși din Constantinopol și în ziua de Sf. Spiridon al anului 1812 el și-a făcut intrarea în București cu alai domnesc, călare pe *tablabașa,* în sunetul clopotelor, al surlelor și tobelor. După ce a descălecat la Sfîntul Spiridon cel Nou din Podul Beilicului (astăzi calea Șerban-vodă), s-a dus de s-a miruit în biserica Curtea Veche, după obicei.

Sosirea acestui domn în București a fost semnalul a mari calamități pentru țară! Chiar în noaptea instalării sale, palatul domnesc de la Mihai-vodă din Dealul Spirii a ars pînă în temelie și *Curtea domnească* a devenit *Curtea arsă* pînă în ziua de astăzi; iar a doua zi, la 13 decembre, s-a ivit ciuma între oamenii curții veniți cu vodă de la Țarigrad.

A fost în multe rînduri ciumă în țară, dar analele Romîniei nu pomenesc de o boală mai grozavă decît *ciuma lui Caragea!* Niciodată acest flagel n-a făcut atîtea victime! A murit pînă la 300 de oameni pe zi și se crede că numărul morților în toată țara a fost mai mare de 90.000. Contagiunea era așa de primejdioasă, încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, și violența era așa de mare, încît un om lovit de ciumă era un om mort.

Spaima intrase în toate inimile și făcuse să dispară orice simțemînt de iubire și de devotament. Muma își părăsea copiii, și bărbatul soția pe mînile cioclilor, niște oameni fără cuget și fără frică de Dumnezeu. Toți bețivii, toți destrămații își atîrnau un șervet roșu de gît, se urcau într-un car cu boi, și porneau pe hoție din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mîna pe ce găseau, luau bani, argintării, ceasornice, scule, șaluri etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau

[1] Să vedem (turc.).

pe morți în spinare, îi trînteau în car, claie peste grămadă, și porneau cu carul plin spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaților. Se încrețea carnea pe trup, auzindu-se grozăviile și cruzimile făcute de acești tîlhari asupra bieților creștini căzuți în ghearele lor.

Rareori bolnavul ajungea cu viață la cîmpul ciumaților. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în două-trei zile !... Și poate că acei uciși astfel erau mai puțin de plîns, căci mai mult erau de jale acei aruncați vii în cîmp, fără așternut și fără acoperămînt, pe pămînt ud și înghețat. Cale de jumătate de ceas se auzeau țipetele și vaietele nenorociților din cîmpul Dudeștilor !...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase și bestiale, petrecute la ordie, unde unul din acești mizerabili fusese rupt cu dinții de un tînăr care apăra cinstea soției sale lovită de ciumă chiar în ziua nunții, și în urma revoltei ciumaților, cari au sărit cu parul și au omorît zece ciocli, autoritatea în sfîrșit a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înființase cîțiva vătășei însărcinați de a întovărăși pe ciocli din casă în casă, și aceștia strigau de la poartă : *„Sănătoși copii !"* Unul din ei, într-un raport către șeful său, zicea :

„Azi am adunat 15 morți, dar n-am putut îngropa decît 14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde."

Dasupra orașului se ridica un fum galben și acru, fumul băligarului care ardea în curțile boierești, și orașul răsuna de urletul jalnic al cînilor rămași fără stăpîn.

La fiecare poartă era cîte o șandrama, un fel de gheretă, în care se adăpostea cîte un servitor pus acolo *pazarghidan* (comisionar pentru tîrguielile de pîne, de carne și de zarzavaturi). Nimic nu intra în curte decît după ce se purifica la fum și trecea prin hîrdăul cu apă sau prin strachina cu oțet.

Ciocliі, cînd treceau pe lîngă o casă bogată, nu lipseau de-a arunca zdrențe rupte de la ciumați, ca să răspîndească contagiunea. Ei nu se temeau de molipsirea boalei, căci mai toți erau dintre acei cari zăcuseră de cîte două-trei ori de acea grozavă epidemie. Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca lungoarea neagră, foarte periculoasă întiia oară, devine puțin violentă la acei cari au mai fost loviți de ea.

Jafurile și tîlhăriile oamenilor, direct sau indirect prepuși la serviciul ciumaților, au fost nepomenite. Multe averi și case mari s-au ridicat în București după ciuma lui Caragea din sculele și banii bieților bolnavi.

După un an, cam pe la decembre, boala a început a se domoli și lumea s-a readunat încetul cu încetul în oraș. Acei cari se regăseau, se îmbrățișau, dădeau o lacrimă celor pierduți pe cîmpia de la Dudești și porneau cu viața înainte, uitînd suferințele și însetați de plăceri.

Totdeauna după o epidemie, ca și după un război, omenirea caută a-și recăpăta nivelul ; în aparență viața devine mai lesne, averile flăcăilor și zestrele fetelor sporesc prin moșteniri și prin moartea fraților și a surorilor cu cari ar fi avut să împartă averea părintească, dacă ar fi trăit ei. Cînd este o mortalitate mare, poporul zice că se *ieftinește pînea,* și această credință avea pe atunci oarecare temei, căci țara fiind pe atunci lipsită de esport, grîul nu avea altă căutare decît pentru consumația interioară. Și în asemenea împrejurări căsătoriile trebuiau să devie numeroase, cu atît mai mult numeroase, cu cît răul a secerat mai multe ființe. Deci, îndată după încetarea boalei, lumea s-a pornit pe nunți.

Pe atunci nunta nu vrea să zică un petec de hîrtie velină, tipărită frumos la Socec sau la Weiss din partea d-lui X sau a d-nei Z, anunțînd celebrarea cununiilor fiului sau fiicei lor în ziua cutare, la biserica Sărindar

sau la Domnița Balașa, ș-apoi... pe ușă afară ! Pe atunci nunta era dandana mare !

Mai întîi pețitorii și colăcerii cu aldamaș ; după ei logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoți, cu cîntăreți, cu lăutari și cu ziafet toată noaptea pînă la luceafărul de zi. Cu cîteva zile înainte de nuntă, dacă mirele și mireasa erau de neam de boier, se făcea *cherofilima* (sărutare de mînă) la curte, unde tinerii cu toate rudele lor erau duși cu alai spre a săruta mîna lui vodă și a doamnei, cerîndu-le binecuvîntarea.

Cînd se apropia ziua nunții, mahalaua se împodobea cu brazi de la casa ginerului pînă la casa miresei. În ajunul nunții, cam după-amiazi, porneau *călțunuresele*, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui, în trăsuri înhămate cu armăsari de preț. Întîia călțunăreasă intra la mireasă purtînd o căție de argint cu flori suflate în aur, din care ieșea fum de udagaciu și de curse ; ea mai purta și o stropitoare din care arunca apă de trandafir, semnul curățeniei, și ura miresei să fie totdauna spălată și parfumată. O a doua călțunăreasă ducea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununiile. A treia călțunăreasă aducea o tavă cu petealǎ, semnul bogăției. Veneau în urmă celelalte călțunărese cu zece-douăsprezece tave încărcate cu tot felul de daruri : șaluri, giuvaere, stofe scumpe, bani, cofeturi etc. Mulțime de fete încunjurau pe mireasă și lăutarii ziceau din vioare și din gură cîntecul vechi :

> Astăzi cu fetele,
> Mîne cu nevestele...

După ce fetele deschideau boccelele și admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală și pe flori ; unele împleteau cununiile : cruce întreagă pentru ginere și cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfășurau jurubițele de peteală, le dăpănau și făceau urzeală lungă de trei coți, podoaba miresei, un rîu de aur în care se

putea ascunde copila logodită din cap pînă-n picioare. Din vreme în vreme fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de peteală în partea flăcăilor ; aceștia le ridicau și le aninau de fermenele ; pe cînd fetele, ca unele ce împărțeau, își făceau și ele parte, agățîndu-și la piept, în dreptul inimei, snopuri de peteală.

După clacă se puneau cu toții la jocuri : de-a ineluș învîrteguș, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cîrpa, și acestea se încheiau printr-o horă mare. Astfel mireasa își *lua ziua bună* de la fete și surate ; iar bătrînii și babele, bărbații și nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mîncare, în sunetul necurmat al lăutarilor.

Dar a doua zi mai cu seamă era ce era ! Nunta începea chiar din zori ; nuntașii nu mai osteneau într-una de la casa ginerelui la casa miresei. Cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei, de unde apoi mireasa nu se mai întorcea la căminul părintesc. Ea, împreună cu mirele, se punea în trăsură cu cei care purtau gevrele, și luau la trăsură lumînările aprinse, înfipte într-o pîine. Iar dacă cununia era a se face acasă la ginere, una din rudele cele mai de aproape ale acestuia, mama, sora, sau mătușa, pleca de lua pe mireasă și o aducea acasă la mirele ei cu așternut, cu zestre cu tot. Trăsura era încunjurată de toți flăcăii, rude și amici ai ginerelui, cari încurau caii lor, aducînd știre că sosește mireasa.

Momentul despărțeniei de părinți era solemn pentru mireasă, însă ea, cînd pășea pragul casei părintești, trebuia să tragă din picior, pentru ca să se mărite și celelalte fete. Obiceiul cerea ca să o podideascǎ plînsul în acel moment, și lăutarii cîntau :

> Taci, mireasă, nu mai plînge.
> Căci la mă-ta mi te-i duce
> Cînd a face plopul pere
> Și răchita vișinele... etc.

După cununie, masă mare cu zaharicale de la becerul Manolachi și cu cofeturi de la vestitul Pascu ; cu vin de Drăgășani, cu pelin de Dealu Mare și cu vutcă de vanilie și de cursă. Lăutari și horă toată noaptea, iar în ziuă se trămiteau nunii, socrii și nuntașii pe la casele lor, cu lăutari.

Acest chef, la cei de jos, ținea trei zile, iar la boieri ținea șapte zile și șapte nopți, *după legea domnilor și a împăraților*. O nuntă se isprăvea și zece începeau, încît Bucureștii într-o sărbătoare o duceau. Doliul se schimbase în veselie !

Viața aceasta îi pria lui Caragea, căci popor și boieri, cufundați în ziafeturi, nu băgau în seamă jafurile domnești ; ș-apoi caftanele după cari alergau însurățeii îl ajutau mult la sporirea pungii. Îmbulzeala la ranguri era atît de mare, că se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului domnesc, și se spune că, în ziua fugii lui Caragea, postelnicul de-abia a pridedit să citească numele celor din protipendadă și cîteva din starea a doua. Chemat de vodă ca să plece, el a trîntit pitacul jos, strigînd cu glas tare : „Iar voi ceilalți, pitari și serdari !"

Caragea se urcase în trăsură, zicînd că merge să se primble la Băneasa, dar acolo îl așteptau trăsurile înhămate cari l-au dus la Brașov, chiar în ziua cînd sosea în București capugiul ce venea să-i taie capul, fiindcă șezuse pe scaunul domniei șase ani în loc de trei, precum se legase către sultanul.

Venit domn pe puțini ani, Caragea căuta să adune cît mai curînd o avere cu care să poată trăi măreț în străinătate. Prin urmare el a lăsat un mare nume în felul jafurilor. Se zicea în țară pînă mai dăunăzi că *se fură ca în vremea lui Caragea.*

În domnia lui, toate slujbele și caftanele se dau pe parale. El a suit birurile într-un mod nepomenit, de la 1.500.000 lei (115.385 galbeni) la suma de 3.700.000 lei

(284.848 galbeni), afară de ocne și de vămi, pe cari le vindea cu preț de zece ori mai mare decît înainte, lăsînd pe *taxidari* să rupă cît puteau ; apoi pecetluituri, mazilii, neamuri și cîte și mai cîte !...

Cînd i se părea că punga nu i se umplea destul de repede, avea și alte coarde la arc. Scotea pe aga în tîrg cu cîntarul și cu falanga ; acesta *prindea cu ocaua mică* pe vreun brutar, pe vreun cîrcimar, pe vreun măcelar, îi trîntea cîte o sută de nuiele la tălpi, sau îl țintuia de ureche în mijlocul pieței. Vodă era sigur că *isnaful* avea să alerge de la unul la altul ca să facă *curama*, iar pedeapsa înceta îndată ce starostele venea la curte cu un *porcoi de mahmudele.* Un alt șurup ce găsise fîntînii de aur era porunca strașnică din vreme în vreme ca toți negustorii să se răfuiască între dînșii, ca să nu fie datori unii altora. Pe atunci se lua zeciuială de la împlinirile de bani. Bieții oameni, speriați de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuieli pripite, se adunau, făceau cislă și astfel mai dobîndeau o amînare, căci suma cislei curgea în punga domnească.

Caragea avea multă imaginație în asemenea materie, dar și găsise cîțiva oameni zdraveni cari îl ajutau la desăvîrșirea tertipurilor lui. Vorba mergea în țară că :

Belu belește,
Golescu golește,
Manu jupuiește !

După șase ani de domnie, el a dus cu dînsul la Pisa o avere de milioane, cu care a trăit în belșug și a ajutat Eteria și revoluția grecească. Era violent și înfiorător ! Un poet lingușitor îi adresă o odă în care îl făcea să zică în limba grecească :

Ἔχω σπαθὶ καὶ τοποῦζι
σὲ σκοτόνω μπρὲ δομοῦζι[1]

---

[1] „Am sabie și buzdugan,
Te omor ca pe un porc" (I. G.) (gr.).

Un boier, pe care-l dojenea pentru niște hoții, din care nu-i dăduse o parte îndestulătoare, îi răspunse :

„κλέπτω, κλέπτεις, κλέπτει“[1].

iar Caragea, în loc de a-l pedepsi pentru atîta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de *boier cu barbă*.

Acest domn însă era neîmpăcat cu boierii cari, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, îi făceau vreo împotrivire sau chiar vreo simplă observație. Astfel, pe banul Constantin Filipescu l-a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de arnăuți ; pe banul Grigorie Ghica l-a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedea față de om ; pe vornicul Constantin Bălăceanu, de care se temea fiindcă acesta avea relațiuni de familie la Viena, l-a trimis surghiun la Castoria.

Lui Caragea îi plăceau femeile. Într-această privință, purtarea lui și a fiului său beizadea Costachi era un scandal de toate zilele. Cînd punea ochii pe cîte o nevastă, trimetea pe bărbatul ei într-o slujbă depărtată, la trebuință îl și surghiunea, și atunci lua cu dînsul cîțiva arnăuți și se introducea la femeia pacientului cu voie, fără voie.

Beizadea Costachi, tînăr frumos, nu avea altă ocupație decît a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu cîțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale, cu care se plimba în trăsură, și văzîndu-se strîmtorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat ; glonțul însă nimerește pe unul din caii lui, calul cade din ham și beizadeaua scapă cu chica topor. A doua zi femeia

[1] „Fur, furi, fură“ (I. G.) (gr.).

adulteră era izgonită de sub streașina conjugală și lăutarii improvizară cîntecul :

C... ai fost, c... să fii,
La mine să nu mai vii !

Pe vremea aceea nu era lucru lesne de a fi galant și nu fiecine îndrăznea a face curte. Cînd un tînăr punea gînd rău pe o fată, el putea să dea cu ochii de tatăl sau de fratele ei și atunci, nici una, nici două, popa îi și cînta *Isaiia dănțuiește* și căsătoria, deși silită, era valabilă. Dacă bietul tînăr avea a face cu o muiere măritată, treaba devenea mai serioasă, pentru că răsplata depindea mult de brasla la care aparținea bărbatul ultragiat. Măcelarii luaseră obiceiul să umfle pe galanți cu țeava ca pe berbeci și-i trimitea acasă în căruță. Croitorii se serveau de foarfecile cele mari de teșghea. Un băcan, ce găsise pe un cuconaș sub scară, la nevasta lui, după ce l-a despuiat în pielea goală, l-a uns cu catran din creștet pînă în tălpi, i-a pus o pereche de coarne pe cap, l-a legat răstignit de mîni pe un drug, i-a legat un căluș în gură și l-a luat în șfichiul biciului pe pod, de fugea lumea de dînsul ca de ucigă-l toaca, încît nici chiar slugile lui nu a voit să-l primească în casă. A doua zi l-a găsit vizitiul ascuns în ieslele din grajd. Pe un alt cuconaș, bărbatul l-a uns cu miere pe piele și l-a lăsat o zi întreagă prada muștelor și a viespelor.

Unde se pomenea trotuar sau bulevard pe acel timp !... Femeile erau încunjurate de toate precauțiunile profilactice ; ferestrele aveau zăbrele ca pușcăriile ; porțile se deschideau greu, căci erau înarmate cu broaște tari ; iar cînd o nevastă se ducea la o rudă, la o prietenă sau la baie, ea era întovărășită de două-trei jupînese bătrîne și credincioase. Fetele erau ținute și mai aspru ; de-abia aveau voie să iasă în grădină și grădina era încunju-

rată cu zid nalt sau cu uluci de scînduri de stejar. Nici măcar peţitorii nu le vedeau pînă nu se isprăvea vorba de căsătorie, încît ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine faţa logodnicei sale.

O fată de boier mare, întoarsă dintr-un clauster de la Viena, unde fusese crescută şi unde dobîndise un talent muzical extraordinar pe clavir, a adus cu dînsa în casa bărbatu-său preţiosul instrument. Într-o seară boierul, zărind cîţiva inşi cari se pitulaseră lîngă uluci ca să asculte frumoasele melodii ale junei diletante, s-a zbîrlit de gelozie, şi cînd a doua zi tînăra femeie s-a trezit, nenorocita !... a găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăţi. Mîhnirea ei a fost atît de mare, încît peste cîteva săptămîni o duse la groapă. Ea lăsase cu limbă de moarte să-i facă coştiugul din scîndurile clavirului, dar popa s-a împotrivit, zicînd că fusese *vasul necuratului*.

Arta era lucru necunoscut. În tot Bucureştiu nu se aflau decît un singur piano şi o harpă. Muzica aparţinea lăutarilor şi cîntăreţilor de la biserică. Persoană cu inspiraţii artistice era numai domniţa Ralu, fata cea mai mică a lui Caragea, natură aleasă, posedînd gustul frumosului în cel mai mare grad, admirătoare a muzicei lui Mozart şi a lui Beethoven, hrănită cu scrierile lui Schiller şi Goethe. Ea găsise în cîţiva tineri greci, rude şi amici din şcoala grecească de la Măgureanu, studenţi admiratori ai tragediilor lui Euripide şi Sofocle, un element pentru a pune în scenă cîteva piese de teatru. Cu niţică pînză croită şi cu hîrtie poleită, domniţa organizase în apartamentele sale o mică scenă pe care se juca în limba elenă *Oreste, Moartea fiilor lui Brutus* şi cîteva idile ca *Dafnis şi Chloe*.

Mai tîrziu a zidit un teatru la Cişmeaua Roşie, în colţul stradei Victoriei şi a Fîntînei, pe locul unde se vede astăzi un felinar ascuns după o perdea de fier ; un teatru în toată forma, cu parter, cu stale, cu scenă şi

cu mai multe rînduri de loje. Ruinele acelui edificiu, ars la 1825, se mai vedeau pînă pe la 1840, cînd s-au mistuit în zidurile lui Ioan Cărătaşul.

Domniţa Ralu visa ridicarea teatrului grecesc. Pentru acest scop ea a trămis pe Aristia la Paris, ca să studieze pe vestitul Talma. Ea a şi adus de la Viena o trupă de artişti nemţi cari reprezentau opere şi drame. Din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cîntăreaţă şi tragediană de un mare merit, ce venise la Bucureşti numai pentru o iarnă. Iar îndrăgindu-se de unul dintre tinerii noştri boieri, a rămas în capitala noastră pînă cînd a murit, dînd naştere unuia din bătrînii noştri generali.

Avîntul dat de domniţa Ralu artei dramatice a încetat cu fuga lui Caragea, dar mai în urmă a găsit o slabă imitătoare în Smaranda Ghica din Gorgan, în casa căreia, după zaveră, Aristia intrase ca institutor de copii. Acolo Iancu Văcărescu a căutat să puie limba romînească pe scenă ; a încercat să joace pe *Britanicus* şi pe *Zgîrcitul* lui Molière, dar surghiunele, războiul... şi cîte şi mai cîte calamităţi au amînat lucrul pînă la 1833, cînd Cîmpineanu a înfiinţat „Societatea filarmonică".

Tulburările de pe-mprejurul ţării, precum răscularea lui Caragheorghe şi a lui Pasvantoglu, incursiunile cîrjaliilor, Eteria grecească şi revoluţia de la 1821 făcuseră să zbîrnăie în tinerii romîni coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vînătoarea şi călăria ; feciorii de boieri luară un fel de aer de *cabadai*, termen adoptat de dînşii şi care avea semnificarea de voinici.

În timpul lui Grigorie-vodă Ghica, pe la 1823–1824, cuconaşii nu lăsau să le scape nici un prilej de a se îmbrăca cu poturi, cu mintean şi cu cepchen ; a se lega la cap cu *tarabolus* şi a-şi încărca *sileahul* de la brîu cu pistoale şi cu iatagan, precum şi a-şi atîrna pala de gît. Pentru cel mai mic lucru ei se serveau cu armele, încît, din pacinici ce erau mai înainte, deveniseră arţăgaşi şi

tulburători. Între toți se deosebeau mai cu seamă Iancu, feciorul lui beizadea Costachi Caragea și al Raliței Moruzoaiei, frații Bărcănești, Bărbucică, nepot de fată al banului Barbu Văcărescu, și cîțiva alții cari se țineau de ștrengării și ajunseseră a fi spaima mahalalelor. Ei petreceau ziua în Cișmegiu cu lăutari pe iarbă verde și, cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la serenade pe sub ferestrele fetelor și a nevestelor frumoase. Pînă-n ziuă vuiau mahalalele de cîntece, de gîlcevi, de bătăi și de lătrări de cîni.

Într-o noapte tînărul Palama, voind să gonească pe donjuanul Bărbucică Catargiu de la ferestrele logodnicei lui, s-a pomenit cu un cuțit în pîntece. Nenorocitul scăldat în sînge a putut de-abia profera numele acelui care-l lovise; și muma lui, în desperare, a alergat la palat și a sculat pe vodă cu țipetele sale. Grigorie Ghica pornește pe baș-ciohodar Măciucă, care și aduce la curte pe Bărbucică, îl trîntește la pămînt și din porunca domnească îi trage o falangă, apoi îl trimite surghiun la mănăstire. De acolo bietul donjuan pățit a pornit la Paris cu gînd să studieze pictura, artă pentru care credea că are o mare vocațiune.

Anarhia domnea în toate, și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că ucisul fiind totdeauna presupus că s-ar fi împușcat la vînătoare, ucigașul rămînea nepedepsit.

În una din petrecerile la care luau parte mai mulți tineri, pe cînd se întorceau în București, într-o căruță cu patru cai se găseau trei tineri : Iancu Caragea, Dimitrachi Bărcănescu și Iancu Crețulescu, poreclit Ursu mai tîrziu, pentru că o ursoaică îi dezmierdase obrazul cu labele ei. Cei doi dintîi, luîndu-se la ceartă, trag cu pistoalele unul într-altul și căruța intră în curtea Moruzoaiei ducînd pe fiul ei și pe nepotul ei înecați în sînge. Peste trei zile, două dricuri se urmau unul după altul,

ducînd la locașul cel vecinic pe doi din tinerii cei mai eleganți și mai frumoși ai Bucureștilor.

Stranie epocă !... Numai venirea muscalilor la 1828 a pus capăt acestei vieți zvăpăiate a tinerilor cuconași, luîndu-i ca comisari (mehmendari) pe lîngă generalii ruși, pentru înlesnirea aprovizionării oștirilor cu proviant și cu cară. La 1831 cei mai mulți au încins sabia, scriindu-se în miliția națională.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 iunie, 1880.

ȘCOALA ACUM 50 DE ANI

București, fevruarie 1880

Iubite amice,

Pe cînd în școala de la Măgureanu vestiții eliniști Lambru, Comita, Vardalah și Neofit, emulii lui Corai, predau tinerilor greci și feciorilor noștri de boier *Memorabiile lui Socrate* [1], *Fedon* [2] și *Metafisica* lui Aristot ; pe cînd banul Brîncoveanu discuta cu puristul Duca în limba lui Tuchidid *Apoftegmele* lui Hipocrat și *Ariometria* lui Arhimed, și se munceau să izgonească din limba greacă toate cuvintele cîte nu erau curat atice, precum unii din învățații noștri caută să curețe limba romînă de tot ce nu se termină în – *ciune* [3] – la biserică la Udricani, la Sfîntul Gheorghe și la Colțea se auzea glasul ascuțit a cîtorva copii cari strigau în gălăgie pe :

on, *m*islete, *u*cu : *omu*

*p*ocoi, *o*n, *m*islete, *u*cu : *pomu.*

Băieții mai înaintați la învățătură, cînd voiau să-și zică ceva care să nu fie înțeles de profani, comunicau între dînșii astfel :

*a*z, *i*otă, *l*ude, *a*z, *p*ocoi, *r*îță, *u*cu, *n*aș *e*st [4]

---

1 Ξενοφωντος ᾽Απομνημονευματα Σωκρατους (I.G.).

2 Φαιδων Πλατωνος (I.G.).

3 Aluzie la fonetiștii din școala lui Aron Pumnul.

4 Ai la prune (I. G.).

și cellalt îi răspundea :

*n*aș, *e*st, *b*uche, *a*z, *t*ferdo, *e*st, *p*ocoi, *o*n, *p*ocoi, *a*z [1];

Cei de la bucoavnă rîvneau la dînșii cum vorbeau păsărește.

Dascălul Chiosea, bătrîn cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb, se primbla pe dinaintea băieților înarmat c-o vargă lungă, arzînd cînd pe unul, cînd pe altul, după cum i se părea ; se oprea dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecția, la alții le mai adăoga cîte un *ucu scurt* pe ici, pe colea, sau cîte o aruncătură, două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu-și știe lecția, că dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineu din picior și-l azvîrlea după dînsul cu un :

„Fir-ai al dracului cu tat'to și cu mă-ta, că n-ai învățat *matima* [2]".

Dascălul Chiosea nu era om rău, dar se necăjea, pentru că-l durea inima cînd vedea că nu se silesc copiii la învățătură. El nu era civilizat ca să nu-i pese dacă elevii învață sau nu. Pentru el școala nu era o chiverniseală, nu se gîndea la : treci zi, treci noapte, apropie-te leafă. Nu sta cu ceasornicul deschis pe catedră ca nu cumva minutarul să treacă peste semn.

La Chiosea, ca la Chiriță, ca la Stan, lucrurile mergeau altfel ; viața lor era cu copiii din școală, nu știa nici șosea, nici cafe-șantan, nici deputăție. Dimineața buchile, Oftoicu și Psaltirea, după-prînz psaltichia. Chiosea avea un *pa, vu, ga, di* [3] care-i ieșea pe nas cale de o poștă.

De pe la de-alde Chiosea ieșeau dieci de visterie și calemgii ; la de-alde el au învățat să scrie romînește logofătul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pann, Nănescu, Paris Momuleanu etc.

---

1 Ne bate popa (I. G.).

2 Lecția (gr.).

3 Gama în muzica bisericească veche.

Acei bieți dăscălași, cari au fost depozitari limbei și naționalității noastre, duceau o viață zdruncinată, plină de privațiuni și de coate-sparte, fără „Bene merenti" și fără recompense naționale, fără pensii și parapensii ; plătiți ca vai de ei cu un codru de pîne, trăiau și mureau necunoscuți ; fără să bănuiască măcar că erau patrioți, împinși numai de un instinct bun și generos, își făceau cu sfințenie datoria, fără să aibă conștiință de binele ce făceau țării lor.

Ei se delectau mai mult cu citirea întîmplărilor lui Alexandru Machedon, care s-a bătut cu furnicile și cu păserile cu ciocu de fier, decît cu citirea mîniei fiului lui Peleu. Oile, cînii și fluierul păstorului întristat al lui Văcărescu le erau mai dragi decît Afrodita și Bacus a lui Anacreon. Se pomenise de la tată și de la mamă romîni neaoși din moși-strămoși. Limba și urechea le spunea că nu era nici tătari, nici greci, nici slavi ; purtau nobleța neamului în inima și în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtalele de nobleță. Scriau romînește fără filologie și fără *morfologie*, fără să știe dacă sunt etimologiști, fonetiști sau eclectici ; dar scriau cum vorbeau și scrisul îl numeau icoană, crezînd că el trebuie să fie reproducțiunea esactă a vorbei ; puneau cît mai puține buchi, ba pe unele le mai aruncau și pe deasupra ca să facă economie de timp și de hîrtie. Unde să le dea lor prin gînd că avem două limbi, una în gură și alta pe hîrtie, și că trebuie să vorbim într-un fel și să scrim într-altfel ; vorbeau toți aceeași limbă. Acum lumea s-a subțiat, fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că suntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că de la venirea acestui împărat în țară pînă la sosirea lor în viață, nu s-a mai petrecut nimica pe pămîntul romînesc ; nu încep însă a socoti toți tot de la aceeași epocă. Unii numără existența țării de la Regulamentul Organic, la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit ; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt ; spun și scriu într-una că s-au plimbat pe

ulițile Bucureștilor cu steaguri și cu masalale strigînd pe : *trăiască guvernul provizoriu*, și că erau cei mai de dimineață pe cîmpul Filaretului. Pentru alții iar călendarul rominilor începe de la îndoita alegere a colonelului Cuza, sau din noaptea lui 11 februarie ; își închipuiesc că ei au suit pe Alexandru Ioan I, că ei l-au dat jos și că tot ei au adus pe Carol I. Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decît pe acei cari au strigat : *moarte turcului !* și cred că, deși n-au fost la bătălie, dar că fără vitejia lor cea civică, Țara Romînească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci...

Pentru mulți politica este intrigă și minciună, nu cred în sinceritate și în adevăr, desprețuiesc cunoștința lucrurilor petrecute și cercetarea evenimentelor ce se pregătesc. Nu lasă nimica trecutului, cred că ei au făcut cerul și pămîntul romînesc, că ei sunt începutul și sfîrșitul, alfa și omega. Dar apoi creatorii străini ! unul se compara cu La Fayette, deși nu făcuse pentru Romînia nimica care să semene cu ceea ce făcuse generalul francez pentru America ; altul, care vînduse participiuri pe patru galbeni ora și înregistrase zece ani de-a rîndul colorile și garniturile cocoanelor la baluri, așezîndu-le în ziarul său după ordinul coloarei de la putere și după importanța subvențiunii, crede că el a scos pe romîni la lumină ; altul crede că ne-a inventat limba și istoria romînilor, dîndu-se de un fel de Columb, fiindcă critică și batjocorește gloriile noastre naționale...

Dar să ne întoarcem la școala noastră de la Udricani, școală sub albastrul cerului, pe prispa bisericei, unde cînd ploua, copiii se ghemuiau în odaia țîrcovnicului jos pe cărămizi, sau în clopotniță ; citeau și scriau pe genuchi și pe brînci.

Primprejurul bisericii, în mahala, pintre livezile de meri, de peri și de duzi, se zăreau vreo zece-cincisprezece învelișuri cu streașină ieșită ca o umbrelă, sub cari locuia cîțiva cavafi, croitori, ișlicari și cojocari ; aceștia, cînd plecau la prăvălie, își trămiteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu

ştrengărească pe uliţă şi ca să înveţe să cananarchisească, să ţie ison cîntăreţilor din strană, să citească *Apostolul*, să zică *Tatăl nostru* şi *Crezul* şi să meargă de-a-ndărătele cu sfeşnicul într-o mînă şi cu cădelniţa în cealaltă, dinaintea preotului cînd ieşea cu sfintele daruri. Le plăteau ce pe apă nu curge ; dascălul Stan de exemplu, cel mai bine plătit din toţi, avea cîte douăzeci de parale[1] de copil pe lună, şi mai avea şi de la biserică tain de mălai, de fasole şi de lemne.

Din acele şcoli îşi recrutau bisericile preoţi şi cîntăreţi, acolo boierii căutau băieţi pe cari îi luau în casă pe procopseală, de acolo a ieşit Chiru de la biserica Enii, Dumitrache Bondoliu, tata răposatului vlădică Calistrat, Unghiurliu de la Sărindar, Costache Ştirbu de la Sf. Ioan de lîngă puşcărie şi Petre Efesiu, care mai în urmă a ajuns cîntăreţ în strana din dreapta la Patriarhie. Acolo au fost daţi la învăţătură Anton Pann, Petrache Nănescu, Nicolae Alexandrescu, Paris Momuleanu, Marin Serghiescu etc.

Pe Nicolae Alexandrescu, cum l-a auzit Grigorie Ghica, l-a luat în casă, îl plimba cu dînsul noaptea în butcă dinainte, de-i cînta cîntece de lume. Cînd Grigorie Ghica s-a făcut domn, Nicolae Alexandrescu a ajuns cafegi-başa.

Pe Marin Serghiescu l-a luat Alecache Villara cîntăreţ la biserica Negustorilor, l-a primblat cu dînsul pe la Petersburg, cu Regulamentul ; dar mai pe urmă, molipsindu-se de boala patriotismului, a fost arestat cu Mitică Filipescu, cu Nicolae Bălcescu şi cu Telegescu, trimis la ocnă, unde şi-a spăşit păcatele şapte ani, pînă cînd a venit de l-a scos revoluţia din patruzeci şi opt, ca să-i procure dulcile fericiri ale unei proscripţiuni de zece ani. El a fost cunoscut mai mult sub numele de *Marin Naţionalu*. Vodă Cuza îl iubea, îl avea adesea la masă şi-l mîngîia cu numele de moş Marin.

Cînd a venit în Bucureşti dascălul Lazăr, băieţii de la Udricani, de la Sfîntu Gheorghe, de la Colţea şi de la toate

[1] 40 bani, sau 4 lei 80 bani pe an (I. G.).

bisericile, au golit acele şcoli şi au alergat la „Sfîntu Sava“ cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu şi cu mulţi alţi tineri din şcoala grecească ; mai în urmă, unii au fost trimişi în străinătate la Pisa, la Viena, la Paris şi s-au ilustrat ca profesori şi ca înalţi funcţionari, alţii s-au făcut cîntăreţi ; Anton Pann a devenit Anton Pann, şi cei mai mulţi s-au adăpostit prin curţile boiereşti ca grămătici, vătafi de curte, stolnici, trăind pe bere şi pe mîncare fără grijă de ziua de mîine ; cînd puneau mîna pe cîte o para, o băteau la tălpi pe must, pe cîrnaţi, cu lăutari la Filaret. Ziua aveau, n-aveau de lucru, dar seara, cînd era lună, răsuna mahalalele de serenade ; învăţau fetele să cînte din chitară marşul lui Napoleon şi din gură pe *Şeine-Minca*.

Anton Pann, Nănescu şi Chiosea-fiul erau veselia grădinilor lui Deşliu, lui Pană Breslea şi lui Giafer ; Iancu al Raliţii Muruzoaiei, Bărbucică al Tiţii Văcăreaschii, fraţii Bărcăneşti, Costache Faca şi alţi tineri din lumea mare nu puteau fără dînşii.

Nănescu, crescut de Ghiculeşti, a fost vătaf de curte, vătaf de spătărie, judecător de tribunal şi a murit îngrijitor la spitalul Brîncovenesc. Cînta bine din vioară ; elev al lui Dimitrache, el compunea cîntecele lăutarilor din Scaune :

Lui îi datorim pe :

„Ah ! iubito, cale bună,
Dar te rog nu mă uita.

. . . .

Raţa ici, raţa colea,
Raţa paşte papura.

. . . .

Inima mea multe are
Culese după-ntîmplare.

. . . .

Pom eram eu, pom,

. . . . . .

Ardă-ți rochița pe tine,
Cum arde inima-n mine.

. . . .

Jupîne povarnagiu.

. . . . . .

Ah ! amor, amoraș,
Vede-te-aș călugăraș.

. . . . . .

Fă-te om de lumea nouă
Să furi cloșca de pe ouă.

. . . .

Piatră de-ai fi, te-ai desface
Și la mine te-ai întoarce.

. . . .

Frunză verde ș-o lalea,
N-am cuțit că m-aș junghia.

. . . .

Cine la amor nu crede,
N-ar mai călca iarbă verde."

. . . .

Cînd coconițele începuse să îndruge franțozește cu : *„Bonju"* [1], *„Chesche vu parle franse, munsiu"* [2] *„Bonsua"* [3]

[1] *Bonjour* (I. G.).
[2] *Est-ce que vous parlez français, monsieur?* (I. G.).
[3] *Bonsoir* (I. G.).

și *„Alivoa"* [1], Nănescu în colaborațiune cu Costache Faca și cu Costache Bălăcescu au făcut satira :

„Ah ! ma șer, să-mi vezi mantela,
Mai sublim, mai lucru fen,
C-o dublură-nfricoșată
Și fața amur san fen."[2]

Unghiurliu și Chiosea-fiul au fost cei mai mari cîntăreți ai bisericelor din București. Venirea unei trupe de operă i-a făcut să vază în arta muzicală orizonuri despre cari nu aveau nici o idee pîn-aci ; impresiunea produsă asupra lor de operele lui Mozart și ale lui Rossini a fost atît de mare, încît n-au mai putut să cînte nici Cheruvic, nici Chinonic, fără să o dea pe *„La ci darem la mano"* din *Don Juan* și *„Una voce poco fa"* din *Barbierul.*

Într-o duminică, la liturghie, scandal mare la Sărindar. Epitropul, om evlavios, recunoscuse în *„Domnul Domn Savaot"* aria *„Voyez sur cette roche !"* din *Fra Diavolo.*

Pe lîngă grupul Anton Pann, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu unul și nedespărțit, se lipise un copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de țîrcovnic ; se introdusese în societatea acelor diletanți făcîndu-le tot felul de misiuni ; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea „trandafirii" cei mai gustoși ; îl făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tînărul Filimon care, deși aspirant la preoție, dar știa pe *Arghir* [3] pe de rost, din scoarță pînă-n scoarță. Îndată ce Iancu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pann făceau o poezie, a doua zi el o știa pe dinafară ; cînta din memorie, și foarte bine, toate ariile operelor italiene jucate în sala Slătineanu. Într-o vreme a izbutit chiar să fie admis corist în trupa madamei Carl ; mai în urmă l-am găsit flautist în orchestră și

[1] *Au revoir* (I. G.).
[2] *Amour sans fin* (dragoste fără sfîrșit) (fr.).
[3] *Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena* de I. Barac.

cînd Papa Nicola, după nobilul obicei al impresarilor, încetase plățile artiștilor și-i lăsase muritori de foame pe strade, Filimon a trebuit să-și caute esistența într-un alt izvor; și-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul și a apucat condeiul, s-a făcut foiletonist la ziarul *Naționalul*. În colecțiunea acelui jurnal, în numerile 2, 3, 4 și 5 din anul 1858, în numerele 8, 14, 16, 30, 74 și 91 din 1859, și în numerele 11, 14, 79, 82, 85, 89, 90, 94, 96, 97, 98 din 1860, găsești o serie de articole teatrale cari dovedesc un spirit cultivat, analitic și serios și o cunoștință adîncă de știință muzicală.

Critica lui era plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el critica fără patimă, fără interes și fără venin; critica ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătură și de povețe bune și folositoare; scopul lui era să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.

În același ziar poți citi în anul 1859, în numerele 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109 și, din 1860, numerele 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, și 23, seria interesantelor foiletoane intitulate : *Trei luni în străinătate*[1], o descriere de călătorie plină de spirit și de impresiuni juste. În numerele 43, 46, 52, 80, 81 și 84 din același an, se găsesc de dînsul mai multe nuvele foarte bine alese ; dar el a îmbogățit literatura romînă cu două scrieri de un adevărat merit : *Slujnicarii*[2] și *Ciocoii*[3].

Aceste două opere ale lui Filimon nu sunt niște romanțuri în cari să se desfășure peripețiile unei intrigi ; ele sunt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranzițiune.

Prologul cu care începe cartea intitulată *Ciocoii* este un

[1] Tipărite și în volum (1860), sub titlul *Escursiuni în Germania meridională*.

[2] *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*, Buc., 1861.

[3] *Ciocoii vechi și noi* — romanț original, Buc., 1863.

studiu psihologic, și scrierea în totalitatea ei o psihologie de care s-ar mîndri un La Bruyère și un Théophil Gautier.

Filimon ne spune că s-a primblat mult timp cu această din urmă a lui scriere în buzunar, căutînd un Mecena să i-o dedice ; s-a uitat la boier și nu l-a găsit demn, a trecut pe lîngă negustorul cămătar și nu l-a băgat în seamă ; dar cînd s-a lovit piept în piept cu ciocoiul, a strigat fără voia lui : „Iată omul !" și-l salută astfel :

„Acestor luceferi ai vițiului, cari au mîncat starea stăpînului și s-au ridicat pe ruinele acelora cari nu i-au lăsat să moară de mizerie, acelora cari sunt putregaiul și mucegaiul ce sapă temelia casei, cari au furat cu sfanțul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, cari acum și-au cumpărat moșii și palaturi, și stropesc cu noroi pe făcătorii lor de bine, dedic scrierea mea."

Filimon, care a cunoscut toate celebritățile curților boierești : pe Tudor Ciolănescu, vătaful de curte al banului Grigorie Băleanu, pe Gheorghiță Mațe-goale de la Filipescu Buzatu, pe Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu, pe Stănică Găvan din curte de la Modroganu, pe Zamfir Ploscă de la Isac Rallet, pe Gheorghiță de la armașu Manu, pe Ilie Sgabercea de la Vulpe ; el care a studiat și a urmat dezvoltarea ciocoiului și a cercetat sub toate fazele această clasă cu scalpelul spiritului său investigator, ne zice că : „Nimic nu este mai periculos pentru un stat decît de a da frînele guvernului în mînile acestor parveniți, cari din etatea de douăzeci de ani știu cum să fure cloșca de pe ouă, fără ca ea să cîrîie".

Și mai la vale : „Ciocoiul își crește copiii cu slugile pînă îi aduce în gradul cel mai înalt de corupțiune și atunci îi trimite în Franța. Ciocoiul și puiul de ciocoi nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică, ca să poată esploata toate doctrinele. Patriotismul, libertatea, egalitatea, devotamentul și toate virtuțile cetățe-

neşti sunt vorbele care-i servă de trepte ale scării pe care se suie."

Dar scopul acestei epistole nu este de a face analiza însemnatelor scrieri ce ne-a lăsat Filimon, nici de-a esplica pe eroii săi. Cine voieşte să-i cunoască n-are decît să citească vol. II şi vol. III al *Revistei romîne* şi să se uite la călăreţii cei mîndri şi la cuconaşii răsturnaţi în droşti şi în caleşti la şosea, şi va recunoaşte şi pe vătafu Dinu Păturică, şi pe postelnicu Tuzluc, şi pe Costea Chioru cu toate progeniturile lor. Cît pentru cucoana Duduca, de-o fi şi mai trăind, dar n-o mai cunoşti. Alifia vînătă cu care se ungea seara, albuşul de ou, abuzul de cărămidă arsă stropită cu apă de salcăm şi apă de pelin cu care-şi întindea pieliţa, buretele muiat în apă de castraveţi cu care-şi scotea petele, dresul, sulimanul şi rumeneala cu care se văpsea, gogoşile de ristic şi plasturi negri cu care-şi îmbina sprîncenile şi-şi punea murse şi zbenghiuri au tras largi şi adînci brazde pe obrajii ei ; zbîrciturile cad una peste alta ca valurile unei mări turburate, şi pleoapele vinete care-i încadrează ochii cei roşii n-ar mai face pe bietul Iordache Calemgiu, fiul căpitanului Gheorghe Basma de la dorobănţie, să cînte pe :

ῥίψον... φῶς μου βλέμμα ἱλαρόν[1]

ba cred că de-ar mai trăi i-ar striga : *„Retro, satana !"* [2]

Lui Filimon îi plăcea traiul bun ; amicii săi îl poreclise *mălai mare,* fiindcă mînca bine. Cînd vorbea de bucate, i se umplea gura şi defectul ce avea la vorbă dispărea cînd pronunţa :

Icre proaspete cu lămîie de Mesina.
Măsline dulci de Tesalia,

[1] Aruncă... lumina mea, o privire veselă (gr.)
[2] Înapoi, satano ! (lat.).

Icre de chefal,
Marinată de stacoji.

Îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile şi plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane şi purcel fript, dacă era întreg.

Cînd era la cîte un ziafet, îşi sufleca mînecile şi iată cum frigea mielul : îl înjunghia, îl spinteca, îi scotea pîntecele, îl cosea la loc şi-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într-o groapă plină de jeratec cu curpeni de viţă sălbatecă, unde-l lăsa pînă cînd pocnea ca un tun ; atunci îl scotea, îl învălea într-o pînză şi-l ungea c-un fel de salţă inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoi pisat şi cu băcănii, cu lămîie şi cu sare, şi te poftea la masă fără cuţit şi fără furculiţă, ş-apoi să nu-şi fi lins degetele. Nici repauzatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu ştia să dea o friptură mai bună.

Filimon avea un caracter blînd, vesel, plăcut şi nepăsător ; întristarea nu s-a lipit de dînsul decît o singură dată, atunci cînd şi-a închipuit că bunul şi scumpul său amic Millo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din *Florica* [1] lui Alecsandri.

Într-o zi îl întîlnesc pe stradă ; din vorbă în vorbă îmi spune că sufere de piept ; eu, avînd dinaintea mea un om cît un munte, nalt, gros şi rumen la faţă, mi-a venit să rîz şi l-am tratat de ipocondru ; dar peste trei săptămîni, nemaivăzîndu-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate şi mi se răspunde că era greu bolnav în aşternut ; m-am dus să-l văd, dar cînd am intrat în camera unde zăcea nu l-am mai cunoscut, atît era de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăşi rămăşiţele la ultimul locaş.

Acei cari l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel şi voios, totdeauna mulţămit cu puţinul ce cîştiga prin munca şi talentul său ; caracter

[1] *Florin şi Florica,* vodevilul lui Alecsandri.

independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni; ura şi despreţuia lipsa de demnitate şi linguşirea; modest pînă a roşi, cînd auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuit niciodată că era un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 septembrie, 1880.

DIN TIMPUL ZAVERII

Ghergani, septembre 1880

Iubite amice,

„De ce-mi scrii aşa de rar?" îmi ziceai mai deunăzi, vorbă foarte măgulitoare cînd îmi vine de la tine; dar ştii tu de cîte ori leapăd condeiul din mînă pînă ce nimeresc ceea ce trebuie să zic asupra unui eveniment despre care am auzit sau la care am asistat; despre un om pe care l-am cunoscut, de care s-a vorbit sau pe care l-am găsit în drumul vieţii mele, fie într-o direcţiune, fie într-alta; de cîte ori rup foi întregi, fiindcă nu găsesc în memoria mea, sau în însemnările mele, ştiinţele ce-mi trebuiesc pentru elucidarea faptelor ce voiesc să-ţi povestesc? Mie nu-mi este iertat să scriu decît numai atunci cînd pot spune un adevăr; şi a cunoaşte adevărul şi a-l spune nu e lucru lesne, mai ales cînd în chestie se amestecă şi puţină politică. Lordul Possomby zicea pe patul morţii: „Ce anevoie este a spune adevărul! Chiar într-acest moment, cînd am să mă înfăţişez înaintea înaltului judecător, mi-e greu să spun tot adevărul!"

La noi cum să te luminezi asupra celor petrecute pe la începutul secolului? Bătrînii cari ştiau au dispărut şi dispar cîte unul; cei tineri nu ştiu, sau dacă ştiu, ştiu rău; scrieri contimporane avem foarte puţine sau nici-

decum. Înainte vreme tot se mai găsea din timp în timp cîte un boier, cîte un logofăt, un Ureche, un Costin, un Neculcea, un Greceanu, uricari, letopiseţi şi cronicari istoriografi, care înregistrau zi cu zi, oră cu oră cele ce se petreceau în timpul lui Grigorie Ghica, lui Cantemir, lui Brîncoveanu etc. ; vezi că pe-atunci nu erau cluburi, presă, bulevard şi grădini cu cîntări şi încîntări, mai scriau oamenii şi de urît ; de atunci, pas de mai găseşte ceva pînă mai acum douăzeci de ani, de cînd avem *Monitorul* pentru fapte şi ziarele pentru aprecieri ; dar şi *Monitorul* nu le înregistrează toate, nici nu le scrie cum sunt ; iar ziarele, unele sunt albe [1] şi altele roşii [2], unele înjură ce celelalte laudă şi viceversa. Tot ce este bun, frumos, patriotic şi sublim pentru unele este rău, ruşinos şi infernal pentru celelalte. Spune-mi dacă atunci cînd le-ai citit pe toate mai ştii ce să crezi despre oamenii cari i-ai văzut sau despre evenimentele la cari ai asistat ? După unele, omul sau faptul despre care vorbeşte este un om de geniu, un patriot model, un cetăţean mare, o virtute, faptele lui – sublime ; după altele nu e decît un prost, un trădător, un mizerabil.

N-ai admirat adesea înlesnirea cu care vorbesc şi scriu unii oameni, şi nu te-ai întrebat : de unde lor aceasta, cînd îi ştii cine sunt şi ce sunt ? Ei, ştii care e secretul talentului lor ? Este că pot spune şi scrie tot ce le vine la gură şi sub condei, şi verzi şi uscate ; vorbesc şi scriu fără să se gîndească, nu cred ceea ce spun, nici ceea ce scriu ; singura lor preocupare este de a face efect asupra galeriei, sau de a-şi îndeplini îndatorirea ce au luat către patronii lor ; înţelegi că poate scrie cineva mult şi bine, cînd cugetul îi permite să îmbrace oamenii cum îi place şi cum îi vine mai bine la socoteală, că poate lesne să-i arate pe unii frumoşi, chipoşi şi plăcuţi şi pe alţii ticăloşi şi mize-

[1] Ziare ale partidului conservator.
[2] Ziare ale partidului liberal.

rabili. Eu, dac-aş face aşa, tot mi s-ar părea că-mi sună la urechi ca un *Mane Tekel Fares* cuvintele :

„Iată cum scrii tu istoria."

Ce vrei, sunt sfiicios şi mi-ar crăpa obrazul de ruşine cînd, lăudînd sau criticînd pe un om sau un fapt, s-ar putea scula cineva să-mi zică : „Nu este adevărat".

Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într-o foaie ; am curiozitatea să o citesc ca să aflu şi eu ce-i greşisem, de mă batjocorea ; era vorba de o epistolă ce-ţi adresasem şi mărturisesc că eram emoţionat ; credeam cine ştie ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ţi relatasem vreun neadevăr ; dar m-am liniştit cînd am văzut că, fiind vorba de ceea ce îţi spuneam despre bătălia de la Calafat din anul 1828, unde romînii au luat turcilor 400 de cară încărcate cu *zaherea,* redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puţin, pentru că era, zicea el, cu neputinţă ca turcii să fi avut acolo atîta *zahar*. În neştiinţa sa de limbă, măreţul şi războinicul redactor confunda *zaherea,* cuvînt turcesc, dar adoptat în limba noastră de cînd cu turcii, precum de la Petru şi de la Caterina, de cînd cu muscalii, s-a adoptat şi echivalentul său *proviant,* cuvinte cari amîndouă însemnează *proviziune de hrană.* Precum vezi, confunda *zahareaua,* adică făină, pesmeţi, pastramă, unt, sare, orz etc., cu *zahărul,* dulcea substanţă ce punem în cafea sau în ceai, cuvînt luat de la greci, care şi ei poate îl luase din alte limbi de unde şi arabii au luat pe *zakair* al lor.

Ţin mult dar, foarte mult, a nu-ţi spune decît ceea ce a fost şi aşa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi frîng pana decît să laud vitejiile şi virtuţile unui om care n-a fost decît o secătură, sau să înnegresc pe cineva, pentru că nu mi-a plăcut ochii săi, sau pentru că ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui.

Este şi păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost. Un turist care a petrecut cîteva săptămîni în Bucureşti se deşteaptă peste cîteva zecimi de ani şi vrea să-şi plătească datoria de recunoştinţă pentru ospitalitatea ce

primise ; apucă condeiul de coadă și spune, coloane întregi, că d-l X... era un om de spirit, învățat, plin de talent, model de devotament și de patriotism ; că moștenise toate virtuțile cerești și pămîntești de la moșii și strămoșii lui ; pe cînd sărmanul om nu era decît un prost, născut și crescut în păcate, ciocoi ca toți ciocoii, slugă plecată generalilor, pașilor și domnilor ; îngîmfat cu numele unei familii respectabile, cu care unul dintr-ai săi fusese odinioară aliat prin căsătorie. Tată-său, moșu-său, buni și străbuni, toți ciocoi zăcași și răi, slugi plecate a tuturor puternicilor și a tuturor fanarioților.

Ce vrei, trăim într-o epocă de camaraderie.

„Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis." [1] Ce ar zice Molière dac-ar trăi să vază cum oamenii de gașcă se tămîie și se canonizează între dînșii pentru cea mai mare glorie a istoriei ? Ce vrei ? Progres !

Dar să lăsăm și să venim la corespondența noastră.

Fii sigur, amice, c-or putea găsi epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de aprețieri adînci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoie de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul.

Să-ți povestesc astăzi ceva din vremea zaverii și de cînd cu Grigorie-vodă Ghica și cu Ioniță Sturdza-vodă, istorii pe cari cele mai multe le-am auzit de la episcopul Ilarion, un amic al răposatului tată-meu și un confident al cugetărilor lui Tudor Vladimirescu. Să nu te aștepți însă la o istorie sau la o biografie a acestor oameni ; de voi pomeni uneori de dînșii, ca unii cari au jucat un rol mare în destinele Romîniei, o voi face-o numai într-un mod incidental. Dar cum să fac ca să fiu clar și scurt ?... Armează-te dar cu răbdare ! căci tu ești de vină că mi-ai zis să-ți scriu.

---

[1] „Nimeni nu va avea spirit în afară de noi și prietenii noștri" (fr.).

Pe la anul 1818, Caragea fugise în Austria, precedat de multe milioane luate din țară ; și Calimah era mazilit pentru multele esacțiuni și prevaricațiuni, cari într-atît adusese poporul la desperare, încît răbdătorii tătărășeni strigau cu neîncetare :

„Jos Calimah !"...

Așa amîndouă tronurile Romîniei erau vacante și Poarta avea să numească doi domni deodată.

Numirea de Bogdan-beg și de Iflak-beg era dandana mare la Țarigrad, căci toți solii cu toți dragomanii și cu toți secretarii lor se puneau în mișcare zi și noapte, pe apă și pe uscat, alergînd și intrigînd care mai de care, să susție pe favoritul său. Lupta era totdeauna crîncenă. De astă dată, ambasada rusească era stăpînă pe situațiune ; de astă dată, Rusia nu avea pe nimeni să i se împotrivească, căci împăratul Alexandru era eroul timpului, era iubit și măgulit de toți suveranii și de toate guvernele, pentru concursul său în contra lui Napoleon ; era temut pentru numeroasele sale oștiri din Europa și din Asia. Monarhii îl considerau toți ca pe stîlpul cel mai puternic al edificiului politic și al ordinii sociale, și popoarele îl aveau ca pe cel mai liberal dintre potentați, pe cînd turcii erau puși la indice ca barbari și ca apăsători cruzi ai creștinătății.

Deși boierii din Valahia ceruseră printr-un arzmahzar să li se dea domn pămîntean și chiar recomandase pe bătrînul Priscoveanu din Craiova, dar Poarta, cedînd cerințelor baronului Strogonof, a trimis pe Alexandru Suțu domn în Țara Romînească și pe Mihail Suțu, fiul lui beizadea Grigorie și al Catincăi Dudescu, domn în Moldova.

Familia Suțeștilor fusese mai înainte vreme considerată ca devotată Franței, dar de la decapitarea lui beizadea Alecu [1], pentru relațiunile sale cu generalul Sebastiani, trecuse cu totul în partidul rusesc, singurul puternic atunci în Constantinopol.

---

[1] Tata doamnei Mavru și a lui Costache Suțu (Suțicu) (I. G.).

Grecii erau poporul cel mai luminat din tot Orientul, aveau oameni învăţaţi, erau singura naţionalitate din Imperiul Otoman cunoscută în Europa, aveau şcoli în toate oraşele şi în toate insulele ; acele de la Chio, de la Kidonia şi din Bucureşti dobîndiseră o adevărată celebritate ; clerul ortodox din toată Turcia era compus numai de preoţi şi de călugări greci ; averile mănăstireşti din Principate erau toate pe mînile lor ; aveau comercianţi şi bancheri mari şi bogaţi în toate porturile ; marina lor de comerţ rivaliza cu marina italiană şi cu marina franceză. Corai, Comita, Vardalah şi mulţi alţi elenişti se puseseră în relaţiune cu toţi învăţaţii Europei. Prin lucrările lor literare asupra vechilor autori clasici cîştigase cauzei greceşti toate spiritele universităţilor şi academiilor, îi cîştigase inimile tuturor învăţaţilor şi ale întregei tinerimi şcolare. Grecilor li se putea vorbi de naţionalitate, lor li se putea zice să se scoale pentru naţie şi libertate, pe cînd celorlalte populaţiuni ale Turciei, cufundate în cea mai adîncă ignoranţă, cari nu aveau nici o noţiune despre originea şi naţionalitatea lor, bulgarilor, bosniacilor, arnăuţilor etc., cari se credeau şi se ziceau toţi greci, fiindcă erau de ritul ortodox zis grec, nu li se putea vorbi decît de biserică şi de persecuţiunile turcilor, lor li se zicea să se scoale pentru religie, pentru credinţă *(zavera)*.

Poetul Riga, fostul secretar al lui Alexandru-vodă Ipsilante, în unire cu Scufa, un neguţător epirot din Odessa [1], cu profesorul Santo farmazonul şi cu arhimandritul Diceu, înfiinţase o societate secretă cu numele de *Eterie* (tovărăşie), nume modest care nu bătea la auz şi nu putea să dea bănuieli turcilor, căci erau obicinuiţi cu cuvîntul *eterie* în porturi şi în insule, unde grecii aveau mulţime de asociaţiuni de comerţ.

[1] Rudă de aproape cu doamna Petrovici Armas, născută Scufa (I. G.).

Împrejurările erau favorabile pentru dezrobirea Greciei, căci puteau să se serve la luptă de toate naţionalităţile Imperiului Otoman.

Eteria era formată după tipul vechilor frăţii, ἀδελφοποιεῖς şi ἀδελφοποιητοί (fraţi făcuţi), turceşte *cardaşlîc*, uzitate în tot Orientul şi mai ales în Albania. La noi, bărbaţii se ziceau *fraţi de cruce* şi femeile *surate.*

Acei cari se prindeau fraţi de cruce mergeau în biserică îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, şi acolo la uşa altarului se înţepau fiecare cu ac la braţ, pînă scotea o picătură de sînge, pe care celalalt o lua cu limba ; schimbau armele unul cu altul şi pronunţau cuvintele :

„Viaţa ta a mea şi sufletul tău al meu."

Jurămîntul eteriştilor era a sacrifica familie, avere şi viaţă pentru libertatea patriei şi supunere oarbă ordinelor comitetului.

Lozinca sau parola de recunoaştere între soţi era cuvîntul τσαρούχι *(opincă)*, la care celalalt răspundea παλούκι *(par)* şi comitetul central se numea ἀρχή *(cap)*. Dar cine era acel ἀρχή, acel cap ? Niminea nu o ştia, şi poate că nici nu exista. Se lăsa însă să se creadă că era Capodistria, favoritul împăratului Alexandru I al Rusiei, ba mulţi credeau că era chiar însuşi împăratul.

După moartea lui Riga, esecutat de turci la Belgrad la 1815, propaganda Eteriei a mers înainte, dar nu şi-a luat adevărata ei dezvoltare decît pe la 1818, în urma numirii lui Alexandru şi Mihail Suţu la tronurile Principatelor.

Iată împrejurarea care a dat un mare credit acestei societăţi în Principate : unul din apostolii ei, anume Galatis, trimis să facă prozeliţi printre grecii din Rusia, de-abia ajuns la Odessa, a fost arestat de poliţie, dar peste cîteva zile s-a eliberat, dîndu-i-se 20 galbeni cu îndemnul de a trece peste hotar. Ajuns la Iaşi, fu chemat la consulatul rusesc ; se credea pierdut, cînd, în marea sa mirare, consulul îi pune în mînă 5.000 de lei, zicîndu-i că acei bani erau din partea împăratului. Această împreju-

rare, adevărată sau inventată de Galatis, alăturea cu atitudinea lui Domnando şi a nepotului lui Capodistria, Gheorghe Leventi, amîndoi împiegaţi ai consulatului rusesc, a dat o mare crezare şoaptelor că împăratul era capul Eteriei (ἡ ἀρχή) şi dintr-acest moment n-a mai rămas în spirite îndoială că Rusia proteja Eteria şi că voia răscularea în contra turcilor. De atunci propaganda a început a face prozeliţi fără sfială în Principate. Apostolii cei mai activi erau în Iaşi : Teodor Negris, secretarul fostului domn Calimah, Anagnostopolu şi Lasanis, iar în Bucureşti căminarul Sava, căpitanul Ghiordache Olimpie şi Gheorghe Leventi.

Nicolae Ipsilante, fiul lui Constantin-vodă şi nepotul lui Alexandru-vodă, unul din afiliaţi, căutase să tragă şi pe frate-său Alexandru, general în armata rusească şi adiutant împărătesc, dar acesta nu primise, arătînd pericolele unei asemenea întreprinderi fără un ajutor puternic din afară. Mai în urmă însă, găsind prilej să vorbească cu Alexandru I despre starea mizerabilă a grecilor şi de ajutorul ce ei aşteptau de la Rusia, împăratul i-ar fi zis :

„Facă-se o răsculare în Grecia şi cazacii mei se vor duce s-o ajute."

Se crede că numai în urma acestor cuvinte, Alexandru Ipsilante s-a hotărît, la 1819, să intre în Eterie şi să devie şeful ei militar.

Alături cu Eteria mai lucra şi o altă societate care acoperea oarecum în ochii turcilor pe cea secretă, aceasta era Societatea culturei (ἡ ἐκπαιδευτική ἑταιρεία), al cărei scop era înfiinţarea de şcoli alilodidactice sau lancasteriane în ţările greceşti. Învăţătorii pentru aceste şcoli se luau numai dintre eterişti şi misiunea lor principală era de a propaga răscularea în contra turcilor. Astfel formată, această societate ajunsese la 1820 să numere 200.000 de tovarăşi.

O fi fost sau n-o fi fost cu ştirea guvernului rusesc sau a împăratului Alexandru, adevărul însă este că era foarte încurajată la Iaşi şi la Bucureşti de consulatul rusesc, prin secretarul său Domnando şi prin dragomanul Leventi, amîndoi tineri greci din insulele Ionice, eleganţi, amabili, cu spirit şi capabili de a învîrti deodată intrigile politice şi intrigile amoroase.

Alexandru Suţu, domnul Valahiei, mai prudent decît confratele său din Moldova, văzînd că valul revoluţionar se suia necontenit şi mai repede decît ar fi voit, căuta să-l împiedice, sau cel puţin să-i amîie izbucnirea prin oarecari măsuri de poliţie în contra vînzării armelor şi a prafului de puşcă ; dar înconjurat cum era din toate părţile de eterişti, ordinele lui rămîneau fără efect şi comitetele lucrau fără sfială, în Moldova mai ales, unde Mihail-vodă Suţu era chiar el eterist. În Bucureşti, înscrierea arnăuţilor zavergii se făcea ziua în amiaza mare în casa lui Constantin Samurcaş de sub Mitropolie, unde este astăzi cazarma sergenţilor de oraş, şi cuvintele „*ţaruchi*", „*paluchi*" [1] era în gura tuturor.

Sub denumirea de *arnăut* se înţelegea orice sîrb, arvat, arnăut, bosniac, muntenegrean, bulgar sau grec, dacă se lega cu un brîu roşu sau cu un tarabolus, cealma la cap, fustanelă sau poturi, mintean şi iminei roşii. Îşi trîntea la brîu un sileaf cu un iatagan şi două pistoale, şi intra în serviciul curţii domneşti, al hatmăniei, spătăriei sau agiei, sau se suia cu ciubucul în mînă dindărătul caleştii vreunui boier.

La anul 1820, Eteria se simţea în putere şi începuse a se gîndi la acţiune. Deşi se fixase de la început ziua de 25 martie a anului 1825 pentru răsculare, epoca la care, după zisa lui Ipsilante, Rusia era să declare război turcilor ; dar, după mai multe conferinţe ţinute la Kişinov şi la Sculeni de comitetul eterist cu generalul Ipsilanti, cu Mihail Suţu, domnul Moldovei, şi cu cneazul Gheorghe

[1] Opincă, par ; vezi pag. 61.

Cantacuzino, colonel în armata rusească, cumnat cu principele Gorciakoff, actualul cancelar al imperiului, s-a hotărît să se devanseze epoca izbucnirii şi să înceapă cu primăvara anului 1821. Comitetul a fost silit la această precipitare de indiscreţiunile şi de imprudenţele unora din eteriştii cari deşteptase bănuielile turcilor şi-i făcuse să ia măsuri crude în contra propagandiştilor, atît în provincii cît şi în Constantinopol.

În Bucureşti şi în Iaşi, mulţi din boieri, şi din cei mai considerabili, făceau parte din Eterie, dar din toţi, cel mai important era slugerul Tudor de la Vladimireşti din Gorj, om de arme, îndrăzneţ şi patriot, care dăduse dovezi de o mare vitejie ; comandînd pandurii în toate bătăliile în contra turcilor de la anul 1806 pînă la 1812, dobîndise grad de ofiţer în armata rusească şi fusese decorat cu „Crucea sfîntului Vladimir". La 1814, refugit la Viena de urgia lui Caragea, care căuta să-l prindă şi să-l predea turcilor, fusese prezentat de Capodistria şi de Strogonof împăratului Alexandru. În urmă, întorcîndu-se în ţară cu recomandaţii de la ambasadorul rusesc, Caragea l-a numit vătaf de plai la Cloşani şi l-a avut foarte de aproape.

Slugerul Tudor, vrăjmaş aprig al abuzurilor şi al prevaricaţiunilor, al ciocoilor şi al domnilor fanarioţi, credea în ajutorul Rusiei ; intrase în Eterie crezînd-o patronată de împăratul Alexandru ; fusese iniţiat de Sava şi de Olimpie, dîndu-şi jurămîntul în biserica Sfîntului Sava, care era în locul din bulevard, unde este astăzi statua lui Mihai Viteazul ; primise pe Ipsilanti de şef, pe cuvîntul că grecii, după ce se vor organiza în Principate, vor trece Dunărea ca să se bată cu turcii în ţările greceşti, iar el, Tudor, să rămîie cu pandurii lui în ţară, ca să se lupte pentru redobîndirea drepturilor strămoşeşti şi pentru stîrpirea abuzurilor. El aducea în Eterie pe toţi tovarăşii lui de arme cu cari făcuse războiul de şase ani contra turcilor, aducea ceva şi mai mult, aducea numele său şi influenţa de care se bucura printre pandurii Olteniei.

La 3 decembre 1820, Alexandru-vodă Suţu cade bolnav şi la 19 ghenarie 1821 moare, domnul ştie cum.

Slugerul Tudor, chemat din vreme în Bucureşti din ordinul amicului şi protectorului său Samurcaş, porneşte în ziua de 22 ghenarie cu 40 de arnăuţi eterişti, trece Oltul, ajunge în munţii Gorjului şi Mehedinţului şi începe a scula pandurimea. În zadar caimăcămia îl tratează de hoţ de codru şi trimite în contra lui pe Prodan, pe Hagi Stoian şi pe Solomon cu plăieşi ca să-l prinză mort sau viu, poterile, în loc de a se bate în contra lui Tudor, trec toate în tabăra lui şi în cîteva săptămîni îl găsim în capul a 8.000 de panduri şi 500 de arnăuţi, bulgari cei mai mulţi, aceşti din urmă comandaţi de Macedonski şi de Hagi Prodan, cu cari porneşte spre Bucureşti, şi în ziua de 16 martie tăbăreşte la Cotroceni. Se zicea că vine să taie pe ciocoi. La Bucureşti convoacă pe mitropolitul şi pe boieri şi-i pune să iscălească o adresă către consulul general Pini, prin care se cerea intervenţiunea oştirilor ruseşti, ca să oprească pe turci de a intra în ţară. Aşa făcuse şi boierii moldoveni la Iaşi, după cererea lui Ipsilante.

Tot într-o vreme înainta şi Ipsilante spre Bucureşti şi numele lui era în gurile tuturor ; se zicea că vine cu muscalii cum venise şi tatăl său la 1806, deşi Poarta se grăbise să numească, încă de la 7 fevruarie, domn pe Scarlat Calimah...

Tudor aştepta să vază pe Ipsilante trecînd Dunărea, iar Sava şi Olimpie, şefii arnăuţimii eteriste, şi zavergiii îl chemau în Bucureşti, făgăduindu-i unul Giurgiu şi celalalt Ada-Cale, şi mitropolitul de la Filipopol îl asigura că-i dă 15.000 de bulgari. Ipsilante, după toate aceste făgăduieli, credea să găsească de-a gata o armată organizată şi disciplinată, pe care nu avea decît s-o comande pe cîmpul de bătaie. Astfel legănat de visuri frumoase, iese pe furiş din Kişinov, întovărăşit de cîţiva amici, trece Prutul în noaptea de 22 fevruarie 1821, trage în Iaşi la casa cneazului Gheorghe Cantacuzino, aleargă la Iacovache Rizu, unde

întîlneşte pe Mihai-vodă Suţu, pune pe boieri să iscălească o petiţiune către împăratul Alexandru, cerîndu-i protecţiunea Rusiei pentru Ţara Moldovei, şi espeduieşte pe cneazul Gheorghe Cantacuzino s-o ducă la Laibach.

În ziua de 26 fevruarie, eteriştii şi zavergiii, adunaţi în mănăstirea Galata din deal de lîngă Iaşi, pornesc în procesiune cu steagul alb, pe care erau inscripţiunile :

Ἐν τούτῳ νίκα[1] şi
Ἐκ τῆς κόνεώς μου ἀναγένωμαι[2]

cu crucea şi cu fenixul ieşind din flacări ; fac rugăciune în biserica Trisfetitele şi pornesc spre Bucureşti. Pe strade se citeşte proclamaţiunea lui Ipsilante, prin care face cunoscut că s-a sculat pentru liberarea Greciei şi că trece în Turcia ca să combată pe inimic. Lasă pentru paza Iaşului şi a domnului pe Duca şi pe Pendedeca şi el porneşte cu 7.500 de oameni în contra turcilor.

Din nenorocire, răscularea grecilor începe cu jăfuirea a 600.000 de lei de la bancherul Pavel Andrei şi cu măcelul a 80 de turci, cari, urmăriţi de arnăuţi, se refugiase în biserica de la Golia.

Moldova era pusă la discreţiunea Eteriei, căci Mihai Suţu numise din vreme pe tînărul Niculache Rosnovanu vistiernic mare. Slujba care pe-atunci se da boierilor celor mai maturi şi mai esperimentaţi se dăduse acestui tînăr, fiindcă el fusese iniţiat în Eterie, încă la Paris fiind, de grecul Minas Minaid, bibliotecar la Institutul Franţei.

Mersul lui Ipsilante spre Bucureşti a fost un adevărat marş triumfal, pretutindeni îi ies înainte corpuri armate care i se închină şi se pun sub comanda lui ; la Focşani este întîmpinat de 340 de tineri greci, cei mai mulţi studenţi din şcoala de la Bucureşti, floarea tinerimii, cu care formează „legiunea sacră" (ἱερός λόχος).

---

[1] Cu acest semn vei birui (I. G.) (gr.).
[2] Renasc din cenuşa mea (I. G.) (gr.).

La Ploeşti însă îl ajung ştirile rele : împăratul nu voise să primească în audienţă pe cneazul Cantacuzino la Laibach, ordonase ca atît generalul Ipsilante, precum şi colonelul Cantacuzino să fie şterşi din controalele armatei ruseşti şi trimisese lui Strogonof la Constantinopol instrucţiuni straşnice în contra eteriştilor şi asigurări de amicie sultanului, declarînd că nu susţine nici pe eterişti, nici răscularea grecilor, pe care o dezaproba. Tot acolo află că mitropolitul de la Nicopol, care îi promitea 15.000 de bulgari, fusese spînzurat de turci şi că Vladimirescu se pusese în relaţie cu guvernorii fortăreţelor Dunării.

Poziţiunea lui Ipsilante devenea critică şi el începe a se gîndi să treacă Dunărea, ca să ajungă în Grecia, urmînd linia munţilor Bulgariei, dar Sava, Olimpie, Farmache se împotrivesc la acest proiect, aşa că el se hotărăşte să rămîie în Principate şi să primească lupta cu turcii, luînd drept bază de operaţiune Ploeştii, Tîrgoviştea şi Piteştii ; dar descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin ştirile de la Laibach... Arnăuţii deşertau lagărul şi se formau în bande de tîlhari. Ipsilante crezu că va ridica moralul soldaţilor săi aducîndu-i spre Bucureşti, şi veni de-şi puse ordia la Colintina. La 25 martie intră triumfal în Bucureşti, trage la casa Belului, fosta locuinţă a Văcăreştilor, face o rugăciune în capela din fundul curţii şi, după un discurs înfocat al tînărului Dumitrache Suţu Chiabap, fratele poetului Alexandru Suţu, oştirea face o primblare pe stradele principale cîntînd *Marsieleza* lui Riga :

„Φίλοι μου συμπατριῶται
Δοῦλοι νἄμεθα ὡς πότε
Τῶν ἀλχείων Μουσουλμάνων
Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων ?"[1]

se întorc la casa Belu şi înfig steagul în poartă, strigînd : „Aşa şi la porţile Bizanţului !"

---

[1] „Prietenii mei din aceeaşi patrie,
Pînă cînd să fim slugile
Stricaţilor de musulmani,
Tiranii Greciei ?" (gr.)

A doua zi, mitropolitul Dionisie Lupu se prezintă cu boierii la acest generalisim, arătîndu-i suferințele țării din cauza jafurilor și esceselor zavergiilor, și-l roagă să puie capăt unei asemenea stări de lucruri. Ipsilante îi asigură că va lua toate măsurile și le anunță că pornește spre Tîrgoviște, zicîndu-le și lor să se retragă la Cîmpulung.

. . . .

Ipsilante, temîndu-se de turci, cari se găteau să intre în țară, precum și de Tudor, pe care îl bănuia de a fi înțeles cu pașa de la Silistra, își împarte oștirea în patru corpuri și pornește să ocupe Ploeștii, Tîrgoviștea și Piteștii, lăsînd pe Sava la paza și apărarea Bucureștilor, dar mai cu deosebire ca să supravegheze mișcările și faptele lui Tudor.

După pornirea lui Ipsilante, sosesc în București trei comisari turci, trimiși să se asigure de veracitatea arătărilor lui Tudor. Ei se întorc la Silistra, încîntați de cele ce văzuse și de primirea ce li se făcuse de popor, dar cer de la comandantul trupelor romînești să curețe țara de zavergii și de eteriști.

În părțile grecești răscularea lua un caracter din ce în ce mai grav : Epirul, Tesalia, Peloponesul și insulele Arhipelagului se ridicau la arme unele după altele și luptau vitejește pe mare și pe uscat. Însă ceea ce preocupa mai mult pe guvernul otoman era cele ce se petreceau la noi în țară. Căci, deși împăratul Alexandru dăduse suveranilor adunați la Laibach cele mai solemne asigurări despre dorința sa de a mănținea pacea, deși se pronunțase într-un mod categoric în contra grecilor revoluționari de pretutindeni, deși ambasadorul rusesc esprima pe toată ziua sentimente de amicie și de simpatie din partea împăratului pentru sultanul, cu toate acestea cabinetul din St. Petersburg se împotrivea la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia pentru a înăbuși răscularea lui Ipsilante, sau cerea cel puțin, că ocupațiunea Principatelor să se facă într-un mod simultan, cum s-a făcut bunăoară la 1848, cînd Romînia a fost ocupată totodată de corpul lui Omer-pașa și al generalului Lüders. Astfel ordinile date oștirilor turcești să intre în Principate erau revocate a doua zi, după cererea și stăruința baronului Strogonof. Și Ipsilante putea înainta în ticnă, precum am văzut, nesupărat de nimeni, așa cum a înaintat și generalul Cernaief la 1876 în Serbia.

Pe la mai însă, ambasadorul rusesc, rupînd relațiunile sale cu Poarta și părăsind Constantinopolul din cauza decapitării patriarhului ecumenic și a cruzimilor făcute în contra grecilor, n-a mai avut cine să se opuie la ocupațiunea Principatelor ; atunci s-a dat ordine lui Silistra-valesi, begler-begul Rumeliei, Selim-pașa să trimită oștire ca să potolească cît mai în grabă răscoala din Valahia și Moldova. Acest guvernor general pornește pe Cara-Mustafa, chehaiaua sa, cu un corp de 10.000 de turci, cazaci, zaporojeni, tătari și manafi să ocupe Bucureștii, pe Iusuf-pașa l-a trimis la Galați cu 6.000 de oameni să se suie în sus pe Prut spre Iași, și pe Hagi Ahmet-aga l-a pornit cu 5.000 de turci de la Vidin, să apuce pe valea Oltului.

Îndată ce sosește chehaia-beg cu oștirea sa la Afumați, Sava părăsește Bucureștii și pornește spre Tîrgoviște, unde se afla Ipsilant.

Numai atunci a înțeles Tudor perfidia grecilor, atunci a văzut că scopul lor era să-l lase singur în contra turcilor, atunci a părăsit și el capitala pornind pe la Bolintin spre Pitești.

Pînă într-atît s-a demascat Ipsilant, încît căpitanul Iordache i-a trimis răspuns că, de va merge mai departe, îl va găsi în cale, gata a-l combate. Dar Tudor nesocotește amenințările și-și urmează drumul.

Din nenorocire, armata pandurilor nu mai era ceea ce fusese la început... Nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista pozițiune de a ordona mai multe esecuțiuni capitale chiar asupra unora din căpitani, între cari pe căpitanul Urdăreanu, străşnicie care foarte mult a indispus

în contra lui mai cu deosebire pe Macedonski şi pe Prodan.

Ajungînd la Goleşti lîngă Piteşti, Tudor găseşte pe Iordache şi pe Farmache instalaţi acolo cu arnăuţimea lor, dar în loc de a i se împotrivi, cum se lăudaseră, îl primesc cu amicie şi cu onorurile cuvenite, îşi închină steagurile unii altora, se ospătează împreună şi eteriştii cedează romînilor, retrăgîndu-se la Piteşti.

Dar zilele lui Tudor erau numărate, numai planul se schimbase : fusese franc şi voinicesc, acum devenise mişelesc.

Iusuf-paşa din Brăila trecuse la Galaţi, gonise pe arnăuţi din oraş şi înainta cu 4.500 de turci spre Iaşi, urmînd malul drept al Prutului, împingînd tot în sus pe cneazul Gheorghe Cantacuzino pînă la Sculeni, unde-l sileşte să primească lupta ; după o mică şi slabă împotrivire, oamenii comandaţi de cneazul sunt siliţi să treacă Prutul şi să fugă în Basarabia. Pendedeca urmează esemplul cneazului fără a face cea mai mică împotrivire, numai Atanasie Maurotalasitul cu 500 de arnăuţi se luptă voiniceşte cu toată armata turcească pînă la cel din urmă om.

Iusuf-paşa victorios ocupă Iaşul, de unde Mihai-vodă Suţu fugise cu două zile mai nainte şi trecuse Prutul.

Cele ce se petreceau în Valahia erau mult mai grave. Acolo chehaia-beg, după ce ocupase Bucureştii, porni cu oştirea lui spre Tîrgovişte. Ipsilante credea pe Tudor înţeles cu turcii şi căuta să-i răpuie viaţa. În perfidul său proiect, avea chiar pe unii din căpitanii pandurilor. Iată planul adoptat pentru îndeplinirea crimei.

În ziua de Sf. Constantin, Olimpie soseşte la Goleşti cu o mică escortă de arnăuţi, zicînd că era chemat la Tîrgovişte, ca să se înţeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie ce trebuia să adopte. Se aşază cu amicii în chioşc, vorbesc mult şi prieteneşte, pînă ce Olimpie izbuteşte a convinge pe Tudor să meargă să asiste şi el la acel consiliu de război, făgăduind intervenţiunea sa şi a

tuturor amicilor ca să facă să dispară bănuielile şi animozităţile dintre dînsul şi Ipsilante. Unii din căpitanii lui Tudor susţin cu căldură propunerea lui Olimpie, şi lealul romîn, cu toate cuvintele ce avea de a fi în cea mai mare rezervă cu eteriştii, se lasă să se înduplece şi porneşte cu Olimpie spre Tîrgovişte, fără a lua cea mai mică pază cu dînsul.

Abia ieşiţi din ochii pandurilor, cînd ajung în dreptul văilor de la Leurdeni, le iese înainte Orfano cu trei sute de arnăuţi cari stau ascunşi, le taie drumul, îi înconjoară, se năpustesc asupra lui Tudor, îi pun în fiare mînile şi picioarele şi-l duc în tabăra lui Ipsilante, unde-l aştepta Caravia, Cavaleropolo şi Granowski, ca să-l judece. În cîteva minute i se hotăreşte osînda şi e luat de doi tîlhari cari-l duc la iazul morii de lîngă grădina lui Giardoglu din Tîrgovişte. Acolo a fost asasinat mişeleşte eroul revoluţiei romîne de la 1821. Aceasta a fost în ziua de 27 mai 1821.

Dacă ştirea morţii lui Tudor a putut mulţumi pe greci şi pe doi sau trei căpitani de panduri, romînii s-au simţit loviţi în afecţiunile, în speranţele şi în demnitatea lor. Pandurii adorau pe şeful lor, şi romînii toţi îl numeau *domnul Tudor* şi-l considerau ca pe adevăratul domn al Ţării Romîneşti.

Dispariţiunea şefului a fost semnalul desfacerii oştirii romîneşti ; soldaţii n-au mai voit să urmeze nici pe Prodan, nici pe Macedonski ; şi afară de pandurii din ceata lui Solomon, cari se luptau voiniceşte cu turcii în Mehedinţi, şi afară de două sau trei sute, cari, atraşi de jafuri şi de hoţii, s-au dus la zavergii, toţi cei cari compuneau lagărul de la Goleşti s-au retras pe la casele lor.

Chehaia-beg pornise din Bucureşti cu 8.000 de turci, în două coloane, pe valea Dîmboviţei şi pe valea Colintinii. Ajunşi aproape de Nucet, se găsesc faţă-n faţă cu trupa lui Colocotroni aşezată în ordin de bătaie. Ipsilante trimisese acolo pe Duca şi pe Orfano, ca să susţie pe Colo-

cotroni, cu ordin ca unul să atace pe turci în coastă și celalalt pe la spate. Iar Ipsilante, sosind în timpul luptei, să cadă asupra centrului și să distrugă armata turcească. Planul însă nu izbutește din cauză că Duca, neputînd rezista atacului cavaleriei lui Tahir-aga, se pune pe fugă, sperie pe celelalte trupe grecești ale lui Orfano și Colocotroni, cari se retrag și ajung în dezordine la Văcărești, unde era Ipsilante cu trupele lui.

Astfel înfrîntă, armata grecească pornește spre Slatina, ca să ție valea Oltului în contra lui Hagi Ahmet-aga, venit cu oștire din Vidin. Caravia, care comanda avangarda compusă de arnăuți, întîlnind din jos de Drăgășani o coloană de turci care înainta spre oraș, are nesocotința s-o atace ; dar îndată ce se încordează lupta, turcii, cari se aflau în Drăgășani în număr de 2.000, dau foc orașului, aleargă în contra lui Caravia și-l înconjoară. Ipsilante, înștiințat in Slatina de poziţiunea critică în care se afla avangarda sa, pornește pe fratele său Nicolae și pe Olimpie cu 5.000 de infanteriști, 2.500 cavalerie și 5 tunuri. Caravia, cum vede că-i vine ajutor, ia curaj, atacă pe Carafefizi cu 800 de zavergii călăreți. Turcii rezistă atacului și se năpustesc asupra unei coloane după deal, o rostogolesc și o distrug cu desăvîrșire : erau eroicii și nenorociții *Ierolobiți* în număr de 350.

Într-acea luptă crîncenă au căzut glorios tinerii greci cei mai distinși, Dimitrie Suțu, fratele poetului Alexandru Chiabap, Draculi, Andronic și Luca, cei patru căpitani ai legiunii sacre ; acolo a căzut M. Suțu, fratele lui Costache Suțu (Suțicu) și al doamnei Mavru, acolo au căzut într-un cuvînt toți ofițerii și toți soldații acelei nemuritoare legiuni.

În timpul luptei, Ipsilante a stat neclintit în Slatina cu 2.000 de oameni călări, oprit – se zice – de ploaie și de drum rău.

În urma catastrofei de la Drăgășani n-a mai rămas din armata grecească decît cete izolate, fără nici o coeziune

între dînsele, rătăcind prin văi și prin munți, care încotro putea, urmărite cu sulița în coastă de călărimea turcească.

Ipsilante, aflînd că Sava și Ghencea împreună cu Mihail, cu Kiuciuc Ciolac și cu toată trupa lor se închinase lui Tahir-aga și că fusese trămiși cu Sericoglu în goana zavergiilor, pierde orice speranță, se îndreptează spre Turnu-Roșu și trece în Transilvania.

Din vama Sibiului datează el faimosul ordin de zi pe armată, o adevărată imprecaţiune în contra zavergiilor și o laudă meritată pentru vitejia și patriotismul nenorociților *Ierolobiți*. Ipsilante spera să meargă la Hamburg, ca să se îmbarce să se ducă în Grecia, să ia parte la luptă ; dar arestat la Mohaci de austriaci, după trei ani de detențiune și de boală, l-a ajuns moartea la Theresienstadt.

Farmache, scăpat din încunjurarea lui bimbașa Sava, izbutise a-și forma un corp de 800 de arnăuți și apucase în munți, dar urmărit de aproape de 1.500 de turci, s-a refugiat în mănăstirea Secu, unde a ținut în contra unei trupe de 2.000 de vrăjmași pînă la mijlocul lui septembre, cînd, înșelat de făgăduielile turcilor, s-a predat. Acolo a fost prins Olimpie și amîndoi au fost executați fără milă.

Cu căderea acestor doi bravi căpitani a dispărut orice urmă de luptă în Principate.

Deși Sava și Ghencea, cari acum făceau parte din armata turcească, erau cei mai zeloși în goana eteriștilor, tăind și spînzurînd fără cruțare, totuși chehaia-beg nu avea încredere într-înșii.

Într-o zi de paradă la curtea generalisimului turc, bimbașa Sava, voind să intre în odaie la chehaia-beg, turcii trag cu pistoalele asupra lui ș-a lui Ghencea, le zboară capetele și le primblă pe strade înfipte în sulițe. Turcii alergau în toate părțile în goana zavergiilor, la tot pasul erau capete înfipte și trupuri puse în țeapă. Multă lume nevinovată a pierit, pînă ce un oltean turcit, amic al lui Tahir-aga, a găsit o formulă prin care să distingă pe romîni. Omului bănuit i se propunea să zică :

„Retevei de tei, pe mirişte de mei."

Se zice că zavergiii, cei mai mulţi slavi, pronunţau:

„Retevela tela pe miriştela mela";

iar grecii:

„Reϑevea δa ϑea pa mirişti δa mea".[1]

Cînd olteanul zicea *Kes*, capul şi zbura.

Pe strade, turcii dădeau dezghinuri cu caii, aruncînd giritul în capete înfipte pe la porţile curţilor.

Pentru mănţinerea ordinii, chehaia-beg în Valahia şi Iusuf-paşa în Moldova orînduise în fiecare plasă cîte un beşliu cu 10 neferi, în oraşele principale cîte un beşli-aga cu 50 de neferi, şi la Iaşi şi Bucureşti cîte un baş-beşli-aga cu cîte 200 de neferi; poliţia toată era în mîna acestor turci. Cit pentru administraţiune, turcii au trimis la Braşov şi la Sibiu, să invite pe boierii refugiaţi ca să vie în ţară.

Această stare de lucruri a durat pînă în primăvara anului 1822, cînd au fost înştiinţaţi boierii că Poarta, dorind să cunoască păsurile ţării, cerea să se trimită la Constantinopol o deputaţiune cu care guvernul otoman să se poată înţelege. În deputaţiunile trimise de la Iaşi şi de la Bucureşti era şi Ioniţă Sandulache Sturza, un coborîtor al lui Vlad Ţepeş, şi Grigorie Dimitrie Ghica, nepot de frate decăpitatului Grigorie Alexandru Ghica al Moldovei.

După mai multe conferinţe cu vizirul şi cu reis-efendi, conferinţe cari au durat mai bine de două luni, pe la iulie

[1] În Iaşi asemenea o anecdotă răspîndită spune că toţi cei suspecţi de greci erau chemaţi pe cîmpia de la Frumoasa şi că trebuiau să rostească fraza: „Ciritei de tei pe mirişte de mei". Cel care zicea: „Ţiritele tela pe miristela mela" era executat la moment. De la o vreme, văzîndu-se că grecii, după multe încercări izbutesc a rosti binişor fraza de mai sus, semnul de recunoaştere se schimbă. Grecii trebuiau să zică: „Capră neagră în piatră calcă, piatra crapă în patru, crape capul caprei negre, precum piatra crapă în patru". Cei întîi greci, cari fusese chemaţi să rostească această frază nouă, ziceau înspăimîntaţi: „Ma ţe piatra, capra, e ţiritei de tei..." (I. G.)

sus-menţionaţii doi boieri au fost anunţaţi că sunt numiţi domni: Grigorie Ghica al Valahiei şi Ioniţă Sturza al Moldovei, şi pe la septembre ei luau în mînă cîrma ţărilor respective, prin singura voinţă a Porţii de astă dată, fără ca Rusia să fi participat la alegerea făcută de sultanul.

La suirea lor pe tron, Ghica şi Sturza au găsit ţările zguduite pînă în temelie, jăfuite şi sărăcite de bandele...: de başbuzuci...: şi de sute de bande de tîlhari răspîndiţi peste toată ţara. Pe de altă parte, boierii rămaşi în Sibiu şi în Braşov, fie de invidie, fie mişcaţi de îndemnări străine, urzeau necontenit intrigi şi conspiraţiuni în contra domnilor; cei mai îndrăzneţi erau cei din Sibiu, unde se afla şi consulul rusesc din Bucureşti, Pini.

Deşi Gavanosoglu, care urmase lui chehaia-beg, nu permitea oştirilor de sub comanda sa cea mai mică abatere, dar prezenţa şefilor militari turci alături cu domnii ţării aducea cea mai mare vătămare autorităţii domneşti; aşa, de esemplu, pe o simplă denunţare făcută lui Silistravalesi în contra boierului Alecache Villara, a cărui femeie era chiar rudă de aproape, nepoată de soră lui Grigorie-vodă Ghica, acest boier fusese arestat de baş-beşli-aga, pus în fiare şi trimis la Eskizara, unde a fost deţinut mai mult de doi ani. La Iaşi, boierul Hasanache, care făcea parte din casa militară a lui Ioniţă Sturza, a fost arestat de Kiuciuk Ahmet-aga şi pus în spînzurătoare fără măcar a preveni pe domn, sub cuvînt că acel Hasanache, după ce, creştin fiind, se turcise. s-ar fi întors iar la religia creştinească, ca să scape de pedeapsa de care era ameninţat pentru un omor ce săvîrşise asupra unui turc.

Pini conta pe intrigile boierilor opozanţi refugiaţi în Transilvania, sperînd o turburare în contra lui Grigorie Ghica mai ales, care să dea un pretext de intervenţiune Rusiei. Oştirile stau pe malul Prutului gata a trece în Moldova.

Această purtare a lui Pini, care lucra pe faţă la o răscoală în ţară, nelinişţea foarte mult, mai cu deosebire pe

Englitera şi pe Austria, cari căutau cu orice preţ să împace pe Rusia şi să facă să dispară neînţelegerile şi nemulţumirile ei contra Porţii.

Expediţiunea lui buluc-başa Simion, om al Brîncoveanului, fusese nimicită de Magheru, care-l silise să se întoarcă ruşinat la Sibiu, de unde fusese trimis. Se crede că ar fi fost arestat şi închis la Alba-Iulia, după cererea lui vodă Ghica prin Fleişac Akenan, consulul austriac din Bucureşti ; alţii cred că ar fi trecut în Serbia, amestecîndu-se cu cîrjaliii.

Dar din toate încercările boierilor, cea mai serioasă a fost a lui Ghiţă Cuţui cu Toma Brătianu şi cu serdarul Cristu, care adunase 600 de străini voluntari la pasul Vulcan, cu cari credeau să ridice pandurii, cum făcuse Vladimirescu ; dar ei n-au ţinut nici două zile în contra lui Magheru. La cele dintîi detunături de puşcă au fost părăsiţi de oamenii cu care ajunsese aproape de Cozia. Toma Brătianu şi cu Cristea au fugit la Petroşani, iar nenorocitul Cuţui a căzut cu 20 de tovarăşi în puterea lui Magheru, care i-a dus dinaintea domnului la Bucureşti. Daţi în judecata Divanului, au fost condamnaţi ca culpabili de înaltă trădare, şi Ghiţă Cuţui cu doi tovarăşi au fost spînzuraţi în Tîrgul de Afară, singura esecutare capitală în tot timpul domniei lui Grigorie-vodă.

După această încercare, care se zice că ar fi costat pe boieri 500.000 de lei, împrumutaţi de consulul Pini, acesta, nemaiputînd pune temei pe vorbele boierilor, văzînd influenţa lor scăzînd pe toată ziua şi încrederea ţărilor în domni crescînd din ce în ce mai mult, lucrurile luînd o cale regulată, a părăsit Sibiiul, oropsit chiar de guvernul său.

Contele Nesselrode a luat altă cale, ca să ajungă la realizarea scopurilor sale ; s-a hotărît să primească bunele oficii ale Engliterei şi ale Austriei, sperînd să pună încetul cu încetul să cadă toată vina asupra Porţii şi să dobîndească, dacă nu aprobarea Europei, dar să-şi asigure cel

puţin neutralitatea ei în războiul ce proiecta. La mai 1823 consimte în sfîrşit să transmită ambasadorului englez la Constantinopol, lordului Strangford, o notă în care enumera nemulţumirile ei contra Porţii.

Deşi, după instalarea domnilor, partea cea mare a armatei turceşti, adusă în ţară în contra zavergiilor, se retrăsese în cetăţile Dunării şi se lăsase numai ca la 4.000 de neferi cu beşliii lor sub comanda a doi baş-beşli-aga, unul în Bucureşti şi altul în Iaşi, această ocupaţiune, deşi puţin numeroasă, tot nu putea fi suferită de ţară, şi Rusia se servea de această nemulţumire. În nota dar transmisă lordului Strangford figura în întîiul rînd al nemulţumirilor Rusiei în contra Porţii ocupaţiunea armată ; în al doilea rînd figura numirea domnilor fără participarea Rusiei la alegerea făcută în persoanele numite.

Lordul Strangford credea în buna-credinţă a guvernului rusesc şi era convins că toate manoperile lui Pini erau fără ştirea cabinetului din St. Petersburg şi contrare intenţiunilor împăratului.

La întrevederea ambasadorului englez cu reis-efendi, acesta-i răspunde că numirea domnilor dintre boierii pămînteni nu aducea nici o schimbare în sistemul de administraţiune a ţărilor, căci nu se călca nici un tratat, nici o stipulaţiune, căci nicăieri nu era zis ca domnii să se ia dintre familiile greceşti ; cît pentru notificare, zicea că această neîmplinire de formalitate provenise numai din lipsa ambasadorului rusesc de la Constantinopol.

În privinţa beşliilor, reis-efendi răspundea că numărul lor nu era cu mult mai mare decît fusese înainte de 1821.

Din partea sa, internunţiul, baronul Ottenfeld, care avea instrucţiuni să ajute din toate puterile acţiunea lordului Strangford, stăruia pe lîngă Poartă să facă concesiunile necesare ; şi izbutise a îndupleca pe ministrul turc să făgăduiască că va reduce numărul beşliilor la 850 şi că chiar aceştia să fie puşi sub autoritatea directă a domnilor, cum fusese mai nainte de 1821, şi că va notifica

într-un mod oficial numirea lui Grigorie Ghica și a lui Ioniță Sturza, îndată ce va veni ambasadorul rusesc la Constantinopol și se vor restabili relațiunile diplomatice.

În privința grecilor, nota contelui Nesselrode nu făcea nici cea mai mică mențiune, dar ceva mai mult, la întrevederea celor doi împărați la Cernăuți, în septembre 1823, Alexandru esprimă un adevărat dezgust pentru greci din cauza intrigilor și neînțelegerilor dintre dînșii, declară că nu va cere nimic pentru ei și protestă sus și tare în contra intențiunilor ce i se atribuia, că ar voi să aducă turburări și perturbațiuni.

Ca și la Laibach, el zicea că voiește pacea, se arăta furios în contra agentului său Pini pentru încurajările ce da boierilor emigrați, făgăduind că-l va destitui. Faptul urmează cuvintelor și îndată, întors la Petersburg, împăratul ordonă rechemarea lui Pini și înlocuirea lui cu ghibaciul Minciaki.

Față cu lordul Strangford, adresîndu-se către contele Nesselrode, îl întrebă dacă noul numit era rus, și răspunzîndu-i-se că era italian din statele papale :

„Atît mai bine – îi zice împăratul – îmi pare că acest om este bun pentru postul ce-i încredințez. De mă voi fi înșelat, îl voi destitui și pe dînsul, cum am destituit pe Pini. Nu voi ca agenții mei să se amestece în afacerile Principatelor."

După asemenea cuvinte și fapte, mari erau speranțele pentru mănținerea păcii, încă și mai mare încredere în sinceritatea împăratului Alexandru, deși ținea oștiri grămădite pe malul Prutului.

Noul consul general Minciaki era însărcinat să meargă mai întîi la Constantinopol să reguleze niște afaceri comerciale cu Poarta ș-apoi să treacă la postul său la București.

Ajungînd la Țarigrad, Minciaki începe tratările cu Poarta prin nota din 24 februarie 1824, în care, pe lîngă cererea de deșertare a Principatelor de trupe turcești, pe

lîngă notificarea formală a numirii domnilor și a restabilirii stării de lucruri, așa cum erau înainte de răscularea grecilor, mai cerea ca Poarta, sau să lase liberă navigațiunea Mării Negre, pentru corăbiile siciliane, napolitane, sarde și spaniole, sau să le permită a lua, ca mai nainte, bandiera rusească ; și termină cerînd, în treacăt, ca Poarta să împace pe greci, acordîndu-le respectul religiunii și stabilirea unei stări de lucruri juste și durabile.

Pentru întîia dată Rusia punea cestiunea grecească pe tapet, deși nici vorbă nu fusese despre aceasta în tratativele anterioare cu lordul Strangford ; dar Rusia înțelegea că, deși guvernele, atît al Franței cît și al Engliterii, nu aveau nici o simpatie pentru răscularea grecilor, dar că dinaintea deșteptării opiniunii publice, care din zi în zi se manifesta mai mult în favoarea descendenților lui Pericles și ai lui Leonida, guvernele Europei nu vor putea să nu susție o cerere în favoarea grecilor. Și în adevăr, nu se înșălă, căci, departe de a se opune acestei cereri neașteptate a lui Minciaki, au trebuit să o susție și pe dînsa ca și pe celealalte, sfătuind pe Poartă să formeze trei principate, sub numirile de *Grecia orientală* cu Tesalia, Beoția și Atica ; *Grecia occidentală* cu Epirul și Acarnania, *Grecia meridională* cu Morea și Candia.

Această soluțiune, deși era un început de desmembrare a Imperiului Otoman, dar cel puțin avea avantajul de a fi în aparență o disoluțiune în favoarea naționalităților cari compuneau acest imperiu. Dar cum în urmă au ajuns cele trei puteri, Franța, Englitera și Rusia, a consilia darea Moreii lui Mehmet Ali, pașa de Egipt ? Aici se amestecă vederi personale și interesate. Așa de exemplu Franța lui Carol al X-lea voia încetarea revoluțiunii grecești cu orice preț, pentru că o considera ca o reproducțiune a revoluțiunii celei mari franceze ; era speriată de numele de carmanioli ce-și dau în insule oamenii partidului cel mai neîmpăcat turcilor ; așa restaurațiunea ajută pe Rusia în ideile de desmembrare a Imperiului Otoman și

sfătuieşte darea Moreii lui Mehmet Ali, cu speranţă să poată pune mîna pe Egipt, cînd Mehmet Ali ar fi avut toate puterile sale în Morea.

Englitera, şi ea, prin consideraţiuni de o altă natură, ajungea tot la soluţiunea de a se da Morea lui Mehmet Ali, înţelegînd gîndirile Franţei şi temîndu-se ca nu cumva, printr-o înţelegere cu Rusia, afară de cooperaţiunea ei, să nu-şi piardă preponderanţa ce dobîndise în Turcia. Astfel susţine ideea Franţei şi a Rusiei, pe cînd pe de altă parte ajută pe greci cu bani, ca să poată rezista lui Mehmet Ali şi astfel să slăbească şi să ruineze pe acest puternic paşă, încît să nu se mai poată gîndi la independenţa Egiptului.

„Aveţi doi inimici – zicea lordul Strangford lui Pertef-paşa – pe Mehmet Ali şi pe grecii revoltaţi, unul ascuns încă, dar care în curînd va ridica şi el masca, celalalt care luptă cu succes ; puneţi pe unul în contra altuia şi se vor slăbi şi se vor distruge unul pe altul."

Cît pentru Rusia, orice soluţiune îi era bună, destul să se rupă cît mai mult din imperiul sultanului.

Astfel, pe căi deosebite, cîteşitrele puterile dau Porţii un sfat identic şi care nu putea să nu placă unui guvern de răzbunare în contra grecilor. Poarta, urmînd acestor sfaturi, trimite lui Mehmet Ali un firman prin care-i conferă paşalîcul Moreii, însărcinîndu-l să trimită oştire ca să potolească cu orice preţ revolta acelei provincii şi punîndu-i flota la dispoziţiune pentru transport de trupe.

În ceea ce priveşte cestiunea Principatelor, Poarta nici nu ia vreo măsură, nici nu răspunde, încît din zi în zi relaţiunile cu Minciaki devin mai acute. Miniştrii Porţii, întrebaţi de reprezentanţii puterilor despre starea în care se află acele tratative, răspund cu indiferenţă că Poarta era hotărîtă să depărteze pe beşlii.

Ibrahim, teribilul Ibrahim, fiul lui Mehmet Ali, luase comanda trupelor egiptene, debarcase trupe în Morea şi începuse operaţiunile sale, cu o cruzime care revolta pretutindeni în Europa simţul public. Grecii se luptau vitejeşte. Condurioti, preşedintele guvernului Moreii, izbutise, prin trimişii săi, Orlando şi Lusioti, să ridice 280.000 de lire din împrumutul de 800.000 făcut la Londra ; subscripţiuni îi veneau din toate părţile şi Byron pregătea expediţiunea în contra Lepantului.

Nu mai rămăsese nici o speranţă pentru mănţinerea păcii ; trupele ruseşti stau gata să intre în Principate, de nu pentru a declara război turcilor, dar cel puţin pentru a ocupa ţările dunărene ca o garanţie.

Aceasta era starea lucrurilor cînd, la 3 decembre 1825, soseşte la Constantinopole ştirea morţii împăratului Alexandru, patru zile înainte de a înceta din viaţă, căci acest monarh a murit la 7 decembre.

Fratele său Nicolae îi succedează, dar turburările cari au întovărăşit moartea împăratului Alexandru şi spiritul de revoltă şi de conspiraţiune care s-a ivit în armata rusească, înlătura pentru moment temerile unui război.

Austria şi Englitera, profitînd de acest răgaz, atît Labzaltern, ambasadorul Austriei la Petersburg, precum şi internunţiul Ottenfeld cu lordul Strangford la Constantinopole, lucrează cu stăruinţă, şi în iunie 1826 dobîndesc de la Poartă retragerea beşliilor şi reducerea lor la numărul de 850, puşi sub ordinele directe ale domnilor, liberarea lui Villara din închisoarea de la Eskizara şi trimiterea de plenipotenţi (murahaşi) la Akerman, ca să trateze şi să determine restabilirea de *statu-quo* dinainte de 1821 în Principate. Împăratul Nicolae însă voieşte ca, mai înainte de întrunirea plenipotenţilor, să esiste o înţelegere prealabilă asupra teritorielor în litigiu din Asia, conformîndu-se Tratatului de Bucureşti din 1812. Turcii cereau să li se remită Anapa, pe care o deţineau ruşii sub cuvînt că ei posedau acest punct încă cu 20 de ani înainte de a face parte din teritoriul Mingreliei şi marei Abazii, pe cînd aparţinea Georgiei, al cărei principe o cedase Rusiei, pînă nu recunoscuse încă suveranitatea

Porții ; pe de altă parte, turcii nu voiau să remită Rusiei Kemhelu, Redut-kale și Sukum-kale, stipulate în tratatul de la 1812, pînă ce nu li se va reda Anapa. Înțelegerea s-a făcut la Constantinopole prin stăruința ambasadorilor, și generalul Worontzof cu Ribeaupierre au fost trimiși la Akerman să trateze cu murahașii turci.

În convențiunea încheiată, s-a dat deplină satisfacțiune cererilor Rusiei ; între altele s-a stipulat să se dea Principatelor o organizațiune regulată, articul care a fost izvorul din care au ieșit Regulamentele Organice ce ne-au guvernat pînă la 1848 și la 1857. Nu s-a zis însă nici un cuvînt în privința grecilor, și Ribeaupierre a fost trimis, îndată după încheierea Convenției de la Akerman, ca ambasador la Constantinopole, și Minciaki dus la postul său la București. Acum pacea părea asigurată mai mult decît oricînd și orice bănuială de ostilitate dispăruse, cînd lordul Strangford este rechemat și înlocuit cu un *fellow* (tovarăș) al universității de Cambridge, cu Stratford Canning, vărul vestitului liberal George Canning. Noul ambasador al Angliei debutase în cariera diplomatică în anul 1807, ca secretar de ambasadă la Constantinopole, pe cînd de-abia era de 21 de ani, de unde apoi fusese trimis la Washington. Era un entuziast al cauzei grecilor, plin de suvenirile nemuritoare ale clasicității și antichităților elene. Tînărul ambasador aducea cu dînsul convenția încheiată la Londra între Franța, Rusia și Englitera, privitoare la Grecia.

Deși puterile se înțelesese la Laibach și declarase că afacerea greacă era o cestiune cu totul de administrațiune interioară, în care nimeni nu avea dreptul să se amestece, acum însă voiau să intervie, și să intervie cu forța, căci se stipulase în Convenția de la Londra că flotele combinate vor merge în apele Greciei să oprească cruzimile ce se comiteau de trupele egiptene. Poarta, refuzînd de a da satisfacțiune cererilor ambasadorilor celor trei puteri contractante, Stratford Canning părăsește Constantinopolul,

se retrage la Poros, unde-l urmează mai în urmă ambasadorul Latour-Maubourg și Ribeaupierre. Guvernul revoluționar grecesc se transportase la Nauplea, flotele sunt chemate și consecința acestei acțiuni a fost oprirea debarcării de nouă trupe egiptene și distrugerea flotei turcești la Navarin. Cine se poate opri de-a nu găsi și aici o asemănare cu cele ce se pregătesc astăzi în Orient ?

Deși intențiunea Engliterei n-a fost de a face din refuzul Porții o stare de război și de ostilități, dar nu era tot astfel și pentru Rusia, căreia îi plăcea să considere Navarinul ca un început de ostilități. Într-o explicațiune cu Pertef-pașa, care arăta lui Uszar, însărcinatul rus, obstaculele ce există în *Coran* de a da cestiunii grecești soluțiunea cerută de puteri, acesta îi zicea, cu un ton puțin curtean, că este o *incongruitate* de a tot pune înainte legea sfîntă a *Coranului,* cuvinte la cari Pertef-pașa răspunde :

„O cred și eu, căci dacă creștinii ar ști să aprecieze valoarea acestor argumente și a legii noastre sfinte, s-ar fi făcut de mult musulmani."

De la Petersburg, lordul Dudley scria că, deși lupta de la Navarin și încetarea relațiunilor diplomatice cu Poarta da drept Rusiei să se considere în stare de război cu Turcia, dar că împăratul Nicolae îl asigurase pe cuvîntul său de onoare că nu avea de gînd să bage trupele sale în Principate ; vine însă în urmă circulara Porții din fevruarie 1828, trimisă tuturor guvernorilor de provincii, în care Rusia este tratată de inimică a Islamului și de instigătoarea insurecțiunii grecești, în urma căreia împăratul Nicolae trimite pe Lieven la Londra, cu o notă în care face cunoscut guvernului englez că împăratul se vede provocat prin nouă injurii din partea guvernului Porții și chiar prin acte de ostilitate, precum erau încurajările date Persiei de a nu respecta armistițiul încheiat cu Rusia și obstacolele aduse necontenit navigațiunii în Marea Neagră ; și declară că Rusia se consideră de aci înainte în stare de război cu Turcia și că va împinge operațiunile militare pînă ce va

dobîndi satisfacţiune pentru ofensele ce i s-au făcut, desăvîrşită aplicare a articolelor Tratatelor de la Akerman, garanţii îndestulătoare în contra obstacolelor navigaţiunii ruseşti în Bosfor şi indemnizări de război. Mai adauge nota adusă de Lieven, că Rusia se credea obligată prin Tratatul de la Londra să dea o soluţiune satisfăcătoare cestiunii greceşti.

Guvernul Porţii, prin sistemul său nenorocit de temporizare şi prin îngîmfarea sa, prin esitaţiunile şi imprudenţele sale, dăduse Rusiei o aparenţă de dreptate de a-i declara război, şi aceasta într-un moment cînd toată opiniunea în Europa era în contra ei, cînd se afla cu totul izolată şi abandonată la discreţiunea inamicului său...

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 decembrie, 1880.

GENERALUL COLETTI LA 1835

Ghergani, ghenarie 1881

Iubite amice,

Îţi aduci aminte de întîia noastră întîlnire, sunt acum vreo 45 de ani, la Paris, cam pe la anul 1835 ? Cinci sau şase romîni munteni din Valahia, cum se zicea pe atunci, locuiam în *rue* St. Hyacinthe cu Niculae Cantacuzino Paşcanu şi cu Iancu Filipescu Vulpache. Voi, alţi atîţia romîni moldoveni, între cari şi fostul domn Alecu Cuza, locuiaţi cu un profesor anume Furnarache în *rue* Notre-Dame des Champs.

Într-o duminecă, micele noastre cîrduri se întîlniră pe Quai Voltaire, şi noi şi voi mergeam tot spre Champs-Elysées. Mentorii noştri se opriră un minut la vorbă. Nu ştiu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată amestecaţi şi braţ la braţ un muntean c-un moldovean ; vorbeam fiecare limbagiul provinciei noastre şi ne înţelegeam, parc-am fi vorbit aceeaşi limbă. Ce revelaţiune ! Dintr-acel moment nu am mai fost nici munteni, nici moldoveni. Eram toţi romîni !

Mie mi-a căzut parte la braţ un tînăr măruntel, cam de talia mea, muchelef la haine : venghercă de postav negru cu brandeburuţi şi cu chiostecuri, pantaloni nohutii largi, de se vedea numai vîrful botinei de lac ; jiletca de catifea vişinie cu găitan de fir de jur împrejur şi mai multe lanţuri de aur la ceasornic. Mi-a spus îndată că era

bogat, foarte bogat, şi că era conte ; observîndu-i eu că la noi nu esistau asemenea titluri de nobilime, el mi-a esplicat că se afla într-un caz cu totul şi cu totul escepţional, că m.s.-vodă îl îmbrăcase cu caftan, dîndu-i rangul de comis, cînd era încă în leagăn, şi că de cînd învăţa carte se convinsese că rangul de comis este latinescul *comes, comitis*... Şi ca să-mi dovedească şi mai bine dreptul său la acest titlu, mi-a dat carta sa de vizită pe care era scris în litere majuscule :

MONSIEUR LE COMTE DE...

Lipsea însă armoriile ; această lacună provenea numai dintr-un *qui-pro-quo* [1], fiindcă, scriind acasă să i se trimiţă armoriile familiei, se crezuse că cerea puşca de vînătoare a bătrînului său tată. Esplicîndu-se însă mai bine în urmă, glumeţul său frate i-a trimis un desemn reprezentînd doi morcovi degeraţi şi întrulocaţi sub o coroană de patlagele.

Tot mergînd spre arcul de triumf şi discutînd cu camaradul meu de braţ, căci nu ne prea înţelegeam în istorie, mai ales asupra dimensiunilor zidurilor Babilonului, camaradul pretindea că erau destul de largi ca să poată trece în rînd cinci cară în fuga mare, eu ţineam la trei ; ajunsesem dinaintea palatului după Quai d'Orsay, fosta casă a Consiliului de stat din timpul lui Napoleon III... Acea zidire, înfăşurată încă în feşele schelelor pe cari lucrau meşteri pietrari, părea şi mai mare, dominînd toată mahalaua ca o namilă. Camaradul, văzîndu-mă în uimire, cu ochii în sus şi cu gura căscată dinaintea acestei zidiri atît de mărețe, îmi zise rîzînd :

– Ce ? N-ai mai văzut astfel de case ? Cum ? Voi n-aveţi în Bucureşti zidiri aşa de mari ?

– Dar cred că nici voi nu aveţi astfel de palate la Iaşi, replicai eu.

– Aşa ! Să vezi tu casa tată-meu ; e mult mai mare !

[1] A lua pe unul drept altul ; neînţelegere, încurcătură (lat.).

Această iluziune a camaradului m-a costat mai tîrziu doi sorocoveţi şi o oră de rătăcire pe stradele capitalei Moldovei, căci voind să-i fac vizită, m-am suit într-o birjă, zicînd birjarului să mă ducă la comitele de...

– Dar unde şade ? mă întrebă birjarul.

– Casa cea mai mare din Iaşi, îi răspund.

– Las'că ştiu ; la vistiernicu Rosnovanu, îmi zise birjarul.

– Nu ! O casă mare, mare, mult mai mare.

La aceste cuvinte birjarul îşi întoarce capul, uitîndu-se la mine cu un fel de milă.

– Dar unde ai mai pomenit mata casă mai mare decît a conului Niculachi Rosnovanu ?

Ştiu că tată-tău voia să te facă medic şi tu te puseseşi pe chimie ; ne întîlneam adeseori sub castanii Luxemburgului şi vorbeam de oxigen şi hidrogen, dar observasem că de cîte ori îţi vorbeam de plantele marine din care se scoate iodul sau de oasele cele mai bogate în fosfor, căscai din toată puterea fălcilor ; mai observasem că, vorbindu-ţi într-o zi de poeziile lui Văcărescu şi recitindu-ţi una din poeziile iubitului nostru amic Gr. Alexandrescu :

„Culcat p-aste ruine sub care adîncită
E slava strămoşească..."

ai deschis ochi mari şi m-ai întrebat dacă mai ştiu şi altele. Din ziua aceea mi-am zis că n-o să te faci medic.

Cîte lucruri s-au petrecut de atunci pe lume şi mai ales într-acest colţişor de pămînt, care poartă astăzi numele de Romînia, pe care pe atunci nimeni nu-l cunoştea în străinătate nici de nume măcar ! Puteam să strigăm cît ne-ar fi luat gura că suntem romîni, strănepoţi de-ai lui Traian, că nimeni nu ne credea, nu ne asculta, nu ne înţelegea ; surda le ziceam că noi eram valahi şi că voi eraţi moldoveni ; ni se răspundea :

„Va să zică sunteți muscali ? Sunteți turci ?" și prin urmare hotărau că eram greci, de vreme ce eram schismatici și ne închinam la răsărit ; și mai cu ajutorul lui Lichiardopulo, lui Picolo, lui Furnarache, lui Ventura, și voi și noi nu ne puteam cortorosi de numele de greci. A trecut mult pînă cînd unii din francezi au consimțit să ne zică *moldovalacs* și prin abreviație *moldac*, și să numească Principatele *Moldachie* sau *Valavie*. Nu demult, încă prin timpul domniei lui Alexandru Cuza-vodă, o damă italiană la Turin zicea de un tînăr romîn care-i era prezentat de filoromînul Vegezzi Ruscalla ca moldovalac : *„Come ? così giovane e gia moldovalaco !"* [1] Credea că acest nume era un rang, un cin, pașa sau mamamuși !

Într-o seară, doctorul Mihailidi, fostul meu dascăl de elinește în București, un elev al învățatului Neofit Duca, devenit doctor în medicină pe cînd eu dobîndeam gradul de bacalaureat, mă duce într-o serată la vestita filelenă d-na de Champy, sora colonelului Favier, unul din cei mai mari luptători pentru independența Greciei. Acolo am întîlnit pe academicul Patin, profesor la Sorbona, care cu cîteva zile mai înainte mă esaminase de limba elenă și-mi dedese o bilă albă numai și numai pentru că, cetind pasagiul ce-mi indicase din Xenofon, pronunțasem :

"Επεί δέ ἤρηντο ἡμέρα δέ σχεδόι ἰπέφαινε καί εἰς..."[2]

în loc de a citi :

„Epeī dè erentò emerà te schedorì ipefaīnè caī eīs..." [3]

Cu toată ardoarea ce am pus, esplicîndu-i că nu sunt grec și că eram de neam latin, spunîndu-i de Traian, de

[1] „Cum ? așa tînăr și deja moldovalah !" (it.)
[2] Cînd am fost prinși, abia se lumina de ziuă și... (ca în greaca modernă).
[3] Ca în elină.

colonii aduși de dînsul în Dacia etc., nu am putut face să înțeleagă că nu eram nici turc, nici muscal, nici să priceapă cum de nu mă simțeam prea onorat de a mă numi grec... Și cred că a rămas, cît a mai trăit, tot încurcat despre naționalitatea noastră.

În salonul doamnei de Champy se aduna o dată pe săptămînă tot ce Parisul conținea elin, elenist și filelin ; toți francezii cari luaseră parte la luptele de la Misolunghi, Arta și Navarin, toți cîți scriseseră o carte, o broșurică sau un articol de ziar, sau cari ziseră două cuvinte în Camera Deputaților în favoarea grecilor ; cîțiva studenți : frații George și Nicachi Mavrocordat, Coromila, Scalistira etc. erau primiți în acel salon ca pogorîtori direcți din eroii cîntați de Omer.

Într-una din seri, d-na de Champy era într-o stare de mare agitațiune ; sta cu ochii țintiți spre ușă, și de cîte ori lacheul anunța un musafir, dumneaei sălta din loc, parcă aștepta pe cineva ; cînd deodată se deschid amîndouă ușile salonului și un glas mîndru și răsunător anunță : *„Son Excellence le Général Coletti, envoyé extraordinaire de Sa Majesté le roi des Grecs"* [1], și îndată apare un om înalt, trupeș, frumos îmbrăcat cu fustanelă, cu mintean și cepchen alb cusut cu găitanuri albastre. Toate căutăturile s-au întors spre noul-venit ; asistenții își șopteau unul altuia : *„C'est l'ambassadeur du roi Othon !"*[2] Toți și toate îl înconjoară, i se închină.

Mentorul meu, doctorul Mihailidi, profită de un moment, se apropie de ilustrul oaspe și-i zice :

– Αρχιγέ (generale), permite-mi să-ți prezint pe tînărul Ghica din București.

Generalul Coletti, după ce m-a întrebat despre familia Ghiculeștilor, mi-a zis :

[1] Excelența-sa generalul Coletti, trimis extraordinar al majestății-sale regelui grecilor" (fr.).
[2] „Este ambasadorul regelui Oton !" (fr.).

– Şi dumneavoastră sunteţi tot greci. Dar cînd, în marea displăcere a mentorului meu, am început a protesta în contra numelui de grec, esplicîndu-i cu căldură originea romînilor, Coletti mă asculta din ce în ce cu mai multă atenţiune şi, spre marea mirare a doctorului Mihailidi, îmi zice :

– Şi eu sboresc arămăneşte, dar sunt grecos...

Deşi n-am înţeles bine deodată cuvintele *sboresc* şi *arămăneşte*, dar fraza fiind romînească, am luat îndrăzneala şi i-am zis în limba mea :

– Escelenţă, poţi fi grec prin sentimente şi prin religie, dar după vorbă şi după chip eşti romîn.

Coletti avea figura cea mai romînească ce se poate vedea ; ai fi zis un mocan de la Braşov.

Se uita cu drag la mine cînd vorbeam romîneşte şi cu un suspin în glas mi-a zis :

– Parintil' a mei sboresc maşi arămăneşte, şi mi pare ghine că tini la miletea a noastră ; him simpatrioti.[1]

Stăruinţa de a nu voi să fiu de alt neam decît romîn l-a făcut să uite toate preveninţele de cari era încunjurat, s-a pus la vorbă cu mine şi mi-a povestit viaţa lui la curtea lui Ali-paşa Tebedelen de la Ianina, unde petrecuse anii copilăriei împreună cu alţi tineri creştini, între cari un fiu al dibaciului Voia, un nepot al crudului Naţu şi un tricaliot, fiul unui ciorbagiu, cu care Coletti locuia într-o odaie.

Odată paşa era foarte supărat, tuna şi fulgera ; nimeni nu-i mai putea intra în voie. Furia lui provenea din cauză că fugise tînărul Marco Botzari, pe care-l avea otagiu de la tată-său Kiciu Botzari, beiul de Sulli ; îl ţinea la Ianina ca o garanţie de pace din partea vitejilor sulioţi. Ali-paşa bănuia că tînărul tricaliot, tovarăşul de cameră a lui Coletti, înlesnise fuga lui Botzari, şi într-o dimineaţă, cînd bietul băiat îi aducea cafeaua, îl tratase răstit de : ghiaur hain ; băiatului îi tremură mîna şi vărsă cafeaua pe fere-

[1] Părinţii mei vorbesc numai romîneşte, şi-mi pare bine că ţii la neamul nostru ; sîntem compatrioţi (în arom.).

geaua paşei. În cinci minute, iataganul gealatului îi zbură capul.

Această împrejurare a făcut pe Coletti să caute să fugă şi el ca Botzari, dar n-a izbutit ! Prins şi adus la conac, el se credea pierdut. Noroc însă că paşii îi trecuse necazul şi ca totdeauna se căia, sau se făcea că se căieşte de moartea tricaliotului, zicînd cu oftare :

„κρίμα τό παλληκάρι!" (Păcat de voinic!)

După obicei însă îşi mîngîia durerea cu cuvintele aceste : „Mai bine că l-a luat Dumnezeu, că cine ştie cîte rele ar fi făcut dac-ar fi trăit".

Coletti s-a îmbolnăvit de tifos şi Ali-paşa, aflînd că era pe moarte, s-a dus de l-a văzut în odaia unde zăcea, şi, ca să-l consoleze, i-a zis că, îndată ce se va însănătoşi, îl va trimite împreună cu fiul lui Voia să studieze medicina.

S-a ţinut de vorbă, l-a trimis la Pisa, unde Coletti a dobîndit diploma de doctor în medicină.

Pe la finele seratei, cînd era să plece, Coletti, zărindu-mă într-un colţ pe după uşă, a venit la mine şi m-a luat de mînă, zicîndu-mi :

– Voi aveţi *singrafizi*[1] ?... Vream să *diavasesc*[2] şi eu una carte arămănească, un *piitiş*[3]. Care este *singrafizul* vostru ?

I-am vorbit de Văcărescu şi de Alexandrescu, şi dumineca următoare i-am dus o broşură care conţinea cele dintîi poezii ale lui Alexandrescu ; i-am dus şi cea mică ediţiune în 12° a poezielor lui Iancu Văcărescu, în care tipărise *Primăvara amorului, Păstorul întristat* şi *Ceasornicul îndreptat.* Mai tîrziu mi-a cerut să-i găsesc istoria lui Fotino ; mi-am procurat tomul II de la un buchinist de lîngă Institutul Franţei şi i-am trimis-o.

[1] Scriitori (în arom.).
[2] Citesc (în arom.).
[3] Poet (în arom.).

Coletti era din orașul Saraco, cale de 12 ore de la Ianina ; familia lui există acolo și astăzi. La noi se află mai multe familii, precum sunt Filiti de la Bucov, Cantili etc., cari se înrudesc cu familia lui Coletti. Cuțovlahii, ajunși într-o condițiune mai înaltă, ca Sina, ca Tositza etc., se zic cei mai mulți greci, dar inima lor saltă ori de cîte ori ei aud vorbindu-se de romîni, de Romînia și de limba romînească, pe care o numesc „arămănească".

Coletti, ca toți cuțovlahii romîni din Macedonia, s-a bătut ca un viteaz pentru independența Greciei ; a fost guvernator al Cicladelor orientale cu titlul de : ἐκτακτός διοική της τῶν ἀνατολικῶν κυκλάδω (guvernator extraordinar al Cicladelor orientale).

El a lăsat un nume nemuritor în insule și dobîndise o foarte mare influență în tot Arhipelul, ceea ce nu prea plăcea comitelui Armansberg, nici regelui Oton ; trimiterea lui ca ambasador la Paris a fost ca un fel de esil deghizat.

Ce eram noi romînii pe atunci ? Cine ne băga în seamă ? Care ziar, care revistă sau care scriitor se ocupa de noi ? De la Del Chiaro și de la Wilkinson nu se scrisese nici măcar o linie despre romîni. La 1836 a fost un adevărat eveniment cînd răposatul Chochelet, consulul francez, se duse să anunțe lui Alexandru Ghica-vodă că era să treacă prin București un învățat francez, un profesor de la Sorbona, anume St. Marc de Girardin. Spuind domnitorului că acest turist avea să scrie impresiunile lui de călătorie, că venea să viziteze malurile Dunării pentru cercetări arheologice, consulul Franței cerea pentru călător înlesniri de transport prin țară.

Îndată ordine strașnice în toate părțile pentru caleașcă, cai de poștă și conace, puind pe toți prefecții și ofițerii de pe granița Dunării la dispozițiunea ilustrului turist.

Pe atunci foarte puțini ofițeri, foarte puțini ispravnici sau ocîrmuitori vorbeau franțuzește.

Ajungînd la Islaz, St. Marc de Girardin găsește un locotenent oacheș și mărunțel, care-i zice în bună franțuzească :

– Escelență, am ordin de la șeful meu să fiu la dispozițiunea d-voastre.

Călătorul, încîntat că a găsit un om cu care să se poată înțelege, îi zice cu glasul cel subțire și pătrunzător pe care toți l-am auzit în tinerețea noastră la Sorbona, de pe catedră sau la esamenele de bacalaureat :

– *Vous parlez très bien le français ; vous l'avez appris au collège, n'est-ce pas ?* [1]

– *Non, monsieur* – îi răspunde ofițerul – *je l'ai appris tout seul.* [2]

– *Ah ! je vous en fais mon compliment* [3]. Eu călătoresc – îi zice voiajorul – pentru cercetarea de antichități romane. Nu cumva cunoști pe aici pe aproape ceva inscripțiuni vechi ? Aș vrea să știu cum se numea acest loc în vechime.

Ofițerul îi răspunse că se află în drept cu anticul Anasamum, astăzi Nicopoli, aproape de Utus, și că pe malul celalalt al Oltului putea să viziteze valul lui Traian.

Călătorul încîntat îi zice :

– Te-ai ocupat cu istoria și cu geografia antică, domnule, negreșit că le-ai studiat la colegiu ?

– Nu, domnule, le-am studiat singur, răspunde ofițerul.

– *Ah ! je vous en fais mon compliment.*

– La o mică depărtare – adaugă ofițerul – la Grosdipod, unde era antica Sigibida, s-au găsit tablele de aramă pe care este inscripțiunea :

IMP. CAESAR. DIVI. TRAIANI. PARTICI etc.

și pe care se află mai multe nume de soldați cărora li se acorda dreptul de cetățenie.

---

[1] Vorbiți foarte bine franțuzește ; ați învățat-o la colegiu, nu-i așa ? (fr.)

[2] Nu, domnule, am învățat-o singur (fr.).

[3] Ah ! vă felicit (fr.).

Aceste table se citesc astfel :

Imperator Caesar Divi Traiani Parthici filius Divi Nervae nepos etc. [1]

Şi dincolo, peste Olt, la Turnu, vechea *Turris*, s-a găsit o piatră cu inscripţiunea :

IVL. CAPITONI C.P.P. ILLYRICI
TR. T. OMNIB. AB. ORD.
FL. SIRMIATIVM HONORATO ET. etc.

care se citeşte :

Iulio Capitoni Consulari Praefecto Provinciae Illyrici Tribuni titulo, omnibus honoribus ab ordine etc. [2]

– Cum ? Ştii latineşte, domnule ? Ai studiat negreşit această limbă la colegiu ?

– Nu domnule – îi răspunse ofiţerul – *je l'ai appris tout seul.*

– *Ah ! je vous en fais compliment.*

Ofiţerul îi mai recomandă tot astfel o piatră cu inscripţiune grecească.

– *Vous savez le grec ancien, monsieur ? Vous l'avez sans doute appris au collège ?* [3]

Şi ofiţerul îi răspunde :

– *Non, monsieur, je l'ai étudié tout seul.* [4]

– *Ah ! je vous en fais compliment.*

Ilustrul arheolog s-a folosit foarte mult de indicaţiunile date de tînărul ofiţer, căruia atunci i s-a mai îngroşat epoleta.

St. Marc Girardin avea bună memorie.

Într-o zi, fiind de rînd la esamenele de bacalaureat, vede numele familiei ofiţerului de la Islaz pe lista can-

[1] Împăratul Cezar, fiul divinului Traian Parthicul, nepotul divinului Nerva etc. (lat.).

[2] Lui Iuliu Capitone, prefect consular al Provinciei Ilirice, cu titlul de tribun, cu toate onorurile din ordinul etc. (lat.).

[3] Cunoşti greaca veche, domnule ? Ai învăţat-o desigur la colegiu ? (fr.)

[4] Nu, domnule, am studiat-o singur (fr.).

didaţilor, şi, cînd se înfăţişează recipiendarul, îl întreabă dacă cunoaşte un ofiţer cu acelaşi nume pe care îl cunoscuse la Islaz. Răspunzîndu-i-se că-i era frate, profesorul esaminator crede ocaziunea bună de a-şi arăta recunoştinţa, ajutînd pe frate să strălucească înaintea auditorului şi a celorlalţi esaminatori, şi începe :

– Binevoieşte, tinere, a spune ce ştii despre un rege barbar care domnea peste un popór viteaz care locuia în părţile Dunării de jos ?

– Regele se numea Tisafern – îi răspunde tînărul – şi poporul era paflagoni, iar ţara aceea se numea pe atunci Capadocia.

– *Ce n'est pas tout-à-fait cela* [1] – îi zice profesorul – dar voi să-ţi arăt mai lămurit cestiunea ; ascultă-mă bine : cum se numea împăratul roman care n-a mai voit să sufere umilirea de a plăti un tribut ruşinos lui Decebal, regelui dacilor, care ocupa locul unde se află astăzi principatele Valahiei şi Moldovei ? El îmi pare că a făcut o espediţiune în contra acelui popor barbar şi l-a supus puterii Romei, colonizînd ţara cu legiuni aduse din deosebite părţi ale marelui imperiu. Ce lucrare însemnată a esecutat acest împărat peste Dunăre ?

– Împăratul roman se numea Tigran – răspunde esaminatul – şi lucrarea pe Dunăre a fost un far.

– *C'est assez, monsieur* [2], îi zice profesorul, şi-i dă o bilă albă, zicîndu-i : *Ce n'est pas tout-à-fait cela, mais vous pourrez le demander à Mr. votre frère, il vous le dira, il l'a appris tout seul, lui.* [3]

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 martie, 1881.

[1] Nu-i chiar aşa (fr.).

[2] Destul, domnule (fr.).

[3] Nu-i chiar aşa, dar îl vei putea întreba pe fratele dumitale, care îţi va spune, el a învăţat singur (fr.).

O CĂLĂTORIE DE LA BUCUREŞTI LA IAŞI ÎNAINTE DE 1848

Ghergani, 20 iunie 1881

Iubite amice,

Azi te pui în tren la 9 seara, după ce ai prînzit bine la Hugues sau la Brofft, arăţi tichetul conductorului care vine şi ţi-l timbrează cu cleştele, fumezi o ţigară, două pînă la Ploeşti ; acolo îţi bei ceaiul în ticnă, te întorci în vagon, apoi te înfăşuri bine în tartan, îţi pui paltonul căpătîi, te lungeşti pe canapeaua de catifea roşie sau în vagonul-pat, dormi ca acasă vreo nouă ceasuri şi, la opt dimineaţa, te deştepţi la Roman. Aici cafea cu lapte, cu un *kipfel,* două, şi 17 ceasuri, minut cu minut, după ce ai plecat din Bucureşti, te găseşti transportat pe malul îmbalsamat al Bahluiului, în fosta capitală a fostului principat al Moldovei, unde ajungi dormit, mîncat şi odihnit. Călătoria, mîncare cu bacşiş cu tot, te-a costat 80 de franci. Ei vezi, acum 40 de ani nu era aşa.

Îmi aduc aminte că odată plecam din Bucureşti spre Moldova :

După mai multe vizite pe la vornicie, la postelnicie, la agie, la casa poştei, alergături cari au dăinuit vreo zece zile, într-o vineri, în sfîrşit, pe la orele 3 d.a., trosc-pleosc, intră în curte opt cai cu doi surugii, precedaţi de un ceauş călare. Cît te ştergi la ochi înşirase caii, cîte doi-doi la trăsură, un fel de brişcă uşoară, s-o duci cu un cal ; într-o clipă eram la capul Podului Tîrgului de Afară,

Bariera Moşilor de astăzi ; chiuiau şi plesneau surugiii pe uliţele Bucureştiului de ridicau lumea în picioare, bărbaţi şi femei alergau la uşi şi la ferestre ca să vadă cine trece.

La streajă, un fel de logofăt în scurteică lungă de pambriu verde se arată înaintea cailor.

– Ho, ho ! şi opreşte trenul ; cine sunteţi dumneavoastră ? mă întreabă, apropiindu-se cu şapca în mînă de uşa trăsurei.

– Sunt cutare, îi răspund eu, declinîndu-mi numele şi pronumele.

Căpitanul de barieră scosese un petic de hîrtie din buzunar şi însemna cu creionul zisele mele, muind vîrful creionului de plumb pe limbă la fiecare literă.

– Şi unde mergeţi dumneavoastră ?

– La Iaşi.

– Să nu fie peste graniţă ?

– În Moldova.

– Dar pasaport aveţi ?

Scot pasaportul şi i-l arăt ; căpitanul mi-l ia din mînă, se uită la dînsul, îl mai întoarce, şopteşte ceva cu secretarul său, apoi intră amîndoi în cancelarie, de unde ies după o jumătate de ceas cu pana după ureche şi îndoind pasaportul pe cute mi-l înapoiază cu cuvintele :

– Să umbli sănătos, coconaşule !

La barieră se isprăvise caldarîmul şi o luam pe şleau cu roatele în noroi pînă la bucea, caii la pas şi surugiii croindu-le cu bicele la dungi beşicate pe spinare.

După patru ore de răcnete şi înjurături, cruci şi răscruci, sfinţi şi evanghelii, pe la opt seara intram în curtea poştiei de la Şindrilita ; picioarele cailor pocneau de cîte ori ieşeau din noroiul gros, cleios şi adînc. Făcusem 16 kilometri.

Acolo, după ce m-am rugat şi m-am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poşte, cu căpităneasa şi cu ceauşul, mi s-a dat de hatîr un surugiu cu şase cai în loc de opt

scrişi în *podorojnă ;* şi pe cînd se ridica luceafărul de ziuă eram la Moviliţa, altă poştă. Aci refuz complet de a mă porni înainte, argumentul căpitanului era convingător.

– Cum să-ţi dau cai, domnule, păcatele mele, că aştept din ceas în ceas să pice curierul rusesc de la Ţarigrad ; şi cu omul împărătesc nu e de glumă, că-i ştiu păpara ? !

Iată-mă dar oprit în drum, domnul ştie cît.

Căpitanul, om politicos, m-a poftit în odaia de mosafiri să mă încălzesc şi să mă odihnesc pîn-or sosi cai din sus sau din jos.

Pe un pat-sofa, de la sobă pînă la fereastră, dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn, alături cu culcuşul căpitanului, care, la strigătul de tenor al surugiului meu, sărise din plapomă numai în papuci şi în cămaşă de borangic ; picioare la picioare cu căpităneasa, dormeau sforăind doi bieţi călători, cari, ca şi mine, aşteptau sosirea de cai. O căldură amestecată cu duhoarea de oameni adormiţi, de nu-ţi puteai trage sufletul !

Sîmbătă seara ajungeam în Urziceni, capitala judeţului Ialomiţa, oraş înecat în mocirlă dintr-un capăt la altul. Peste zi începuse un vînt rece şi noroiul se învîrtoşa, strîngîndu-se de frig, încît încet-încet se făcuse tare ca fierul, formînd o cale zdruncinată ; roatele săreau din hop în hop, aruncîndu-mă la fiecare pas al cailor dintr-un colţ într-altul al trăsurii. Pînă la jumătatea poştei Mărgineni am mers cum am mers, dar acolo, dînd într-un văgaş adînc îngheţat, m-am pomenit cu trăsura într-un peş, se rupsese osia şi rămăsese în trei roate. Surugiii descălecară, se uitară, deteră fiecare trei fluiere de mirare, ceea ce însemna că era cazul grav ; unul dehamă şăuaşul şi porni pe fugă spre poştă să caute ajutor.

Din ce în ce mai mult crivăţul se înteţea şi frigul mă pătrundea ; m-am strîns cît m-am strîns, dar dacă am văzut ş-am văzut, m-am dat jos, imitînd pe surugiul care rămăsese cu mine, m-am adăpostit la spatele trăsurii, dînd din mîini şi din picioare ; dar şi aşa n-a trecut mult

şi n-am mai putut juca, simţeam că amorţeam, mă apucase un fel de piroteală ; atunci m-am hotărît să deham şi eu pe celalalt şăuaş şi am luat-o la fugă spre poştă, în voia lupilor, cari începuse a urla. Pe la jumătatea drumului venea rotarul poştiei călare, aducînd un drug de lemn la spinare, şi despre ziuă intra şi trăsura mea în poştă. Am petrecut ziua de duminecă în fabricarea osiei şi seara porneam spre Focşani, oraş a două principate, capitala a două judeţe, a Slam-Rîmnicului[1] pentru Muntenia şi a Putnei pentru Moldova.

Luni pe la amiazi, pe cînd eram în uliţa mare în mijlocul tîrgului, îmi iese înainte un impiegat cu guler roşu şi cu spangă, face semn surugiilor să oprească, se apropie de mine cu un aer maiestos şi începe cu :

– De unde vii ? Unde te duci ? Cum te cheamă ? Ce eşti ?

Îi răspund :

– Viu de la Bucureşti şi mă duc la Iaşi.

– Unde ţi-i pasaportul ?

Îl caut şi i-l dau.

Impiegatul autorităţii moldovene îl întoarce, îl observă, uitîndu-se cînd la mine, cînd la caracteristicele însemnate într-însul, comparîndu-le din ochi. Se sfătuieşte cîtva cu colegul său de pe ţărmul muntenesc şi mă întreabă unde trag, ca să-mi aducă pasaportul la gazdă. În zadar protestez, cerînd să mi-l dea îndată ca să-mi pot urma drumul, mi se răspunde că nu se poate pînă ce nu l-o viza ispravnicul, şi fără mai multă vorbă, adresîndu-se către surugiul dinainte, îi zice :

– Du-l, mă, la han la „Petrea-Bacalu".

„Petrea-Bacalu" era pe atunci numele de modă al otelurilor din Moldova, cum am zice astăzi „Grand Hôtel", fie cît de mic. Acest nume fusese ilustrat de bogatul Petre-Bacalu din Iaşi, un văr al vestitului Hagi Petcu Pristanda.

De-abia scăpasem de întrebările păzitorului graniţei,

[1] Rîmnicul-Sărat.

cînd trei pași mai înainte cad în investigațiunile unui alt funcționar; acesta era omul otcupciului, care după ce mă întrebă dacă am ceva marfă sau ceva haine nouă, începe a-mi scotoci prin trăsură și prin geamantan. Era considerat ca mare pagubă pentru fericirea Moldovei sau pentru a Munteniei dacă o bucată de cașcaval, de postav sau vreo sticlă de rachiu ar fi trecut nevămuită dintr-o parte într-alta peste șanțul care despărțea Principatele. Aș întreba pe protecționiștii sau pe partizanii sistemului vamal dacă, prin faptul că a pierit bariera de pe acel canal, stabilindu-se liberul schimb dintr-o parte într-alta, Romînia a păgubit ceva și dacă nu stă mai bine astăzi decît atunci?!

Peste șase ceasuri isprăvisem, se îndeplinise toate formalitățile prescrise de legi și regulamente, un slujitor îmi adusese pasaportul cu iscălitura ispravnicului. Iordache Pruncu, chehaiaua, îmi adusese *podorojna* și iată-mă iar pe drum trăsnind și plesnind.

Caii vestitului privilegiu aveau privilegiul de a se hrăni cu răbdări prăjite, cum zicea surugiul, mîncare care-i făcea seci la pîntece și ușori la carne, te duceau într-o goană de la o poștă la alta, alergau cît puteau bietele dobitoace, negreșit cu speranța, totdeauna înșelată, că dincolo vor căpăta cîteva dramuri de ovăz. M-au dus de la Focșani la Iași ca vîntul. Zăpada acoperise grunzii, pusesem trăsura pe tălpi de sanie și alunecam ca năluca pe șesul alb.

A cincea zi după plecarea mea din București, priveam de la Răpedea încîntătorul tablou ce se dezvăluie dinaintea ochilor la apărerea Iașului. Și mă coboram la otelul de „Petersburg", în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliță.

Suflam în niște lemne ude să aprind nițel foc în sobă, cînd aud un glas zicînd frumoasa romanță irlandeză:

„Late rose of summer" [1]

[1] *„Trandafir tîrziu al verii"* (engl.).

acompaniată de o harpă măiastră. Era frumoasa și grațioasa cîntăreață engleză d-ra Bishop și marele harpist Boza; repetau concertul ce se găteau să dea a doua zi în salonul generalului Tudoraș Balș.

Călătoria de la București la Iași mă costase 800 de lei vechi, aproape 300 de franci, afară de cele cinci zile de osteneală, de suferințe și de necazuri.

Căutam să mă mut de la otel, cînd bunul și ospătosul meu amic căpitanul Alcaz a venit și m-a luat la dînsul. În casa unde ședea, în stradă, sala despărțea două apartamente: la dreapta locuia Nicolae Docan cu vărul său Alecu Cuza, fostul domn de la 1859 pînă la 1866, și cu Philadelph Conici; la stînga în două camere și un salon, locuiam eu cu stăpînul apartamentului. Masa era în comun, într-o cameră pe galerie.

Am petrecut acolo mai o iarnă întreagă, pînă m-am mutat la tine. Avuseseși nenorocirea să pierzi pe iubita ta mamă și tatăl tău era dus la Viena cu slujba domnească.

Grație vouă, amicilor mei din Paris, în puține zile eram cunoscut și bine primit în toate casele, cu o ospitalitate și o bunătate pe care n-oi uita-o niciodată.

Puțin după sosirea mea în Iași, am fost admis în audiență la Mihai-vodă Sturdza, prezentat de secretarul său, maiorul Kogălniceanu [1] și de adjutantul de serviciu, căpitanul Alcaz. După ce am răspuns respectuos la întrebările ce principele a binevoit a-mi adresa, i-am înmînat scrisoarea boierilor din București, scrisoare despre care ți-am vorbit într-una din scrisorile mele precedente. Pe cînd domnul citea, chipul i se lumina, figura lui, mai totdeauna posomorîtă, dobîndise un zîmbet de satisfacțiune, luase o espresiune de blîndeță. După ce a isprăvit citirea, a rămas cîteva momente gînditor cu ochii în jos, într-o stare de reflecțiune melancolică, apoi pune scrisoarea pe masă și, ridicînd ochii asupra mea,

[1] Este vorba despre Mihail Kogălniceanu.

îmi zise că era foarte măgulit de sentimentele de stimă și de încredere ce-i esprimau boierii munteni, dar că realizarea acelor dorinți era intempestivă. Lucrul nu era posibil în momentul de față pentru că împăratul nu permitea. Îi răspund că principiul era înscris în Regulamentul Organic și iau îndrăzneala a-i zice pe *„Audaces fortuna juvat"* [1], cuvinte la care întîmpină că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui norod datorește să fie prudent.

După aceste puține cuvinte schimbă conversațiunea, întrebîndu-mă despre studiile ce făcusem la Paris, mi-a vorbit filosofie, literatură, estetică, m-a ținut mai mult de un ceas. Mihai Sturdza era, precum știi, un om plin de învățătură și se complăcea foarte mult în asemenea convorbiri.

Într-o vară ședeam la via lui Stratulat de la Socola, aproape de frumoasa vilă a lui vodă. Într-o zi, ducîndu-mă la măria-sa cu hîrtii de serviciu, îmi zise :

– Am auzit că-mi ești vecin, cine-ți poartă de grije acolo, cine-ți face prînzul ?

Eu îi răspund :

– Nimeni, măria-ta.

– Și ce ? Trăiești fără a mînca ?

– Nu, măria-ta, mănînc, dar nu prînzesc.

– Va să zică faci deosebire între a mînca și a prînzi. Ei bine, eu prînzesc, vino să mănînci la mine în toate zilele.

Doamna și beizadelele erau duși în străinătate și vodă era singur la Socola numai cu vărul său, generalul Alexandru Sturdza, multinvățatul teolog, care venise să petreacă cîteva săptămîni la Socola. La masă erau numai ei doi, eu și iubitul nostru amic, plăcutul colonel Guluță Leon.

În toate zilele după-masă treceam în salonul cel mare, unde vodă, fumînd din ciubuc, conversam și discutam

[1] „Norocul e de partea celor îndrăzneți" (lat.).

ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba uneori și politică, pînă ce venea logofătul cel mare Niculae Canta sau Ștefănică Catargiu cu anaforale de întărit.

Mihai Sturdza avea dreptate a crede că timpul Unirii Principatelor nu sosise, dacă judecăm după stăruința și după mijloacele de tot felul puse în joc la 1842 de consulul general Dașkoff, ca să scoată pe Cîmpineanu din lista candidaților și să facă să scuzeze alegerea lui Gheorghe Bibescu, căruia-i lipsea și etatea de 40 de ani și însușirea de nepot sau fiu de fiu de boier, condițiuni cerute de Regulament pentru a putea fi ales domn.

Așteptam deschiderea navigațiunii Dunării în sus sau în jos. Gîndurile-mi erau împărțite : să mă duc în Sicilia, unde un camarad al meu, Villeroz, se afla în capul unei esploatări de sulfur, care-mi scria că putea să-mi procure o pozițiune bine plătită, sau să mă întorc în Franța, unde eram sigur de protecțiunea lui Elie de Beaumont, lui Berthier și a lui Dafiemoz, profesorii mei de la Școala de mine din Paris. Cînd într-o zi, aflîndu-mă la Iorgu Ghica cel bătrîn de la deal, am fost prezentat lui beizadea Niculache Suțu, unul din boierii cei mai învățați, atunci postelnic și efor al școalelor. El petrecuse mai mulți ani în București pe la 1818 și 1821, pe cînd tatăl său, Alecu-vodă Suțu, domnise în Țara Romînească. Cunoscuse pe toată lumea bucureșteană de pe atunci ; a stat mai mult la vorbă cu mine, întrebîndu-mă de unul și de altul, m-a întrebat despre scopurile ce aveam și m-a sfătuit să primesc a rămînea în Moldova, oferindu-mi o catedră în Academia Mihăileană, și iată-mă așezat înaintea unei table cu creionul de cretă în mînă, arătînd tinerilor, dimineața, proprietățile cercului, ale elipsei, ale parabolei și ale iperbolei și, după-amiazi, vorbindu-le despre formațiunile munților ș-a straturilor pămîntului.

Grei dar plăcuți ani am petrecut noi împreună ; mult am luptat noi tinerii de pe atunci cu prejudețele și cu obiceiurile cele rele, mult am apropiat noi clasele între

dînsele ; multe idei greşite de ale bătrînilor şi de ale boierilor am spulberat şi multe idei moderne am împlîntat în spirite ; multă rugină am curăţit de pe mulţi. Am făcut-o, respectînd credinţele fiecăruia, cinstind perii cei albi, lăudînd şi admirînd fapta bună, ori de unde venea, şi venerînd pe acei care iubeau ţara şi dreptatea.

Lucram şi luptam nu împins de setea de posturi bine plătite, sau de dorinţa de ranguri pe scara arhontologiei, dar numai de dorinţa de a dezvolta în spirite şi în inimi sentimentul binelui, al frumosului şi iubirea de ţară. În bani eram plătiţi cum da Dumnezeu ; eu, pentru două lecţii pe zi, adică 24 de ceasuri de catedră pe săptămînă, primeam 300 de lei vechi, 8 galbeni, ceva ca un franc pe lecţiune ; dar eram bine răsplătit prin satisfacţiunea ce simţeam văzînd pe toată ziua cum se lărgea cercul ideilor celor bune. Lucram fiecare cu cuvîntul şi cu condeiul, după puterile mijloacelor noastre, la dezvoltarea naţionalităţii romîne. Şi ştii că lucru nu era lesne într-un timp pe cînd chiar cea mai mică aluziune era pedepsită cu închisoare şi esil.

. . . .

Cuvîntul progres era proscris. Vestitul cenzor Florescu s-a spăriat şi s-a scandalizat cînd i-am dus no. 1 al revistei ce începusem cu tine, cu Kogălniceanu şi cu C. Negruzzi, intitulată *Propăşirea, foaie ştienţifică şi literară ;* a şters cu condeiul său cel aspru cuvîntul din frunte, îndurîndu-se a lăsa numai *foaie ştienţifică şi literară.* Mult răsunet a avut acea publicaţiune, deşi fără titlu, pînă cînd foarfecele cenzorului au venit şi i-au tăiat firul vieţii.

Ţi-aduci aminte de impresiunea ce a produs cetirea întăielor tale poezii, acasă la Alecu Balş Lungu, unde începusem a ne aduna în toată luna, ca să petrecem seara în convorbire şi cetiri literare, serate la cari asistau mulţi din boierii cei mari, între care unul din cei mai regulaţi era Grigorie Ghica, fostul domn de la 1849 pînă la 1857.

Ţi-aduci aminte cu cîtă căldură şi devotament am susţinut candidatura la scaunul arhiepiscopal a episcopului de Roman, în contra stariţului de Neamţ, Neonil... şi cum am convins pe toţi boierii să voteze pentru Meletie, care era un bun romîn.

Ţi-aduci aminte cu cîtă energie am smuls din mînile poliţiei o damă care avusese imprudenţa de a profera într-o seară sub mască cuvinte cu aluziune politică, cum ne-am grupat toţi tinerii într-o gîndire, puind în capul nostru pe cavalerescul cneaz Gheorghe Cantacuzino, şi cum am rezistat soldaţilor cari aveau ordin să întrebuinţeze baioneta în contra noastră. Parcă văz şi acum pe regretatul nostru amic Alecu Moruz tăvălindu-se într-un terci de noroi cu trei soldaţi în braţe.

În Academia Mihaileană organizasem cîteva cursuri libere. La interesantele lecţii de istoria ţării, ţinute de Kogălniceanu, amfiteatrul era totdeauna plin, la cursul meu de economie politică începuse a veni mulţi boieri şi ascultau cu atenţiune.

Noi, tinerii devenisem sîmburele împrejurul căruia se grupau ideile viitorului.

Eram susţinuţi în societate, în propaganda ce făceam în favorul ideilor liberale, de Elena Negri, sora lui Costache Negri, de amica sa, frumoasa şi graţioasa Emilia Reymon, de fiicele doamnei Maria Rosnovanu, Catinca şi Zoe Sturdza. Ideile egalitare şi democratice începuse a se introduce chiar în saloanele elegante şi aristocratice ale plăcutei şi spirituoasei contese Elena Sturdza.

Cu cîtă părere de rău am părăsit Iaşul şi m-am despărţit de voi, bunii mei amici ; o datorie de familie sacră şi dureroasă mă chema la Bucureşti : tatăl meu căzuse greu bolnav.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 decembrie, 1881.

DASCALI GRECI ŞI DASCALI ROMINI

22 octombrie 1882

Iubite amice,

Îţi mai aduci aminte, amice, de :

...vremea cea frumosa
Chind un dascalos grecos
Inarmat c-o varga grosa
Paradosa[1] faneros[2]
Aritmetichi
Ke[3] gramatichi
Ke istorichi
Ap' edo'p echi ?[4]

Cu domniile fanarioţilor se introdusese în ţară o mulţime de dascaleci (loghiotati), ca institutori prin casele boiereşti. Ei învăţau pe coconaşi să vorbească limba Fanarului cu vodă şi cu marele postelnic, cînd s-or face mari.

N-am apucat pe dascălii cei iluştri : pe Lambru Fotiadi, pe Vardalah, pe Comita, cari purtau işlic şi ceacşiri, dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu de soioasă memorie, care crescuse pe banul Manolache Băleanu şi l-a dădăcit pînă

[1] Preda (gr.).
[2] Clar (gr.).
[3] Şi (gr.).
[4] De aici. pînă colo (gr.).

la moarte ; am văzut pe elegantul Mitilineu, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină, cu pălăria în forma tingirii, largă în fund de două ori cît diametrul capului şi pusă pe o ureche ; el, după ce isprăvise pe Niculache şi pe Ştefan Golescu, feciorii lui Dinicu Golescu, trecuse la Creţuleşti şi la urma urmei se făcuse neguţitor de ciorbă, hrănind cu deopotrivă îngrijire şi stomacul şi spiritul tinerimii care îi încăpea în mînă. Am cunoscut pe crudul Coriţa, care bătea pe verii mei de-i zvînta. Am *parastisit*[1] pe *Fiii lui Brutus* cu epicul Aristia şi am trăit un an întreg la Paris cu blajinul Likeardopolu care cînta din *Norma* pe psaltichie.

De la zaveră ei lepădaseră lebadeaua şi tombatera şi se îmbrăcase nemţeşte ; purtau mai toţi frac cafeniu-deschis cu coadele lungi pînă la glezne şi bumbi de alamă, pantaloni verzi, strimţi pe picior, jiletcă vărgată, cravată liliachie şi guler scrobit băţ, nalt peste urechi.

Metoda şi programul lor de învăţătură era acelaşi pentru toţi. Începeau cu *Eclogarion* de la *file Grigorie* (amice Grigorie), un fel de crestomatie *ad usum delphini* (delfinul era amicul nostru Grigore Caracaş, în onoarea căruia un dascăl Crisorora scrisese acel op). Cînd ajungeai la scoarţa din urmă a cărţii, te trecea la *Terpsitea*, aşa se numea gramatica compusă de preaînvăţatul dascăl Neofit Duca ; îţi da de citeai din *Dialogurile morţilor* lui Lucian şi te punea la tecnologie. Dacă declinai bine numele şi conjugai verbul, erai scăpat, dacă nu, *tipto !* Loghiotatul nu se turbura de înţelegeai sau nu, de ştiai cine era Caron, ce era Stixul şi ce putere avea Joe. După trei sau patru ani ajungeai la Xenofon sau la Plutarh, cu care te deprindea la sintaxă ; potriveai alţi trei sau patru ani numele cu adiectivul, cu adverbul şi cu pronumele ; de le nimereai, bine, erai scăpat ; de nu, *tipto !...* Nici nu vrea să ştie dacă înţelegeai copilăria lui Ciru, de cunoşteai sau nu locurile pe unde au trecut cei zece mii, sau să

[1] Reprezentat

caute să te interesezi la viața lui Timoleon sau a lui Epaminonda ; totul era tecnologia și sintaxa să-i fie cu bine, și te trecea la poeți începînd cu *„Minin aide"* [1], și în zece ani te da gata, *telios* [2]. Fără noțiuni serioase de istorie, fără filosofie și fără elemente de matematică, te lua de mînă și te ducea, într-o duminecă, la părinți, zicîndu-le cu îngîmfare :

„Băiatul a isprăvit cartea !"

Vestea se ducea din dascăl în dascăl, pînă la palat ; și dacă erai de părinți bogați, vodă te îmbrăca cu caftan și te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa, ori cu vreo fată din casă, uitată de Dumnezeu. Cînd Dumitrache Buzoianu, fecior de boier bogat din Buzău, a isprăvit cartea, Caragea l-a însurat cu vară-sa Sultănica, pe care ăi fi văzut-o și tu. Cînd Niculache Ghica a ieșit *telios*, vodă i-a dat pe nepoată-sa Smărăndița, fata domniței Nastasiicăi, și l-a făcut agă. Cînd tînărul Manolache Băleanu a fost dus la curte de Kirkireu, vodă Suțu i-a lăsat barbă și i-a dat de nevastă pe fiică-sa, domnița Catinca, înzestrînd-o cu moșia orașului Tîrgoviștea. Vezi, atunci s-au sculat tîrgoviștenii cu mic, cu mare, s-au venit la Divan la București cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap, s-au dus la biserică la Sfîntul Niculae cel Sărac din strada Victoriei, și după liturghie, ieșind în curtea bisericei toți cu făclii de ceară galbenă aprinse, le stingea într-un butoi cu smoală aprinsă, strigînd :

„Afurisit să fie vornicul... și așa să se topească casa lui !"

Se zice că ți se făcea părul măciucă. Vornicul pe care îl afurisea era boierul romîn care iscălise darea moșiei.

N-a trecut un an și domnița, nevasta Băleanului, murea din facere. Vodă, tatăl ei, murea otrăvit de ai lui, și mai tîrziu casa boierului care a iscălit în adevăr că s-a stins.

---

[1] „Cîntă mînia" – începutul epopeii *Iliada* de Homer.
[2] Desăvîrșit (gr.).

De atunci a ieșit vorba „gură de Tîrgoviște".

De acea moșie nimeni nu s-a putut apropia și a rămas și pînă în ziua de astăzi tot a orașului. Se zice însă că s-ar fi cam știrbit pe ici, pe colea în timpurile din urmă.

Pe cînd cu dascălii greci, ziua copiilor începea cu răsăritul soarelui și se isprăvea pe la două ore după apus. Dimineața dulceață și cafea, la amiază prînz țapăn cu ciorbă și cu rasol ; după aceea somn un ceas, două ; după somn iar dulceață și iar cafea, seara mîncare ș-apoi culcare. Ora cea mai așteptată de copii era somnul după-amiazi, dacă grecul nu-ți încuia ușa ca să nu te poți duce să te joci în curte sau în grădină. Cînd te închidea, nu-ți rămînea altă scăpare decît de a prinde cîteva muște, a le agăța bumbac netors și a le da drumul să se ducă să mîngîie nasul adormitului ; grecul se deștepta furios și, ca să poată dormi în pace, îți deschidea ușa și te da afară din odaie ; atîta pagubă ! Pe seară te ducea la plimbare pe Dealul Mitropoliei, la grădina Breslei sau a lui Deșliu, unde se găsea cu alți greci. Apoi acolo să fi auzit novitale și mandate, strategii și filonichii ; ai fi zis voinicii voinicilor ; mîncau jăratic și beau flăcări.

„Să fi fost eu în locul lui Botzari – zicea viteazul Coriță – nu atacam pe la aripa dreaptă, ci trăgeam drept în mijlocul ordiei și nu lăsam să scape nici picior de turc."

Mintosul Mitilineu, ca insular ce era, cu cunoștință despre ale mării, striga cît putea :

„De eram acolo, nu lăsam pe Miauli să dea drumul brulotului pe crivăț, așteptam austrul și ardeam toate corăbiile turcești. Auzi, să-i scape căpitan-pașa !"

De cîte ori îmi venea să le zic : „Bre, oameni buni, dacă sunteți așa de viteji, de ce nu vă duceți să vă bateți acolo și să mă lăsați pe mine în pace ! ?"

La ochii lor toți eroii acelei lupte gigantice : Botzari, Colocotroni, Coletti, Miauli, Canari, Sahturi erau numai greci, nu voiau să știe că sulioții, manioții, specioții și

epiroţii sunt mai toţi arnăuţi şi romîni. De cîtăva vreme venise un fel de sălbatec care, cînd auzea că trata pe Botzari de grec, se înfuria, se răstea la ei strigînd :

„Nu grec, arvanit bre !"

Acela venea de la bătălie.

Gheorghe Şerifu, aşa era numele lui, fusese crescut de mic copil de Kiciu, tata lui Marcu Botzari, la Suli în munte. Deşi Ali-paşa Tebedelen întrebuinţase toate espedientele credincioşilor săi, Nuţu şi doctorul Voia, cu ajutorul cărora curăţise mulţi bei feodali din Albania, musulmani şi creştini, nu putuse însă nici să prinză, nici să biruie pe beiul de la Suli, pe Şoimul muntelui, şi în fine, ca să trăiască frăţeşte, fusese siliţi să-şi dea copiii amanet unul altuia. Kiciu Botzari dedese paşei pe fiul său Marcu, copil de doisprezece ani. Şeriful, camaradul său, l-a întovărăşit. După doi ani de răbdare, Marcu se scoală într-o noapte, deşteaptă pe Şeriful şi-i zice :

„Gheorghe, hai să fugim !"

Cum au zis, au şi făcut. Copiii pornesc amîndoi peste zidurile şi peste şanţurile Ianinei ; dar, cînd să puie piciorul pe pămînt liber, iată că-i ajung oamenii lui Tebedelen şi-i duc peşcheş îndărăt la Ianina. Pe Marcu l-a cruţat paşa, că-i era frică de Kiciu, dar pe bietul Şeriful, după cîteva bastoane, l-a ţinut doi ani în fiare. Marcu, cum a văzut pe camaradul său cu picioarele uşurate, iar a luat-o la picior, şi cu toate descărcăturile de puşti ale arnăuţilor lui Ali a putut răzbi la Preveza. Şeriful a trăit de atunci tot pe lîngă Marcu. La revoluţia grecească l-a întovărăşit în douăsprezece bătălii, pînă l-a scos mort în braţe din ordia turcească. Apoi, cu trei gloanţe în piept, s-a tîrît din vizunie în vizunie şi, urmînd după cer calea robilor, nimerise la Bălteni, lîngă Ghergani. Acolo, cu cîteva bucăţi de pastramă, covrigi şi trei-patru păpuşi de smochine, ţinea băcănie, care băcănie mai în urmă s-a făcut han şi hanul s-a prefăcut în moşie cu casă mare boierească, în care a trăit ca un derebei pînă la anul 1874.

Casa era o adevărată fortăreaţă şi odaia lui un arsenal ; trei-patru şişanele totdeauna încărcate pînă la gură, săbii, iatagane, pistoale, suliţi şi topoare acopereau păreţii de jur împrejurul icoanelor. Din pridvor la dreapta şi la stînga pornea ponciş două meterezuri, prin zid, care duceau bătaia puştei drept deasupra uşei din capul scărei. Nici cu tunul nu puteai răzbi la dînsul. Cea dintîi grijă a lui boier Gheorghe dimineaţa, cînd se scula din aşternut, era să-şi ia pistoalele de supt căpătîi şi să le bage în buzunar. Avea bani ascunşi şi se temea de hoţi.

Într-o zi răsădea nişte flori în grădină, cînd iată că intră doi inşi care-l întreabă dacă avea să le dea de lucru, zicînd că sunt dulgheri. Pe cînd se tocmea cu dînşii pentru nişte uluci, unul îi aruncă o legătură de gît şi-l strînge. Pînă să scoată pistoalele din buzunar, era şi trîntit la pămînt şi luat pe sus. Curtea era înconjurată pe din afară de douăzeci de oameni înarmaţi cu puşti ; era Mihale Bonea, zece ani spaima a două judeţe. Sătenii din Bălteni sar cu toţii, dar n-au arme, şi hoţii îi ţin în respect, împuşcînd mereu din poartă şi din pridvor. Nevasta primarului, o frumuseţe de femeie, cade împuşcată. Bietul bătrîn, Şeriful, e dus sus în odaie şi chinuit hoţeşte, să mărturisească banii. Înecat în sînge, cade leşinat ; hoţii dărîmă sobele, găuresc păreţii, găsesc cincisprezece mii de lei şi se retrag în bună ordine.

Gheorghe Şeriful a zăcut după aceea vreo două luni şi a murit, tot în ziua cînd a fost împuşcat Bonea la Obor.

Pe cînd cu dascălii greci, feciorii de boier învăţau romîneşte numai din întîmplare şi pe apucate, şi unii nu învăţau nicidecum. Îmi plăcea să ascult pe logofătul Matache, seara, cînd citea *Vieţele sfinţilor* sau faptele lui Alexandru Machedon, călare pe Ducipal, care s-a bătut cu Por-împărat şi cu pasările cu ciocul de fier ; deşi nu înţelegeam prea bine povestirile lui Arghir cel Frumos, dar l-am cetit de mai multe ori. Petrache Nănescu, un

secretar al tată-meu, fost elev al lui Lazăr, numai în cîteva seri mă învățase să scriu romînește ; citeam slova cea mai ciocoiască și scriam cu trei aruncături pe dasupra.

Mama Elenca Dudeasca, sora bunică-mea, văduva poetului Alecu Văcărescu și muma poetului Iancu Văcărescu, avea sipeturi pline cu sineturi ; mă lua acasă de-i citeam, ceasuri întregi, anaforale de-ale divanurilor de cinci, divanurilor de șapte și de-ale veliților boieri ; noroc că se mulțumea a le cunoaște numai de la *deci* în jos. După ce isprăveam, mă cinstea cu o dulceață și-mi da și o bucată de pastă de gutui învălită în hîrtie ; iar eu îi sărutam mîna. Nu lipsea niciodată de a-mi zice :

„Vino să te sărut, evghenisul mamei, că eu, cînd mă gîndesc la evghenia familiei noastre, uite, îmi vine amețeală. Noi cu toți boierii cei mari suntem rudă, și cu Cîndeștii, și cu Bărcăneștii, și cu Cîmpinenii, și cu Filipeștii, și cu Cantimireștii, și chiar cu Maria Tereza."

Apoi începea să-mi povestească cum ne-am încuscrit și ne-am rudit cu fiecare din casele boierești ; îmi spunea cum Cîndescu și Dudescu erau nemeși, *Graf Boier* și *Graf Kendefy ;* cum Văcăreștii se trăgeau din Făgăreștii din Făgărași, neam cu Radu Negru, după frate-său banul Craiovescu ; cum o Dudească se măritase cu un Cantemir etc. ; uita să-mi spuie de unde și pînă unde era rudă cu Maria Tereza ; și, dacă o întrebam, îmi răspundea :

„Vezi, aci nu prea știu bine cum vine spița neamului, dar știu de bună seamă că ne rudim."

Îmi plăcea cu deosebire să aud pe Iancu Văcărescu cînd venea la noi și recita *Păstorul întristat, Ceasornicul îndreptat, Oda la marca țării*[1]... Mai în urmă Eliad îmi da lecții de gramatica romînă și învățam pe dinafară traducerile din meditațiunile lui Lamartine. Pe la 1830 Vaillant deschisese școală lîngă Stavropoleos și toți feciorii de boieri : Filipești, Grădișteni, Bălăceni, Ghici, Rosetti,

[1] Titlul exact : *La pravila țării.*

Budișteni, Golești părăseau dascălii greci și alergau la școala franțuzească.

Tranzițiunea de la școala grecească la cea franțuzească și la cea romînească începuse demult încă, din timpul revoluției franceze, cu Laurençon, Ricordon, Colçon, Mondoville etc., toți conți și marchizi emigrați, transformați în dascăli. Pe la anul 1806, cînd au venit muscalii, mai mulți tineri și mai multe fete de boier vorbeau franțuzește.

Cu Lazăr, cu domnia lui Grigore Ghica, cu Efrosin Poteca, cu Costache Moroi, Simion Marcovici, Petrache Poenaru, școala romînească și-a luat avîntul. Școalele străine ale lui Lambru, Vardalah și Vaillant s-au prefăcut în școli naționale sistematice, cu sute de profesori de istorie, de filosofie, de matematici, de limbi străine vii și moarte. Gimnazii, licee, colegii, facultăți de litere, de științe, de drept, de medicină, nimica nu ne lipsește, și cu toate acestea nu se văd răsărind luceferi pe orizonul literelor, însă posderie de advocați și jurnaliști ; o ceată care de mai mult de douăzeci de ani se tămîie unii pe alții cu cuvintele :

– Hoților ! Tîlharilor și trădătorilor ! nu voi, ci noi am făcut îndoita domnie, Unirea Principatelor... constituțiunea, armata, independența, finanțele... etc.

Și ceilalți răspund cu aceleași vorbe frumoase :

– Ba nu voi, ci noi !

Ș-o duc hojma, fără a li se urî. Unii s-au exaltat într-atîta, încît cred sincer ceea ce zic și ceea ce scriu. Sunt convinși că fără ei n-ar fi existat Romînia și că, dacă ar lipsi ei, țara s-ar cufunda.

Odată mă duc să văd pe unul dintr-acești exaltați. Era bolnav, îl prindea niște friguri rele, îmi zice :

„Uite, mi-e rău de tot, o să mor ; nu doar că mi-e frică de moarte, știi cîte gloanțe am în trup ; moartea am văzut-o de multe ori în față și sunt obicinuit cu dînsa, dar mă gîndesc că de-oi muri, se prăpădește țara !"

Într-o zi mă întorceam de la Cameră și întîlnesc pe un venerabil bătrîn străin, căruia tocmai în ziua aceea i se votase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună, pentru sentimentele lui filo-romîne ; credeam că-i fac plăcere dîndu-i o veste plăcută. Cînd, ce să mă pomenesc ! că se întoarce furios la mine, zicîndu-mi :

„Ce ? Atita au făcut americanii pentru La Fayette ? Și cum se poate compara ceea ce a făcut La Fayette pentru America cu ceea ce am făcut eu pentru Romînia ?"

Un turist ne spune în cartea sa că mare noroc a căzut pe Romînia cu venirea d-nului X..., francez venit acum cîțiva ani în urma împrăștierii Comunei din Paris, care, zice el, a înzestrat limba romînă cu gramatică și cu dicționar și cu fel de fel de cărți științifice și literare.

Un bacalaureat scrie într-o gazetă două-trei rînduri, într-o limbă ca vai de ea, și îndată-l vezi că se esaltează pînă a se crede reformator, creator și salvator.

Nu se poate tăgădui că școlile noastre, afară de facultatea de drept și de medicină, au dat slabe rezultate pînă acum. Tinerii care dobîndesc bacalaureatul la noi nu se pot compara nici în limbile vechi, nici în istorie, nici în filosofie, nici în științe, cu cei cari ies din colegiile Franței, Germaniei, Italiei, Belgiei sau Elveției ; învățătura noastră gimnazială nu este destul de serioasă, profesorii nu sunt destul de exigenți, nici destul de riguroși la esamene ; gradul universitar se acordă prea lesne și a devenit accesibil inteligențelor celor mai mediocre. Lipsa de seriozitate în învățătură umanitară face ca părinții, care au mijloace, să-și trimită copiii lor în școlile străine ; astăzi avem numai în Paris peste o mie de tineri la școli. În loc de-a încuraja inteligențele slabe, ar fi mult mai bine a deturna curentul și a împinge tinerimea și spre meșteșuguri și meserii, și a pune astfel inteligențele mediocre în stare de a deveni producătoare în loc de a fi sterile și de multe ori pernicioase prin pretențiunile și exigențele lor.

A face oameni învățați este un bine, a face numai advocați și jurnaliști este un rău.

Aud zicîndu-mi-se că un asemenea sistem ar fi o tendință a împiedica pe fiii poporului de a putea să aspire la pozițiunile cele înalte ale societății, făcîndu-le accesibile numai acelor cari au mijloace de-a sacrifica zecimi de ani la studii. Nu ! Inteligențele alese nu se opresc dinaintea nici unui obstacol ; ar fi fatal să nu avem dulgheri, tîmplari, zidari, croitori, cizmari și să avem numai oameni stropiți cu literatură și cu filosofie ; am ajunge la agoraua Atenei și în curînd Filip ar fi în cetate. Dacă oamenii învățați sunt folositori, cei meșteri sunt indispensabili.

Ceea ce cred eu că ar conveni Romîniei și fiilor ei ar fi ca învățătura clasică și științifică să devie serioasă, nu numai o spoială ; iar acelor cari nu sunt destul de bine înzestrați, ca să poată deveni adepții literaturii și ai științei, să li se deschidă școli în cari învățătura să meargă mînă în mînă cu atelierul. Să se înființeze în fiecare oraș trei, patru, zece, douăzeci de ateliere, în cari copiii să învețe meseria la care se destină și totodată să aibă trei sau patru lecții scurte pe fiecare zi, în cari să poată dobîndi cunoștințe de religie, de limba națională, de istoria țării, de calcul, de geometrie și desemn aplicabil la meseria lui. Acolo unde s-a înființat asemenea școli cu numele de *half-time* au dat rezultatele cele mai norocite, rezultate neașteptate. Meseria n-a oprit geniul lui Franklin, lui Edison și lui Watt de a se arăta, pentru că geniul pătrunde orice îmbulzeală socială, cum pătrunde un vulcan coaja pămîntului și iese la iveală. Tînărul din atelier, cînd ar simți că are dispozițiuni literare sau științifice serioase, lesne ar găsi drumul colegiului și al facultății.

Strigăm cu toții industrie ; dar pare că am crede că s-ar putea înființa industrie fără meșteri și că s-ar putea produce fără producători. Un singur ram de producțiune, pictura, dă Parisului patruzeci de milioane pe an ; micile

orașe ale Belgiei, Valenciena [1], Malina, Bruxela, trag cîte zece milioane pe an de pe dantele. Dar nici tablourile nu se fac fără pictori, nici dantelele fără mîini dibace. Geneva trăiește în mare parte din ceasornicărie și cu toate aceste nici de Saussure, nici de Candolle, nici de Jussieu, nici Lavater n-au fost opriți de a deveni niște lumini ale științei.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 decembrie, 1882.

---

[1] Valenciennes — oraș în Franța, nu în Belgia.

TUNSU ȘI JIANU

26 decembre 1882

Iubite amice,

Uitatu-te-ai vrodată printr-un ochean de inginer ? Să vezi cum într-însul toate se arată întoarse cu susul în jos. Odată îmi aduc aminte că ridicam planul unui petic de moșie ; o fetiță lăsase secera și venise lîngă planșetă ; se uita la mine, parcă mi-ar fi zis : „Lasă-mă să mă uit și eu o dată, domnișorule". I-am înțeles pofta, i-am îndreptat ocheanul spre un cioban, în depărtare, care ședea în mijlocul oilor cu piciorul încrucișat, rezemat în măciucă ; îl potrivii bine și poftii pe fată să se uite. Ea își astupă un ochi cu mîna, și pune pe celalalt la sticlă, se uită, ș-o dată strigă :

„Aoleo ! A întors pe Niță cu gaibele în sus !"

De atunci ori de cîte ori îndreptam ocheanul spre tînăra fată, ea își strîngea rochia cu amîndouă mînile.

Iată efectul ce-mi fac mie unii oameni cînd îi privesc prin considerația de care se bucură în societate, pe cînd îi știam și-i știu că nu sunt și n-au fost decît niște pigmei ; ne-am pomenit cu dînșii oameni mari, ilustrațiuni fără știrea lor și a lui Dumnezeu, pe cînd alții, de cari nici nu se pomenește, ar avea poate statui și epitafe, dac-ar fi o dreptate în lumea aceasta.

Istorioara ce voi să-ți povestesc este un esemplu de felul cum se scrie istoria. De-o fi pentru cineva o decepțiune, îmi pare rău, dar cum zice povestea vorbei latine :

„Amicus Plato, sed magis amica veritas.“ [1]

sau pe elinește :

φίλος μέν Πλάτων, φιλτάτη δέ ἀλήθεια

Muscalii aduseseră ciuma în țară de peste Dunăre. [2] Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați cari zăceau cu sutele în ploaie și în frig, ghemuiți în noroi, înveliți în mantale transparente de vechitură și de gloanțe turcești. Era oprit de a se vorbi de năprasnica boală, nici măcar de a-i pomeni numele, sub pedeapsa pazarnicului.

. . . .

În toată dimineața, cîteva sute de cară, aduse cu biciul de prin sate, pline cu cosciuge de la fabrica lui Buhuricul, ocolea toate maidanele și aduna pe morți, printre cari se strecura adesea și cîte unul sau doi vii.

Doftorii de pe atunci, niște doftorași nemți, ovrei sau greci : Mesici, Bubuki, Grunau, Sporer, Esarcu, Gusi etc., erau porunciți să nu cumva să spuie cuiva sau undeva, că boala de care mureau cu sutele era ciumă, ci să zică că era așa ceva, ca un fel de dalac amestecat cu bubă, cu fierbințeală și cu moarte. Polițaiul Ieremia Pavlovici Bîrzof îi îmbrăcase în mușama și le prescrisese să se frece la nas și pe mîini cu usturoi și cu ladin. Era oprit d-a ținea porțile închise, de-a arde gunoiul în curte, sau de a lua vreo altă măsură profilactică, ca să nu se sperie orașul.

Acei din locuitori cari aveau moșii, sau rude la țară, părăsise capitala, iar ceialalți se lăsau să moară cu miile, nespovediți și negrijiți, și se îngropau fără preot.

Noi fugisem cu toată familia la țară.

---

[1] „Mi-e prieten Platon, dar mai mare prieten adevărul“ (lat.).

[2] Armata rusă purtase un greu război cu turcii, încheiat la 1829 prin pacea de la Adrianopol. Așa cum se întîmpla adesea, contactul cu Orientul agravase calamitățile războiului prin izbucnirea unei grave epidemii de ciumă printre ostașii ruși.

Ți-aduci aminte de un stejar stufos din grădină ? Lîngă tulpina acelui arbore așezasem sofrageria.

Într-o seară, pe cînd eram la cină cu două luminări de său în sfeșnice de tinichea, cu bășici de sticlă, Marin Isprăvnicelul s-apropie încetișor de tata și cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărît îi zice :

„Cocoane, cocoane ! te cheamă un om la portiță lîngă gard, zice că are să-ți spuie o vorbă.“

Tata, fără să pară cîtuși de puțin atins de o invitațiune așa de poruncitoare, lasă furculița în friptură, pune șervetul pe masă și se îndreptează către locul arătat, unde se auzeau șoapte de mai multe guri.

Scurt și coprinzător.

„Cocoane Tache – i-a zis omul cu vorba – nu mai mînca seara acolo, că ni-e drumul uneori pe aici și văzîndu-te la masă le faci poftă băieților. Că de !... oameni sunt și ei, rîvnesc. Să nu mă pomenesc o dată că face unul vreo boroboață.“

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser și țîrcovnic și candidat de diacon. Nu era săptămînă lăsată de la Dumnezeu să nu se audă cîte o vitejie, două de ale lui, à la Fra Diavolo. Cu vreo zece zile înainte, călcase la moșie la Cocoșul pe vornicul Tache Rallet, vecinul și vărul nostru ; îi luase șaluri, scule, argintărie, tot. Îl lăsase pe dînsul și pe cocoană numai în cămașe.

Pas de nu asculta, dacă poți, de povețile amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarse, porunci să stingă luminările și să ridice masa de acolo. A doua zi pînă-n ziuă un dulgher cu cîteva scînduri de brad improviza un fel de pavilion rotund după modelul templului Vestei de pe malul Tibrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră despre apus, ca să nu se vază lumina de la drum și să nu inducă pe băieți în ispită ; numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrînului stejar.

Eram încă sub impresiunea povețelor banditului, cînd într-o zi intră în curte o căruță cu patru cai și trage la

grajd. Tată-meu trimite să întrebe cine a venit ; feciorul se întoarce fuga, spăriat.

„Cocoane, Jianu !“

Mama și noi, copiii, îngălbenisem, iar tata, uitîndu-se zîmbind către fecior, îi zice :

– Du-te de-i spune să poftească, că chiar acum ne-am pus la masă.

Prin grădină se vedea venind un om scurt, îndesat, rumen la față, ras și cu mustața deasă și scurtă ; îmbrăcămintea lui : dulamă, pantaloni și scurteică, pe cap șapcă peste fes, la brîu pistoale și un cuțit cu plăsele de os, și pușca în cumpănă în mîna dreaptă.

Tata îl primește vesel și prietenește, dîndu-i mîna să i-o sărute.

– Ce mai faci, Iancule ? Bine-ai venit ! Șezi de mănîncă. Bre ! să-i aducă ciorbă ; vezi să fie caldă.

Cînd am auzit zicîndu-i și Iancule, mi-am zis : Nu mai încape îndoială, el e ! Mi-a venit în minte cîntecul :

> Iancule, Jianule !
> Îți e murgul cam nebun,
> Trece Oltul ca pe drum.

Cum să ședem la masă cu un hoț de codru și să ciocnim cu el pahare de pelin ? Tot îmi părea că-l auzeam zicînd :

> Ține, gazdă, nu mă da,
> Că ți-oi face-o malotea
> Cu samurul cît palma.

Polcovnicul Ioniță, cum l-a văzut de departe, a dat fuga la cornu de vînătoare : cînii alergau din toate părțile chelălăind, cu botul plin de mămăligă. Într-o clipă Braica, Dudaș, Țica și Neamțul săreau și jucau cu bucurie împrejurul cornului de vînătoare.

– Auzi, Iancule, nici să îmbucăm nu ne lasă polcovnicul ; cum te-a zărit, numaidecît hai la vînătoare !

– Bine face, că e tîrziu, de-abia o să avem vreme pînă diseară să întoarcem doi-trei vătui.

Se sculară de la masă, sorbiră din cafea, traseră de două-trei ori din ciubuc. Pletea, Manta, Șuță, Dobre puneau lănțugurile de gîtul copoilor, cîte doi-doi și porneau fiecare cu părechea lui.

Tata da ordine și instrucțiuni pe a doua zi, căci asta era numai un preludiu de vînătoare.

– Maneo, mîne în ziori să fii aici cu cojeștenii și vezi dacă cumva vărul Costache o fi la Cornești, spune-i să ne găsească mîne pe Crevedia, doar om încolți lupoaicele cele fătate.

Cînd răsărea luna, de era două ceasuri pînă a se crăpa de ziuă, curtea era plină de vînători de prin cătunele vecine.

Polcovnicul Ioniță în mijlocul lor, cu o ladă plină de cutii dinainte, le împărțea iarbă și alice, cîte patru umpluturi de pușcă, desemnînd fiecăruia locul unde să se ție, cînd să dea gură și încotro s-apuce.

– Voi, săbieștenilor, să vă țineți la mărul roșu. Tu, Dobre, să-mi pui pe colăceni pe Baranga și pe gămăneșteni să mi-i așezi cu cojăștenii la lacurile din Mariuța ; Pletea să se ducă să caute la Boloboace ; să nu cumva să vă aud gura, că vă ia dracul ! Țineți cînii legați lîngă voi. Manto, cînd îi simți că a sărit lupoaica, dă drumul lui Samson, că ala, cînd o da de urma ei o dată, n-o mai slăbește ; lăsați pe Ovreica acasă, că minte și ne înșală. Na și ție, băiețică, zicea unui bătrîn bondoc, vărsîndu-i iarbă în corn și alice în basma. Vezi să mă dai iar de rușine ca mai dăunăzi, de-ai lăsat bunătate de lup să treacă pe lîngă tine și să se ducă sănătos.

– Da lasă, zău, cucoane Ioniță, nu mai zice, că ți-am adus alaltăieri doi lupi în loc de unul. De necaz m-am dus de am stat trei nopți la pîndă lîngă scorbura fagului celui mare ; i-am adus pe amîndoi în spinare tocmai de la ogrăzile ciobanului. Uite, atunci parc-a fost un făcut.

Cînd era să treacă spurcăciunea, îmi rezemasem pușca de un copac și scăpăram să-mi aprind luleaua, și pînă să-i iau de veste, s-a făcut nevăzut prin hățiș, parcă avea tichiuța dracului în cap.

Seara în aprinsul lumînărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrîni, cu vulpi și cu iepuri, venea cu vînătorii după dînsul. În mijlocul curții, jupîneasa Ilinca așezase de cu ziuă o bute cu vin, împrejurul căreia aprinsese patru butoaie cu cîlți muieți în păcură ; zece fete, fiecare la vatra ei, unde se frigeau berbeci și se fierbeau mămăligi, un țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș. Pletea și cu Manta descărcau căruța cu vinat.

Pusese pe bute un pat de mărăcini, pe care așezase iepurii cu botul și cu urechile afară și cu picioarele la centru ; la patru colțuri ale bazei ieșeau de un cot coadele bine îmblănite a patru vulpi legate împreună de gît, de un par înfipt în mijlocul grămezii de iepuri și ținute în picioare pe par, deasupra capetelor vulpilor. Pe o mescioară rotundă ședeau în patru picioare cinci pui de lup cu gurile căscate către vînători, și deasupra lor două lupoaice năprasnice, legate spate la spate de parul înfipt în masă ; forma astfel un fel de monument cinegetic, cam în forma fîntînilor moderne, adoptate în capitalele țărilor civilizate.

Chelăreasa umplea oale cu vin din bute și fetele-ajutoare cinsteau pe vînători, dîndu-le împreună cu oala de vin și cîte un hartan de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă tăiată cu sfoară, ș-o vorbă bună.

– Căutat-o-ai în pîntece, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva avea pe văcșoara noastră ? Azi e o săptămînă de cînd ne-a mîncat-o din coșar.

– Bea, Gămănescule, că o să-mi dea mie coconul vulpea cea împușcată de tine, să-mi fac de iarnă o scurteică cu care o să-ți joc la nuntă, că văd eu că de cîșlegi îți pui pirostriile în cap.

– Ție, Comane, mi-a zis jupîneasa să-ți mai dau o oală, că tu ai dat întîi în lupoaica cea mare, care i-a mîncat scroafa cu purcei cu tot ; i-a luat-o chiar din bătătură.

– De ce n-ai împușcat bine puiul de lup, măi Sgaberciu, și l-ai trîntit viu în căruță, de era să rupă mîna, cu colții, lui nea Dumitru Ciuruian ? Ia uite, colți ca niște brice !

Patru zile, cît a șezut Jianul, a fost numai veselie și petrecere ; toată noaptea cîntau lăutarii și fetele întindeau hora și bătuta cu flăcăii.

Mă obișnuisem să mă uit la dînsul fără să-mi fie frică, ba încă aveam și un fel de respect, de cînd îl văzusem nimerind cu glontele, de trei ori de-a rîndul, în piatra din marginea pădurii, care de-abia se vedea din foișor ; și de cînd sărise peste șanțul din coada eleșteului mai bine decît caii de la ipodrom. Oricum însă, cînd mă uitam în ochii lui, tot îmi părea că avea în mîni tigaia cu ceară fiartă, cu care făcea pe ciocoi și pe negustori să-i spuie unde aveau bani ascunși.

Dar apoi iar îmi ziceam : „Cum se poate, tata să fie prieten cu unul :

> Din cei cu pușca lungă,
> Care dau chioriș la pungă.
> Feciori de lele nebună
> Care noaptea-n frunză sună."

Iancu Jianul era de peste Olt, din județul Romanați, de pe valea Tasluiului. El a lăsat un nume de haiduc, dar nici n-a fost, nici gînd n-a avut să se facă vreodată hoț de codru. Însă o poveste, dacă ajunge a deveni legendă, adevărul n-o mai poate scoate din capul poporului.

Tată-său, boier de țară, își crescuse băiatul la moșie, fără carte grecească și fără ambițiunea de-a-l face un concurent feciorilor de boieri mari la isprăvnicii și la divanuri. Îl obicinuise lîngă pluguri, cu caii și cu pușca ;

vara la munca cîmpului, iarna la urși și la capre negre ; ajunsese de o dibăcie vestită în călărie și în vînătoare ; încăleca fără a pune piciorul în scară, nici mîna pe coama calului și băga glonțul prin verigă de inel.

Se îndrăgise cu o fată de țăran, și vrea s-o ia de nevastă. Jianul bătrînul, deși habar n-avea că era strănepot al lui Cesianus, secretarul lui Traian, văr cu Salust și mai în urmă proconsul în Dacia ; deși nu se potrivea cu banii Filipești, cu vornicii Crețulești și cu logofeții Bărcănești, dar purta ceacșiri roșii cu meși galbeni și ișlic cu perna verde, în patru colțuri. Boierul tot boier ! Cum să lase pe fiul său să ia o mojică, să se încuscrească el cu un clăcaș. Văzînd că se îngroașă gluma și că dragostea se întețea, a hotărît să-și ducă băiatul la Caracal. Tînărul, a doua zi după ce a ajuns în oraș, a încălecat pe murgul, și fuga înapoi ; tată-său iar l-a luat, el iar a fugit ; l-a închis în casă, el a sărit pe fereastră ; l-a închis în pivniță, el a spart ușa. Tată-său, dac-a văzut și-a văzut că nu-i vine de hac, s-a adresat la stăpînire, cerînd să-l surghiunească. Caimacanul a și poruncit ispravnicului să-l închidă la Strehaia ; băiatul, țeapăn, a trîntit slujitorii și egumenul, și a scăpat ; slujitorii s-a luat după dînsul ; el, dacă s-a văzut strîmtorat, s-a înhăitat cu vreo cîțiva flăcăi cu cari copilărise :

> Tot ca dînsul de bărbați
> Și pe cai încălecați

și au apucat cîmpii.

Șapte ani au pribegit prin păduri și prin munți, hrănindu-se cu carne necîntărită de pe la ciobani și desfidînd potira. Nici nu omora, nici nu schingiuia, nici nu jăfuia, ci numai se găzduia ; fugea de potiră și de panduri, cît putea ; dar cînd îl încolțea, apoi se apăra :

> Căci nu vrea
> Viu să se dea.

Gloanțele lui mergea mai drept decît ale arnăuților domnești. Caragea pierduse doi cîrcserdari ș-un tufecciu, loviți de gloanțele Jianului drept în piept.

Nu văzuse pe Stăncuța de doi ani și-i era dor de se topea. Într-o noapte de ploaie și de vijelie, lasă pe tovarăși la gazda din Valea Rea, își încalecă murgul și zboară după dor. În sat, întuneric beznă, numai o zare de lumină la o casă. Se apropie, dă cu degetul în hîrtia luminată, pune ochiul și ce vede ? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o luminărică de ceară galbenă în mînă. Dă cu piciorul în ușă și intră, cade în genuchi, pune iataganul și pistoalele lîngă moartă, îi dă cea de pe urmă sărutare, încalecă calul, și drept la zapciu.

„Sunt Jianul ! Capul meu este pus la preț ; du-mă la vodă și-ți ia mia de lei.“

Blbîia zapciul somnoros și speriat, nu știa unde să se ascunză de frică.

Peste trei zile ciocoiul intra în curtea domnească glorios, cu viteazul legat cot la cot ; tînăr, frumos, cu pletele lungi, cu poturi și cu cepchen, la cap legat cu un tarabulus.

Caragea se dăduse în capul scărei, ca să-l vadă ; ferestrele erau împănate cu femeile curții domnești.

Jianul împușcase oameni domnești și era osîndit la spînzurătoare.

Caragea ridică ochii în sus la fereastră, unde sta doamna, zicînd :

– Κρίμα τό παλληκάρι ! (Păcat de voinic !)

Auzind aceste cuvinte, una din fetele casei cade la picioarele doamnei. Caragea o vede, se îmblînzește și zice fetei :

– Ἄν τόν θέλῃς σέ τόν χαρίζω! (Dacă-l vrei, ți-l dăruiesc !)

Jianul n-a vrut să se însoare şi a petrecut restul zilelor flăcău, lîngă plugul ce iubea şi pe care în viaţa sa aventuroasă îl cînta mereu cu dor :

Dare-ar bunul Dumnezeu
Să umble şi plugul meu,
Din baltag să-mi fac un plug,
Pistoalele să le-njug,
Ca să brăzduiesc piezeş,
Ş-unde a fi crîngul mai des
Să trag brazda dracului
În calea bogatului.

Tata fusese isprăvnicel de curte cînd zapciul a adus pe Jianul la vodă. Acolo s-a cunoscut amîndoi şi făceau adeseori vînători împreună.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 mai, 1883.

TEODOROS

Londra, 27 iulie 1883

Iubite amice,

În mai multe rînduri am apucat condeiul, cu gîndul să-ţi spui o istorie ; dar m-am tot oprit dinaintea temerii că ai obiceiul de arăţi scrisorile mele lui Negruzzi ; şi el, ca unul ce se află în capul unei publicaţiuni, cînd pune mîna pe ceva scris şi trămis de tine, îl şi tipăreşte. M-am tot oprit, cum vezi, dinaintea temerii de a nu intra in gura lumii, care găseşte pete chiar în soare.

Am mai ezitat şi pentru că-mi ziceam că poate n-oi fi crezut, chiar nici de tine, în spusele mele, şi să nu mă pomenesc tractat de om cu stafii şi cu strigoi. Am însă convincţiunea că ceea ce voi să-ţi spun este curat adevăr şi că o să vie o zi cînd zisele mele să se poată întemeia pe documente şi pe dovezi.

Cîte din povestirile lui Herodot n-au fost, sute şi mii de ani, tratate de fabule, pînă ce au venit împrejurări cari au dovedit, limpede ca lumina zilei, veracitatea spuselor şi observaţiunilor sale ; şi au făcut ca marele istoric să nu mai fie tratat de băsnar !

În timpurile domnilor fanarioţi, boierii ţărei ajunsese a nu mai avea glas în stat... Un postelnic Vlăhuţi, un logofăt Arghiropulo, sau un armaş Mano erau puşi in arhontologie mai sus decît un Bărcănescu, un Cîndescu, un Cîmpineanu sau un Dudescu. Tăuteştii, Calomfireştii,

Movileştii şi Buzeştii trăiau uitaţi pe la moşiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcilîc, o vătăşie de plai, sau o sămeşie ; caftanele la cari le era iertat să se urce cu gîndul, era mult-mult acele de şătrar sau de sluger, şi acestea dacă se învredniceau să cîştige protecţiunea vreunui medelnicer Costacopulo, a unui căminar Rasti, sau a unui becer Manolache.

Cu toată decadenţa lor, boierii indigeni tot îşi păstrase multe din obiceiurile şi tradiţiunile cele vechi ale ţării, mai ales acea de patroni şi clienţi. În fiecare casă boierească se creşteau copii de mazili, de boieri de neam şi de posluşnici. Băieţii învăţau carte romînească unul de la altul, sub direcţiunea vătafului sau a vreunui logofăt din curte ; şi fetele se dădeau pe mîna unei mame Sanda, sau unei jupînese Cristina, de le mustruluia şi le învăţa cusături de vapeluri, de gevrele şi de sangulii, împletituri de bibiluri, fierturi de fel de fel de dulceţuri : rodozahar, şerbeturi de trandafir şi de vişine, peltele de gutui şi de mere, tetrea de chitră şi deosebite vutci.

Cînd un boier îşi căsătorea copiii, să da cuconaşului un băiat crescut în casă, ca să-l slujească pe procopseală ; şi fetei i se dădea copila cea mai cuminte şi mai învăţată, ca s-o îmbrace şi să-i coasă ; cu condiţiunea de-a o mărita după vreun logofăt, cînd şi-o veni în vîrstă.

La însurătoarea căminarului Tachi Ghica, i s-a dat din casa banului Scarlat Ghica un flăcău anume Grigorie, fiul işlicarului posluşnic, care dregea gugiumanele şi işlicele casei banului ; iar Mariţei, fetei vornicului Scarlat Cîmpineanu, i s-a dat Sofiana, fata Aspasiei, greacă adusă din Ţarigrad de cucoana Luxandra Cîmpineanca, cînd s-a întors din surghiun din Ţara Turcească.

Grigorie işlicarul, tînăr, nalt, rumen şi plăcut ; Sofiana, fată numai de şasesprezece ani, oacheşă, sprîncenată şi frumoasă ; tot îmbrăcînd şi dezbrăcînd dimineaţa şi seara, Grigorie pe cuconu şi Sofiana pe cuconiţa, deşi nu ştiau nici unul limba celuialalt ; dar tot şoptindu-şi din ochi şi din sprîncene, s-au înţeles la vorbă aşa de bine, încît a rezultat un copil, care, deşi conceput din flori, dar graţie binecuvîntării părintelui Lesviodax, mai tîrziu : chir Neofit, înaltpreasfinţit mitropolit al Ungro-Vlahiei, s-a născut fiu legitim şi s-a botezat în Christos, după legea ortodoxă a Răsăritului, cu numele de Teodor, fiindcă venise în lume în întîia sîmbătă a postului celui mare.

Grigore îi zicea Tudor şi Tudorache, pe romîneşte ; iar Sofiana, ca o greacă ce era, îi zicea Theodoros (Θεόδωρος), nume cu care ne obicinuisem mai toţi în casă, atît pentru că ni se părea mai original, cît şi pentru că eram, ca copii, în contact mai des cu chera Sofiţa, decît cu logofătul Grigorie.

În vremea molemii, feciorul care ne slujea în odaie, la dascăl, murind de ciumă la Mărcuţa, tata ni l-a înlocuit cu Teodoros, care vorbea greceşte, citea şi scria romîneşte, slovă de tipar, slovă popească şi slovă ciocoiască, după izvodul dat de logofătul Matache ; era deştept şi-i prindea mîna la toate. Am auzit mai tîrziu că avea unghiile cam lungi.

Sofiana, care era din insula Tinos şi călătorise prin Tesalia cu mama ei Aspasia, ce fusese zece ani chelăreasă la mitropolitul de la Larisa, ne povestea seara despre minunile şi frumuseţele mănăstirilor de la Muntele Atos, ne spunea de sfinţenia călugărilor de la Stavros, de la Simopetra şi de la Vatopedi, unde nu călca picior de parte femeiască, unde nici în zbor nu putea să intre decît cocoşii. Cu cîtă evlavie ne istorisea scandalul ce fusese la Nimfios, cînd o barză obraznică a îndrăznit să-şi aşeze cuibul lîngă coşul bucătăriei, cum sfinţii părinţi au stat trei zile şi trei nopţi în rugăciuni şi privigheri, cum au dărîmat cuhnea cu ogeac cu tot şi au zidit alta nouă din temelie, pe care au stropit-o cu aiasmă de sus pînă jos, rămînînd trei săptămîni întregi, bieţii călugări,

fără fiertură de fasole, încît slăbise de gîndeai că erau sfinte moaște.

Teodoros asculta în estaz acele povestiri ale Sofianei, și acum visul lui era să poată să meargă, cînd s-o face mare, să viziteze acele locuri sfinte, să se repeadă pînă la mănăstirea Sfîntului Sava și la Sfînta Ecaterina, și chiar pînă la Ierusalim.

. . . .

Teodoros era meșter de frunte în toate jocurile de copii. Reputația lui de giolar era mare de la Antim pînă în Lucaci, averea noastră în arșice se suia într-o vreme pînă la două mii, tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în donițe. El zicea totdeauna pe :

> Opus pocus imperator,
> Tangăr mangăr nacaftù,
> Tacaftù melengher buf !

Și le potrivea așa de bine, că *buful* cădea totdeauna pe ceialalți jucători, și rămînea tot el baciul. Apoi dacă intra o dată cu ichiul în armean, se punea pe lenghiu, de nu mai lăsa oscior pentru ceialalți băieți.

Nimeni nu știa să dea puiu de giol ca dînsul, nici să potrivească spetezele la zmeu ; făcea niște piriitori, de gîndeai că bate toba în cer, așa urla de tare zmeul nostru. Cînd trecea sfoara vreunui zmeu strein peste grădină, sau peste casele noastre, îl prindea de gușă cu glonțul de sfoară, sau îl încurca cu al nostru, îl da peste cap și-l trăgeam în curte.

Teodoros creștea sub pat și în podul casei porumbei de tot neamul și de toată pana : și de cei moțați, și de cei încălțați, dar mai cu deosebire de cei jucători și de cei șoptitori și hoți. Cînd zărea unul strein pe sus, îndată înălța un jucător, care prin învîrtiturile lui îl atrăgea, și cînd îl aducea bine în orizonul nostru, îi trimetea doi-trei șoptitori care-l lua între dînșii și-l aducea, vrînd-nevrînd, drept în porumbărie la noi ; atunci alergam de-l închideam pînă se obicinuia cu ceialalți porumbei și-l făceam rob.

Teodoros era ceea ce francezii numesc *un gamin*, iar pe romînește *un ștrengar*.

Cînd m-a trămis tata în străinătate, l-am lăsat la Ghergani pe lîngă chir Ianuș Ciobanoglu, arendașul moșiei ; îi servea de isprăvnicel ; păstra viu dorul de a se face hagiu. Cînd m-am întors, l-am găsit ajutor logofătului Marinică, epistatul unei moșii ce aveam în Teleorman. Cunoștea hotarele tuturor proprietăților de prempre-jur și știa pe dinafară claca și dijma datorită de fiecare sătean din plasa Vedei. Își făcuse un nume așa de bun în specialitatea de căutare de moșie, încît trecea epistat de la o moșie la alta, ori de cîte ori tată-meu sau Costache Cantacuzin, Barbu Katargiu sau Iancu Slătineanu nu găseau să-și dea în arendă moșiile lor Secara, Piatra, Voievoda sau Lisa. Uneori căuta cîte două și trei deodată.

În contact de afaceri cu Șiștovul, vorbea bulgărește ca apa și legase cunoștințe cu negustători de peste Dunăre. Într-o zi, sau că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu Slătineanu pentru gestiunea moșiei Lisa, sau că iar i se făcuse poftă de hagialîc, s-a pus într-o șaică să treacă la Nicopoli, zicînd că se duce să cumpere vite ; nu s-a mai întors nici pînă în ziua de astăzi. S-a făcut nevăzut, *afantos*, cum zicea biata mă-sa.

Mult l-a mai jălit sărmana Sofiana, mult a mai alergat cu acatiste și paraclise pe la biserici și pe la icoane făcătoare de minuni ; mult a mai umblat pe la vrăjitori și cărturărese să-i ghicească ; să-i dea cu bobii și să-i cate la stele. Nimic și iar nimic ; parcă l-ar fi înghițit pămîntul !

Fel de fel de oameni veneau de-i spuneau bietei mume tot felul de povești : unii că ar fi aflat de bună seamă

de la un corăbier că caicciul care-l luase să-l treacă Dunărea, simţindu-l cu parale în chimir, l-ar fi omorît ca să-l jefuiască. Alţii îi spuneau că l-ar fi văzut în Tatar-Bazargic, unde se turcise de dragostea fetei unui muftiu, ca s-o poată lua de nevastă. Alţii iar îi spuneau că prinzîndu-l un imam la cadîna lui, l-ar fi legat într-un sac c-o piatră de gît şi l-ar fi aruncat în Dunăre.

Sofiana şapte ani de-a rîndul îi făcuse toate soroacele cu colivă şi cu colaci, ca la morţi. Cînd într-o zi vine veselă la mama, cu o scrisoare în mînă. Era de la Teodoros, care trăia şi-i scria :

„Să nu spui la nimeni că sunt în viaţă. Voi să ştii numai tu că trăiesc, sînt sănătos, tare şi mare, şi de-o vrea Dumnezeu am să mă fac şi mai mare. O să trimet să te aducă şi pe tine aici, pentru că-mi eşti mamă şi bătrînă."

Nici dată, nici nume de loc ! Scrisoarea i-o dăduse jupîn Stoian, băcan din hanul Gabrovenilor, căruia i-o trămisese frate-su din Uzungiova, căruia şi lui i-o dăduse tătăr-mizilul care trecea cu iasacciul unui elciu.

Un an după aceea, altă scrisoare în care iar îi zicea că în curînd o să trimită s-o ia. Iscălit Teodoros şi dedesubt Magdala.

Imaginaţiunea bietei bătrîne se rătăcea în tot felul de gînduri. Aci i se părea că Magdala era fata muftiului de dragostea căreia se turcise, căci acum nu mai avea îndoială că-şi schimbase legea, de vreme ce în scrisoarea lui nu pomenea nici de Maica domnului, nici de vreo mănăstire ; aci iar credea, după esplicaţiunile unui manaf bătrîn din curte, că nu era scris Magdala, ci Abdula, numele lui cel nou în Mahomed. Într-o zi veni veselă la mama, că-i spusese arhimandritul grec de la Stavropoleos că Magdala era nume de creştină, de la Maria Magdalina din Evanghelie, şi că trebuie să fie numele nevestei ce luase.

Pe la 1848, cînd am plecat din ţară, Sofiana se lipise pe lîngă fosta mea doică, maica Eudoxia, călugăriţă la Ţigăneşti, hotărîtă să se călugărească şi ea. Cînd m-am întors în ţară la 1859, biata maică Eudoxia, bătrînă şi căzută la aşternut, n-a ştiut să-mi spuie alta despre Sofiana, decît că plecase de la schit de vreo opt ani, cu gîndul să-şi ia metania sau la Mănăstirea Dintr-un Lemn, sau la vreun schit din Ţara Grecească. Clucerul Scarlat Iarca mi-a spus că o văzuse cu vreo cinci ani în urmă prin Bucureşti şi că, întrebînd-o de ştie ceva despre fiu-său, i s-a părut că nu prea ţinea şir la vorbă.

Pe la 1864 eram mai mulţi adunaţi la ceai la răposatul Tillos, consul general al Franţei ; gazdele erau pline de peripeţiile espediţiunei englezilor în Abisinia şi de marşul lor spre Magdala ; nu mai era pe-atunci altă vorbă decît de vitejia negoşului. Numele de Magdala din scrisoarea Sofianei mi-a adus aminte pe Teodorosul nostru, şi adresîndu-mă către Slătineanu îi zic :

– Ţi-aduci aminte, cucoane Iancule, de epistatul tată-meu de la Secara, pe care l-ai avut şi dumneata la moşia Lisa ?

Nu isprăvisem vorba, şi răposatul Slătineanu, bătîndu-se pe frunte, îmi răspunde :

– Ai dreptate, el trebuie să fie, să ştii că el e, numai el avea totdeauna vorba de împărat în gură : „Ştiu că n-o să mă facă împărat ; doar nu mi-o lua împărăţia. Nu-ţi fie frică de mine, că doar nu sunt împărat." Una, două şi împărat !

Negoşul, după toate descripţiunile lui Bell şi ai altor călători englezi cu cari au fost în mare intimitate pe la 1861, cînd era cu oştirea lui la lagărul de la Dobra Tabor, unde adunase 150 mii de oameni, seamănă cu totul cu Teodorosul nostru. Îl descriu oacheş, dar nu de o coloare etiopică, nasul pronunţat şi încovoiat, buzele subţiri, fără nici o asemănare cu a soiurilor africane ; părul creţ şi des-

părțit în trei codițe împletite, obrazul mai mult rotund decît oval, multe fire de păr albe în barbă și în mustățe, talia de mijloc, dar legat și țeapăn.

La 1864, cînd au intrat englezii cu asalt în Magdala, Teodoros, după ce s-a luptat vitejește ca un leu, nelipsit din mijlocul soldaților lui, oriunde era primejdia mai mare, apoi s-a închis într-un turn cu vreo cițiva ofițeri, zece la număr cu dînsul împreună, și de-acolo trăgea în englezi. Cînd sir Charles Staveley a spart turnul și a intrat înăuntru, Teodoros, întorcîndu-se către servitorul său Valde Gabir, singurul luptător care mai rămăsese in viață, îi zise : „S-a sfîrșit ! Fugi, te dezleg de jurămînt ; cît pentru mine, eu nu pot cădea viu în mîinile inamicilor“, și punînd țeava pistolului în gură, și-a zburat creierii.

Nimeni nu știa că unul dintr-acele zece cadavre era al Negoșului, cînd un prizonier abisinian, zărind inelul din deget, a strigat : „Teodoros !“

Patru zile mai înainte de lupta de la Magdala postise și se împărtășise. Markham spune că era foarte pios și cumpătat, dar că de vro cițiva ani căzuse la patima femeilor și la băutura de rachiu, se însurase cu o a doua femeie, căreia îi dăduse numele de Dedjatsh Vobyé (aur curat), ceea ce nu-l oprea de a avea mai multe țiitori, dintre care cea mai favorită era o gallas, anume Yatamanya.

Un om care din soldat aventurier ajunsese împărat nu poate să fi fost un om ordinar, și cu drept cuvînt Plowder îl considera ca pe un om cum de multe veacuri nu s-a mai văzut în Africa. Venit în Abisinia pe la anul 1854, pe cînd această țară era într-o adevărată anarhie militară, a luat partea episcopului catolic (Abuna Salamah) Andrei în contra lui Kășa, un pribeag, cap al unei bande de tilhari, care ajunsese stăpîn pe toate posesiunile lui Ras Ali, pe care-l detronase. Kășa nu voise să se supuie bisericii romane iacobite și favoriza biserica coptă. An-

drei, cînd a văzut pe Kășa învins la Dobra, l-a afurisit și a proclamat, în mijlocul oștirii, pe Teodoros rege al regilor Etiopiei, și i-a pus coroana pe cap.

Bell zice că avea concepțiuni mari, că cugeta la izgonirea tutulor musulmanilor din Abisinia și întinderea creștinismului în toată Etiopia, și căuta sprijinul Engliterei la realizarea scopurilor lui ; în arhivele engleze se păstrează o scrisoare a lui către regină, cu data de 12 februarie 1862, prin care cere să-i trimită un ambasador.

„În numele Sfintei Troițe, Eu, Alesul lui Dumnezeu, Regele Regilor, Teodoros al Etiopiei, către M. S. Victoria, Regina Engliterei...“

Și începe astfel :

„Sper că M. V. este sănătoasă, că și eu cu mila domnului sunt sănătos...“

Apoi să nu zicem că e după modelul romînesc al logofătului Matache, de la care Teodorosul nostru a învățat carte, și începea cu :

„Mai întîi cercetez de fericita sănătatea dumneavoastră, ca, aflîndu-se pe deplin, foarte să mă bucur, că și noi cu mila proniei cerești suntem cu toții sănătoși ?...“

Cauza de căpetenie pentru care s-a certat întîia dată cu consulul Cameron a fost speculațiunea ce făceau bunii abisiniani cu bieții copii din Cordofan, pe care-i prindeau, vînîndu-i ca pe niște dobitoace sălbatice, îi scopeau și pe cei cari supraviețuiau, după această barbară și periculoasă operațiune, îi vindeau la turci pentru paza haremurilor. Se făcuse bănuitor, rău și crud, și cînd era prins de băutură, orice nemulțămire a poporului, orice răscoală, o atribuia intrigilor lui Cameron ; într-o zi a mers pînă a-l aresta și a-l închide ; de aci espedițiunea englezilor din 1864.

Nu știu dacă, în intervalul de la fugirea lui din țară pînă la 1854, Teodorosul nostru s-o fi frecat cu fruntea de piatra cea neagră de la Kaaba, sau de s-o fi scăldat în Iordan, dar nu mă îndoiesc că îmbrățișase catolicismul și că s-a luptat și a murit ca un viteaz. Ișlicarii pot fi mindri de un fiu al isnafului lor.

Oportet Imperatorem stantem mori. [1]

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 octombrie, 1883.

---

[1] Se cuvine ca generalul să moară în picioare (lat.).

TEODOR DIAMANT

Brighton, octombre 1883

Scumpul meu amic,

Îndeobște englezii, precum știi, sunt cunoscuți de oamenii cei mai activi și mai ocupați din lume. Nu pierd un minut din viața lor. Zic că :

„Time is money." [1]

Dacă întîlnești pe drum vreun cunoscut și vrei să stai la vorbă cu dînsul :

„How do you do?"[2]

Și-l întrebi :

„Da ce mai faci, domnule? De cînd nu te-am văzut! Ce-ți face cucoana, copilașii sănătoși?..."

Sau îi spui că e vreme frumoasă :

„Fine wether."

El trece fără să-ți răspundă, fără să te vază măcar.

Dacă ai să-i vorbești ceva, e treabă lungă ; trebuie să-i scrii, să-ți răspunză, ș-apoi să vă înțelegeți bine prin corespondență despre locul întâlnirii, acasă la tine sau la dînsul, la club sau la *office* [3], e afacere :

„Business."

Nu este tot astfel cu englezii de aici. Ăștia stau toată

---

[1] „Timpul este bani" (engl.).
[2] Formula de salut, în limba engleză.
[3] Serviciu (engl.).

ziua pe malul mării la soare sau la lună, pe *Deck*[1] sau pe *Pier*[2] ca *farnienti napolitani*, cu deosebirea că napolitanul se trîntește orizontal pe nisip, cu pîntecele în sus, și nu se mai mișcă toată ziua ; pe cînd englezul din Brighton se ține țapăn vertical, alergînd de colo pînă colo, cînd pe jos, cînd călare, cînd în trăsură, cînd cu velocipedul, cînd în perambulenter ; sau se aruncă în mare, face *match*, înotînd ca un pește, aspirînd să egaleze într-o zi pe nemuritorul Boyxton. Apoi fie soare, ploaie, vînt, cald sau frig, puțin îi pasă.

Dacă sunt eu aici, înțelegi că lenea și marea m-au adus, dar eu sunt din cei plăpînzi și azi bate un vînt de nu te poți ține pe picioare, ba nici de fereastră să m-apropiu nu mă lasă ; mă ține închis în casă. De necaz am luat condeiul să stau cu tine la vorbă. De două ori l-am aruncat din mînă, zicîndu-mi :

„Dar de m-oi pomeni cu scrisoarea mea în *Convorbiri!* Ce-o să zică publicul ? Nu este așa că are să dojănească pe bietul Negruzzi, care le dă să citească ce-i trece prin minte unui om fără titlu universitar, fie măcar de la Salamanca sau cel puțin de la Sadagura ?"

Astfel cugetam și mă smeream. Cînd mi-adusei aminte că nu sunt fără titlu. Și să vezi că n-o știam nici eu pînă mai deunăzi. Ba ce încă ? Mă credeam un prost, trăiam cufundat în viața cîmpenească cu oile și cu vacile ; stam cu ochii sticliți pe cer, doar oi vedea vreun semn de ploaie ; ascuțeam secerile și coasele, cîrpeam saci, dregeam șuruburile mașinelor și oftam mereu după o recoltă bună, care de la o vreme încoace, nici din șapte în șapte ani, după Scriptură, nu se mai vede.

Știi ce s-a întîmplat acum un an amicului nostru Hyacinthe de la Vaudeville ! Bietul om, burghezul cel mai liniștit și mai pacinic din tot Parisul, bun fiu, bun soț și bun părinte ; face și el o dată un chef la birt cu cîțiva amici ; dar tot golind la pahare, cînd în sănătatea unuia, cînd a

[1] Covertă (engl.).
[2] Debarcader (engl.).

altuia, se scoală de la masă cam amețit, încît întorcîndu-se noaptea tîrziu acasă, mergea pe două cărări și în colțul uliței Jeffroy Marie – „Mi-e frig, Marghioală", cum zicea Chirița – se împiedecă de o femeie bătrînă, căzută în noroi pe pietre. Milosul de Hyacinthe nu-și caută de drum, ci temîndu-se să n-o calce vreo trăsură, dă s-o ajute să se scoale. Femeia se deșteaptă din somn și începe să strige :

„Săriți, săriți ! Hoți, asasini !..."

El, speriat, o ia la fugă, ajunge într-un suflet acasă, ostenit ; se trîntește pe pat, încălțat, îmbrăcat cum era, și adoarme ca un preafericit. A doua zi de 2 mai se trezește cu capul cam greu. Nu-și prea da seama bine despre cele petrecute. Cînd pune mîna pe jurnalul care era pe toaleta nevestei, citește chiar pe pagina întiia jalnica povestire a unui grozav omor comis în noaptea de 1 spre 2 mai, asupra unei sărmane bătrîne în colțul uliței Jeffroy Marie ; tocmai în locul unde încercase să dea ajutor. Peripețiile înfiorătoarei drame erau povestite pe patru coloane. La citirea acestei povestiri, omul începe a se îngriji, caută să-și aducă aminte, se pipăie, se uită la mîini, își vede mînile pline de sînge ; se zgiriase opintind să ridice pe femeia adormită ; se uită la haine, hainele pline de noroi. Cu cît citea și se gîndea, cu atît se convingea că ucigașul nenorocitei bătrîne din jurnal era el. O sfeclește, îngălbenește, îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga. Își închipuiește că-l caută poliția, că-l urmărește, că i-a dat de urmă ; se vede arestat, acuzat, judecat, condamnat și cu capul tăiat. Zăpăcit și desperat se hotărește să fugă ; părăsește casă, masă, nevastă, copii, tot, și se duce de s-ascunde sub pămînt în catacombe.

Închipuiește-ți starea spiritului unui negutător cinstit, blînd ca o oaie, milos ca un copil, bun ca pînea caldă, care ajunge a se convinge, el pe sine însuși, că este un hoț, un scelerat, un ucigaș... Norocire că în pripa de-a părăsi casa îi rămăsese jurnalul agățat de căptușala surtucului, și cînd aruncă ochii în capul foii citește :

„Anul 1830, mai 2."

Era descripţiunea unei crime întîmplate acum cincizeci şi trei de ani, pe cînd amicul nostru nici nu era născut.

Jurnalul făcea parte din bogata colecţiune consacrată zulufilor madamei Hyacinthe.

Cam aşa am păţit-o şi eu mai deunăzi :

Căutînd într-o ladă uitată, dau peste o gazetă de cele mari, şi ce să văd : numele meu strălucea de-o sută de ori pe patru coloane, împodobit cu fel de fel de epitete, care mai de care. Citeam şi tot îmi puneam mîna cînd pe inimă, cînd pe cuget, chiar şi prin buzunare, întrebîndu-mă nu cumva din ştiinţă sau din neştiinţă, în vis sau de diavol ispitit, oi fi comis crimele ce mi se imputa ; violaţiuni de legi, prevaricaţiuni, trădări etc. Şi dacă îmi mai rămînea alta de făcut, decît să-mi pui sacul cu cenuşă pe cap şi a o pleca pe uliţe, strigînd :

„Iertare, oameni buni, pentru un păcătos ! Tinerilor, bătrînilor, viilor şi morţilor, iertare !"

Acele patru coloane erau răzemate pe umerii puternici ai unui U. cu mai multe puncte (U...) Urus, Ursus, Urechiatus sau Urbanus. Ba nu ! Urbanus nu putea fi, căci nu conţinea nici măcar un dram de urbanitate.

După ce mă făcea cu ou şi cu oţet, îmi mai trăgea vreo cîteva sfichiituri cu muscal, turc, englez, aristocrat... Aristocrat ! e cuvîntul cel mare al democraţilor de ocaziune. Ştii că nimica nu le place mai mult decît să se tragă dintr-un nume mare, şi să fie decoraţi.

Aveam la noi în sat un notar, secretarul primăriei, cum se zice ; de cîte ori mă întîlnea, îmi repeta :

„Eu, domnule, nu sunt numai democrat, sunt chiar demagog. Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri şi distincţiuni d-alea între făpturile lui Dumnezeu. Cer să fim toţi o apă..."

Îl chema Gheorghe Bulamac, dar de la o vreme iscălea scurt *Burlamache* ; zicea că aşa îl povăţuise un amic din Bucureşti, om învăţat, democrat şi demagog ca şi dînsul : Burlamache fiind un nume mai cunoscut şi mai potrivit cu poziţiunea sa de depozitar al legilor.

Odată, văzîndu-l cu un inel de alamă în deget, pe care era săpată o iederă încolăcită pe un arbore, cu deviza : *Je tiens ferme*[1], i-am zis în glumă că acea verigă părea a fi ceva preţios, un fel de monument istoric, şi că acel *Je tiens ferme* trebuie să fie o alteraţiune a cuvintelor :

Je Etienne ferme.

(Eu, Ştefan cel tare.)

De atunci îl dedese de-l suflase cu aur ; şi cînd m-a rugat să-i botez un copil şi l-am întrebat ce nume să-i pui, mi-a răspuns :

„Apoi, Ştefan, tot îi am eu inelul."

Oricînd mă vedea, mă întreba ce s-a mai făcut cu statua lui Ştefan cel tare ? Umbla cînd cu barbă, cînd fără barbă, după cum era curentul săptămînei la şedinţa din urmă a Academiei.[2]

A făcut ce-a făcut, şi mai an l-am văzut cu „Serviciul credincios" cu „Independenţa" şi cu „Trecerea Dunării" pe piept, ca unul ce întovărăşise pînă la Zimnicea carăle cu făină din sate ; mai avea şi la gît o medalie mare, dobîndită nu ştiu la ce espoziţiune pentru lemne din pădurea statului.

Mi se jeluia că era persecutat de guvern, care nu ştie să-şi cinstească adevăraţii amici.

„De ! judecă şi dumneata – îmi zicea – nu mi se cuvenea şi mie măcar «Coroana Romîniei» ?"

Dar să venim la diploma mea :

Domnul U..., după ce mă spinteca de sus pînă jos, citea în inima mea ca într-o bucoavnă şi-o denunţa neagră ca un bulgăre de smoală, îmi cerceta maţele unul cîte unul şi le declara pestriţe ca pielea de năpîrcă ; apoi se suia la cap, ş-acolo îmi resfira creierii cutiuţă cu cutiuţă şi-i proclama

---

[1] Mă ţin tare (fr.).

[2] Aluzie la discuţia ridicolă ce căuta să stabilească dacă Ştefan cel Mare purtase barbă sau nu.

buni, foarte buni, și în sfîrșit încheia diagnosul său psihofiziologic prin sentința :

„Om rău, dar inteligent."

Cum vezi dar, am titlu, și încă de la un mare ziarist... și știi că ziarele fac și desfac reputațiunile ; ele leagă și dezleagă cum vor și cum le vine. Te pot face patriot, onorabil, capabil, învățat, ba și frumos, numai să vrea.

Așa !

Am trecut buretele peste om rău și m-am oprit la inteligent, salutînd acest titlu cu recunoștință, îmi venea să strig :

„*Anch'io son'pittore !*" [1]

Îmi venea să parodiez pe marele Corneille și să zic :

„*La haine d'un grand homme est une recommandation des cieux.*" [2]

Sînt om inteligent de par Mr. U...

Această aducere-aminte m-a făcut să ridic condeiul de jos și să zic :

„*All right !*" [3] și să m-apuc să-ți vorbesc de un biet original, de un nebun, cum îi zicea unii, de un entuziast, romîn cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rînd măcar. Un om uitat, deși poate a contribuit mai mult decît s-ar crede la starea de astăzi, cu toate că nu trăia la 48.

Mulți din oamenii cei mari ai secolului, Fourier, Michel Chevalier și alții mi-au vorbit de dînsul cu cel mai mare respect și considerațiune, întrebîndu-mă : „Ce face, cu ce se ocupă ?" „A murit", le răspundeam cu lacrimile în ochi, căci îl iubeam ca pe un frate ; mi-a fost amic, mi-a fost dascăl, mie și la mai mulți alții din generațiunea noastră.

[1] „Și eu sînt pictor !" (it.). — exclamație a pictorului italian Correggio în fața unui tablou de Rafael ; exprimă mîndria îndreptățită a unui artist.

[2] „Ura unui om mare e o binecuvîntare a cerurilor" (fr.).

[3] „Perfect !" (engl.)

Intrasem în anul 1828, pe cînd se lupta primăvara cu iarna.

De vreo doi ani se arătase pe cer, despre miazănoapte, o stea cu coadă ș-o sabie de foc ; împăratul Alexandru murise, și frate-său, Nicolae, se suise pe tron ; lăcustele se îngropaseră în Bărăgan ; s-auzea de ciumă și se vorbea de cîrjalii, de zaporojeni și de zaveră.

Deși Ribeaupierre iscălise de curînd pace și prieteșug cu Turcul la Cetatea Albă, Akerman ; deși Metternich era mîndru că asigurase prin dibăcia sa pacea în Europa, dar după eresul de la noi că fiecare țar este dator, ca cel puțin o dată în cursul domniei lui, să încerce să ia Țarigradul cu sabia, toată lumea zicea că vin muscalii.

Într-o dimineață, un fustaș de ai curții domnești intră într-un suflet zicînd :

„Cucoane Tache, te poftește măria-sa !"

Tată-meu, care pe atunci era hatman, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul. Îi plăcea să umble mai mult călare. Avea un armăsar arăpesc, cum n-am văzut mai frumos, și un manaf kurd, muchelef, numai fir de sus pînă jos, hagi Abdullah ; îl avea numai și numai pentru a îngriji de mîndrul dobitoc. El trăia ziua și noaptea alături de Nejdiu.

Hagiului, fie zis în treacăt, îi cam plăcea vinul, și Ilie Arnăutul, bosniac fanatic, profitînd de acea slăbiciune, îl făcuse să crează că pentru mahometani apa e apă, și pînea pîne, băutură și mîncare proastă și fără gust ; în vreme ce pentru creștini apa are gustul vinului de Drăgășani și pînea este întocmai ca curcanul umplut cu castane și fript la cuptor. Apucîndu-l astfel de stomah și de cerul gurei, din Abdullah făcuse un Grigorie, drept-credincios, deși găsea că lingurița popei era prea de tot mică.

Tata călare, cu hagi Grigorie Manafu pe lîngă cal, cu mîna pe harșa, după șart, pornește la curte. Dar nu trece mult și-l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare. Descalecă, vorbește ce vorbește cu mama și îndată

ne pomenim aruncați toți copiii într-o trăsură, claie peste grămadă, cu mama dimpreună, cu o mulțime de boccele ; și în treapădul cel mare al cailor ne duce la Cîmpineanca, în casele unde este astăzi Eforia spitalelor.

Ș-acolo spaimă și pregătiri de drum. Unchii mei Cîmpineni, Costache, Dumitrache și Iancu, se întorseseră și ei de la curte foarte îngrijiți. Vodă adunase pe boierii *balea* și *paia*, ca să le spuie că cazacii trecuseră Prutul, c-au arestat pe Ioniță Sturdza și că el pleacă la Brașov.

Șeful garnizoanei turcești din București avea poruncă de la seraskierul ca, îndată ce-a afla că muscalii au pășit peste hotar, să părăsească Bucureștii cu toată ordia și să se tragă în cetate la Giurgiu.

Casa noastră era în drumul pe unde era să treacă turcii, în căpătîiul despre apus al podului de peste Dîmboviță, în ulița Beilicului, astăzi Șerban-vodă. Dincolo de apă era Caslava (cazarma Beilicului). Deși miralaiul Iusuf-beg, comandantul, ne era prietin, și ca vecin venea des în casă la noi, dar tata voia să fim la adăpost, temîndu-se ca nu cumva neferii, plecînd, să facă neorînduieli, și de aceea ne trimisese într-o casă depărtată.

Nu am văzut oștirea turcească cînd a trecut pe sub ferestrele noastre, dar ni s-a spus că au pornit pe la amiazi, soitarii înainte îmbrăcați în haine pestrițe, cu coade de vulpi la căciuli, jucînd chiocecurile, strîmbîndu-se la lume pe uliță, și făcînd fel de fel de caraghioslîcuri ; după dînșii veneau meterhaneaua și tumbechiurile în sunetul surlelor și tobelor, și în urmă oastea. Fiecare turc avînd pe umeri sau pe cealma cîte o pisică, o maimuță sau un coroi. Răutăți n-au făcut, dar speria lumea, dînd dezghinuri cailor și trăgînd la pistoale, în semn de bucurie.

Am petrecut noaptea la bunica, și a doua zi, în zori de ziuă, eram pe drumul Cîmpinei.

Cînd treceam pe Podul Mogoșoaiei, de prin toate curțile ieșeau cară, căruțe și calești încărcate cu lume și cu calabalîcuri. Cînd am ajuns la pod la Băneasa, chervanul se

ținea lanț ; sute de trăsuri mergeau lin pe șleau, una după alta. De-abia se mișcau în pasul cel greu al cailor. Se îngropau roatele în noroi pînă la bucșă. De încet ce mergeam, primeam pe tot ceasul știri din București, cu călărași de-ai hătmăniei :

„Bine, pace."

„Filipescu a plecat, apucînd spre Focșani."

„Villara cu Nenciulescu se ceartă de-acu pe vistierie."

„Cumnatu Scarlat Grădișteanu rămîne în București."

„Brîncoveanu a ajuns la Pesta..."

Cînd era soarele de-o suliță, ajunsesem la Pociovaliște ; făcusem aproape o poștă. Poposisem dinaintea hanului. Cît vedeai cu ochii, cîmpul era acoperit cu trăsuri ; în mijlocul fiecăruia pîlc se ridica cîte un foc mare, cu flacăra pînă la cer, ocolit de feciori, de vizitii, de rîndași și de chirigii stînd pe vine, pe lîngă căldările de mămăligă. Boierii și cocoanele dormeau prin calești și prin căruțe. Dimineața ne urmam drumul, care mai de care s-apuce înainte. Am aflat că peste noapte trecuse și vodă cu toate beizadelele, mergînd spre Brașov.

Mai mulți tineri cuconași și negustori îmbrăcați care turcește, care nemțește, urmau caravana, călări, încurînd și jucînd caii pe lîngă calești. Între cei mai dichisiți și mai sprinteni, doi mai cu seamă trăgeau atențiunea sexului : frații Mehtupciu. Unchiu-meu Crețulescu, care dibuia foarte bine poreclele, unuia îi zicea Gămălie, căci, în adevăr, modul cum își umfla părul și favoriții îi da aparența unei gămălii de ac, pe celălalt îl poreclise Zlatauz, pentru că vorbea tot în sentințe :

„Bogatul să nu asuprească pe cel sărac."

„Legea e de la oameni, iar dreptatea de la Dumnezeu."

„Iubește pe vrăjmașul tău, ca pe un frate rătăcit."

„Sai în ajutorul celui ce se găsește în nevoie."

„Jertfește interesul tău pentru fericirea aproapelui."

„Folosul dobîndit prin viclenie ți se strecoară printre degete..."

Şi o mie de altele din Scriptură şi din filosofie, şi sfîrşea omeliile sale cu :

„Ce ţie nu-ţi place, altuia nu face."

Pe cel dintîi îl chema Barbu şi-i zicea Bărbucică, pe celalalt Teodor, Tudorachi. Tatăl lor era unul Diamandi Mehtupciu, nepot sau strănepot de-ai sfîntului Dimitrie de la Mitropolia din Bucureşti. Era sau nu era rudă cu cuviosul, Dumnezeu ştie ; adevărul însă este că tatăl, moşul sau strămoşul lui Iamandi venise în ţară de peste Dunăre cu moaştele făcătorului de minuni ; îi zicea Mehtupciu pentru că fusese scriitor de limba turcească la postelnicie. Fiul său Tudorache adoptase numele de Teodor Diamant, sau mai scurt *Diamant*.

Pe Bărbucică l-am cunoscut. Ştii că nici natura, nici apucăturile nu-l împingeau la carte ; n-a învăţat nici să scrie, nici să citească, era cam idiot. Îi zicea Bălbuitu, din cauza anevoinţei ce avea la vorbire ; nu era cu desăvîrşire surd, dar era tare de ureche, foarte tare, într-atît de tare, încît glumeţii, mişcînd din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spunea ceva, şi el asculta şi-i răspundea ce-i venea, ca să nu lase să crează că n-a auzit. Devenise jucăria celor fără de ocupaţiune. Se credea omul cel mai frumos din lume şi era convins că toate damele cele mari erau înamorate de dînsul. Trăia din munificenţa celor ce petreceau cu prostia lui. În urmă, închiriase un apartament în strada Victoriei ; îl mobilase ; aşezase în mijlocul salonului o masă mare aşternută cu postav verde, împrejurul căreia veneau de se adunau jucătorii de cărţi, ziua şi noaptea, liberi de orice priveghere şi fără teamă de poliţie sau de procuror. El plătea luminatul, încălzitul şi serviciul şi-şi scotea chiria şi toate cheltuielile, cu prisos, din monopolul cărţilor, şi trăia bine.

După moartea lui, stabilimentul s-a continuat de domnii : Ciocîrlan, Puică şi Cucu, în tovărăşie, sub firma : „La trei păsări" *(„Aux trois oiseaux")*.

Celalalt frate, Teodor, era un om de frunte, inteligent, muncitor, stăruitor şi plin de devotament. Cel dintîi elev în Şcoala grecească, cel dintîi la dascălul Lazăr, cel dintîi la Sîntul Sava, sub Efrosin Poteca, inimă curată şi sentimente nobile. Vorbea şi scria mai multe limbi străine, franţuzeşte, nemţeşte, greceşte şi italieneşte ; ştia bine limba latinească şi elinească. Băiat sărac, el se destină la cariera didactică.

Cînd l-am întîlnit călare, pe drumul Cîmpinei, el se ducea la Münich prin Braşov şi Viena ; dobîndise o bursă din fondul mitropolitului Nectarie.

Cît timp a ţinut acel ajutor, el a urmat regulat şi cu cel mai mare succes în şcoala cadeţilor ; dar a venit o zi cînd acea bursă a încetat, atunci orfanul a trăit cîtva din generozitatea lui Dinicu Golescu ; îngrijea de băieţii lui cei mai tineri, de Radu şi de Alecu (Albu) ; dar în urmă, fraţii Goleşti mutîndu-se la Geneva şi la Paris, şi ceialalţi tineri părăsind unul cîte unul capitala Bavariei, unde începuseră a trăi rău cu studenţii germani şi făceau pe toată ziua gîlcevuri şi dueluri, Diamant s-a hotărît să se ducă şi el la Paris, unde cunoştea pe toţi romînii de acolo, cu speranţă că-i vor veni în ajutor, pentru a-şi putea complecta studiile începute.

În urma revoluţiunei franceze de la 1830, ideile de inovaţiuni sociale luaseră un avînt aşa de mare, încît cuprinseră toate spiritele, şi tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în vîrtejul reformelor celor mai estravagante şi mai chimerice. Prietenii şi camarazii pe cari i-a găsit în Paris : Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Katargiu, Stavrache Niculescu şi alţii erau pe atunci, care mai mult, care mai puţin, adepţi ai sainsimonismului şi încetul cu încetul s-a pomenit şi el distras de la învăţătură şi învăluit în cercul ideilor comuniste [1], cu deosebirea că, fiind dotat cu un temperament

[1] Ion Ghica foloseşte termenii „comunist", „comunism" într-un sens greşit, înţelegînd prin comunism, socialismul utopic.

entuziast, cînd îmbrățișa o idee, o strîngea cu toată căldura tinereței și se consacra ei cu trupul și cu sufletul. Și iată-l devenit unul din cei mai înfocați și mai aprigi adepți ai școalei de la Menilmontant, apostol și portar. *Père* Enfantin îmi zicea, vorbindu-mi de dînsul :

„Diamant était un homme précieux ; personne n'a fait autant de prosélytes que lui ; prêcher et convertir, c'était sa vie.“ [1]

Dar vine catastrofa !... Guvernul lui Ludovic Filip, îngrijat de lățirea propagandei comuniste, decretează izgonirea sfinților părinți de la Menilmontant, și atunci sainsimonienii cei mai însemnați : Michel Chevalier, Félicien David și alții se risipesc, care cum apucă, în Orient, în America, în Africa... și Diamant al nostru, dat afară din cuib, rămîne pe drumuri, fără adăpost și pieritor de foame. Atunci a trăit mai multe săptămîni alergînd din spital în spital, dîndu-se de bolnav, dar era dat afară îndată ce medicul constata că starea sănătății sale nu avea trebuință de îngrijire medicală, ceea ce i se întîmpla din trei în trei zile ; atunci pleca și se ducea de bătea la ușa altui spital, pînă ce le-a colindat pe toate.

El se afla în cea mai mare nedumerire, cînd într-o zi întîlnește pe un frate iubit de la Menilmontant, pe Considérant, un entuziast și un vizionar ca și dînsul. Considérant găsise pe Fourier și adoptase sistemul falansterian, despre care îi face o descriere încîntătoare. Diamant îl urmează la conferințele lui Fourier și se pomenește falansterian, de o mie de ori mai fanatic decît fusese pentru sistemul lui Saint-Simon. El nu cunoștea termin de mijloc în apucăturile lui ; zicea că apoftegma „ μηδεν ἀγαν “ [2] a lui Socrat era o erezie filosofică antisocială și antiumanitară.

---

[1] „Diamant era un om prețios ; nimeni n-a făcut atîți prozeliți ca el ; a predica și a converti, aceasta îi era viața“ (fr.).

[2] Nimic (nu e) mult (gr.).

Într-o duminecă, ducîndu-mă la un curs ce urmam la Grădina Plantelor, zăresc într-o răspîntie din strada Mosstar o figură care mi se părea cunoscută. Era el, încunjurat de cîțiva lucrători, bărbați și femei, destul de rău îmbrăcați, nespălați și nepieptănați, cărora le esplica frumusețile și mulțumirile *atracțiunii pasionate* în *societatea armonică* și le descria mizeriile oamenilor din *societățile civilizațiunii*, dîndu-le de esemplu, despre aceasta, starea nenorocită a celor ce avea dinaintea lui. Cît l-am cunoscut, i-am sărit în brațe strigîndu-i : „Nene Tudorache !“

Din momentul acela n-a lipsit o zi de a veni să mă vază, de-a mă cerceta despre studiile mele, despre viața mea ; mă punea de repetam cu dînsul lecțiile, îmi esplica nedumeririle ce aveam în geometria descriptivă, în analitică, în teoria seriilor și mă pregătea pentru esamene. Era foarte tare în științele matematice și fizice ; avea o aptitudine deosebită pentru integrarea seriilor algebrice și pot zice că putea să ție piept lui Delaunay și lui Puiseux în calculul diferențial și integral.

Dumineca venea regulat de mă lua și mă ducea la conferințele lui Fourier. Era ceva încîntător elocința și poezia ce bătrînul reformator punea în esplicarea cercurilor simpatice ; avea atîta putere și dulceață în vorbirea lui, încît era peste putință de-a nu captiva auditorul. Ieșeam de la acele conferințe uimit și esaltat, convins pot zice. Îmi părea că mă văd primblîndu-mă în Cîmpii Elisei, într-o trăsură trasă de doi mîndri lei, deveniți antilei, mai blînzi decît mielușeii, numai prin puterea armonică ; delfinii și balenele, transformați în antidelfini și antibalene, mă purtau lin pe toate mările ; vulturii, deveniți antivulturi, mă suiau în slava cerului pe aripele lor. Era un farmec descrierea frumusețelor, a plăcerilor și a desfătărilor spiritului și ale inimii, în cetatea falansteriană.

Fourier a murit fără a-și vedea visul cu ochii, nu s-a învrednicit să ridice cel mai mic falanster. Economiștii au

învins pe socialişti şi pe comunişti[1]; şi şcoala lui Fourier, curînd după moartea maestrului, a fost părăsită şi uitată.

Diamant însă s-a întors în ţară, bine hotărît a persista în acele idei şi a organiza societatea noastră în quadrate pe falanstere, ca tabla de joc de şah.

Om de spirit, învăţat, plăcut la vorbă, Diamant a fost primit frăţeşte în toate casele şi a devenit amicul intim şi căutat al tuturor oamenilor liberali şi de progres, al lui Cîmpineanu, al lui Grigorie Cantacuzino, al lui Manolache Băleanu, al lui Iancu Ruset, al tuturor oamenilor cu sentimente şi cu iubire de ţară. În casă la Cîmpineanu, era ca acasă la dînsul. Casa şi masa îi era deschise oricînd şi la orice oră. Nu sunt la îndoială că era iniţiat în societăţile francmasonice, judecînd după intimitatea sa cu doctorul Tavernier, venerabilul lojei din Bucureşti, din care făceau parte cei mai luminaţi din tinerii noştri de pe-atunci, Grigorie Alexandrescu, Iancu Voinescu şi alţii.

În societatea tinerilor noştri boieri, Diamant a găsit auditori, dacă nu şi prozeliţi.

Cînd era să înceapă să vorbească, îl apuca o tremurătură din buze care dura două sau trei secunde, şi cele cinci-şase vorbe dintîi ieşeau din gura lui cu anevoinţă, tremurate şi pripite, iar după ce-i trecea emoţiunea, el devenea de o elocinţă rară ; vorbirea lui era pătrunzătoare şi convingătoare; era peste putinţă a nu-l asculta cu plăcere şi cu atenţiune. În timp de doi sau trei ani făcuse o propagandă atît de puternică prin toate clasele, încît numărul prozeliţilor şi adepţilor ajunsese a fi îndestul de mare, ca să se poată gîndi la organizarea seriilor şi la edificarea unui falanster.

„Je ne compte pas sur les Français – zicea Fourier – *pour la réalisation de mon système ; ils sont comme les Italiens, les Espagnols et les Allemands, trop enfoncés dans la civilisation, mais je compte sur l'Orient et surtout sur*

[1] Vezi nota 1 de la pag. 147.

les Russes qui sont très enclins au communisme, comme tous les peuples Slaves." [1]

Tînărul Manolache Bălăceanu, fiul lui Nae Bălăceanu din Ploeşti, zis prin abreviaţie Naiba, care devenise unul din adepţii cei mai înfocaţi ai fourierismului, moştenise o avere însemnată şi a consacrat moşia sa din Prahova, numită Scăieni, pentru înfiinţarea unui falanster. Diamant era acolo marele mapa şi domnea ca un suveran.

Acel rudimentar falanster ar merita o menţiune cu totul specială, pe care ţi-o rezerv dacă te poate interesa.

De-abia începuse stupul a se popula de albine şi roata a se învîrti, că guvernul, temîndu-se ca să nu se înrădăcineze credinţele comuniste în ţară, a şi luat măsuri, a ordonat împrăştierea seriilor şi grupelor, şi trimiterea în exil a şefilor Manolache Bălăceanu şi Diamant.

La liberarea lui din Snagov, Diamant n-a mai găsit ospitalitatea la care era obicinuit ; Cîmpineanu era închis la Caransebeş, Manolache Băleanu confinat la moşia sa Bolintinu, alţii, intimidaţi, se temeau a-i face primirea ospătoasă şi cordială de mai înainte, şi căreia datorea în mare parte succesele lui din anii trecuţi.

Fără a renunţa la ideile lui şi la speranţa de a-şi realiza planul, a îmbrăţişat, ca mijloc de trai, meseria de inginer topograf şi hotarnic ; ridica planuri de moşii pe un sfanţ stînjenul masă, cum se zice ; bani n-a cîştigat, dar ceea ce a cîştigat în munţii Telegei a fost un junghi bun care în puţine săptămîni l-a dat într-o oftică galopantă. Catinca Cîmpineanca, care se afla la moşie, a trimis de l-a transportat de la Telega la Cîmpina ; i-a fost însă peste putinţă a-l face să admită un medic şi a renunţa la tratamentul Leroy, pe care l-a urmat pînă s-a stins. El a murit cum a trăit, ca un stoic, nevoind să se abată de un fir de păr de la credin-

[1] „Nu mă bizui pe francezi pentru realizarea sistemului meu : ei sînt ca şi italienii, spaniolii şi germanii prea înfundaţi în civilizaţie, dar contez pe Orient şi mai ales pe ruşi, care sînt foarte înclinaţi spre comunism, ca toate popoarele slave (fr.).

țele sale ; și-a dat sfîrșitul în brațele servitorului său, recomandîndu-i sentința :

„Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu face."

O cutie din patru scînduri de brad, într-o căruță cu un cal, a dus rămășițele lui la biserică. Ca toți ofticoșii, în ultimele momente vorbea de mijloacele ce cugeta și proiecta pentru înființarea unui falanster.

Mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară, îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora din romîni ; între alții, Alexandru Constantin Golescu (Albu), zis Aimé Martin, era unul din ucenicii săi ; a trăit mult cu dînsul la Münich și la Paris.

Nu am cunoscut un om mai blînd, mai modest și mai devotat decît dînsul. Filantrop și umanitar, era din neamul acelora din cari au ieșit apostolii, martirii și sfinții.

O fi avînd el oare o piatră pe mormînt ?

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 ianuarie, 1884.

CAPITANU LAURENT I

Londra, februarie 1884

Scumpe amice,

În epistola ta din... 1883 îmi vorbești de regretatul nostru amic, căpitanul Laurent.

N-ai putut pomeni acel nume, sunt sigur, fără să simți o lacrimă în geana ta. Ți-aduci aminte cît era de vesel și cît ne iubea ? Se lipise de noi doi cu inima și cu sufletul.

Multe zile grele am împărțit cu dînsul ! Și pot zice că fără glumele lui cele plăcute, pline de duh și de originalitate, nu știu, zău, cum aș fi dus-o ; nu știu dacă moralul meu nu s-ar fi muiat înaintea dificultăților prin care am trecut.

Cînd l-am întîlnit întîiași dată, eram căzut într-o descurajare așa de mare, încît numai societatea unui voios și nepăsător ca dînsul putea să mă ridice și să mă susție.

Dar ca să-ți poți da seama de starea în care mă aflam, sunt silit să fac o digresiune cam lungă ; să sui cu memoria cursul evenimentelor cari se desfășurau împrejurul meu cu o grăbire anevoie de urmat.

Pe la anul 1852, vestitul vizir Reșid-pașa căzuse de la putere ; cumnații sultanului Feti Ahmet și Mehmet Ali

triumfau ; şi după obicei, zarafii armeni şi ovrei năpădise pe cel căzut. Acei care pînă ieri îi lingeau cizma, acum îi muşca mîna. Ca omul cufundat toată viaţa lui în trebile statului, el uitase pe ale sale ; nu ştia nici ce are, şi era strimtorat, foarte strimtorat.

În împletitura în care se afla, un singur bancher îi mai rămăsese devotat ; bătrînul Anton Alleon, care avea şi dorinţă, şi bunavoinţă de a-i veni în ajutor ; dar îi trebuia să cunoască ce avea şi cît datora Reşid. Pentru acest sfîrşit, fostul vizir rugase pe Ahmet Weffyk, fostul comisar în Principate, la 1849 şi 1850, ca împreună cu Alleon şi cu mine să-i facem un bilanţ de starea sa financiară. Ajunsesem la patruzeci milioane de lei (aproape zece milioane de franci) pasiv, care se balanţa cu valoarea proprietăţilor sale, case şi pămînturi în Balta-Liman, moşiile din Tesalia, foste proprietăţi ale lui Ali Tebedelen de la Ianina şi un mic ciflic lîngă Silivria.

Creditorii grăbeau, şi realizarea unei averi atît de însemnate nu era lucru lesne. Tot ce putea face Alleon era să convingă pe cămătari să păsuiască, dîndu-le cîte un mic acont şi asigurîndu-le plata integrală, capete şi dobînzi, cînd se vor vinde proprietăţile. Pînă atunci era urgent să se reducă cheltuielile şi să se sporească veniturile printr-o administraţiune mai îngrijită. S-a redus mai întîi personalul casei de la cinci sute de guri la patruzeci şi s-a orînduit la moşiile din Tesalia administrator confratele şi amicul nostru Ion Ionescu de la Brad, care de la o sută de mii a suit venitul, chiar din anul dintîi, la nouă sute de mii de lei.

Pe cînd Reşid era urgisit, şi seraschierul Mehmet Ali devenise vizir cu Fuad Hargie Naziri (ministrul Afacerilor Străine), soseşte generalul Mencikof cu o falcă în cer şi alta în pămînt, cu sacul plin de fel de fel de cereri din partea ţarului. Nu voia nimic mai puţin decît a zice sultanului cu alte cuvinte :

„Scoală tu, să mă pun eu !"

Pe de o parte izbînda misiunii generalului austriac Leiningen, care storsese de la Poartă concesiuni şi despăgubiri însemnate în Bosnia, în Herzegovina, pe Narenta şi la Bocca de Cataro, între care şi plata diamantelor contelui Zichy ; pe de alta dezvoltarea influenţei engleze, care mergea tot crescînd, tulburase liniştea împăratului Niculae. Damele ambasadei ruseşti, mai înfocate patriote şi decît bărbaţii lor, criticau sus şi tare politica prudentă şi rezervată a contelui Nesselrode, tratînd-o de molatică şi de umilitoare, credeau că nu avea decît să se arate, ca să dobîndească ceea ce doreau, şi multe dorea inima lor. În sfîrşit, trimisul extraordinar soseşte la Constantinopol.

Deşi Manolache Arghiropol, fost dragoman şi însărcinat de afaceri al legaţiunei eline, trecut de curînd în serviciul rusesc, succedînd răposatului dragoman Hangerliu de fioroasă memorie, bun apreciator al stării spiritelor de pe atunci, declarase trimisului împărătesc, chiar de la început, că era peste putinţă ca Poarta să-i acorde acele cereri, generalul însă îi ordonă să meargă înainte.

În toate serile, dragomanul Arghiropol se întorcea de la Poartă aducînd numai făgăduieli, bacalîmuri şi iavaşuri. Într-o seară, cînd ambasadorul estraordinar îl aştepta să-i vie cu ceva pozitiv, cu cheia Betleemului cel puţin în buzunar, îl vede venind cu mîna goală ; se iuţeşte, strigă, bate din picior, acuză pe bietul bătrîn de necapacitate şi chiar de rea-credinţă ; îl alungă furios din ambasadă şi cheamă pe logofătul Niculae Aristarche, pe capuchehaia lui vodă Ştirbei, ca să-i serve de dragoman.

Aici deschid o mică paranteză privitoare la fostul reprezentant al principatului Ţării Romîneşti, devenit totdeodată omul de încredere şi dragomanul ambasadorului rusesc.

La biserica grecească de la Bebek, pe Bosfor, se afla o icoană făcătoare de minuni pe care erau atîrnate o

mulțime de *ex-voto*, mîini, picioare, ochi, inimi de aur și de argint, inele și cercei de pietre scumpe etc. Într-o zi, piere de la gîtul Maicei domnului un inel de diamant ; popa Çosta caută, cercetează și nu găsește ; se mînie, își pune patrahirul de gît, aprinde făclia de la epitaf, cheamă pe băieții care măturau în biserică și aprindeau candelele, îi pune în genunchi și, după ce le citește o molitvă, le spune că acelui care a furat inelul are să i se usuce un deget dacă nu se dă îndată singur pe față.

O minune ! Nu apusese bine încă soarele, cînd băiatul vinovat, ducîndu-se cu alți copii să se uite la o mașină cu vapor, adusă de reverendul părinte Hamelin, directorul școalei americane Robert, i se prinde degetul într-o rotilă și rămîne numai cu patru degete la mîna dreaptă. Atunci nenorocitul mărturisește păcatul. Vestea se duce în toate satele Bosforului, închinătorii curg cu miile din toate părțile, vapoarele se țin lanț pe chei, biserica nu se mai deșartă nici ziua, nici noaptea ; sărindarele, acatistele, sfeștaniile, maslurile și paraclisele îmbogățesc epitropia bisericei și pe popi.

Logofătul Aristarche, care de vro doi ani nu mai era primit de Reșid-pașa, profită de ocaziune, aleargă la Balta-Liman și spune pașei că venise știre la Patriarhie că și icoana dintr-o peșteră de pe moșia alteței-sale de lîngă Silivria dăduse semne de făcătoare de minuni, propuind să se orînduiască un vapor regulat ca să ducă pe închinători, ceea ce ar fi și o afacere bună pentru cafeneaua, pentru bucătăria și pentru cîrciuma proprietății.

În mai toate peșterile de pe malul Bosforului se află cîte-o fîntînă lîngă care se obicinuiește de se pune cîte-o icoană, precum este la izvorul de la Balucli, unde trăiesc vestiții sfinții pești, jumătate fripți, jumătate fierți ; oricine, fie creștin, fie musulman, cînd trece pe dinaintea acelor fîntîni, vara mai ales, intră de se răcorește, bea un ceaun, două de apă rece, se spală pe mîini și pe obraz

și binecuvintează numele făcătorului de bine care a deschis vîna apei.

Reșid o fi crezut, n-o fi crezut în minunile sfintei icoane de la Silivria, dar minune tot s-a făcut ; căci ușa s-a deschis iarăși marelui logofăt Aristarche, care între Mencikof și fostul vizir avea perspectiva să joace un rol politic însemnat.

Pe de altă parte, turcul dibaci putea ști prin capuchehaiaua lui Știrbei-vodă, zi cu zi, starea în care se aflau negocierile dintre trimisul rus și ministrul Porții. Turcul aduce așa de bine pe grec, încît îl face să creadă că dacă ar fi el, Reșid, ministru în locul lui Fuad-pașa, treaba s-ar împăca lesne ; această credință ajunge a fi împărtășită chiar și de Mencikof pînă într-atîta, încît încalță cizmele cele cu pinteni și aleargă la palat, unde se jăluiește sultanului de tergiversațiunile lui Fuad, tratîndu-l de om de rea-credință și de mincinos, declarînd că nu mai voiește să aibă a face cu dînsul și că va părăsi Constantinopolul, dacă nu se va numi un alt ministru al Afacerilor Străine.

În vorbirea sa cu sultanul, Mencikof face o mare laudă despre capacitatea și spiritul politic al lui Reșid, zicînd că ar fi fericit să aibă a trata cu un asemenea om. Sultanul chiar în seara aceea cheamă pe fostul vizir și-l numește ministru Trebilor din afară, în locul lui Fuad.

Aristarche, între cei doi mari actori politici ai zilei, ia tonul măreț și amenințător al repauzatului Hangerliu, o ia pe o coardă sus de tot cu Mehmet Ali devenit seraschier, care era un om de o violență proverbială. Turcul, înfuriat, îl întreabă răstit să-i spună ce e ? Logofăt al Patriarhiei, servitor al devletului, capuchehaia al unui principe vasal credincios sultanului, sau muscal, ghiaur hain, dușman Imperiului Otoman ? întovărășind cuvintele cu cîteva dinini... Aristarche spăriet, trăgîndu-se spre ușă, vede în oglindă că, după dînsul seraschierul trăsese sabia jumătate din teacă. La această

vedenie, se răpede pe scară și s-aruncă în cel dintîi caic ce găsește pe cheiul de la Candili, și trage drept la vaporul Lloydului austriac, care pornea spre Galați, fără a mai da pe acasă. S-a refugiat la București și de acolo la Viena, unde a rămas pînă s-a făcut pacea și atunci, numai după intervenirea lordului Redcliffe, i s-a permis a se întoarce la Constantinopol. Dar nu s-a mai întîlnit cu postul de capuchehaia, pe care-l uzurpase frate-său Miltiad, secretarul său, și l-a ținut pînă ce s-a înlocuit cu Negri, la înscăunarea lui Cuza-vodă.

Scurte și puține au fost tratările generalului Mencikof cu recomandatul său Reșid. Într-o dimineață *aviso* ambasadei rusești suia Bosforul spre Marea Neagră, purtînd steagul de onoare la catartul cel mare; ambasadorul estraordinar părăsea Constantinopolul, relațiunile cu Poarta încetau și probabilitățile de război deveneau certitudine. Puțin după aceea trupele rusești, sub comanda generalului Gorciakoff, treceau Prutul, fără declarație de război. Principatele erau secuestrate ca un otagiu, pînă ce Poarta se va hotărî a acorda cerințele țarului.

Colonelul Rose, mai în urmă generalul sir Hugues Rose, și astăzi mareșalul lord Strathnairn, atunci secretar însărcinat cu afacerile ambasadei engleze în lipsa șefului său dus în congediu, îndată ce a văzut că se îngroașă treaba, a cerut de la guvern trimiterea flotei engleze în apropiere de Constantinopol, temîndu-se de vreo încercare îndrăzneață din partea flotei de la Sebastopol. Totdeodată sosea și lordul Redcliffe, care se știa că nu putea fi dispus a pierde, în favoarea Rusiei, influența ce cîștigase asupra Porții și asupra persoanei sultanului, și mai avea și o veche pică personală pe împăratul Nicolae, care la 1832 îi făcuse afrontul de a nu voi să-l primească ca ambasador la Petersburg. Departe de a fi împăciuitor, ambasadorul reginei Engliterei încuraja, chiar fățiș, împotrivirea Porții, cu atît mai mult că alianța Franței era asigurată, căci generalul Aupick, ambasadorul

Republicei, și contele Lavalette, ambasadorul noului împărat al francezilor, fusese cauza inițială a neînțelegerilor dintre Poartă și Rusia, punînd înainte vestita chestiune a locurilor sfinte cu cheia Betleemului, cu steaua de deasupra ieslei în care s-a născut mîntuitorul, cu zugrăveala cupolei sfîntului mormînt și cu biserica de la Ghetsemanie. Aliat cu Englitera, Napoleon III putea să inaugureze suirea sa pe tronul imperial al Franței într-un mod glorios.

Pe cînd Reșid nu era încă ministru, îl vedeam des; îi eram vecin și petreceam zile întregi la Balta-Liman, politicînd cu dînsul și cu Weffyk-efendi. Puneam lumea la cale împreună și făceam parte bună și Romîniei. Mult-regretatul și prețiosul nostru amic, Niculae Bălcescu, răpit așa de timpuriu patriei sale, venise la Constantinopol cu sufletul în buze, avînd de gînd să plece mai departe, spre a muri în patria sa, mîngîiere pe care guvernul de atunci din Țara Romînească n-a voit să i-o acorde și l-a silit să se ducă să moară izolat, departe de ai săi, sub cer străin, fără a avea pe mormînt măcar un semn de trecerea lui dintr-această lume. Mi-aduc aminte cît își iubea sărmanul țara, și cum i se lumina fața sa lividă și i se ușura suflarea cînd trăgeam împreună pe harta Europei liniile care ar fi cu drept să fie fruntariile Romîniei. Visurile tinereței noastre! Ce-ar fi zis autorul *Puterei armate*, dacă ar fi trăit să vază curcanii noștri intrînd vitejește în Grivița cu steagul romînesc în mînă și ar fi văzut în țara lui o sută cincizeci de mii de feciori bine armați, bine esersați și bine disciplinați, comandați de ofițeri romîni învățați și esperimentați! Ori de cîte ori se face ceva fericit și bun pentru Romînia, nu mă pot opri de a-mi zice:

„Ce mulțumire ar avea bietul Niculae Bălcescu, dac-ar trăi!"

Reșid-pașa considera Principatele ca un element important în chestiunea Orientului și ca bariera cea mai

serioasă ce s-ar putea ridica despre Rusia. El dorea la Dunăre un stat mare, puternic şi bine armat, a cărui neutralitate să fie asigurată de puterile cele mari ale Europei, precum sunt Belgia şi Sviţera.

La 1853... publicasem sub pseudonimul de G. Chainoi o broşură intitulată *Dernière occupation des Principautés* şi înmînasem noului ministru al Porţii un memoriu în care chemam atenţiunea asupra importanţei politice ce ar avea participarea Romîniei la războiul ce se pregătea.

. . . .

Trecuse mai multe săptămîni de la darea acelui memoriu, cînd fui chemat la Reşid-paşa acasă. L-am găsit în conferinţă cu ambasadorul englez; acesta avea în mînă scrierea mea. Ministrul turc îmi zice că voieşte să vază pe generalul Magheru, despre care era vorba în memoriul meu; îi răspund că generalul Magheru se află la Viena. Atunci îmi zice să-i scriu să vie îndată, şi-mi dă un bilet către Alleon, ca să-i înlesnească cheltuielile de drum. Peste două săptămîni generalul Magheru era la Constantinopol.

După mai multe întrevederi ale generalului Magheru cu Reşid-paşa şi cu lordul Redcliffe, la care întrevedere am servit de interpret, se hotăreşte să se tipărească manifestul ce pregătisem. L-am autografiat cu Niculae Golescu şi cu vărul său Alecu, şi l-am dus lui Agop-efendi, secretarul intim al lui Reşid, ca să-l trimită lui Omer-paşa. Totdeodată Reşid a ordonat să se facă firmanul prin care generalul Magheru se numea caimacam, guvernor general, civil şi militar, al amîndoror Principatelor cu ordine către toţi şefii oştirii să-i înlesnească intrarea în ţară pe la Calafat, ca să ridice oştire de romîni şi să-i procure armele şi muniţiunile de care va avea trebuinţă. Eu eram destinat să-l întovărăşesc ca secretar.

Eram pe la sfîrşitul lui fevruarie al anului 1854. Corpul lui Kiel Hassan-paşa trecuse Dunărea la Turtucaia şi în insula Ramadan cu caice, atacase pe ruşi la Olteniţa şi prinsese picior pe ţărmul stîng al Dunării; un corp de başibuzuci, sub comanda lui Skinder-paşa (contele Ilinski) trecuse la Calafat şi surprinsese un regiment de husari la Cetate; o diviziune navală turcească, trimisă în Marea Neagră ca să observe mişcările flotei ruseşti de la Sebastopol, fusese surprinsă şi arsă pe ancoră la Sinop de amiralul rus Nacimof; flotele unite a trei puteri aliate părăsise Besica Bei şi ancorase la Beicos, gata a intra în Marea Neagră la cel dintîi semnal; şi ordinele erau date pentru concentrarea trupelor franceze şi engleze la Toulon, la Marsilia şi la Malta.

Magheru şi eu ne pregăteam de plecare, cînd, ducîndu-mă la Poartă ca să activez lucrarea hîrtiilor, Mustafa-paşa Ghiritliu Arnăut, atunci mare vizir, tatăl faimosului ambasador Veli-paşa, îmi spune că actele erau gata, dar că avea o scrisoare de la Reşid, prin care-i zicea să nu le dea încă afară.

Neputînd în ziua aceea întîlni pe ministrul Afacerilor străine, m-am dus seara la ambasadorul englez să-i vorbesc despre întîrzierea ce se făcea cu darea firmanului lui Magheru. Lordul Redcliffe, înainte de a începe eu vorba, ia un aer doctoral şi începe o lungă disertaţiune politico-umanitară, tratînd despre nenorocirile şi calamităţile ce aduc războaiele şi despre răspunderea ce incumbă oamenilor politici şi mai ales diplomaţilor a căror misiune şi datorie sfîntă este de a mănţinea pacea între state şi de a opri cît se poate întrebuinţarea tunului, iar în caz de a nu putea să conjure răul, să caute cel puţin a-l atenua, a-l circonscrie şi a-i scurta durata; şi după ce trece în revistă situaţia diferitelor state faţă cu războiul ce izbucnea, ajungînd la Austria îmi zice că această putere era elementul de cea mai mare importanţă, un element de care trebuia să se ţie seamă, căci ea putea

să silească pe Rusia la o împăciuire, izolînd-o. Şi-mi spune în fine, confidenţial, că internunciul citise ministrului Porţii o notă verbală prin care Austria esprima dorinţa de a păstra în tot timpul războiului cea mai strictă neutralitate, aceasta însă dacă ar vedea că Turcia s-ar abţinea de a se servi de elementele revoluţionare de care putea dispune şi anume de elementul romîn şi polon, mai adaugînd că, în asemenea caz, făgăduia să ocupe Principatele cu trupele sale îndată ce ruşii s-ar respinge peste Prut, şi s-ar împotrivi cu armele dacă trupele ruseşti ar încerca să se reîntoarcă în Principate, ca astfel puterile aliate să poată opera liber într-alte punturi. Dar dacă, din contra, s-ar da frîu şi sprijin revoluţionarilor, s-ar vedea silită a veni în ajutorul Rusiei. Ambasadorul englez a adăugat că deşi Turcia nu răspunsese în mod categoric la acea notă, dar i se părea că nu se putea să nu ţie seamă de o declaraţiune atît de importantă şi credea că Poarta va fi silită să depărteze din lagărul lui Omer-paşa pe romînii şi pe leşii adunaţi acolo.

După aceste zise, a prins a-mi vorbi cu mult foc de situaţiunea Greciei, de orbirea neesplicabilă a regelui Oton, care nu lua nici o măsură în contra propagandei ce se făcea de supuşii săi, chiar şi de oamenii oficiali, în Epir, în Tesalia şi în insule, unde insurecţiunea în contra Turciei lua din zi în zi proporţiuni mai serioase. Mi-a vorbit lung de corăbiile încărcate cu muniţiuni şi proviziuni pentru trupele aliate, atacate şi jăfuite de piraţii greci din Arhipel, al căror cuib şi refugiu era insula Samos, spunîndu-mi că guvernorul (caimacamul princepelui Calimak) ceruse o corabie de război ca să poată părăsi insula, nemaiputînd să conţie pe administraţii săi. Aci, după ce se oprise puţin în vorbire, îmi zice deodată :

„Iată o poziţie unde ne poţi fi de mare folos. Viitorul ţării dumitale depinde de soarta acestui război"...

Eram atît de afectat de cele ce-mi spusese despre declaraţiunile Austriei, care-mi închidea pentru mult timp încă porţile ţării, încît n-am putut răspunde decît printr-un rîs trist, zicîndu-i că aceasta mi-ar procura plăcerea de a găsi pe vechii mei amici din copilărie, pe Pitagora, pe Esop, pe Policrat şi mai ales pe compatriotul meu Zamolx. Cu aceste cuvinte s-a terminat conversaţiunea dintr-acea seară. Ieşeam de la ambasadă cu sufletul amărît.

După cîteva zile am aflat că Omer-paşa alungase pe toţi romînii din lagărul său, afară de unul care l-a întovărăşit în tot timpul cît a ocupat Romînia în parte cu generalul Coronini.

Sergentul austriac Mihail Lataci, grănicerul croat de la Otokar, pe care un fimfunsfanţihi îl prefăcuse, prin blagoslovenia lui Mahomet, mai întîi în Omer Mufti, îndată ce a ajuns ca dezertor la Tuzli în Bosnia, pe care apoi Husrev-paşa l-a făcut ciamaşir-aga, espediţiunea în Liban l-a făcut colonel, campania din Kurdistan, liva (general de brigadă) ; 1848 l-a făcut feric (general de divizie) la Bucureşti ; campania din Bosnia, muşir (mareşal) şi războiul Crimeei sardar ecrem (conetabil) ; era un om pe atît de vanitos, pe cît era şi de ambiţios. Compatriotul nostru, pe care-l păstrase lîngă dînsul, îl făcuse să crează că nu era de origine croată-slavă, ci că se trăgea dintr-un *Quirinus Latus*, legionar roman, venit în Dacia cu Traian şi că putea să aibă mai multe drepturi decît oricare romîn la domnia Principatelor.

Omer-paşa, cînd m-am dus să-l văd la Constantinopol, la 1857, cînd se întorsese din espediţiunea sa de la Ungur din Asia, văzînd că-mi vorbeşte cu mare interes despre viitorul Principatelor, am crezut momentul favorabil a-i zice că putea să ne facă mult bine dacă ar stărui pe lîngă Poartă să consimtă la cele patru punturi cerute de Divanurile Ad-hoc. Încuviinţa tot ce ziceam, dar venind la punctul de princípe străin dintr-o familie domnitoare în Europa, nu s-a putut opri de a-mi zice cu faţa animată :

„De ce să vă duceţi să căutaţi principe german sau francez şi să nu luaţi din sîngele vostru *(del vostro sangue)*? De ce să nu căutaţi printre descendenţii din legionarii romani veniţi cu Traian ? Tot se mai află încă, căutaţi-i şi găsiţi-i."

Două zile după conversaţia mea cu lordul Redcliffe, am fost chemat la Balta-Liman. Reşid-paşa, îndată ce m-a văzut, a venit către mine cu cuvintele :

„Ai văzut pe lordul Redcliffe, ţi-a spus că avem trebuinţă de dumneata la Samos ?"

La răspunsul meu că-mi vorbise şi că am refuzat, îmi zice :

„Trebuie să te duci, cel puţin pentru trei luni, pînă ce vom fi liberi să facem în Principate ceea ce dorim."

După aceste cuvinte am ieşit zicîndu-i că nu mă puteam însărcina cu lucruri pe care nu le înţeleg, şi că voi aştepta în Constantinopol pînă ce voi putea intra în ţara mea.

Cîteva zile după aceea, fiind poftit la masă de Galib-beg, Reşid-paşa a venit de a mîncat cu noi ; părea foarte grăbit, aştepta pe ambasadorii Franţei şi Engliterei ; trecînd în apartamentul său, îmi zice să nu mă duc, fiindcă avea să-mi vorbească. Fierberea era mare în palatul său, miniştrii ceilalţi ai Porţii veneau, se duceau şi iar se întorceau, nimeni nu intra în camera unde erau cei trei reprezentanţi ai puterilor aliate, decît numai mutul ministrului, care din cînd în cînd venea de chema pe d. Brody, unul din ataşaţii ambasadei engleze, pe care şeful său îl adusese cu dînsul nu ca să asiste la conferinţă, ci numai ca să înregistreze hotărîrile ce se luau. Era pe tapet încheierea unui tratat prin care Poarta consimţea la ocuparea Imperiului Otoman de trupele Franţei şi Englitcrei, cu condiţiunea de a părăsi teritoriul turcesc îndată după sfîrşitul războiului. Graba de a se încheia un asemenea act era mare, fiindcă corăbiile stăteau la Galipoli încărcate cu oştire, fără a putea să le desbarce. Reşid-paşa şi lordul Redcliffe erau în regulă, avînd fiecare actele de plenipo-

tenţă de la suveranii lor respectivi ; dar ambasadorul Franţei, generalul Baraguay d'Hilliers, deşi era înştiinţat că plenipotenţa îi fusese espediată prin Marsilia, dar vaporul avusese întîrziere din cauza vremii. Ceilalţi doi plenipotenţi primeau iscălitura ambasadorului Franţei pe temeiul depeşei, dar generalul nu se îndupleca, şi a trebuit multă vorbă pînă l-au decis să subscrie.

Se lumina de ziuă cînd Brody intră în salonul lui Galib-beg, cu portofoliul ambasadorului său la subţioară, spunîndu-ne că se terminase conferinţa şi totdeodată intra şi mutul făcîndu-mi semn să-l urmez. Mă credeam chemat ca să fiu trimis în Dobrogea, unde era hotărît trimiterea unei diviziuni franceze şi unde se afla de mai multe săptămîni amicul meu Dupreuil, mai tîrziu nenorocitul conducător al cuirasirilor de eroică memorie de la Reishoffen. Atît Reşid, cît şi amîndoi ambasadorii au insistat atît de mult, făcîndu-mi atîtea şi atîtea făgăduieli pentru viitorul Romîniei, încît nu ştiu cum s-a făcut, dar am ieşit de acolo angajat a mă duce pentru trei luni în Arhipel.

Peste puţine zile mă îmbarcam pe Tahiri-Bahri vaşel, comandat de Riala-beg comandorul. Vîntul fiind favorabil, în zori ancoram la Galipoli cu mare lină ; a trebuit să rămînem douăzeci şi patru de ceasuri în mijlocul Dardanelelor, am petrecut ziua în cortul colonelului Danglar, unul din ofiţerii francezi instructori, cu care petrecusem ani mulţi la Constantinopol şi care acum comanda acolo desbarcarea trupelor. Priveam în uimire colosalele vapoare americane care aduceau cai şi oameni cu miile deodată şi primeau chirie cîte o mie de lire pe zi ; banii se vărsau nemilostiv cu chila, şi buzunarele speculanţilor se umpleau cu milioane... Un cunoscut al meu, un englez de la Smirna, Chartor Witell, a cîştigat într-un an un milion de lire, pe care cu încheierea păcii le-a pierdut în cîteva zile.

Patru zile după ieşirea mea din Bosfor, un vînt violent cu viscol şi ninsoare lua corabia cît era de mare şi o în-

vîrtea ca pe o pană. În zadar am căutat un adăpost la Aivali, la Vurla, la Metilena şi la Smirna ; ne-a fost peste putinţă să intrăm în vreun port, am trebuit să ţinem marea trei zile şi trei nopţi, învîrtindu-ne de la apus la miazăzi şi de la răsărit spre miazăzi (de la nord la Suroa şi de la Suroa la sud) cum zic marinarii. Atunci am putut vedea ce viaţă grea duc marinarii pe corăbiile cu pînze cînd e vremea rea şi au vîntul contrar, cînd pe tot minutul trebuie *să vireze bord,* mînuind pînzele cu frînghiile ude, reci, încărcate de apă îngheţată ca sticla, suind şi coborînd pe scări de gheaţă pînă la catartele şi la vergelele cele mai de sus ca să strîngă şi să dezvălească vîntrelele pe tot minutul. Trosnetele şi jocurile corăbiei cu vremea cea rea, le atribuiam prezenţei unui biet mitropolit care fără ştirea mea dobîndise de la căpitan-paşa trecerea pe acea corabie, ca să-l ducă la eparhie, care era chiar în insula Samos. Şi ca să conjur piaza rea, gettatura, cum zice italianul, aruncam în mare, din timp în timp, cîte trei gologani, doi pentru mitropolit şi unul pentru diaconul său. Nimic mai supărător pe o corabie mare de război, pe vreme rea, ca urletul ghiulelelor din fundul de cală, cînd se rostogolesc de la babord la tribord, şi se întorc iar la babord, după cum corabia se pleacă pe o coastă sau pe alta.

Cînd am intrat în portul Vatty de Samos, insula era acoperită cu zăpadă, ceea ce nu se văzuse de nu se ţinea minte. Locuitorii oraşului erau toţi adunaţi pe chei. După ce s-a aruncat ancora şi s-au îndeplinit formalităţile de admitere în liberă practică, am espeduit pe singurul meu tovarăş de călătorie, un servitor francez, un fost spahiu, care-mi servea de camerier, de seis şi de bucătar, îmi era dat de colonelul Magnan, nepotul mareşalului Magnan ; îl avusese zece ani în serviciul său în Africa, şi în adevăr că ar fi fost un om preţios, dacă nu era atît de devotat rumului de Jamaica. L-am trimis cu o epistolă către guvernorul pe care veneam să-l înlocuiesc. Şi îndată a apărut o barcă mare venind către noi, era caimacamul întovărăşit de patru senatori (βουλευταί) şi de vreo zece consuli şi viceconsuli setoşi de noutăţi politice. După ce am comunicat guvernorului misiunea cu care veneam, el ne-a declarat că răspunderea sa încetînd, voieşte să rămîie pe bordul vasului pe care ne aflam, dar observîndu-i că răspunderea sa nu putea înceta decît după ce-i voi remite scrisorile, pe care nu i le voi da decît în localul guvernorului, l-am obligat să desbarce împreună cu mine. Îndată ce am pus piciorul pe uscat, am fost înconjuraţi de mulţime ; atunci, zărind un preot bătrîn, m-am dus drept către dînsul, salutîndu-l respectuos, şi i-am cerut să-mi arate unde era Mitropolia. Într-o clipă, biserica a fost plină, şi preotul, punîndu-şi odăjdiile, a citit rugăciunile de bunăvenire, ceea ce a fost de un bun efect, dovedind locuitorilor că eram un coreligionar.

Am rămas de prînz la predecesorul meu, împreună cu cei patru senatori, şi am petrecut seara ascultînd povestiri de ţi se făcea părul măciucă. Mesenii se întreceau, care mai de care, să-mi dea o idee mai plăcută despre caracterul dulce şi blînd al poporului ce veneam să administrez, cinstindu-l pe tot minutul cu epitetul de „popor lesne de condus" (εὐάγωγος λαός)

Unul din senatori, care şi el în tinereţe dusese o viaţă zdruncinată pe mare şi pe uscat, un fost căpitan de corabie (πλοίαρχος) îmbrăcat cu şalvari de pînză albastră, creţi şi largi de zece coţi, ciorapi lungi cafenii, pantofi şi mintean strimt pe trup, şi pe cap cu fes roş mare grecesc, pleoştit într-o parte, cam în formă de bonet frigian, om nalt, chipeş, mai mult bătrîn decît tînăr şi înzestrat cu un talent de naraţiune foarte însemnat, mi-a povestit amarul sfîrşit al unui biet fost guvernor, căutînd în tot timpul naraţiunii să citească în ochii mei impresiunea ce-mi producea.

Iată acea istorioară, minus talentul acelui ce mi-a povestit-o mie :

„Stefanache beg Vogoridi, care fusese principe de Samos înaintea lui Calimah, de la 1835 pînă la 1849, trimisese caimacam al său pe un biet grec, pe care locuitorii, pe drept sau pe nedrept, ajunsese a nu-l vedea cu ochi buni, pentru că era din partidul Muzur, şi iată cum s-au cortorosit de dînsul :

Într-o dimineaţă, nenorocitul caimacam se deşteaptă în sunet de clopote de moarte. Întreabă cine a murit şi i se răspunde că nu se ştie, dar aruncînd ochii pe fereastră vede alai mare, lume peste lume, popii oraşului toţi în odăjdii, cu cădelniţe şi cu făclii aprinse în mînă, ducînd cu cîntări şi cu jale un sicriu frumos împodobit. Cortejul se opreşte la poarta lui, şi cîţiva zaplani de împuşcă-n lună intră în odaia lui, îl trîntesc la pămînt, îl leagă fedeleş de mîni şi de picioare, îl iau în spinare, îl aşează binişor în sicriu cu faţa în sus şi pornesc cu popi şi cu tot alaiul prin tîrg, îl duc la biserică, unde i se citeşte toată slujba morţilor pînă la vecinica pomenire, întovărăşită de lacrimile şi jaletele babelor, numai că în loc de a-l arunca în groapă, îl duc la malul mării unde aştepta un caic mare, gata a-l primi, şi porneşte cu dînsul în alt oraş ; acolo alţi preoţi îmbrăcaţi, alt alai, altă pogribanie, altă vecinică pomenire, şi iar pornire pe mare cu altă asemenea cinste în alt oraş. După patru repeţite plimbări, prin cele patru capitale ale judeţelor, i s-a dezlegat mînile şi picioarele şi i s-a dat drumul pe uliţă, cinstindu-l toţi ca pe un şef al guvernorului. Dar după trei luni nenorocitul muri nebun."

Un alt senator mi-a narat vitejiile (τά ἀνδραγαθήματα) pe mare şi pe uscat ale căpitanilor jandarmeriei şi ale şefilor mei de poliţie, mai toţi foşti haiduci de mare şi de uscat (ληστοπειραταί) căpitan Danu, căpitan Marupa, Moru, Hiotoglu, Gheki şi alte celebrităţi de înspăimîntătoare memorie, care făceau să se cutremure Asia de la Smirna pînă la Meca. Una din strategiile favorite ale acestor bravi era să pîndească la podul Caravanelor lingă Smirna, şi îndată ce se arăta la acea primblare o fată frumoasă sau un neguţetor bogat, să-i prindă şi să fugă cu dînşii la munte, trimiţînd familiei răspuns să plătească o mie sau două de lire. Preţul unui englez sau al unei fete de negustor bogat se suia şi pînă la cinci mii de lire. Banii se plăteau mai totdauna, căci de nu, moarte. Regula era, ca pentru poliţe, vadea de trei luni. Dar dacă avea nenorocirea ca în loc de bani să se trimită jandarmi în goana lor, termenul esecutării era anticipat, prizonierul era legat de un copac şi împuşcat în prezenţa jandarmeriei, care sau nu-i dibuia, sau îi pierdea din ochi. O altă afacere bună, dar foarte periculoasă, dar şi mai bănoasă, era de-a ataca caravana de la Meca şi a jăfui cămila care ducea darurile sultanului la mormîntul profetului.

Am avut prilejul a cunoaşte pe toate celebrităţile listopirateriei Arhipelului şi ale Asiei, între cari şi pe vestitul Catargiu Iani, care, cînd i-a lipsit baza de operaţiuni ce avea în insula Samos, a fost silit să se predea singur paşei de la Smirna. Ismail-paşa îl avea de mare falǎ şi-l ţinea liber în conacul său, ca un trofeu, cu un lanţ supţire de picior. El mi-a făcut cinstea a-mi aduce narghelenua, cînd am trecut odată prin Smirna şi m-am dus de am făcut vizită valiului acelui vilaiet. Dar cea mai mare admiraţiune a tovarăşilor mei de masă era pentru Hiotoglu, pentru care aveau cel mai mare respect şi admiraţiune.

Secretarul guvernului era un epirot afiliat la toate eteriile greceşti ; subsecretarul, frate cu un consul general rusesc din vecinătate. În cine să mă încred ?

Pe la miezul nopţii am mers de-am petrecut mai întîi pe predecesorul meu pînă la barca care l-a dus pe corabia cu care venisem, şi de acolo poliţaiul m-a întovărăşit pînă la casa ce-mi pregătise. Am stat toată noaptea de mă gîndeam la povestirile ce auzisem şi-mi ziceam, vorba rominului :

„La rea moară am dejugat."

Casa în care m-am așezat cu servitorul meu Louis și cu un șef de jandarmi, cu bătrînul Carajani, da pe piață. Dimineața văd lume multă adunată în grupuri, dinaintea cafenelelor, discutînd și gesticulînd ; o adevărată fierbere ; întreb pe polițai cauza acelei agitațiuni și-mi spune că poporul (ὁ λαός) a văzut cu mare neplăcere reîntoarcerea mitropolitului și a diaconului său, care erau din partidul Calcatzar Muzur, ceea ce nemulțămea partidul Carmaniol. Am convocat îndată pe senatori, care explicîndu-mi mecanismul acestor partide (κόμματα) și convingîndu-mă că unele din griefurile în contra acelui prelat aveau cuvîntul lor de a fi, am ordonat să-i pregătească o corabie, ca să-l ducă împreună cu diaconul său la Chios sau la Smirna, unde le-o plăcea mai bine. Măsura aceasta a fost bună, pentru că pe de o parte a potolit lumea și pe de alta a evitat sfinției-sale neajunsurile ce puteau să i se întîmple. Pe sară, corabia care-i ducea își întindea pînzele și ridica ancora. Vîntul le era favorabil. Am avut în urmă o lungă corespondență cu patriarhul ecumenic, pînă l-am înduplecat a înlocui pe acel mitropolit. Dar, deși am avut deplină satisfacțiune, însă n-a trecut mult și m-am convins că nu cîștigasem nimic cu schimbul ; căci succesorul sfînțitului, venind și mai flămînd, vindea și mai scump decît predecesorul său liturghiile și parastasele ; găzduirile sale prin sate și prin orașe devenise un impozit foarte împovărător pentru o populațiune săracă, încît am trebuit să iau și contra noului trimis aceleași măsuri de îmbarcare, și aceasta cu deplina mulțămire a tot clerului de mir, a fraților și egumenilor de prin mănăstiri și a poporului, care, în tot timpul petrecerii mele la Samos, a avut consolațiunile religiunii și îndeplinirea datoriilor creștinești mai ușoare și cel puțin tot atît de bine primite la cer, de unde li s-a trimis însănătoșirea viilor și a maslinilor, împreună cu încetarea holerei.

Prin luna lui aprilie 1854 mă așezasem în orașul Chora, pe o înălțime, aproape de portul Tigani (antica Samos). Din privor puteam vedea marea și insulele de la Palatia (vechea Milet) pînă la Scala Nova (antica Efes) ; aveam în fața mea pe de o parte zidurile ciclopeene pelasgice și dincolo, pe partea Asiei Minore, maiestosul și gloriosul munte Mical (Samsum Dagh), și pe șesul mării presărate o mulțime de insule mici. Am putut asista cu ocheanul la mai multe viteji piraticești, fără a putea fi de nici un ajutor nenorociților care cădeau în mrejele acelor sălbateci. Îndată ce o corabie apuca pe strîmtoarea care despărțea insula Samos de coasta Asiei, năpădeau asupră-i două bărci, una din sus și alta din jos, cari stau ascunse în încrețiturile malurilor stîncoase, sau cufundate în mare, o apucau la mijloc. Bărcile piraților erau mai toate bărci mari cu două pînze latine, numite perama, care cu vînt bun alunecă pe mare mai iute decît orice altă corabie, iar pe vreme lină, pot cu opt lopeți desfide orice vapor.

Am putut privi cum listopiratul Nicozara cu simoria lui de zece inși au prins o goeletă cu pavilion turcesc, în dreptul insulei Gatos (Kedi Adasi), și după ce au legat pe oamenii echipajului de catarte și au jăfuit-o, i-au spart fundul și au cufundat-o cu oameni cu tot.

Altă dată am văzut cînd, unul după altul, nouă listopirați, simoria lui Moru, au sărit ca pisicile pe o barcă adăpostită la Ieronda, pe coasta Asiei, unde a fost odinioară vestitul templu al Branchiților, consacrat Didimilor Castor și Polux, și cum, înfuriați că n-au găsit ceea ce sperau, au pus pe bieții patru matrozi cu ochii la fum de pucioasă. Barca aducea la Samos cenușă vulcanică de la Nisiro și de la Santorina, pe care cultivatorii o întrebuința ca prezervativ în contra boalei viilor (oidium). Pe seară, acei nenorociți torturați au fost găsiți de niște pescari care i-au adus la Samos. Unuia îi plesnise ochii și celorlalți nu

li se putea cunoaşte unde le era gura şi unde le era nasul, obrazul lor era tot o rană.

O corabie englezească, încărcată cu proviziune pentru armată, fusese jăfuită în drept de Cavo-Doro şi abandonată în mare, după ce au măcelărit pe toţi oamenii echipajului, în număr de nouă. Nu avusese vreme să o cufunde, fiindcă se zărise în depărtare un vapor, şi au fost grăbiţi să fugă. Acei piraţi erau toţi ascunşi în Samos şi numărul lor era mare.

Din deosebite părţi aveam ştire că se arătase spre apus de insulă nişte corăbii, venind despre Sira cu steaguri albe cu cruci albastre, ca cele din timpurile revoluţiei greceşti, că acele corăbii era o espediţiune comandată de bătrînul viteaz căpitan Stamati, proscris stabilit în Grecia la Calchida, şi că venea cu scop de a răscula pe locuitorii insulei.

În împrejurările de atunci, pe cînd şefii piraţi veneau de petreceau dumineca, ziua-n amiaza mare de gît cu căpitanii mei de jandarmi, chefuind prin cafenele, mă gîndeam că o asemenea încercare nu putea să nu reuşească şi mă aflam în cea mai mare nedumirire. Mă uitam în cer şi-n pămînt, şi nu vedeam cum puteam conjura răul.

Într-o dimineaţă îmi iau, cum se zice, inima-n dinţi, pun de-mi găteşte doi cai, iau cu mine pe un căpitan de jandarmi, pe Caravasili, şi fără a spune nimănui nimic despre scopul escursiunii mele pornesc spre portul cel mai spre apus al insulei, unde dam cu socoteala că au să debarce acele corăbii. Pe la amiază căldura era de nesuferit şi mă opresc lîngă o fîntînă la umbra unui platan. Învîrteam o ţigaretă, cînd aud pe Caravasili că-mi zice :

„Eu, zău, mă mir de încrederea ce ai in mine ; ştii dumneata că aş putea să te omor aici în bunăvoie şi s-apuc drumul pe ici încolo, că ceata lui Catargi Iani e pe aproape ?"

Eu îl întrerup zicîndu-i :

„Dar cu ce ? Cu pistoalele care le ai la brîu ? Nu fac două parale. Ia să văd dacă ştii să dai ; uite colo o crîngă uscată."

Caravasili scoate mîndru un pistol, ocheşte, pistolul ţăcăneşte şi nu ia foc. Eu aveam sub jachetă un bun revolver „Colter", îl scot, dau şi nimeresc, şi îndată slobod şi un al doilea foc. Caravasili îmi zice :

„Ţi-e pistolul cu două ţevi."

Nu isprăvise vorba bine şi aude ş-o a treia, ş-o a patra lovitură. N-am văzut în viaţa mea om mai în uimire, Caravasili rămăsese înmărmurit. Esistenţa de asemenea arme nu ajunsese încă nici la cunoştinţa, nici la auzul locuitorilor din Samos.

Pe seară, ajungînd la Calabactaş, ţelul călătoriei mele, aflu de la şeful carantinei că se arătase în mai multe rînduri corăbiile despre care era vorba, că le văzuse chiar el despre insula Nicaria, patria lui Icar zburătorul, dar că vîntul le era contrar, şi de s-a ridica austrul, ar putea sosi a doua zi pe la amiazi. M-am dus de am petrecut noaptea sus la oraşul Maratocambo, de unde puteam să observ mişcările acelei flotile. Tocmai a treia zi am putut vedea două dintr-însele, ieşind dintre insulele Furni, şi pe la amiazi una din ele a tras la un mal de nisip, aproape de casa carantinei, şi oamenii ce conţinea săreau pe uscat unul după altul, în număr de douăzeci şi cinci, toţi cu fustanele, cu pistoale la brîu şi cu cîte un desag cu merinde la spinare. Toată populaţiunea de sus se coborîse în port şi formau împrejurul meu un cerc în formă de potcoavă. O altă corabie, mult mai mare, arunca ancora şi strîngea pînzele. M-am adresat drept la acel care sărise cel dîntîi din barcă ; voind să-i vorbesc, el mi-a răspuns măreţ şi laconic : „Vorbeşte cu generalul (μέ τόν στρατιγόν)" arătîndu-mi în corabia cealaltă pe un tînăr nalt şi frumos care sta în picioare la pruă şi poruncea. Am aşteptat pînă ce a venit la mal într-o mică barcă, m-am apropiat de dînsul cu „Bine-ai venit, căpitane", i-am declinat numele

și calitatea mea, spunîndu-i că eram venit într-adins ca să-l întîlnesc, cerîndu-i să ne tragem la o parte ca să vorbim, pentru că ne năpădise și oamenii lui și populația venită de sus din oraș.

În vorbirea mea i-am făcut o descriere sinceră și adevărată a stării politice a lucrurilor, arătîndu-i relele ce putea atrage asupra patriei sale ; i-am adus aminte masacrele de la Chios, din vremea cînd samioții s-a dus de a răsculat insula în contra turcilor, și aceasta încă într-un timp cînd Turcia era izolată, dar acum că are de aliate pe cele două mai mari puteri maritime din lume, i-am spus că în curind trupe franceze aveau să desbarce la Pireu și să ocupe chiar Atena, de va fi trebuință, și că un corp de bașibuzuci sta gata la Aidin să intre în Samos, îndată ce ar fi o răscoală. Am discutat cu dînsul toate împrejurările și am avut norocul că cele ce i-am zis să-l impresioneze, l-am văzut mișcat ; a scos un suspin și s-a depărtat trist, zicîndu-mi :

„Dumneata crezi că pot face cum voi !"

Îndată s-a făcut cerc împrejur toți oamenii care desbarcase și au ținut un fel de sfat și după o lungă discuțiune care a durat mai mult de o oră, am văzut că vine către mine un bătrîn care m-a salutat mîndru cu cuvintele : „Să trăiești (νά ξήσης) ! Eu sunt căpitanu Saltafero, samiot d-aici, de sus din Maratocambo, proscris, și viu să-mi liberez țara. Voi independența patriei și unirea cu Grecia (τήν ἀνεξαρτισίαν τῆς πατρίδος καί τήν ἕνωσιν μέ τήν Ἑλλάδαν)." Vorbea o greacă elegantă și intona ca un orator. I-am lăudat sentimentele și elocința, dar i-am zis că părerea mea ar fi să nu le cheltuiască în zadar, ci să le păstreze împreună cu vitejia sa pentru timpuri mai favorabile, cînd jertfirea lor ar putea să aducă realizarea dorințelor sale.

M-a ascultat cu atențiune, dar aceasta nu l-a oprit d-a mai spune că poate face și drege și că este angajat către

acești voinici (μέ αὐτά τά παλληκάρια), arătîndu-mi oamenii care desbarcau mereu.

Tonul și atitudinea ce luase Saltafero cu mine nu mă făcea să aștept nimica bun de la mijlocirea lui. Și care nu-mi fu mirarea cînd, după ce făcuse cîțiva pași ducîndu-se către camarazii lui, deodată se întoarce către mine, zicîndu-mi :

„Bine, dar cu băieții aceștia ce facem ?"

Eu, fără să pierd vremea, chem pe Caravasili și-i dau ordin să se ducă cu căpitanul Saltafero să cumpere oricîte capre și pîni va trebui pentru băieți (διά τά παιδιά); și mă apropiai de tînărul șef pintre mulțime, îl iau de mînă și dinaintea tutulor îl rog că, de va vedea pe viteazul căpitan Stamati, să-i prezinte salutările mele și să-i spuie din parte-mi că atît el cît și ceilalți proscriși din Calchida se pot întoarce nesupărați de nimeni la căminurile lor, avînd să se bucure de toate libertățile, afară de acea d-a mai fi spaima oamenilor cinstiți pe mare și pe uscat.

A doua zi flotila lui Saltafero rădica ancora și pornea spre apus de unde venise, și eu, întovărășit de șase jandarmi din Maratocambo și de căpitanul Temistocli Burneli, porneam spre Chora acasă.

Era o lună ca ziuă. Ajunsesem deasupra mănăstirei Stavros, cînd aud în urma mea o detunătură de pistol și pe Temistocli luîndu-se la înjurături cu niște nevăzuți dintre stîncile pe lîngă care treceam. După mai multe legi, cruci și răscruci, întovărășite cu amenințări și laude : c-o să-și mănînce suflete, inimi și mațe, întocmai cum făceau strămoșii lor, eroii din Omer, înainte de a se lovi în spade și în suliți, încep la pistoale, și după cîteva descărcături aud un strigăt : „μέ ἔφαγες σκυλί" (m-ai mîncat, cîne). Vestitul pirat Bilibas, care era ascuns acolo, fusese rănit de moarte, tovarășii lui au fugit și l-au lăsat, am luat pe rănit cu mine și l-am dus la Chora, unde am chemat îndată pe doftor, dar pînă în ziuă a și espirat. Era tatuat pe spate, mai jos de șale, cu portretele de o parte a re-

gelui Oton cu sabia scoasă, pe cealaltă, cu al reginei, cu inscripţiunea ὁ Ὄθων καί ἡ Ἀμάλια (Oton şi Amelia).

Acum temerile din afară mai încetase. Saltafero se întorsese la casa lui la Maratocambo şi se astîmpărase ; dar în contra piraţilor nu aveam nici o putere, căci îndată ce-i strîmtoram în insulă, ei aveau marea dinaintea lor, unde nu aveam cu ce să-i urmăresc.

Nu ştiu de mă pîndea sau nu, dar pe toate zilele venea falşi amici cu poveţi : că să nu mai trec prin cutare loc, că mă aşteaptă Iaurta, că să nu mă mai duc la vînătoare, că mă pîndea Buiuca etc. Deşi nu ţineam seama de acele prieteneşti prevestiri, şi amorul propriu şi demnitatea mea mă făcea să apuc tocmai spre locurile desemnate, dar mărturisesc că aseminea vorbe nu-mi făcea un efect plăcut, aşa că mă hotărăsc a pune capăt acelor intrigi. Şi într-o zi, cînd vine unul să-mi denunţe confidenţial un complot în care viaţa mea era în joc, chem pe procuror şi-i ordon să-l închidă, pînă ce va dovedi arătările sale. De aici încolo, am putut trăi liniştit despre asemenea temeri.

Într-o seară tîrziu mi se anunţă doi ofiţeri francezi, veniţi din portul Tigani, unde se vedea fumul unui vapor mare, şi intră în casă doi tineri : unul era Bastard, locotenent de vasel, adjutantul amiralului de Tinan, celalalt un dragoman armean. Înţelegerea cu locotenentul Bastard a fost mai scurtă şi mai amicală, cînd ne-am convins că puteam vorbi fără intermediar. M-am dus chiar într-acea seară de am întîlnit pe amiral, pe bordul său. El mergea să ia comanda trupelor franceze care desbarcau la Pireu ca să ocupe Grecia. I-am esplicat că, fără un vapor cu care să se poată urmări piraţii pe mare, era peste putinţă a se pune capăt răului. El mi-a făgăduit că, îndată ce va ajunge la Pireu, va trimite la dispoziţia mea un vapor pentru urmărirea spumegătorilor de mare. Puţine zile după aceea mă întorceam cu o barcă mică de la oraşul Carlovas, unde fusesem pentru o cercetare ; căpitanul

bărcii mele deodată dă ordin cîrmaciului să vireze către un mic port care se afla în apropierea noastră, văzuse fumul unui vapor ; eu îi zic să ţie marea înainte ; nu isprăvisem vorba şi auzim un tun, era avertismentul să stăm pe loc şi să arătăm pavilionul ; am pus îndată pînzele în pană, vaporul bătea bandiera franceză în pruă şi la pupă, şi cu flamure de război la catart ; un cuart de oră ne ajungea şi se oprea în dreptul nostru, un aspirant de marină se coboară într-o barcă şi vine să ne ceară hîrtiile ; acest ofiţer era tînarul Corea Souza, astăzi consilier de ambasadă la legaţiunea braziliană din Londra, cu care ne aducem adesea aminte de viaţa de la Samos. Vaporul era corveta cu elisă „Chaptalu“, cel mai iute mergător de atunci al marinei franceze ; comandantul era căpitanul de fregată Pouthier, un vechi şi vestit lup de mare, care în tinereţa lui, abia ieşit din şcoala de la Brest, avusese nenorocirea să fie îmbarcat pe „Meduza“ şi să trăiască cu carne de om şapte săptămîni pe dramaticul radou, pe care marele pictor Géricault l-a prezentat cu atîta măiestrie în îngrozitorul tablou care se află în salonul cel mare patrat de la Louvre. Pouthier era unul din puţinii scăpaţi dintr-acel vestit naufragiu. Locotenentele de vasel Laurent era secondul corvetei.

Ne-am împrietenit îndată ce am ştiut cine suntem şi unii şi alţii ; ne-am împrietenit în mijlocul mării şi am petrecut şase luni împreună, pînă ce „Chaptalul“, dehulat de alergături, a fost trimis mai întîi la Camieş şi de acolo la bazinu de la Toulon în reparaţie. Căpitanului Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vasel, i s-a dat altă comandă. Locotenentul Laurent, un ambiţios care vrea să ajungă amiral, a rămas după cererea şi stăruinţa sa la bateriile de marină care băteau Malacofu, Redanu şi Mamelonu verde, sub comanda amiralului Rigault de Genouille ; împărţea la toate bateriile d-a rîndul iarba şi projectilele trebuincioase şi trebuia să le inspecteze regulat de două ori pe zi, pe ploaie, pe ninsoare şi în noroi

pînă la genuchi, de unde s-a întors comandant al avisului „Averne", staționat la Constantinopol la dispozițiunea ambasadorului, dar prăpădit de șale, cum l-ai cunoscut. Ceilalți ofițeri ai „Chaptalului", Rocmor Hugo și Corea Souza, au fost îmbarcați pe vasele cele mari de război descărcate de tunuri, *armés en flûte* [1], cum se zice, și cărau în tot timpul războiului trupe proaspete din Franța și luau de la Camieș și de la Balaclava de ducea în Franța bolnavi și răniți.

Amiralul de Tinan mi-a mai trimis totodată o corvetă englezească cu abur, „Waspu", comandată de lordul John Hay, astăzi amiralul care comandă diviziunea navală din Mediterana în Egipet. „Chaptalul" a fost înlocuit succesiv cu „Heron", cu „Prometeu" și cu „Narvalu", mai tot timpul de 6 ani cît am stat la Samos.

Deși Laurent a putut să-ți povestească viața noastră de la Samos, dar noi bătrînii trăim cu suvenirile și de multe ori aducerea-aminte a zilelor grele pare că ne întinerește.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 aprilie, 1884.

---

[1] Corăbii de transport (fr.).

CAPITANU LAURENT II

Londra, 2 mai 1884

Scumpe amice,

Cuvintele „va urma" de la sfîrșitul epistolei mele din broșura din aprilie m-au cam pus pe gînduri. Mi-am zis că :

„Nu cumva așteaptă de la mine ceva alt decît ceea ce pot da ?"

Dacă voiești să-ți scriu cîteodată, nu-mi cere, te rog, șir la vorbă, căci nu sunt în stare a-mi destrînge suvenirile și a le clasa pe date, ci lasă-mă să fac cum pot și cum îmi vine.

Eu cînd citesc ceva scris de mine, îmi pare că aud pe repauzatul Isailof, pe bunul romîn, în casa căruia am fost de mai multe ori ospătați împreună, cînd eram la Constantinopol. Acel bun bătrîn a început de o sută de ori să-mi istorisească cum din sadea Isaia s-a pomenit deodată gogogea Isailof. Am ascultat cu toată atențiunea, nopți întregi, povestirea acelei metamorfoze ; dar din digresiune în digresiune, atît a lungit-o, încît l-a ajuns sfîrșitul vieții, fără de-a apuca să-mi spuie cum acea codiță s-a agățat ca scaietele de numele său. Tot ce am putut înțelege, este că pozna i s-a întîmplat cam pe la anul 1807, în zilele lui Miloradovici sau ale lui Michelson.

Dar să viu la amicul nostru Laurent și la corveta pe care era îmbarcat ca locotenent, sau ca al doilea [1].

Cum am pus piciorul pe „Chaptal“, și am dat ochi cu comandantul Pouthier, el mi-a scos și mi-a citit o pancartă pecetluită cu armele Franței ; erau instrucțiunile cu care amiralul Le Barbier de Tinan mi-l trimitea la Samos ca să *mături* [2] Arhipelul de piraterie și de baraterie, dîndu-i putere de viață și de moarte în Cicladele Orientale, de la Rod pînă la *Aivali* [3]. Acele instrucțiuni sunau cam astfel :

„1. Îndată ce vei zări un vas mare, vei porni drept asupră-i, și cînd vei ajunge la o depărtare de *două incabluri* [4] vei slobozi un tun încărcat cu iarbă, ca să-și arete *pavilionul* [5] și să stea pe loc *pe pînze*.

2. Dacă după aceasta vasul și-ar urma drumul înainte, îl vei ajunge la o *incablură* și-i vei trimite o ghiulea, căutînd ca proiectilul să-i treacă destul de aproape, încît să-i audă șuierătura.

3. Dacă și după acest al doilea avertisment tot nu s-ar opri din mers, vei alerga asupră-i cu *toată puterea mașinei* și de va fi mic, *vei trece cu corveta peste dînsul* [6], iar de va fi prea mare, încît să poată pricinui vătămare «Chaptalului» prin ciocnire, vei trage asupră-i cu *ghiulele* [7], pînă îl vei cufunda.

N. B. Vei căuta să *pescuiești* [8] pe oamenii căzuți în mare, îi vei lua pe bord și-i vei ține cu fiarăle de picioare, sub bună pază.

4. Cînd vei constata că prinșii sunt pirați, îi vei spînzura de subțiori la *vergurile* [1] de sus și te vei arăta cu dînșii, astfel spînzurați, în porturile de primprejur.“

---

[1] Second (I. G.).

[2] *Balayer* (I. G.) (fr.).

[3] Metilena (I. G.).

[4] 800 de metri (I. G.).

[5] Bandiera (I. G.).

[6] *Vous lui passerez sur le corps* (I. G.) (fr.).

[7] *A boullet* (I. G.) (fr.).

[8] *Repêcher* (I. G.) (fr.).

Comandantul Pouthier, care în viața lui de marinar trecuse prin multe nevoi și era cel mai renumit lup de mare, era un bătrîn gutos, cunoscut în toată marina franceză de regele podagroșilor [2] ; zăcea trei săptămîni pe fiecare lună, cu picioarele și cu mînile cocoloșite în flanele, chinuindu-se și văitîndu-se. Cînd îl apuca durerile, nimeni nu-i putea intra în voie. Cine mai îndrăznea să s-apropie de el ? Comanda rămînea atunci pe seama locotenentului. Cînd era sănătos, deși tot n-o scotea din *mille-millions de bombes* cu f... și cu F..., era vesel și glumeț, adevărată grădină, bun ca pînea caldă, dar totdauna strașnic și posomorît cu ofițerii și cu oamenii echipajului său. El avea o poftă nespusă de-a aplica instrucțiunile amiralului, mai ales pe acele cuprinse la capitolul 4. Își frămînta mintea ziua și noaptea, născocind fel de fel de stratageme, ca să poată pune mîna pe un pirat.

Deși combinațiunile sale izbuteau foarte rar, dar și cînd se nemerea, apoi nu era de glumă cu viața acelor cari-i cădeau în gheare. Îți voi cita numai două cazuri care i-au umplut inima de mulțumire.

Se afla de mai multe săptămîni în portul Vathy o goeletă de comerț care fusese urmărită de banda lui Buiuca. Piratul aflase că corabia avea *sirmaia* [3] de o sută de mii de lei pentru cumpărături de grîu ; de două ori îndrăznețul bandit încercase s-o atace chiar în port ; și căpitanului îi era frică să iasă pe mare. Pe o noapte întunecoasă, întroducem încetișor într-acea navă, cîte doi-doi, cinci matrozi francezi armați și cinci jandarmi samioți ; îi ascundem în *cală* [4] cu ofițerul Hugo și o pornim din port în port, ca să vînză și să cumpere. După zece zile de

---

[1] *Vergues* (I. G.) (fr.).

[2] *Le roi des gouteux* (I. G.) (fr.).

[3] *Capital* (I. G.).

[4] Magazia unei corăbii (I. G.).

primblare, goeleta e atacată într-o noapte în Golful Mandali ; și pe cînd banditii erau ocupați a lega pe căpitan și pe *lostrom*[1] și căutau a sparge *cicmigeaua*[2], iese Hugo cu oamenii lui din magazie, ia pe hoți în baionetă și mi-i aduce la Samos numai buni de dat pe seama chirurgilor.

O altă espediţiune şi mai fructuoasă, care a pus, pot zice, capăt pirateriei, a fost distrugerea bandei lui Iaurta.

Prînzisem pe „Chaptal", soarele apusese, luna se arăta luminoasă pe un cer albastru și transparent și ne hotărîm deodată să facem o inspecțiune insulelor, pînă la Rod.

A doua zi pe la zece dimineața intram în portul Cavalerilor. Nu aruncasem încă bine ancora și vedem venind către noi o barcă frumos împodobită, purtînd pavilion francez ; ea aducea pe un mîndru consul cu haina muiată numai în fir, cu un guler nalt pînă la urechi, cusut scoarță ; în cap o slapa monumentală în trei colțuri, cu fulgi de jur împrejur ; era vestitul *sior*[3] Tevenain, cunoscut de aproape un secul în toate insulele Arhipelului ; el venea să salute pe comandantul „Chaptalului". Ofițerul de cuart[4] dă semnal cu fluierul, garda de onoare se adună lîngă *scara*[5] vaporului cu fiferi înainte, cîntînd marșul *Partant pour la Syrie*, și consulul Franței este primit pe bord cu toate onorurile militare, condus de locotenent în salonul comandantului, cinstit, după obicei, cu un pahar de mader și un biscot ; după aceea, întovărășit de comandant pînă la scară, soldații prezentîndu-i din nou armele și fiferii zicînd din fluiere marșul lui Napoleon, și la coborîrea în barcă salutat cu șapte sloboziri de tun, cum i se cuvenea după regulament.

De-abia ajunsese barca la mal, cînd iar o vedem venind ; iar haină cusută cu fir, iar spangă, iar tricorn, iar

[1] Secretarul bastimentului (I. G.).
[2] Lada cu bani (I. G.).
[3] *Seigneur* sau *signor* (I. G.).
[4] De rînd (I. G.)
[5] *Echelle* (I. G.) (fr.).

consul ; astă dată cu pavilion englezesc. Altă primire cu onoruri militare, fiferii cîntînd pe *God save the Queen*, pahar de mader și șapte lovituri de tun.

Nu trecuse zece minute, cînd altă barcă, aceasta cu pavilion olandez. Este primit și acest consul ca predecesorii săi ; dar pe cînd sorbea din mader, Laurent, îndesîndu-și bine sticla în ochi și observîndu-l cu atențiune, îl întreabă dacă nu cumva era frate cu consulul Franței și al Engliterei, că prea le semăna mult.

„Nu, domnule, nicidecum – răspunde el – sunt tot eu ; am să mai vin încă de patru ori, că sunt consul a opt puteri ; dar acum am rămas numai cu șapte, din cauza războiului, căci, deși reprezentant al maiestății-sale împăratului Nicolae, dar n-o să pot veni ca consul rusesc, relațiunile noastre cu puterile aliate fiind întrerupte."

Comandantul, speriat de perspectiva atîtor vizite, îl roagă să-l scutească, spunîndu-i că-l iartă pentru celelalte patru ; dar tot împingîndu-l spre uşe cu un F... și consulul tot trăgîndu-se, salutînd de-a-ndăratele, i se prinde peruca într-un cui și rămîne cu capul tigvă ; muzzi începe a rîde cu hohote și fiferii intonează aria *Marlborough s'en va-t-en guerre*[1].

Sunt mulți levantini în Turcia, cu cîte trei și patru steaguri consulare pe casă ; am cunoscut la Șumna pe un Tedeschi, cam neamț, cam ovrei, care pe la anul 1849 era consul al Franței și al Austriei totodată. Ca reprezentant al Franței, avea ordine de la generalul Aupick să dea refugiaților unguri și poloni pasapoarte franceze și să le înlesnească scăparea, procurîndu-le mijloace de-a se duce în Franța, în Anglia sau în America ; avea totodată ordine de la baronul Sturmer, internunciul, să ceară concursul autorităților locale ca să aresteze pe orice refugiat ungur sau polon ce va afla în circonscripția sa. Refugiații se duceau plini de încredere la consulul Franței, acesta se

[1] *Marlborough pleacă la război* (fr).

metamorfoza în consul austriac, cerea ajutorul poliţiei turceşti, în puterea tractatului de estradiţiune, şi punea de aresta pe nenorocitul a căruia scăpare o voise atît de sincer cu un minut mai înainte. Astfel conştiinciosul Tedeschi esecuta cu sfinţenie şi zel instrucţiunile şi ale ambasadorului Franţei, şi pe ale internunciului maiestăţei-sale apostolice. Mulţi unguri şi poloni au păţit-o şi au fost victima acelui agent cu două ipostaze, pînă cînd a luat de ştire ambasada franceză despre acest joc tragicomic.

După ce am petrecut toată ziua la Rod, la otelul „Cavalerilor", în strada Cavalerilor, pe piaţa Cavalerilor, am pornit seara spre nord-vest şi, strecurîndu-ne pe nesimţite printre labirintul insulelor Furni, ne-am arătat fără veste în faţa Nicariei, unde tot oraşul era adunat în port, dar la apariţiunea vaporului, spaima a fost mare printre vînzători şi cumpărători – era acolo un fel de bîlci ; fugeau toţi în toate părţile cu ce apuca a lua.

Patria lui Icar este o ţară curioasă ; locuitorii ei diferă mult de acei ai celorlalte insule ; vorbesc o grecească mai elinească decît a celorlalţi greci, au un tip mai pronunţat, mai caracteristic, îndesaţi, ţapeni şi sănătoşi, femeile frumoase, graţioase şi foarte inteligente ; casele lor nu au nici uşi, nici ferestre, nici paturi, nici duşumele. La dînşii nu este nimănui permis să aibă obiecte aduse din alte ţări ; poartă vara ca şi iarna cămeşi de pînză groasă, nădragi largi de postav prost, femeile îmbrăcate numai cu stofe ţesute şi cusute în casă.

Cînd un nicariot a voiajat şi se întoarce în patrie, îi ies toţi înainte în port şi-l pun de-şi arde tot ce nu este din Nicaria. Aceasta însă nu-i opreşte de-a avea mărfuri fine de vînzare, căci sunt depozitari pradelor făcute de piraţi, pe care dumineca le scot în piaţă şi le vînd cu ocaua pe la negustori veniţi de prin alte insule şi din Asia Mică. Cîte doi lei ocaua de atlas, trei lei ocaua de catifea, patru lei ocaua de postav subţire.

Cînd am desbarcat, am găsit piaţa pustie ; fugise toţi în toate părţile. Ca să putem vorbi cu cineva, a trebuit să trimetem jandarmii să ne aducă pe ciorbagii şi pe un biet *mudir*[1] turc, reprezentantul autorităţii sultanului, trimis acolo de paşa de la Rod. La orice întrebare a noastră, ciorbagiii ne răspundeau cu :

„Aşa, domnilor ! Dar unde se pomeneşte piraţi pe la noi ? Dacă ar îndrăzni vreunul să calce în insula noastră, şi copiii cei mici l-ar lua de goană şi l-ar omorî cu pietre. Noi suntem săraci lipiţi, ne hrănim cu cărbuni, suntem cărbunari cinstiţi şi pescuitori de bureţi, muncă grea, domnilor ! că ne dăm afund în mare la douăzeci şi la treizeci de staturi de om, uite suntem surzi şi cu unghiile rupte."

Pe cînd ei vorbeau astfel, mudirul ne făcea semn din ochi şi din măsea, că tot ce ne spun erau minciuni.

Am adunat toate bărcile la un loc şi le-am pus sub paza a doi jandarmi, dîndu-le ordin să nu lase pe nimeni să facă semne telegrafice piraţilor, aprinzînd focuri pe dealuri, şi noi am pornit spre Calimnos, unde am întîlnit bricul turcesc comandat de Abdin-beg, care aştepta o suflare de vînt ca să poată intra în canal, la locul staţiunii sale ; i-am dat *amară*[2] şi l-am *remorcat*[3]. Dar pe cînd se făcea manopera legatului frînghiei, comandantul turc ne spune că zărise o barcă care trăgea spre Leros şi că, măcar că-i dăduse semnal cu tunul, ea în loc de a se opri, ca să fie vizitată, se ascunsese prin creţiturile malurilor insulei şi dispăruse. Abdin-beg bănuia că erau piraţi şi debarcase în Leros. Ne-am dus de-am postat bricul turcesc în portul despre răsărit ; şi noi cu vaporul, după ce am înconjurat insula şi am ridicat toate bărcile, am luat poziţie în portul despre apus, unde am scos cîte

---

[1] Subprefect (I. G.).
[2] Frînghie (I. G.).
[3] Tras edec (I. G.).

zece oameni armați din fiecare vas și am cutreierat insula dintr-un capăt pînă în celalalt, fără de-a întîlni altă suflare decît ciobanii cu turme de capre, de la care nu am putut afla nimic. La amenințările de a-i împușca și de a-i spînzura, ne răspundeau mereu cu : „Nu știu, n-am văzut" ; dar cînd am început a împușca din capre, doi ciobani au început a plînge și ne-au dus la un zăvoi unde ne-au arătat intrarea unei peștere care comunica cu un turn dărîmat care făcea parte din ruinele unui vechi castel din timpul Cavalerilor. Am băgat în acea peșteră patru soldați, ordonîndu-le să înainteze, împușcînd în întuneric, și noi ne-am dus de am înconjurat turnul. De-abia luasem pozițiune, cînd am fost salutați cu o ploaie de gloanțe care ne-a rănit doi matrozi francezi și au omorît un jandarm. Pirații ieșise acum din peșteră și trăgeau din turn de la meterez ; puștile lor băteau mai departe decît ale marinarilor francezi. Am fost siliți să scoatem din corăbii două tunuri de munte[1], pe care le-am pus pe unul de o parte și altul de cealaltă parte a turnului și am început o bombardare în regulă. O bombă de la tunul francez, nemerind printr-o crăpătură a turnului, a zbucnit în mijlocul piraților, rănind și omorînd ; și i-a speriat atît de mult, încît, nemaiavînd pe unde să scape, au ieșit din turn, aruncînd armele și cerînd grație în genuchi.

Cu toată silința ofițerilor francezi și turci, care dădeau cît puteau cu latul săbiei în soldații lor, a fost peste putință a opri măcelul, încît din doisprezece, numai patru au rămas cu viață, dar și aceia în ce stare !

Aduși pe bordul „Chaptalului", comandantul a ordonat să li se aplice capitolul patru din instrucțiunile amiralului și i-a primblat spînzurați de catarturi prin toate porturile de la Leros pînă la Smirna, ceea ce a aruncat spaimă mare în toată pirateria.

[1] *Pierriers de montagne* (I. G.) (fr.).

De atunci tîlharii, nemaiîndrăznind să iasă pe mare, nici să treacă în Asia, sau să scape dintr-o insulă într-alta, erau siliți să se ascundă prin peșteri și prin munți în Samos, și-i puteam prinde vii sau morți. Cei mai mulți se predau singuri de frică de a nu cădea pe mînile comandantului Pouthier. Numărul lor trecea de șase sute, îi știam pe toți anume. Uneori mergînd pe drum, mă pomeneam cu cîte unul căzînd în genuchi, spuindu-și numele și cerînd iertare.

Într-o dimineață eram ocupat cu secretarul administrațiunii în espeduirea afacerilor, cînd mi se anunță un om care cerea să-mi vorbească, și se introduce un tînăr nalt, frumos, blond și elegant ; el purta mîndru o fustanelă curată și creață, mintean de postav alb, bogat cusut cu mătasă albastră, încins cu un sileah roșu, cusut cu fir și cămașă de borangic subțire, prin care se străvedeau două brațe viguroase, păroase și tatuate ; ochii săi erau albaștri și aveau o căutătură fioroasă. Îl invit să-mi spuie ce avea de spus. El îmi răspunde că voiește să fim singuri. Zic secretarului și ofițerului de jandarmi să se retragă ; ei, în loc de-a ieși, îmi fac semne de temere, dar sunt siliți să ne lase singuri, cînd ii invit de-a doua oară. Îndată ce rămînem numai amîndoi, streinul se repede la ușă, învîrtește cheia și ia în fața mea o postură înțepată, zicîndu-mi cu un ton care semăna mai mult a amenințare decît a pocăință :

„Ce fel de om crezi că sunt eu ?"

La aceste cuvinte îi răspund că datoria mea de creștin și de dregător era să consider pe toți oamenii de buni pînă la proba contrară, și cît pentru dînsul, văzîndu-l înzestrat de Dumnezeu cu putere și cu sănătate, îl credeam un bun și onest muncitor, meseriaș sau marinar.

La aceste cuvinte, băgînd mîna în sîn, el scoate o legătură cu hîrtii pe care mi-o trîntește dinainte pe masă, zicîndu-mi :

„Te înșeli ! Eu sunt un om rău, na, citește !"

Deschizînd pachetul, dau peste diploma unui bastiment englez jăfuit şi echipajul de nouă inşi[1] măcelărit. Îl întreb dacă nu cumva fusese şi el cu mizerabilii care comisese acea oribilă crimă, şi-mi mărturiseşte că era căpitanul lor, că banda fusese echipată şi armată la Sira şi trimisă să atace corăbiile cari aduceau hrană şi muniţiuni armatelor aliate. El îmi dă numele tuturor tovarăşilor, optsprezece la număr, nume pe cari le avea scrise într-o listă ascunsă în opincă. Îmi spune că săvîrşise mai multe alte omoruri, între care şi pe socru-său. Pe acesta, după ce-l omorîse, îi tăiase capul şi-l adusese peşcheş nevestei sale într-o traistă, aceasta numai pentru că bătrînul îi scrisese dojenindu-l pentru relele purtări ce avea cu fiică-sa.

La observaţiunea ce i-am făcut că, de crede că, predîndu-se singur, scapă de urmările ce trag după dînsele faptele ce-mi destăinuise, se înşală, pentru că eu nu eram duhovnic şi că datoria mea îmi impunea a-l da pe mînile poliţiei şi a procurorului, îmi răspunde :

„Eram liber şi puteam să stau ascuns, precum am stat, sau să mă duc în lume ; dacă am venit aici, este ca să mă pui în spînzurătoare, fiindcă nu pot trăi în pace cu conştiinţa mea şi n-am avut curajul să mă sinucid."

Condus la Sira pe o fregată de război engleză, comandată de căpitanul King[2], ca să fie confruntat cu persoanele pe cari le denunţase ca complici, a fost adus înapoi la Samos şi dat judecăţii. Macri Iani, după şase luni, muri de oftică în închisoare.

Pe toată ziua puneam mîna pe cinci sau şase listopiraţi. Arhipelul era măturat de piraterie, şi acum mărfurile şi călătorii puteau circula pe mare şi pe uscat în toată siguranţa. Cînd comandantul Pouthier era pe picioare, Laurent rămînea fără ocupaţie pe bord şi venea de se instala acasă la mine cu săptămînile ; venea cu spiritul lui cel plăcut şi vesel, cu miile sale de anecdote ; era

[1] Oamenii, matrozi ai corăbiei (I. G.).

[2] Astăzi amiral (I. G.).

omul pe care l-ai văzut la Sevastopol, unde în cortul său se adunau la petreceri toţi generalii, la orele cînd bombardarea şi canonada se odihnea de-o parte şi de alta. Legat la cap cu un prosop, devenea un Orosman[1], capabil să ţie concurs cu Ligiez şi cu Beauvallet ; înfăşurat într-un cearşaf, se făcea o Fedră sau o Hermionă, la care putea să rîvnească chiar vestita Raşelă ; cînta partiţiunile lui Robert şi a lui Raul, ca Nourrit şi ca Duprez, imita cu bastonul în gură întoarcerea vacilor din *Guillaume Tell* cu toate fioriturile clarinetei de la operă ; cu un scaun şi cu o mescioară îşi făcea o tribună sau o catedră de pe care vorbea ca Thiers şi ca Guizot la Cameră, sau ca Cousin şi ca Villemin la Sorbona. Ţi-aduci aminte cum a gonit din otelul de „Byzance" pe neplăcutul său vecin de cameră, desperîndu-l cu mirosul unui şoarece mort pe care-l ţinea în foile de suflat în cămin ; pîndea cînd armeanul lipsea din odaie şi-i sufla pe gaura uşei duhoarea şoarecelui împuţit, pînă ce-i făcea aerul odăiei nesuferit.

Laurent era amestecul cel mai plăcut de om serios şi de ceea ce se numeşte *un gamin ;* era învăţat, foarte învăţat, brav ca Du Guesclin, bun cu amicii şi camarazii săi, devotat pînă la abnegaţiune, dar şi cînd se mînia pe cineva, acela n-avea decît să se ducă să se înece. Era considerat în toată marina franceză ca unul din tinerii ofiţeri cei mai capabili şi cu viitor, iubit de toţi cîţi îl cunoşteau. Pentru mine era imaginea vie a Franţei vesele, pline de ştiinţă şi de spirit, fără pretenţiune.

Am petrecut cu dînsul la Samos şase luni, pînă ce într-o zi „Chaptalul" a primit ordin să meargă să se repare la Toulon. Comandantul Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vaşel, era chemat la un comandament mai mare ; ofiţerii Hugo, Rocmor şi Corea Souza, îmbarcaţi pe vaşelele dezarmate, transformate în corăbii de trans-

[1] Orosmane, unul din personajele principale din tragedia *Zaïre* de Voltaire.

port[1], duceau proviziuni și trupe proaspete la Camieș, la Eupatoria, de unde luau și duceau în Franța bolnavi, răniți și schilogiți, în starea în care i-am întîlnit la Dardanele, cînd eram împreună pe „Jourdain", cu diviziunea generalului Chamfroid. Laurent, mai ambițios și mai setos de înaintare, a cerut să rămîie cu amiralul Rigault de Genouille la bateriile de marină formate cu tunurile scoase din vase, tunuri mari cu care s-a bombardat Malacoful, Mamelonul verde și mai toate forturile de la Sevastopol. Era însărcinat a aproviziona zilnic cu praf și projectile toate acele baterii, pe ploaie, pe ninsoare și pe noroi pînă la genuchi, serviciu de la care s-a întors în starea în care l-ai găsit la Constantinopol, cînd în schimbul sănătății pierdute i se dăduse comanda avizului „L'Averne", staționat la Constantinopol la dispozițiunea ambasadorului, o pozițiune plăcută și foarte căutată, căci ducea la înaintări repezi, cum dusese pe locotenentul de vasel La Roncière le Noury, pe Exelmans și pe Roussin, ajunși în puțini ani amirali.

Ambasadorul, petrecînd pe atunci mai mult la Pera decît la Terapia, Laurent își stabilise domiciliul în casă la noi, unde mult regretatul nostru amic Costache Negri, providența bravilor ofițeri din lagărul de la Maslac, făcuse ca salonul nostru să fie un adevărat cuartier general al ofițerilor celor mai distinși.

După plecarea „Chaptalului" mi s-a trimis la Samos, în tot timpul cît am șezut acolo, cîte un staționar francez sau englez, „Waspul" covertă, comandată de lordul John Hay[2], „Heronul", comandat de baronul Roussin[3], „Prometeu", sub comanda căpitanului de fregată Lefèvre[4], care avea de locotenent pe Conrad[5], „Narvalul", comandat

[1] *Armer en flûte* (I. G.).
[2] Astăzi admiral, comandă flota în Mediterana (I. G.).
[3] Astăzi admiral (I. G.).
[4] Surnumit *tête de fer*; astăzi admiral (I. G.).
[5] Care a comandat escadra franceză în apele Tunisiei (I. G.).

de Bastard[1], și la fiecare trei sau patru luni aveam vizita amiralului Bouet Villaumez, care urmase după amiralul de Tinan. Noul amiral era un om vesel și de duh, povestea cu un talent rar petrecerea lui în insulele Marchize, unde staționase mulți ani și trăise în cea mai strînsă intimitate cu regina Pomarea. El știa să învăluiască așa de frumos anecdotele modernei Cleopatre, încît putuse să fie ascultat cu plăcere chiar de regina Amelia și de madame Adelaide, fără de a se scandaliza; și domnul știe dacă acele aventuri erau sărate și pipărate.

Pe la anul 1855, liniștea în Arhipel era completă; reușisem a organiza administrația, finanțele și justiția în insulă, într-un mod, pot zice, satisfăcător; îmi credeam misiunea mea acolo împlinită și-mi dădusem demisiunea în mai multe rînduri, dar în loc de descărcare primeam congedii limitate și nelimitate pentru a mă duce la Constantinopol, înaintări și decorații. Cînd ne-am întîlnit la Smirna, veneam călare de la Stankey[2], unde fusesem să asist la escavațiunile ce făcea învățatul arheolog Newton la Mausoleul Artemisei. Vizitasem în treacăt Ieronda[3], Palatia[4] și Aiasulucul[5].

Sevastopolul căzuse și negocierile pentru pace, începute și lăsate în mai multe rînduri, acum se deschisese din nou cu mai multă șansă de reușită. Ele erau conduse mai mult de Austria. Baronul de Beust era axa pe care se învîrtea diplomația europeană. Acest ministru cugetase chiar de la începutul ostilităților să se folosească de acest război, fără de a risca nici bani, nici oameni. Printr-o dibăcie rară, izbutise a ocupa militărește Principatele romîne și a închide drumul întoarcerii trupelor rusești la Dunăre, fără de-a intra în luptă pe față cu Rusia, dar

[1] Fostul adiotant al admiralului de Tinan (I. G.).
[2] Vechea insulă Cos, patria lui Hipocrate (I. G.).
[3] Templu Didimilor Castor și Polux (I. G.).
[4] Antica Milet (I. G.).
[5] Aghios Teologos, din care turcii au făcut Aiasuluc (anticul Efes) (I. G.).

spera mai mult ; mergea cu gîndul pînă a visa încorporarea Principatelor, sau cel puţin a se substitui protectoratului rusesc ; dar negăsind eco la aceste aspiraţiuni nici la Berlin, nici la Frankfurt, Austria se văzuse silită a-şi mărgini dorinţele şi a se mulţămi numai cu depărtarea rivalei sale de la malurile Dunării. Simţise că Napoleon, satisfăcut cu succesele militare ce dobîndise în Crimeea şi totodată îngrijat de marele cheltuieli ce făcea cu un război depărtat, era dispus sau să trateze de-a dreptul cu Rusia, chiar şi fără consimţămîntul Engliterei, sau să facă apel la naţionalităţi, şi mai ales la cea polonă. Împăratul francezilor mai dorea pacea şi dintr-un alt punct de vedere : vedea că se apropia momentul cînd flota rusească din Baltica era să fie nimicită, caz în care era să fie silit să caute o compensare în estinderea fruntariilor sale, ceea ce putea să ridice Europa centrală în contra lui ; pentru această luptă însă el nu se credea pregătit.

Toate aceste consideraţiuni făceau că puternicul împărat să se mulţumească cu respingerea Rusiei de la Dunăre şi cu neutralitatea Mării Negre. Pe de altă parte, deşi Englitera ţinea mult la îndreptarea fruntariilor turceşti din Asia, în partea despre Kars, ...

. . . .

dar nu voia să împingă stăruinţele sale mai departe decît aliata sa, căci nu se simţea în stare de a continua războiul singură, numai cu ajutorul Turciei. Rusia era obosită de luptă şi se temea foarte mult pentru flota ei de la Kronstadt, pe care o considera foarte compromisă faţă cu puterile navale ce Englitera concentra în Baltica.

. . . .

În aceste împrejurări şi dispoziţiuni, Austria, care spera mult de la continuarea războiului şi care credea propunerile ei de pace neadmisibile la Petersburg şi la Londra, se pomeneşte pe neaşteptate că ele sunt primite şi de o parte şi de alta, că se iscălesc preliminările de pace şi se hotărăşte întrunirea Congresului la Paris.

În Tratatul de Paris se stipula ca să se trimită o comisiune europeană în Principate, ca să studieze şi să cunoască trebuinţele şi aspiraţiunile romînilor, convocîndu-se adunări, Divanuri Ad-hoc, la Bucureşti şi la Iaşi.

Dar, fiindcă la 1 mai 1856 espirau puterile domnilor Ştirbei şi Grigore Ghica, numiţi la 1849 pe termen de şapte ani, ei erau să fie înlocuiţi prin caimacami numiţi de Poartă, pînă la alegerea domnilor de către Camerele elective ce erau să se aleagă după prescripţiunile unei convenţiuni încheiate ulterior între puterile semnatare ale Tratatului de Paris.

Venind pe atunce la Constantinopol şi mergînd la Feti-Ahmed-paşa, acesta, cumnat al sultanului, începu a ne vorbi de chestiunea Principatelor, de situaţiunea ce făcea Tratatul de Paris acelor ţări, şi m-a întrebat dacă cunoşteam pe fostul domn al Valahiei, Alexandru Ghica, spuindu-mi că l-a cunoscut la Şumna, cînd fusese să întîmpine pe sultan Mahmud ; îmi zise că a fost un domn bun şi credincios sultanului, m-a întrebat dacă trăia şi unde se afla. Am profitat de aceste bune cuvinte, ca să-i răspund că acum sultanul avea o bună ocaziune să-i arate recunoştinţa sa pentru devotamentul său, numindu-l caimacam. El îmi zice :

„Şi crezi că Redcliffe ar susţine numirea aceasta ?"

Eu îi răspund că eram sigur de sprijinul ambasadorului Engliterei, dacă alteţa-sa mă autoriză să-i vorbesc ca din parte-i.

Astfel autorizat, am văzut pe lordul Redcliffe chiar în seara aceea, şi el a chemat îndată pe întîiul său secretar Alison şi l-a pornit la Bucureşti, ca să se înţeleagă cu fostul domn Alexandru Ghica, care în curînd a fost numit caimacam în Valahia deodată cu Toderiţă Balş în Moldova ; acesta era susţinut de baronul Prokesch, după recomandaţiunea consulului austriac Goedel.

În vara anului 1857, comisarii europeni se adunase la Constantinopol şi porneau unul după altul la Bucureşti.

Într-o zi primisem vizita principelui Labanof, care venise să mă vadă la Hissar, împreună cu comisarul francez Talleyrand şi cu Laurent. Îi petreceam pînă la mal, cînd Talleyrand, puind piciorul în barcă, se întoarce şi-mi zice :

„Ştii că Balş caimacamul este bolnav pe moarte."

Nu ajunsesem bine pe deal acasă, cînd vine un cavas şi mă cheamă la Emirghian, la Reşid-paşa. Cum intru, vizirul îmi spune că primise chiar atunci ştirea că Balş murise şi-mi cere să-i însemnez cîteva nume de boieri care ar putea înlocui pe caimacamul repauzat, zicînd că ar voi să facă numirea chiar în noaptea aceea prin telegraf, pînă a nu se răspîndi ştirea, ca să nu lase cîmp intrigilor competitorilor. Am însemnat pe o foaie numele următoare :

Costache Negre,
Ştefănică Catargiu,
Vasile Alecsandri şi
Lascar Rosetti.

Reşid-paşa cheamă pe secretarul său Riza-beg, îi încredinţează lista, ordonîndu-i să colinde pe cîteşişase ambasadorii, cerîndu-le să însemneze dacă au a face obiecţiune la numirea vreunuia din persoanele însemnate.

Era pe la miezul nopţii, cînd iar vine şi mă cheamă de la Reşid-paşa. Îmi arată lista însemnată cu cruci de sus pînă jos, fiecare ambasador ştersese cîte un nume ; atunci însemnez alte nume, între care Rallet, Kogălniceanu şi Mavrogheni. Pînă a doua zi acele nume avusese soarta celor dintîi ; ştirea se răspîndise şi intrigele începuse la palat. Pe tot momentul, sultanul, nerăbdător, trimetea de întreba pe vizir ce făcea cu numirea caimacamului Moldovei, pînă în sfîrşit trimite scris chiar de mîna lui numele lui Niculache Vogoridi ; acest nume, trimis prin Riza-beg în colindul ambasadorilor, nu întîmpină nici o împotrivire ; fiecare răspund că, necunoscîndu-l, nu poate face nici o observaţiune. Şi a doua zi Fotiadi, unul din

ginerii lui Stefanache-beg, pornea pe Lloydul austriac la Galaţi, ducînd la Iaşi firmanul de numirea lui Niculache Conache Vogoridi.

Chiar în ziua aceea, ducîndu-mă la Terapia, găsesc pe ambasadorul Franţei furios de această numire ; îi observ că atîrna de la el ca să nu fie numit, căci nu avea decît să fi făcut ce făcuse ceialalţi ambasadori pentru persoanele însemnate în cele două liste dintîi. El îmi răspunde că nu i-a putut trece prin gînd că numele lui Vogoride era o cugetare serioasă şi că considerase propunerea mai mult ca o glumă. La observaţiunea ce i-am făcut, că era o lovire dată Unirii Principatelor, căci bătrînul Vogoridi asigurase pe Poartă că fiul său Niculache era singurul în Moldova care putea să facă ca majoritatea aleşilor la Divanul Ad-hoc să fie în contra Unirii, Touvenel îmi răspunde :

„Ha ! par exemple, je voudrais voir qu'il s'amuse à influencer les élections !" [1]

Vogoridi şi-a ţinut făgăduiala. Întrebuinţînd tot felul de mijloace, răspîndind titluri de boierii... a reuşit a face o Cameră după pofta inimei separatiştilor, dar n-a putut opri indignaţiunea generală de-a izbucni, încît din toate părţile curgeau protestaţiunile. Partidul Unirii surprinsese şi dase publicării, în streinătate, corespondenţa secretă a lui Vogoridi, şi această dezvălire de intrigi bizantine a făcut pe ambasadorul Franţei să ceară oficial anularea alegerilor frauduloase.

Poarta, sprijinită de lordul Redcliffe şi de baronul Prokesch, susţinea cu tărie validitatea alegerilor, pînă ce împăratul Napoleon, ducîndu-se la Osborne, a cerut de la regina Victoria ca să dea instrucţii ambasadorului ei ; în urmă lordul Redcliffe a fost silit să lase ca cestiunea

[1] „Ha ! asta-i bună, aş vrea să-l văd că se amuză influenţînd alegerile !" (fr.)

anulării alegerilor să se dezbată între Poartă cu ambasadorul Franței. Poarta însă, deși părăsită de Englitera, tot persista cu tărie și încăpățînare într-atît, încît Touvenel se văzu silit a întrebuința chiar amenințarea de a coborî pavilionul și de a întrerupe relațiunile diplomatice.

Într-o dimineață, Laurent, trecînd de la Terapia la Pera, se oprește să dejune la mine ; îi expun starea chestiunii, el ascultă și, în loc de a se pune la masă, își ia șapca și pleacă, zicînd :

„Las, să vezi ce am să fac !"

Îndată ce ajunge la Terapia, intră în cabinetul ambasadorului, unde era și d. Ferdinand de Lesseps. Ambasadorul, agitat și esprimîndu-se cu mînie în contra încăpățînării lui Reșid-pașa, zicînd că, de nu s-ar teme de complicațiuni mai mari, ar coborî îndată pavilionul, Laurent, nici una, nici două, se duce în grădină lîngă catartul steagului, cheamă o scuadră de marinari, salută steagul și-l coboară cu toate onorurile după regulă. Touvenel aude salutarea și se dă jos neliniștit, Laurent se face că nu-l vede și întorcîndu-se către soldați cu cuvintele : *„Quand la France a versé tant de sang, elle doit être écoutée"* [1]. Ambasadorul, la aceste cuvinte, de unde părea supărat, se duce la Laurent și-i strînge mîna, zicîndu-i : *„Après tout, maintenant que c'est fait, ma foi, c'est bien fait. Il faut que les Turcs cèdent"* [2]. De-abia ajunge la palat știrea că ambasadorul Franței a coborît steagul, și sultanul trimite grabnic pe întîiul său secretar la Reșid-pașa, ordonîndu-i să se anuleze îndată alegerile din Moldova. Dintr-acel moment, Unirea Principatelor devenea numai o chestiune de timp !

---

[1] „Cînd Franța a vărsat atîta sînge, trebuie să fie ascultată" (fr.).

[2] „La urma urmei, acum că s-a făcut, pe cinstea mea, e bine făcut. Trebuie ca turcii să cedeze" (fr.).

Amicia lui Laurent pentru tine și pentru mine îl făcuse romîn, el studia ziua și noaptea apărările de la gurele Ebrului și ale Tajului, pentru că le credea aplicabile la Dunăre. Ce s-or fi făcut planurile și proiectele ce ne-a trimis, cînd eram la minister împreună ? Mi-aduc aminte că le-am dat lui vodă Cuza.

Laurent era un caracter independent și cavaleresc. Pe cînd comanda staționarul ambasadei, vine la Constantinopol principele de Joinville, sub ordinele căruia servise pe fregata „Bellepoule". Cum află de sosirea fostului său șef, se prezintă ambasadorului, zicîndu-i că-și face o datorie a-l prevesti că el nu putea să nu se ducă să vază pe un fost amiral francez, sub care a servit și pentru care, ca toți ofițerii din armata franceză, avea cea mai mare venerațiune. Ambasadorul îi răspunde că putea să se ducă să-l vadă și fără a i-o spune, dar că în tot cazul îl roagă să nu se înfățoșeze în ținută. Laurent a fost nedespărțit de principele de Joinville, tot timpul cît acest principe a stat în Constantinopol. Și *nota bene* că prin escepțiune de ceialalți ofițeri de marină, care mai toți erau legitimiști sau orleaniști, el era un bonapartist *„de la veille"* [1], cum se zicea.

Sănătatea lui Laurent ajunsese într-o stare de jale. De-abia se tîra, și a fost silit să renunțe la un viitor strălucit și să ceară punerea sa la reformă pentru infirmități incurabile. Prin mijlocirea mătușei sale, doamna Heine, dobîndise de la ministrul Fould un post de perceptor de contribuțiuni directe la Pontoise, unde am fost de l-am văzut și tu și eu, puțin timp pînă a nu înceta din viață.

Cînd i-am anunțat vizita mea la Pontoise, a venit de m-a primit la gară ; cum m-a văzut, de departe a început a trîmbița : *„Turlututu ! Pontoise ! Deux minutes d'arrêt !"* [2]

---

[1] Din ajun (fr.).

[2] „Oprire două minute !" (fr.)

Laurent a murit în cele mai grozave dureri, dar tot glumeț ; ultimele sale cuvinte au fost :

„Sic transit gloria Laurentii" [1], cîntate pe aria Lisetei din Béranger.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 iunie, 1884.

---

[1] „Așa trece gloria lui Laurențiu" (lat.).

BĂLTĂREȚU

Londra, 15 august 1884

Scumpul meu amic,

După un lung șir de ani de invaziuni, răzmirițe și războaie... nemți, turci și muscali... se retrăseseră peste Dunăre, peste Carpați... Împărații iscăliseră între dînșii la Passarovitz, la Kiuciuk-Kainargic, la Șiștov, la Iași și la Beligrad tot felul de convențiuni și de tractate. Oltenia fusese luată de nemții cu coadă comandați de principele Eugeniu de Savoia, ș-apoi dată înapoi Valahiei după biruințele turcilor asupra mareșalului Münich... Grigorie Ghica, domnul Moldovei, asasinat la Iași, Mavrogheni omorît la Rusciuc, Hangerliu descăpățînat la București și Pasvantoglu cu turcii rebeli alungat peste Dunăre. Boierii, pribegi și surghiuniți, care luaseră parte unii cu turcii, alții cu nemții sau cu muscalii, se întorseseră unul cîte unul din Țara Turcească sau din Țara Ungurească.

Ciumă și calicie ! Spitalele și mănăstirile pline de bolnavi și de cerșetori ; romînii țărani rămași în sapă de lemn ; codrii și drumurile împănate de cete de hoți cari jefuiau și căzneau, cît ieșea omul din streaja Bucureștilor afară.

Se călcase pe secolul al XIX-lea, și cerul politic, atît în Occident cît și în Orient, era încărcat cu nori negri și

groşi, printre cari nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou...

La cererea d-a se da ţării domn pămîntean, pe bătrînul Pârscoveanu, Poarta răspunsese trimiţînd pe un alt fanariot în locul lui Alexandru Moruz, pe Mihai Şuţu.

În seara de Mucenici, boierii cei mai colţaţi erau adunaţi la sfat la banul Dumitrache Ghica, fratele lui Grigorie-vodă... Erau adunaţi la banul Bătrînul, cum îi ziceau ca să-l deosebească de doi fii ai săi, Costache şi Scarlat, cari amîndoi ajunseră tot bani mari şi ei.

Curtea banului Ghica era cît o moşie de mare ; începea din capătul despre apus al Podului Gîrlei, devale de Zlătari, mergea în jos pe malul apei pînă în dreptul caselor Văcărescului, unde este astăzi casa lui Barbu Belu ; d-acolo cotea spre Sfinţii Apostoli, pînă unde sunt băile lui Mitraszewski, apuca la dreapta pe uliţă înainte, tăia de-a curmezişul strada Mihai-vodă, trecea gîrla la cazarma pompierilor, şi apoi la vale prin Gorgani, cuprinzînd toată mahalaua Domniţa Nastasica, şi se încheia cu ocolul la Podul Gîrlei la Zlătari.

Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puţin memoria vie se restaurează pe cît se poate ! Norocită cînd izbuteşte a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai esistă şi nu se mai vede cu ochii din cap, şi cînd face să se auză cu gîndul cuvintele care sunau la urechi !

Casele bătrînului Ghica şi ale fiului său Scarlat se aflau amîndouă în cuprinsul de mai sus ; erau două namile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi şi paratinzi, sagnasie, odăi mari de musafiri, sofragerie de iarnă şi de vară, iatacuri şi cămări, cu arcade şi bolte învîrtite, beciuri şi pimniţe pe dedesubt ; învelitoarea de şindrilă mai naltă decît casa şi cu streaşina scoasă de jur împrejur de doi coţi. D-a rîndul, pe lîngă zidul curţii, în şir, cuhnii, odăi de slugi şi de logofeţi, grajduri, şoproane, grădini de flori şi de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fînărie şi lemnărie. Acele două palaturi, unul

în faţa altuia, erau despărţite numai prin strada Mihai-vodă şi prin gîrlă.

Casa banului Bătrînul a trecut prin moştenire la fiul său cel d-al patrulea, banul Mihail, Nenea-Mare cum îi ziceau, fiindcă era cel dîntîi născut din căsătoria de a doua – şi s-a restaurat de fiul său cel d-al cincilea, Alexandru-vodă Ghica, la anul 1834, cînd s-a suit acesta pe scaunul domniei. Acum este proprietatea judeţului şi a devenit palatul prefecturei de Ilfov. Iar de casa de pe malul stîng, a banului Scarlat Ghica, care a trecut-o fiului său celui d-al treilea, Neculae, ginerele domniţei Nastasichii Muruz, de unde s-a şi dat numele mahalalei – casă mare cît o cazarmă – nici urmă nu se mai vede : a putrezit din temelie pînă în vîrf din pricina deselor înecări ale Dîmboviţei, ş-a căzut bucăţică cu bucăţică în fărămături.

Mi-aduc aminte acolo o sală mare, zugrăvită pe pereţi şi tavan cu toţi zeii Olimpului, de un pictor Kauffmann. În sala aceea, la zile mari şi la aniversări, înfocatul Aristia, preceptorul copiilor, traducătorul cîntului întîi al *Iliadei* şi autorul *Stanţelor epice*, cu cîteva perdele de la ferestre, cu cearşafuri înnădite unele de altele, cu costume croite din rochii lepădate, punea în scenă cîte o bucată de teatru în limba grecească : pe *Orest*, pe *Fiii lui Brutus*, sau vreo idilă din Florian. Mătuşă-mea, Smărăndiţa Ghica, se deosebise aşa de mult în rolul Clitemnestrei, încît îi rămăsese numele. Aristia avea totdauna rolurile cele mari ; el făcea pe Agamemnon, pe Cezar, pe Edip ; rolurile mai mici erau ale lui Eugenie Prădescu, ale lui Manole Anghelescu, ale demoazelelor Iosefina şi Cecilia Raymondi sau ale copiilor casei. Doamna Efrosina Bogdan făcea o încîntătoare Estelă, cînd n-o podidea plînsul în scenă ; frate-său Scarlat Ghica, fostul procuror general la Curtea de Casaţie, era totdauna un mediocru Nemorin, iar colonelul Iancu Ghica, îmbrăcat numai cu aripi şi cu

tolbă cu săgeți, gîndeai că era chiar fiul cel iubit al Afroditei.

Pe cînd s-au zidit acele case, Dîmbovița în București era o gîrlă pe care nu fiecine o putea trece înot. Populațiunea capitalei era puțină, și apa curgea adîncă și curată ; murdăriile aruncate mereu pe dînsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică viitură de apă să treacă peste maluri și să înece orașul, cum se întîmpla de la o vreme încoa, mai în toți anii, pînă a nu se face derivațiunile din sus la Arcuda. Cine nu s-a plimbat pînă mai acum vreo zece-doisprezece ani cu luntrea prin mahalaua Izvorul, pe strada Brezoianu, prin Dudescu, pe la Antim și pe dinaintea bisericei Doamna Bălașa ? Astăzi grădina, curtea, paraclisul și casa banului Scarlat Ghica s-au împărțit în bucățele pătrate și numerotate, s-au tras printre dînsele strade și s-au clădit case și căscioare.

În sfaturile boierilor, numele eroului de la Marengo era de cîtăva vreme foarte adesea pomenit ; speranțele tuturor erau întoarse către Franța și către minunile ce se auzea că se petreceau acolo. Deși unii dintre boieri, ca Pană Filipescu, ca banul Costache Ghica și alții, se gîndeau la ce era să zică de dînșii împăratul Alexandru al Rusiei sau împăratul Leopold al Austriei, cînd or afla că au trimis soli la desculții de francezi ; nimeni nu îndrăznea să iasă din vorba banului Bătrînul și a fiului său Scarlat cu cumnații lui, Dudescu și Văcărescu, a spătarului Grigorie, fiul al treilea al banului Ghica, care a domnit mai în urmă la 1822, a vornicului Scarlat Cîmpineanu, a vornicului Știrbei, a logofătului Băleanu – cari, cu toții într-un gînd, erau de părere să ducă păsurile țărei la cunoștința întîiului consul. Se credea chiar că generalul Bonaparte umbla să se suie pe scaunul Țarigradului, ca unul ce era viță de împărat din neamul Calomerilor Porfirogeneți, și că la Iafa îmbrățișase legea lui Mahomet, numai și numai ca să-și facă mînă bună la turci.

Boierii erau bogați, foarte bogați, dar averile lor erau în moșii, în scutelnici, poslujnici și țigani. Bani, argintării, șaluri și scule cîte avuseră le vîndură și le cheltuiră în băjenii. Niculae Dudescu, care știa bine franțuzește, se oferea să se ducă la Paris, să pledeze cauza țărei cu cheltuiala lui ; dar, deși averea lui era colosală, însă nu era în stare să găsească nici o mie de lei bani bătuți. Ce brumă monetă mai rămăsese pe ici pe colo d-abia ajungea să se încropească haraciul către Poartă, și, în strimtorarea de bani în care se aflau, trimiseră să aducă pe Băltărețu.

Trecură două ore după sfințitul soarelui și cerul era fără lună și fără stele, cînd o butcă – numai bronzuri și poleieli, dinainte, d-a dreapta și d-a stînga caprei vizitiului, cu două sirene aurite, cu coadele încolăcite și cu capetele cătînd spre două mîrțoage de cai cu hamurile legate cu sfoară, vizitiul cu cojoc peste cămașa lungă, și cu doi feciori dindărăt cu cauce pe cap – cobora la vale spre curtea banului Ghica, urmînd la pas după un țigan desculț și zdrențăros cu o masala mare pe spinare. Podelele jucau ca clapele unui clavir sub roatele butcei și aruncau în sus din hazna stropi de noroi apătos, care la lumina păcurei luminau parc-ar fi fost pietre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boier cu ceacșiri și cizme roșii, cu o giubea soioasă îmblănită cu nafe și în cap cu un ișlic în patru colțuri ; degetele boierului erau pline de inele de rubin, de smaragd și de diamant. Era așteptat la sfatul boieresc, și de la dînsul depindea realizarea cugetărilor patriotice ale boierilor. El mînuia banii ce mai rămăseseră în țară ; el avea daraveri cu Țarigradul și cu Beciul ; iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar și dincolo de Lipsca. Șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi de pe la boieri. Butca în care se zdruncina, adusă pentru o nuntă mare, nu-i fusese plătită și sta

amanet în șopronul său ; iar inelele din degete erau marfă de vînzare.

În curte la banul, aproape de scară, stau o mulțime de masalale înfipte în pămînt, cu masalagiii roată pe lîngă dînsele ; vizitiii, plecați într-o rînă pe capră, cu hățurile în mînă, își petreceau vremea cu glume și păcăliturí între dînșii ; fiecare la rîndul său povestea cîte o batjocură, o trînteală sau o bătaie bună mîncată de la turci, de la nemți sau de la muscali, și făceau un haz nespus – că așa e făcut romînul, rîde de toate și de toți, chiar de necazuri și de nenorociri.

Băltărețu, coborît din trăsură, suia greoi scara, ținut de subțiori de cei doi feciori. Scara da în pridvor și pridvorul într-o sală mare, lungă, unde fumul de tutun din ciubucele ce slugile aprindeau și duceau în casă la boieri d-abia lăsa să se zărească o lumînare de său care ardea într-un felinar atîrnat în tavan. În sală, acolo lume de toată mîna, boieri mai mici, calemgii, coconași, ciocoi și slugi, fel de fel de ișlice.

P-atunci forma ișlicului nu era numai o fantazie, cum este astăzi cu pălăriile, mai nalte sau mai scurte în pereți, mai rotunde, mai gogonețe sau mai țuguiate, mai tari sau mai moi, după pofta fiecui : fiecare trebuia să poarte ișlicul după teapa lui.

Boierii cei tineri și eleganți și feciorii de boier mare purtau în cap un glob rotund de hărșie brumărie ; mărimea acelui balon era aproape patru coți în circumferență și avea la unul din poli o gaură pe unde intra capul pînă dasupra sprîncenelor, și la celalalt pol un fund de postav de mărimea și de forma unui cuib de rîndunică, de unde boierul, plecîndu-și nițel gîtul la dreapta, putea să-și apuce ișlicul cu patru degete.

Boierii mai în vîrstă purtau ișlic tot atît de umflat, dar sfera nu era întreagă, era tăiată neted orizontal, ceva mai sus de cercul cel mare, iar pe acel șes era intins

un fund de postav. Ișlicul acesta se lua din cap cu ajutorul amînduror mînilor.

Calemgiii, ciocoiașii, slugile de dindărătul caleștilor boierești și negustorii cei mari purtau ișlic mic, de forma unui borcan întors cu gura în jos și de un diametru mult-mult de o jumătate de cot, și dasupra o pernă mare în patru colțuri umplută cu bumbac sau cu păr de cai.

Boierii cei mari se îmbrăcau cu ceacșiri roșii cu meși, papuci sau cizme galbene de meșină, cu botul ascuțit, întors în sus și fără toc ; antiriile erau de ghermeșit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevai ; se încingeau la brîu cu șal de Indii ; vara, fermeneaua scurtă, vara și iarna scurteică îmblănită cu pacea de samur, singeap sau cacom ; pe dasupra giubea de postav sau, la sărbători, biniș. La alaiuri și la ceremonii, protipendada și velițiii purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roșu ; vara, feregea și iarna contoș ; baș-boierul purta hanger la brîu ; boierii cei halea stau împrejurul domnului cu bastoane lungi în mînă. Numai vodă cu beizadelele purtau fund alb la gugiuman. La zile mari, domnul îmbrăca cabanița, care era un fel de contoș cu ceaprazuri de fir și cu profiruri de samur. La alaiuri, boierii cei mari mergeau călări pe cai arăpești acoperiți cu harșa mare cusută cu fir.

Băltărețu, cum intră în sală, se duse drept la un boier bătrîn, căruia toți îi ziceau arhon medelnicerul, și-l rugă să vestească banului sosirea sa.

Într-un colț, împrejurul unui mangal, lumea sta grămadă ascultînd cum se cîrîiau unul pe altul trei inși așezați pe o laviță. Doi din ei își urmau glumele, fără să se turbure, mutînd cu multă seriozitate bobii din țintarul săpat pe laviță ; iar cel d-al treilea, cum îl văzu pe Băltărețu, îl salută cu un ton măreț și protector, zicîndu-i :

„Bine-ai venit, Ștefanache. Am primit scrisori de la frate-meu ; te-a făcut baron."

Acel care anunţa Băltăreţului această ştire înveselitoare era un om între două vîrste, mai mult bătrîn decît tînăr ; gros la burtă, alb şi rumen la faţă şi cu mustăţile rase ; purta pantaloni de nanchin galben cu capac, băgaţi în cizme ungureşti cu pinteni, jiletcă vărgată, frac cafeniu cu bumbi de metal cu pajură împărătească, cravată roşie de pambriu, în care îi intra bărbia cu totul, pînă la gură, lăsînd să iasă d-o palmă două colţuri ascuţite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcei atîrnau d-o parte şi de alta, zornăind, două lanţuri groase de chei şi peceţi mulţime. Era „prinţipul Zamfir", amicul intim şi nedezlipit al banului Pană Filipescu. Odinioară bogasier cu prăvălia lîngă Bărăţie, iar acum fiu din flori al Mariei Terezii şi prin urmare frate vitreg cu Iosif şi cu Leopold ai Austriei. La moartea împăratului Iosif, după cum spunea chiar el, renunţase la tron şi-l trecuse fratelui celui mai mic, Leopold, numai şi numai de dragostea Filipescului, pe care nu se îndura să-l lase singur.

– Ştii, Ştefanache, că de nu eram eu, prinţul Zamfir, o păţeai, puiule, cu Mavrogheni ? Eu te-am scăpat !

La aceste cuvinte se scoală unul din jucătorii de ţintar şi-i zice cu vioiciune :

– Şi gîndeşti, măi ticălosule, că tu l-ai scăpat ? Mavrogheni era pui de om, mă ! Ala, cînd punea gheara pe cîte unul, ca d-alde dumnealui, mă ! îl juca în labe cum joacă pisica pe şoarece, mă ! Ţinea cu săracii, mă ! aşa să ştii tu, mă ! Pe boieri îi strîngea de gît, mă ! Numai ce-i auzeai : „Miorc !..." ş-atîta le era, mă ! Unde in zilele lui să vezi tu cerşetori pe uliţe, îi strînsese pe toţi, mă ! la spital la dînsul, şi-i ţinea pe bere şi pe mîncare, mă ! Mi-aduc aminte că într-o noapte era un frig, mă ! de crăpa lemnele şi pietrele, şi i-a fost milă de săraci, mă ! să nu degere ; şi a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni ghiveci, mă ! şi pînă în ziuă nu mai sufla nici unul, mă ! Şi să zici tu că tu l-ai scăpt pe

dumnealui ?... Ptuu !... nu ţi-e ruşine obrazului, om bătrîn, în toată firea ! L-a scăpat Dumnezeu sfîntul, mă ! că e mai puternic, mă !...

Acel care vorbea astfel era protejatul banului Ghica ; era vestitul Manea Nebunul.

– Ai dreptate, Maneo ! întrerupse Băltăreţu, ai vorbit ca un om cu minte ; m-a scăpat Dumnezeu şi sfîntul Spiridon, făcătorul de minuni.

– Nu sunt eu numai de florile mărului prinţipul Zamfir ; cînd te-i mai afla la strimtoare, vino de-mi spune mie, că te scap.

– Aşa ! vorba aia, ştii, pînă la împăratul te trece sufletul... zise celălalt jucător de ţintar, care sta gînditor cu un bob în mînă – un spîn cu trei fire de barbă, slab şi sfrejit, numai pielea şi osul de dînsul, zbîrcit şi bondoc, mititel ca un copil, dar elegant la haine, încins cu taclit şi purtînd ceasornic cu lanţ la brîu.

Acesta era Sgabercea, făt-frumos din curte de la Dudescu ; el adăogă :

– Dar nu zici că eu era s-o paţ şi mai rău cu Mavrogheni ! Căşunase pe mine : ba nu ! că să-mi dea pe fie-sa şi mai multe nu !... Dar o luam eu p-aia ?! – şi începu să cînte de dor, oftînd :

„Oh ! Ilinco, mor !"

– Tăceţi din gură, nebunilor – zise un logofăt – să ne spuie conul Ştefan cum a fost cînd era să-l arunce Mavrogheni de sus din turnul Colţei.

– Aşa e, nene Ştefane – întrebă un fecior de boier – că Mavrogheni era arap negru, cu buza d-o palmă şi cu colţii scoşi afară ca de mistreţ ? Dumneata l-ai văzut d-aproape ; se zice că avea o gură la ceafă, pe unde scotea oasele cînd înghiţea mielul nemestecat.

– Nu e adevărat, coconaşule, răspunse un logofăt bătrîn ; nu l-am văzut eu cînd trecea cu alai ? Era om ca toţi oamenii, atîta numai că avea dinţii de oţel, uite, îi aducea saci cu rubiele şi cu icosari, îi băga în gură,

îi făcea praf cu dinții ș-apoi îi înghițea. Era scris pe mîni și pe picioare cu slove turcești pe sub piele, tipărite cu iarbă de pușcă, ca să nu se lipească glonțul de dînsul. Ce-a mai tras pașa de la Rusciuc pînă l-a omorît ; numai cu iataganul i-a putut veni de hac !

– Ci lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost cînd era să-l arunce din clopotniță, repetă tînărul băiat.

Și Băltărețu începu povestirea :

– Era cam pe la Vinerea mare, cînd mă pomenesc pînă în ziuă că mă cheamă vodă ; zic îndată de-mi pune șaua pe cal și alerg la curte. Mavrogheni sta la fereastră ; cum mă vede, se dă jos în capul scării, sare ca o maimuță pe armăsar, parcă-l văz, bată-l Dumnezeu ! cu poturi scurți pînă la genuchi, picioarele goale în iminei, mintean fără mîneci și legat la cap turcește. N-apucasem să mă dau dupe cal, și-mi zice : „Vino după mine !" ș-o retează la fugă la deal, d-abia mă țineam de dînsul. Dodată văd că se oprește la Colțea, descalecă, intră în biserică, se închină la toate icoanele, și, cînd să iasă, stă la ușă și mă întreabă răstit : „Trimis-ai haraciul la Poartă ?" Eu îi răspunsei : „Da, măria-ta, dar n-am găsit mahmudele și am fost silit de am pus de a topit niște scule de aur și toată argintăria cîte le aveam lăsate de unii și alții amanet la mine, le-am făcut bulgări de aur și de argint și i-am trimis la Stavracolu ca să-i bată la tarapana cu *tura* de mahmudele și beșlici. Aștept din ceas în ceas să pice lipcanul cu țidula pașii de la Rusciuc." „Aferim ! îmi zise, bătîndu-mă pe spate. Vino sus să mănînci cu mine." Și-o ia la fugă pe scara clopotniței. Mă suiam după dînsul gîfîind, mă gîndeam la cinstea cea mare la care am ajuns și la cîștigul ce era să-mi aducă știrea, cînd s-o duce vestea prin tîrg că am mîncat cu vodă la masă. Cînd ajunserăm sus de tot dasupra clopotului celui mare, de unde vezi omul jos numai cît o vrabie, deodată mă cheamă lîngă dînsul la o ferestruie și-mi zice : „Ia te uită de ici ; mult e pînă

jos ?" – „Mult, măria-ta – îi răspunsei – d-ar cădea cineva d-aici, ar fi vai de el ; nici praful nu s-ar alege de dînsul." – „Știi c-am visat pe sfîntul Nicolae azi-noapte ?" îmi zice rîzînd. „Ești bun la Dumnezeu, măria-ta, și d-aia a venit sfîntul să te vază." – „Așa cred și eu – îmi zise, uitîndu-se în ochii mei – dar nu știi că mi-a zis să te azvîrl d-aicea jos." Cînd am auzit așa, am înghețat ; mi s-a tăiat picioarele și mi s-a muiat vinele, de era să cad, fără să mai m-arunce cineva. Știam că era în stare s-o facă, fiara ! Cînd aud încetișor un glas că-mi zice la ureche : „Zi-i că ai visat și tu pe sfîntul Spiridon, ți-a cerut să-i aprinzi o făclie de cincizeci de pungi de bani și că, de te-o arunca după fereastra aia, mori și rămîne sfîntul fără lumînare". Acel care-mi șoptea aceste cuvinte era Sava Arnăutul. Repetai și eu vorbele lui ca papagalul, clănțănindu-mi dinții în gură de frică. „Ei, dacă e așa – îmi zise atunci Mavrogheni – trimite pe Sava să-i cumpere făclia." Muiai condeiul în călimările de la brîu, scrisei zarafului meu din hanul Sfîntului Gheorghe și peste o jumătate de ceas Sava se întoarse cu o lumînărică de trei parale ; mi-o dete în mînă, făcu cu ochiul lui vodă și ne deterăm jos binișor cu toții din turn. Eram mai mult mort decît viu. Cum am ajuns acasă, am căzut la așternut și am zăcut trei săptămîni de gălbinare.

– O sfecliseși, zise prințipul Zamfir.

– Ce o sfeclise, mă ! n-auzi tu că era galben ca turta de ceară ! Nu știi tu ce este gălbinarea, mă ! fața morcovului, mă ! întrerupse Manea, și Sgabercea adăogă :

– Zi mai bine ca galbenii olandezi ; Mavrogheni îi trăgea sufletelul de sfoară.

– Toți boierii să moară, numai Manea și cu banul Ghica să trăiască, mă ! strigă deodată Manea, bătînd cu pumnul în laviță, și se sculă cîntînd cîntecul lui favorit : *„Zon, zon fivrilzon !"*

– Ci tacă-ţi gura, nebunule – ripostă supărat prinţipul Zamfir – nu ţi-am spus d-o mie de ori că Filipescu e mai mare?

– Nebun eşti tu, mă, păcătosule! îi răspunse Manea. Ce adică, pentru că-mi zice mie Manea Nebunul! Da nu ştii tu, mă! că-mi zice aşa tocmai pentru că nu sunt nebun, mă! cum îţi zice şi ţie prinţipul Zamfir, tocmai pentru că nu eşti prinţip, mă! Banul Ghica să trăiască, mă! Soarele să-mi fie cu bine, iar luna s-o mănînce vîrcolacii, mă! Mavrogheni ţinea cu turcul, mă! De la turc belşug, iar de la neamţ calicie; neamţul umblă tot cu ucigă-l-toaca în buzunar, mă! scoate foc şi panglice pe nas, mă! Merge cu *chinele la patalie* călare pe porc, mă! Franţuzul în zbor pe sus ca pasărea şi englezul ca raţa pe apă... Voia la dumneata ca la banul Ghica! Nu ştiu tu, mă! că de n-ar fi, nu s-ar povesti, mă!

– Ba tot Filipescu e mai mare! strigă indignat prinţipul Zamfir, arătînd pumnul, ameninţare la care Manea răspunse cu o palmă de răsună sala şi îndată se sculă cîntînd: *„Fivrelzon! fivrelzon!“* Aşa pronunţa el pe romîneşte cuvintele cîntecului său favorit: *„Dansons la Carmagnole! vive le son! vive le son du canon!“* [1]

– Bre! da ce mai palmă, neiculiţă! Adormisem şi m-a deşteptat din somn; aşa e, nea Maneo, c-ai crezut că era falca lui Mustafa-paşa? zise Sgabercea.

La cuvintele acestea, prinţipul Zamfir, care se temea să nu întărîte mai rău pe Manea, începu a rîde cu hohot, frecîndu-se pe obraz şi zicînd:

– Intri şi tu în vorbă nepoftit, păianjene! Bine să-i fie lui Mustafa-paşa! Aşa să paţă dacă e turc! Să se facă şi el creştin odată şi să se isprăvească. O mîncă cît de bună Mustafa; ş-acu mă usturä. Dă spurcatul de nebun, nu se încurcă, parc-ar da într-un bou. Aşa e, dacă

[1] „Să dansăm Carmagnola! Trăiască bubuitul! trăiască bubuitul tunului!“ — începutul unui cîntec revoluţionar francez de la 1793.

mănîncă numai luminări de seu, ca ungurii; ş-aseară era cu o luminare în gură; a înghiţit-o cu feştilă cu tot.

– Mănînc luminări, mă – răspunse Manea – ca să mă luminez pe dinăuntru, mă! Dar tu, care bei la vin ca o butie, ce-o fi în capul tău, întuneric beznă, mă! ca într-o pimniţă oarbă, mă!

– Vino-ţi în fire, omule! îi zise prinţipul Zamfir, văzînd că iar se înteţeşte.

– În firele părului tău, mă! Să-ţi mai încreţesc zulufii, că nu te-am jumulit de mult, mă! De la lăsata-secului, de la masă de la Dudescu; ce! pesemne ţi-ai uitat, mă?

Manea nu rîdea niciodată. Umbla pe uliţă strigînd în gura mare: „Toţi boierii să moară, mă! numai Manea să rămîie, mă!“ Daca îi zicea cineva ceva, arunca cu pietre. Nu se temea de nimeni pe lume, decît de banul Ghica. Acolo în curte la banul se adăpostea, avea odaie, îmbrăcăminte şi mîncare. Manea era milos şi darnic; tot ce avea da la săraci; dacă-i da cineva o haină bună, un anteriu, o giubea blănită, el se ducea la croitor, sau la cojocar şi le schimba pe haine groase mitocăneşti, pe cari le împărţea la săraci, păstrînd pentru dînsul pe cea mai proastă; uneori rămînea numai cu cămaşa. Nimeni nu ştia de unde era, nici de unde venise. Singurul său amic era Cloşcă vizitiul, care se zice că era rudă cu Cloşcă cel vestit în răscularea din Ardeal. Cloşcă vizitiul a murit cam pe la anul 1829, în curte la tată-meu, cînd şedeam în Gorgan, peste drum de cazarma pompierilor.

Cînd venea cîteodată vorba cu el despre Manea, Cloşcă răspundea oftînd: „Bine că e ş-aşa, după cîte văzură ochii lui...“ şi îndată schimba vorba, parc-ar fi fost un secret între ei doi. Manea era un om de mare probitate şi discreţiune. Banul Ghica, cînd vrea să ajute pe vreun sărac, chema pe Manea şi lui îi încredinţa banii ce voia să trimită; ştia că nu era om să se atingă de o lăscaie.

Pe cînd urmau glumele și palmele între cei trei nebuni, iată că vine medelnicerul din casă de la boieri și poftește pe Băltărețu. După ce-și întinse bine giubeaua la guler, apucă ișlicul de un colț al pernei, păși în cadență și intră respectuos în odaie la boieri, ploconindu-se în dreapta și în stînga, cu mîna la piept pe inimă. Banul îi arătă lîngă ușă un sipet acoperit cu un covor și-i făcu semn să șază, iar vornicul Scarlat Cîmpineanu, cel mai limbut din toți, începu a-i vorbi astfel :

– Nene Ștefane ! acu te-ai făcut și dumneata rumîn, că te-ai căsătorit cu o pămînteancă ; ai case și moșii în pămîntul romînesc și trebuie să te doară inima și pe dumneata de țara asta, că vezi c-a îngenuncheat, nu o mai poate duce cu greutățile care au năpădit pe dînsa ; numai biruri și angarale ; n-a mai rămas bieților creștini nici cenușe în vatră ; le-au murit vitele tot cărînd la zaherele pe la serhaturi. Bir peste bir și lude peste lude ; sferturile din patru le-a făcut douăsprezece pe an ; oieritul de la patru parale l-a suit la douăzeci și cinci, bez ploconul ; acu a mai adăogat văcărit și gostină ; vinăriciul douăzeci de parale de vadră ; capanliii au tăiat nartul grîului la schelele Dunării pe șase lei chila și pe cinci parale ocaua de unt și de miere ! Bătaie de joc nepomenită ! Fuge lumea peste Dunăre ; s-au spart o mulțime de sate. După celealalte toate, a început grecul să ne și omoare hoțește : vărul Alecu Văcărescu, rădicat noaptea de oamenii lui vodă, nu se știe nici pînă azi ce s-a făcut... Ne-am chibzuit în tot felul și iată ce-am hotărît : să se ducă vornicul Niculae Dudescu cu o hîrtie din partea țării către Bonaparte. Dar uite ! n-avem bani, și d-aia am trimis la dumneata, nene Ștefane, să ne înlesnești, să ne împrumuți, cu siguranță, se înțelege, cu amanet de moșii.

Băltărețu își pune bărbia în pumn, se gîndește, tușește și răspunde :

– De ! boieri dumneavoastră ! cum știți că e mai bine, că acu dumneavoastră sunteți țara, cum se zice, pînea și cuțitul ; le știți pe toate și de bine, și de rău. Noi suntem

niște păcătoși, niște proști ! Facem cum ne ziceți ; dar unde să vă găsesc eu bani în ziua de astăzi, păcătosul de mine ?! Că am să iau din toate părțile ; stau cu sipeturile pline de amaneturi și de sineturi, și nimeni nu-mi plătește ; că de ! ce să zică cineva, nici n-au de unde. La vreo doi-trei armeni numai a rămas ceva parale ; dar unde te poți apropia de ei ? Săptămîna trecută, nu mai departe, am avut o trebuință, de-mi crăpa buza, de două sute de mahmudele și m-am împrumutat de la Manuc, zece la pungă pe lună (24%) ; i-am dat, ce să fac ? eram strîns de gît.

După multe rugăminte și făgăduieli de tot felul, că i se va înlesni luarea otcupului vămilor, al ocnelor ș-al poștelor, Băltărețu s-a înduplecat în sfîrșit a împrumuta pe Dudescu cu $7^1/_2$ la pungă pe lună (18%), primind amanet toate moșiile. La dobîndă adăogînd comisionul bancherilor și schimbul banilor cu Lipsca și cu Viena, împrumutul venea la 30 și la 40% pe an.

Pe cînd ieșise cloșca pe cer, boierii intrau unul după altul în butcile lor, fiecare precedată de două masalale. Dudescu intră acasă, ca să-și facă pregătirile de drum.

Nu trecuseră trei ani de la acea seară și averea cea mare a Dudescului, case și moșii, trecuse în mînile Băltărețului [1]. Pe fiecare lună, acest cămătar îi scotea cîte o moșie la me-

---

[1] Cine era Băltărețu și de unde venise nimeni nu ne-a putut spune alta decît că venise din Tîrnova, unde avusese băcănie, dar că nu era originar dintr-acel oraș ; pronunția lui la vorbă era cam de cuțovlah sau de arnăut. Bucureștenii s-au pomenit cu dînsul deodată lipscan mare și bogat, cu daraveri de bani și de mărfuri cu Viena, cu Pesta, cu Brașovul și cu Lipsca, avînd palat mare boieresc între strada Vergului și biserica Stelea în partea orașului care a ars cînd cu focul din 1847. El a murit sărac cam pe la anul 1823, lăsînd o singură fată și drept avere numai casa cea mare de la Stelea. Ginere-său, un mic negustoraș cuțovlah, după moartea socrului, a luat numele de Băltărețu și a avut trei băieți, dintre cari cel mai mare a murit acum în urmă la 1874, iar ceialalți doi sunt și astăzi în viață, unul mic funcționar la vamă, iar celalalt trăind cum poate. *Sic transit gloria mundi !...* (I. G.)

zat şi, negăsindu-se concurenţi, moşia rămînea pe seama lui, pe nimic ; moşii cari dau astăzi cinci şi şase mii de galbeni pe an, le-a luat Băltăreţu de la mezat, la Cochii Vechi, pe trei şi patru mii de lei, galbenul valorînd şapte lei.

Unde e astăzi averea Băltăreţului ? Nimeni nu ştie.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 iulie, 1885.

AMINTIRI DESPRE GRIGORIE ALEXANDRESCU

Londra, 15 ghenarie 1886

Scumpe amice,

De cîte ori am venit în Londra, una din întiiele mele vizite a fost pentru Muzeul Britanic, acel palat în care se află adunate manuscriptele cele mai preţioase ale lumii învăţate şi minunile artei antice, unde se desfăşură ca într-o panoramă istoria geniului omenesc.

Într-una din zile, pe cînd eram acolo, în sala în care sunt expuse de jur împrejur, pe piedestale şi pe pereţi, vestitele marmure Elgin, şi stam admirînd frumoasele metope dintre trigrifele frizei exterioare ale Partenonului, pe cari sunt reprezentate în *ronde-bosse* luptele grecilor cu centaurii, aud pe cineva că-mi zice :

„Nu te mai uita la mizerabilele astea de pietre !"

Mă întorc să văz cine mă apostrofează, şi dau cu ochii de lordul Ald...; un vechi amic, turcofil fanatic, care-şi urmează vorba înainte în modul următor :

„Vezi pietrele astea, cu rapsodiile lui Homer, cu tragediile lui Sofocle, lui Euripid şi cu scrierile lui Platon, lui Aristotel şi Herodot au fost cauza că puterile Europei nu au lăsat pe turci la 1821 să strivească pe greci, cînd s-au răsculat în contra sultanului. Astea au făcut pe Byron cu tinerimea din Cambridge, din Oxford şi din toate universităţile, să alerge în ajutorul grecilor, să exalte opiniunea

publică pînă a sili pe Europa să ardă flota turcească la Navarin și să proclame independența Moreei !"

Avea dreptate nobilul lord. Așa e! Arta și literatura, oameni de acum trei mii de ani au luptat pentru liberarea Greciei alături cu cei mai eroici palicari ai agoanei [1].

„Și daca s-o-ntîmpla
Cu vreme Romînia s-ardice fruntea sa,
Pe-a Dîmboviței vale oștiri de s-ar ivi,
Ai luptelor cumplite părtași ei iar vor fi !"

ALEXANDRESCU
(Trecutul la Mănăstirea Dealului)

În secolul în care trăim, cînd toate se măsoară cu bulgări de aur, o pînză a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute 75.000 de lire st., aproape două milioane (450 de oca de aur). Apoi întreb cum ar putea să piară o națiune care a produs astfel de oameni, care a dat naștere lui Dante, lui Michel Angelo, Tasso și Petrarca ? Și cine ar putea vreodată să-i tăgăduiască rațiunea și dreptul de a fi ?...

Națiunile trăiesc și se glorifică prin oamenii ce au produs și prin lucrările lor geniale. Vai de acele popoare cari nu au profeți ! Fie ele cît de mari, cît de puternice ; numere suflările cu sutele de milioane, cucerească lumea întreagă, ele sunt condemnate pieirii și uitării. Urmele biruitorilor se pot șterge, dar ale lui Molière, Racine, Hugo, Cuvier și Lamartine, niciodată ! Cît de mari și de puternici fie un Moltke, un Bismarck, gloria lor este trecătoare, pe cînd a lui Goethe, Humboldt ș-a lui Beethoven va rămînea eternă.

Mai an, capitala noastră era în picioare ; alergau toți în toate părțile, da om peste om. Oștirea pe jos și călare, înșirată pe strade, cu arma la pămînt și cu steagurile în zăbranic negru, muzici la toate răspîntiile ; clopotele mari și mici sunau la o sută de biserici, de luau auzul, urla orașul de vuiet și tunul se auzea în depărtare, trăgînd a jale. Corpurile constituite toate, unul după altul, cu președinții în frunte, facultățile și școalele cu profesorii lor, corporațiile cu baniere urmau în cadență. Lumea alerga pe capete să vază carăle încărcate cu sute de coroane de lauri și de flori, urmate de dricul poleit care ducea la ultima locuință pe un bărbat de stat, fost de zece ori ministru, acoperit de sus pînă jos cu cruci, stele și cordoane.

[1] Luptei.

Acu nu demult tot pe aceeași cale și tot către acel locaș, mergea în tăcere și nebăgat în seamă, fără steaguri, fără tobe și fără surle, dricul modest în care erau rămășițele pămîntești ale poetului Alexandrescu. Tăcutul și puținul numerosul acest cortegiu făcea contrast cu acea măreață și zgomotoasă petrecere a fostului ministru. Mi-am zis că pentru marele poet era momentul cînd răsărea ziua din care începea a trăi și a trăi etern în inima și memoria romînilor.

„Mulți oameni mari și buni
Lumii folositori
Au fost persecutați
În vremea ce-au trăit
Și foarte lăudați
După ce au murit."

ALEXANDRESCU
(Răspunsul Cometei din 1858)

Mi-aduc aminte din copilărie, cînd dascălul Vaillant, venit de curînd în țară, cam pe la anul 1831, deschisese o clasă de limba franceză într-o odăiță în Sfîntu Sava. Adunase cîțiva băieți, dintr-acei cari mai aveau ceva cunoștințe de acea limbă, căpătate pe ici, pe colea, de pe la dascălii Luigi, Coulin, Janeloni și Vanzand. Clasa se compunea, după cît mă ajută memoria, de :

Costache C. Bălăceanu,
Nae I. Budișteanu,
Ion D. Ghica,

Grigorie Sc. Grădişteanu,
Scarlat N. Filipescu,
Costache A. Rosetti.

Vaillant ne dicta din *Grandeur et décadence des Romains* de Montesquieu ; făceam versiuni în proză din *La Henriade* a lui Voltaire, şi ne da de învăţam pe dinafară satire şi epistole d-ale lui Boileau.

Noi ceşti şase ne credeam mai tari în limba franceză decît toţi băieţii din Bucureşti, ba unul din noi făcea şi versuri. Deşi îi spuneam că erau cam din topor lucrate, el tot stăruia să ne împuie urechile citindu-ne odele şi satirele sale. Cele romîneşti începeau mai totdeauna a la Paris Momuleanu, cu :

„O, ce ciudă, cit mă mir
D-al cutărui (sau cutărei) haractir..."

Rosetache era mai modest, ne înveselea cu spirituoasele cuplete ce adăoga pe toată ziua la cîntecele de modă.

În primăvară, Vaillant mai recrutase un elev. Se ivise pe banca din fund, lîngă perete, un tînăr – parcă-l văd ! – înfăşurat într-un surtuc cafeniu, oacheş, foarte oacheş, părul negru, sprîncenele groase îmbinate, ochii căprii şi scînteitori ; mustaţa îi mijea pe buză. Nu ştiu, mica deosebire de vîrstă sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venea să înveţe şi el, îl făcea să se ţie arasna. La sfîrşitul clasei, noi ieşeam grămadă şi zgomotoşi, pe cînd el se strecura binişor şi îşi lua drumul singur spre casă. Acesta era tînărul Grigorie Alexandrescu.

Odată Vaillant, după ce ne ia d-a rîndul să-i recităm epistola lui Boileau către Molière :

„Rare et fameux esprit dont la fertile veine
Ignore en écrivant le travail et la peine..." [1]

[1] „Spirit vestit şi ales, al cărui rodnic talent
Nu ştie ce înseamnă osteneala şi chinul scrisului..." (fr.)

şi cei vechi ne încurcăm toţi, unul după altul, care la versul dintîi, care la cel de al doilea, fără ca unul măcar s-o putem scoate la căpătîi, se îndreptează către noul-venit, zicîndu-i :

„Voyons, Monsieur Grégoire, pouvez-vous me débiter cela ? Allons, du courage !" [1]

Tînărul se roşeşte, clipeşte de două-trei ori din ochi, începe a recita şi o duce pînă la sfîrşit fără cea mai mică ezitaţiune, fără îngînare şi fără o singură greşeală, indicînd cu preciziune punctuaţiunea şi trecînd peste rimă fără a o căuta. Ceilalţi ne uitam unul la altul, exprimînd mirare, admiraţiune sau gelozie. Niciodată pînă atunci nu auzisem o dicţiune mai corectă şi mai plăcută ; deşi citisem şi recitasem de o sută de ori acea epistolă, dar pot zice că numai atunci i-am înţeles spiritul şi eleganţa.

La ieşirea din clasă, m-am simţit atras către acel tînăr, m-am apropiat de dînsul şi, fiindcă mergeam tot pe o cale, ne-am luat la vorbă, pe drum. Mi-a recitat cu entuziasm scene întregi din *Andromaca* şi din *Fedra* de Racine. La întrebarea mea dacă n-a cercat să scrie romîneşte, mi-a răspuns citindu-mi *Adio la Tîrgovişte* :

„Culcat p-aste ruine, sub care adîncită
E gloria străbună şi umbra de eroi..."

Dintr-acea zi am fost amici şi iubirea noastră unul pentru altul nu s-a dezminţit niciodată.

Eu şedeam pe Podul Caliţii (strada Craiovei). Alexandrescu locuia într-un beci, sub scară la Mitropolie, la unchiul său, părintele Ieremia. Eram vecini şi ne vedeam în toate zilele ; pregăteam lecţiile noastre împreună.

Iancu Văcărescu, venit de la moşie, de la Moţoieni, trăsese în gazdă la tată-meu, şi, intrînd odată în camera mea, ne găseşte, pe Alexandrescu şi pe mine, învăţîndu-ne lecţia ; eu, cu Boileau în mînă, ascultam cum camaradul

[1] „Să vedem, domnule Grigore, poţi să-mi reciţi asta ? Hai, curaj !" (fr.)

meu zicea pe dinafară *L'Art poétique*. Văcărescu, în mirare de modul cum acel tînăr recita versurile, a petrecut toată seara cu noi. Alexandrescu, care cum știi, avea o memorie extraordinară, i-a recitat toate poeziile ce publicase într-o broșurică în 12° :

Ceasornicul îndreptat,
Oda la Stema Țării,
Primăvara amorului etc.

Văcărescu încîntat l-a luat în brațe și l-a sărutat zicîndu-i : „Băiete, tu o să fii un poet mare". Alexandrescu mi-a zis de multe ori că acea seară a fost una din cele mai fericite ale vieței sale. A face cunoștința lui Văcărescu fusese visul copilăriei lui.

A doua seară, adunare numeroasă în salonul tatălui meu. Între musafiri se găseau : Văcărescu, Efrosin Poteca, Eliad, popa Grigorie, frații Cîmpineni și alți doi-trei, rude și amici. Alexandrescu a recitat scene întregi din Sofocle și Euripid în limba elenă ; știa pe Anacreon din scoarță pînă în scoarță. Anacreon era poetul favorit al Văcărescului, care adesea lua versul din gura lui Alexandrescu, pînă ajungea la cîte o strofă care-i scăpa din memorie, de unde apoi urma iar Alexandrescu înainte, și serata s-a încheiat, după cum se obicinuia pe atunci, în sofragerie cu un curcan fript, admirat de întreaga adunare, blagoslovit de părintele Grigorie Poenăreanu și salutat de tînărul poet cu fabula sa, care se termina cu :

„Prințule, în loc de plată,
Aș pofti cîțiva curcani."

(Vulpoiul predicator)

D-atunci vedeam pe Alexandrescu mai rar ; îl luase Eliad acasă la dînsul, în mahalaua Dudescului.

În ajunul Sfîntului Ion, a venit de mi-a adus un plic mare pecetluit, rugîndu-mă să-l pun, fără să știe nimeni,

în așternutul Văcărescului sub căpătîi. Acel plic conținea oda :

„Tu care ai fost din pruncie al muzelor favorit
Și ca strămoșească-avere geniul l-ai moștenit,
Cîntăreț al primăverei..."

Mai tîrziu s-a mutat la maiorul Cîmpineanu, unde se adunau zi și noapte Manolache Băleanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset, Aristia, Costache Bălăcescu, ofițerii romîni dintr-un regiment cu Cîmpineanu, căpitanii Golești, Ștefan și Nicolae, căpitanii Crețulești, Costache și Scarlat, căpitanul Teologu, căpitanul Voinescu II, sublocotenentul Rusetache și mai mulți tineri de pe atunci, cari petreceau citind istorii militare : campaniile lui Napoleon, memoriile lui Frederic cel Mare și scrieri de ale poeților în renume : Lamartine, Hugo, Béranger etc. Alexandrescu înveselea auditorul cu cîte o elegie, o satiră sau o fabulă.

Acolo s-a format „Societatea Filarmonică", pentru care Eliad a tradus pe *Mahomet* al lui Voltaire, Aristia pe *Saul* din Alfieri, Alexandrescu pe *Alzira*, tragedii cu cari s-a inaugurat scena romînă. Atunci s-au tradus mai multe din comediile lui Molière, dintre cari *Amfitrion* a avut un mare succes pe scenă. Interpreții acestor opere au fost :

D-nii Andronescu,
Curie,
Iamandi,
Mihăileanu,
Caragiali,
Lăscărescu.

D-nele Caliopi,
Ralița Mihăileanu,
Efrosina Vlasto (Efrosina Popescu).

Contactul cu tinerii ofițeri a făcut pe Alexandrescu să dorească a deveni camaradul lor de arme. Recomandat spătarului ca bun scriitor, el a fost admis în mica noastră armată de atunci ca *iuncher*, atașat la *djurstvă* ; pînă

cînd într-o zi șeful său, dîndu-i să copieze o prețioasă *otnoșenie*, proză pe care autorul ei se aștepta s-o vază trecută la nemurire în litere gotice cu flori, s-a speriat de icoana noului iuncher și l-a trimis la graniță, la Focșani, să studieze știința caligrafică, dîndu-i importanta misiune de a întreba de pasaport pe toți cîți voiau să treacă șanțul care despărțea partea orașului moldovenesc de cea muntenească, și să taie la răboj oile cari veneau dintr-un mal în cellalt al Milcovului. Neputîndu-se împăca cu această slujbă, deși fusese înălțat la rangul de sublocotenent, Alexandrescu și-a dat demisiunea, ca să se poată consacra cu totul literelor.

Iată cum descria poetul punctul de pază ce i se încredințase :

> „Spre apus, curge o apă între două țări hotar,
> Frați a căror neunire au avut sfîrșit amar ;
> Pe o margine e zimbrul, iar pe alta un vultur,
> Care nici nu mai visează la al Tibrului murmur,
> Care sub o nouă formă și numire ce-a luat
> Ca mulți, cîntecul, purtarea și năravul și-a schimbat."
>
> *(Epistola către D. I. C.)* [1]

P-atunci eu eram la Paris, și tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dînsul, unde a șezut mai mulți ani, în camera dedesubtul aceleia ce ocupai acum doi ani în otelul „Brofft", peste drum de teatru. Într-acea cameră a scris cele mai multe din meditații : *Fericirea*, *Mulțumirea*, dedicată fetiței Voinescului II (acum contesa de Rochemonteaux), *Viața cîmpenească*, dedicată lui Grigorie Cantacuzino, proprietarul moșiei Florești, unde a petrecut o vară, *Epistola către Voltaire* și altele. Acolo a scris *Anul 1840* :

> „Să stăpînim durerea care pe om supune,
> Să așteptăm în pace al soartei ajutor..."

[1] E vorba de epistola familiară adresată colonelului I. Cîmpineanu (1838).

A scris *Miezul nopței* :

> „Frumoasa Primăvară acuma se grăbește
> La caru-i să înhame pe zefirii ușori,
> Pășește și în urmă-i verdeață se ivește,
> Și cerul se dezbracă de viforoșii nori."

Acolo a scris fabulele : *Toporul și pădurea*, *Cînele și cățeii*, *Boul și vițelul*, *Lupul moralist*, *Vulpea liberală*, *Lebăda și puii corbului* etc.

Cînd m-am întors în țară, pe la anul 1841, am găsit pe Alexandrescu tot la *djurstvă*, în mahalaua Gorgani, unde îl lăsasem ; dar de astă dată nu ca iuncher, nu ca copist, ci ca pensionar, sub cheie și cu pază de soldat cu pușcă la ușă...

Știi că voind să văd pe Alexandrescu la spătărie, unde era închis, mi-a trebuit să alerg o săptămînă, să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare, de la dorobanț pînă la vornicul cel mare, pînă să dobîndesc o scrisoare cu trei iscălituri, în puterea căreia un ofițer mi-a deschis ușa odăiei prizonierului. Tînărul ofițer care m-a întovărășit simpatiza, sunt sigur, mai mult cu prizonierii, precum îi numea cu emfază, decît cu acei cari îi dedese în pază. Cînd am ieșit din camera lui Alexandrescu, nu mai era nimeni prin curte ; se întunecase și plecase toți amploiații ; tînărul ofițer mi-a propus să mă duc să văz și pe Nicu Bălcescu, căci și iuncherul Bălcescu era închis acolo de mai multe luni, pentru că spusese unor sergenți din regimentul său că Mircea, Mihai și Ștefan fusese niște domni viteji ; în anul de grație 1841 nu era iertat a răspîndi asemenea vorbe. Tot atunci colonelul Cîmpineanu, închis vreo doi ani la Mărgineni, fusese transferat în închisoarea de la Plumbuita ; Manolache Băleanu era surghiunit la Bolintin ; Marin Serghiescu (Naționalu) la ocna de sare la Telega, iar Bolliac, mai norocit, respira aer curat de munte, surghiunit la schitul Poiana-Mărului, unde un cucernic

călugăr rus îi citea în toate diminețile molitfele sfîntului Vasilie.

Poliția, după ce și-a satisfăcut pe deplin curiozitatea, citind trei luni, zi și noapte, toate hîrtiile și cărticelele lui Alexandrescu, a declarat tată-meu, dîndu-i cheia odăiei, că nu mai pune peceți pe ușă și că avea ordin să libereze pe prizonier.

A doua zi m-am dus de l-am luat de la închisoare să-l aduc acasă, dar a stăruit să se mute în otelul „Conduri", unde a închiriat o odaie. Însă, după vreo trei sau patru luni, plecînd eu la Iași, s-a mutat iar la tată-meu, unde a șezut pînă la 1844.

Cînd m-am dus de l-am văzut la închisoare, avea un vraf de hîrtie pe masă, pline de ștersături și de cruci în toate părțile. Cînd scria, avea mania de se citea și tot ștergea și îndrepta ; dobîndise patima asta, citind adesea versul lui Boileau :

> *„Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois."* [1]

Acel vraf de hîrtii era traducțiunea *Méropei,* cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de urît. Ce s-a fi făcut acea traducere ?

În vara anului 1842, profitînd de vacanțele Academiei din Iași, venisem în București. Unul din concesionarii ocnelor de sare, răposatul Oteteleșanu, care pe atunci îmi era cam rudă, ne invită, pe Alexandrescu și pe mine, să-l întovărășim la Baia-de-Aramă. Se propunea companiei să cumpere acea moșie, pentru esploatarea metalului ; ocaziunea era favorabilă ; puteam fără mare cheltuială să ne satisfacem o dorință veche ce aveam de a vizita mănăstirile de peste Olt. Într-acea călătorie am mers din mănăstire în mănăstire și din schit în schit, de la Cozia pînă la Tismana ; ne-am coborît la Turnu-Severin ș-apoi ne-am întors, urmînd obîrșia munților, din

[1] „Dacă scriu patru cuvinte, voi șterge trei" (fr.).

stînă în stînă, călătorind cînd pe jos, cînd călare, din gura Bahnei în Dunăre pînă în valea Oltului, la Turnu-Roșu. Alexandrescu a descris o parte din acea călătorie într-un memorial [1]. În pelerinagiul la Cozia a scris *Umbra lui Mircea :*

> „Mircea, îmi răspunde dealul, Mircea, Oltul repetează,
> Acest sunet, acest nume, valurile îl primesc,
> Unul altuia îl spune, Dunărea se-nștiințează
> Ș-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.
>
> . . . .
>
> Lumea e în așteptare... turnurile cele nalte,
> Ca fantome de mari secoli pe eroii lor jălesc
> Ș-ale valurilor mîndre generații spumegate
> Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc."
>
> *(Umbra lui Mircea la Cozia)*

La Tismana a scris : *Răsăritul lunei.*

La Drăgășani : *Mormintele* și mai multe alte poezii pline de cugetări mărețe ca aspirațiunile sufletului său, și de tablouri descriptive, vesele și înflorite ca frumoasele locuri ce vizita și ca zburdările inimei sale.

Lăudată fie memoria marelui poet, a cărui pană a știut să învieze umbrele glorioase ale eroicului nostru trecut ș-a împodobit vechile tradițiuni legendare ale istoriei naționale, îmbrăcîndu-le în strălucitele colori ale bogatei sale imaginațiuni.

La anul 1842, Alexandrescu a fost numit impiegat la postelnicie, la masa jălbilor. Serviciul cu care-l însărcinase șeful său era de a ceti toate petițiunile adresate domnului, de-a face pentru fiecare cîte un estract și de a le adresa autorităților respective, cu apostila domnească. Vodă Bibescu, mulțumit de modul cum își îndeplinește datoria, a voit să-l aibă pe lîngă dînsul, îl luă la Breaza, unde petrecea lunile de vară.

[1] *Memorial de călătorie,* 1844 (1863).

Deşi în mare favoare la curtea lui vodă Bibescu, dar nici intriga, nici linguşirea nu s-a putut apropia vreodată de dînsul. Vorbea tare, fără a-şi ascunde gîndurile şi credinţele.

Odată, aflîndu-mă cu unchiu-meu la Cîmpina, m-am dus să-l văz la Breaza. Doamna Bibescu, aflînd că eram în odaie la Alexandrescu, a trimis de m-a poftit la masă. Prînzul a fost vesel ; Alexandrescu, bine dispus, a povestit o mulţime de istorioare ţărăneşti în care vestitul Carcalechi, ziaristul curţii, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere şi rîdea mult la acele povestiri, îi zice : „Să vii să mănînci în toate zilele cu noi". Apoi, întorcîndu-se către vodă cu un ton poruncitor :

„Numeşte-l poet al curţii."

Alexandrescu, fără să aştepte care era să fie hotărîrea domnească, răspunde : „Să mănînc, foarte bine, merge, dar să fiu poet de poruncealā, văd că măria-ta n-ai citit o satiră ce am făcut acum vreo cîţiva ani unui poet de curte de atunci, pe care-l povăţuiam cu versurile :

«Ia-ţi nădragii de atlas
De-ţi fă steagul la Parnas !»

apoi ce fac eu cu acele versuri cînd voi îmbrăca nădragii de atlas ?"

Mai tîrziu a fost numit director la Departamentul Credinţei, pe cînd moşiile mănăstirilor închinate şi neînchinate se arendau cum da domnul, post important şi ambiţionat de toţi acei cari căuta să facă averi mari. El, care l-a ocupat atîţi ani, a ieşit de acolo sărac precum intrase.

În anul 1853 se auzea de război. Alexandrescu ca şi Nicu Bălcescu au avut totdeauna credinţa că România numai prin arme se putea ridica la rangul ce i se cuvine. Era vorba ca o armată auxiliară franceză să vie să ocupe valea Dunării de jos, iar flota engleză să cuprindă Marea Neagră ; se suna şi de venirea lui Magheru cu proscrişii

romîni, şi tinerimea începuse a bate din pinteni. Atunci Alexandrescu a scris *Cîntecul soldatului* :

„Pe cîmpul Romîniei
Trompeta cînd răsună,
La glasul datoriei
Oştirea se adună..."

Tot atunci a salutat pe Halcinski cu un lung adio în versuri.

De ce n-a voit soarta să poată vedea şi el pe romîni urcînd ca vijălie printre gloanţe şi mitralie Dealul Griviţei, înfigînd în creştet gloriosul lor steag, şi pe viteazul şi fiorosul Osman-paşa închinînd sabia lui unui tînăr colonel romîn ? !

La 1859, după sosirea lui vodă Cuza în scaunul domnesc al Principatelor Unite, Alexandrescu a ocupat postul de ministru interimar la Culte. Modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească a fi numit la acel interim ca titular. Mai în urmă, la 1860, a fost trimis la Focşani ca membru la Comisia centrală. Acolo a fost lovit de o boală nemilostivă, care l-a ţinut, aproape un sfert de secol, mort între cei vii.

De copil, Alexandrescu cunoştea poeţii greci vechi şi moderni ; la vîrsta de şaptesprezece ani, citise pe toţi clasicii francezi şi ştia pe dinafară tot ce era măreţ şi frumos în literatură.

Cine era şi de unde venise acel băiat în şcoala lui Vaillant şi unde studiase el pîn-atunci, în ce şcoală şi cu care dascăl ? Studiase acolo unde au studiat oamenii de felul lui, oamenii de geniu : la şcoala inimei şi a spiritului, sub direcţiunea dorinţei şi a plăcerii de a şti şi de a admira. Ştiu numai că în podul casei la Mitropolie stau aruncate vreo mie de volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate. Acolo se închidea Alexandrescu de citea. Multe ore plăcute am petrecut noi împreună, în mijlocul acelor in-folio, citind cînd *Vieţile oamenilor*

iluştri de Plutarh, cînd vieţile sfinţilor în *Cazanie,* cînd pe Tucidid sau Xenofon !

Alexandrescu era născut în Tîrgovişte, în patria Văcăreştilor, a lui Eliad şi a lui Cîrlova. Zîna care a prezidat la naşterea lui l-a înzestrat cu îmbelşugare cu o mare memorie şi cu darul armoniei. Poeziile lui se deosibesc prin mari calităţi de stil, de cugetare şi de simţire cari îl pun între fruntaşii poeziei romîne.

Meditaţiile au un zbor înalt care le ridică alături cu acele ale lui Lamartine.

Satirele lui sunt înarmate cu împunsături de felul lui Boileau.

Fabulele, cari formează o parte însemnată şi originală din scrierile lui Alexandrescu, multe, precum *Lebăda şi puii corbului, Pădurea şi toporul, Vulpea liberală* şi altele le-ar fi subsemnat însuşi La Fontaine.

A zice de dînsul că a fost poet, şi poet de un talent superior, nu este destul. El a fost un suflet mare şi nobil, o inimă curată şi generoasă, vesel şi glumeţ ; îi plăcea societatea aleasă ; şi dacă cîteodată căuta singurătatea, era mai mult ca o alinare la amărăciunile vieţei, de aceea şi scrierile lui dintr-acele momente respiră o stare de întristare melancolică a sufletului său.

Era de şcoala aceea care consideră darul poeziei ca un depozit sacru, pe care omul înzestrat de sus este dator să-l păstreze curat, neatins de patimele şi slăbiciunile omeneşti, aşa că el privea de sus, în linişte senină, splendoarea adevărului şi frumosului care luminează binele şi loveşte viciul şi nemernicia ; în mîndra şi majestoasa sa indignaţiune, condeiul său stigmatiza înjosirea, cinismul şi lipsa de probitate, precum o vedem în unele din poeziile sale.

Viaţa lui a fost o viaţă de luptă şi de martir ; a luptat pe faţă, cu curaj, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului şi năpăstuirii, păstrînd totdeauna căldura şi devotamentul tinereţii. A luptat fără altă ambiţiune decît aceea de a fi folositor ţării sale. Condeiul său original şi plin de spirit şi de graţie nu s-a inspirat decît de pulsaţiunile mari şi patriotice ale sufletului său.

Generaţia veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute şi de patriotism, şi mulţi poate că au păşit pe calea cea dreaptă, de teamă să nu-şi recunoască abaterile în vreo satiră sau vreo fabulă d-ale lui Alexandrescu. Tinerilor romîni ai generaţiunii care se ridică le zic : Fiţi patrioţi şi modeşti ca Alexandrescu, şi cînd voiţi să ştiţi cum se glorifică faptele cele mari, citiţi odele şi elegiile lui ; cînd voiţi să ştiţi cum se rîde de ambiţioşii de rînd şi cum se biciuieşte viciul, citiţi satirele şi fabulele lui Alexandrescu. Dotat cu un talent mare, el şi-a iubit ţara, s-a respectat pe sine şi a lăsat în memoria noastră operele spiritului şi ale inimei sale.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 mai, 1886.

Londra, 25 octombrie 1886

Scumpe amice,

Iată cîteva aduceri-aminte din tinereţe, în cari vei găsi multe despre viaţa unora din oamenii generaţiunii noastre cu cari în tinereţe te-ai găsit în contact şi pe aceeaşi cale, oameni ageri, a căror viaţă, deşi scurtă de ani, dar a fost bogată în fapte ; căci au ştiut a suplini timpului printr-o activitate şi un devotament fără preget, aşa că au putut lăsa nu numai regrete în sufletele acelor cari au avut norocirea de a-i cunoaşte de aproape şi a le aprecia cualităţile inimei şi ale inteligenţei, dar au lăsat urme neşterse în literatura şi în istoria ţărei noastre. Armează-ţi dar răbdarea şi aşteaptă-te la o serie lungă de epistole.

Nr. 1

NICU BĂLCESCU

Odată, ieşind de la şcoală, apucasem drumul spre casă, luînd prin scurta ulicioară care începea în poarta colegiului „Sfîntu Sava" [1], între curtea Petrescului şi casa cu

[1] Şcoala se afla în chiliile mănăstirii situate în Piaţa Universităţii de astăzi, acolo unde se ridică statuile lui Gheorghe Lazăr, Eliade Rădulescu, Mihai Viteazul.

privor a egumenului grec al mănăstirii, şi se sfîrşea în unghiul bulevardului şi a stradei Academiei, unde era de o parte, la dreapta, casa Dobrotineanului şi la stînga, casa Spahiului. Poarta şcoalei era la cîţiva paşi de uşa bisericei, cam în locul unde s-a ridicat statua lui Lazăr. Acolo se aşezau pe vine în şir, unul lîngă altul, merari, simigii şi bragagii cu tablalele şi panerele lor.

Un găligan de şcolar, cît un bivol de mare, tăbărîse pe un băiat slab şi pirpiriu, îl trîntise la pămînt şi-i căra la pumni, căutînd să-i ia din mînă o bucată de halviţă.

Goliatul, căruia toţi îi ziceam Sotea, pentru că era de o putere de care numai vărul meu Mavru [1] îi venea de hac, îşi petrecea timpul mai mult la poarta şcoalei, între plăcintari şi salepcii, decît în clasă. Îndată ce cumpăra cineva un covrig sau un măr, el se repezea ca un erete şi i-l smulgea din mînă ; graţie puternicilor săi pumni, răspîndise o aşa groază printre băieţi, încît mulţi îi plăteau tribut în natură sau în parale, ca să nu-i bată, sau să-i protege în contra altor camarazi.

De astă dată, însă, găsise împotrivire, băiatul, deşi trîntit la pămînt, dar nu lăsa să-i scape halviţa ; o apăra din mîni şi din picioare, cu dinţii şi cu unghiile.

Fie din indignaţiune, fie că puteam conta pe camarazii care veneau în urmă, mi-am luat inima în dinţi şi m-am aruncat în ajutorul celui slab şi asuprit.

Cea dintîi grijă a băiatului, cînd s-a ridicat de la pămînt, a fost să caute să-şi adune după jos foile caietului său, zdrenţuite şi risipite în luptă, operaţie lungă şi migăloasă la care i-am dat şi eu mînă de ajutor.

A doua zi, cînd m-am dus la şcoală, l-am găsit în uşa clasei a IV-a de umanioare ; cum m-a văzut şi-a scos şapca, arătîndu-mi cu mulţumire caietul, zicîndu-mi :

[1] Comitele Dimitrie Mavru, general de divizie în armata rusească, fiu al generalului Nicolae Mavru şi al Profirei Moret de Blaremberg, născută Ghica (I. G.).

„Uite cum l-am dres de bine ; noroc, zău, cu dumneata, că mi se pierdea, păcat, o grămadă de muncă."

Foile rupte erau lipite și cîrpite fiecare la locul lor, cu o minuțioasă îngrijire. Dar ce m-a mirat mai mult a fost să văz pe unele pagine scris cu litere majuscule fraze ca acestea :

„Petru Maior spune..."

„Fotino zice..."

„Din Constantin Căpitanul..."

„După logof. Radu Greceanu..."

Aceasta m-a mirat cu atît mai mult, că p-atunci nu se pomenea în școalele noastre de istorie națională. D-abia de cîteva luni Florian Aaron începuse un curs elementar de istorie generală, în care vorbea despre asirieni și egipteni ; nu ajunsese nici la greci, nici la romani.

La întoarcerea mea din Paris, la anul 1841, ducîndu-mă să văd pe poetul Alexandrescu la dejurstfă în Gorgani, unde se afla închis într-o cameră în fundul curții lîngă gîrlă, după ce am stat acolo pînă înnoptase, cînd am ieșit, ofițerul de pază, după ce închide ușa bine și bagă cheia în buzunar, îmi zice :

„Vei să te duc și la Nicu Bălcescu ? Nu ne vede nimeni, c-au plecat toți de la cancelarie ; numai să nu mă spui cuiva, că dau de belea."

În camera în care am intrat, un tînăr, căruia d-abia îi mija mustața pe buze, ședea pe marginea unui pătucean de scînduri, fără alt așternut decît o manta soldățească ghemuită căpătîi și o lumînare de seu într-un sfeșnic de pămînt, care lumina un ceaslov, singura carte ce-i fusese permisă. Acel arestant era băiatul pe care cu cîțiva ani îndărăt îl scosesem din mînile fiorosului Sotea [1].

[1] Pe acel Sotea, un Petresc, nu știu din București sau de aiurea, l-am găsit, cîțiva ani mai în urmă, ofițer la granița dintre Muntenia și Moldova, la punctul Vădeni, la Seret ; de atunci nu i-am mai auzit de știre (I. G.).

La liberarea lui din închisoare și din armată, el a devenit unul din tinerii cu cari mă vedeam mai des, a devenit un bun și prețios amic cu care m-am înțeles totdeauna la vorbă și la gînduri ; eram împreună ziua și noaptea.

Fiu mijlociu al serdăresei Zinca Petreasca Bălcescu, cocoană văduvă, foarte stimată și cunoscută de toată țara pentru minunata doftorie cu care tămăduia de albeață la ochi, Nicu Bălcescu, tînăr de o complesiune delicată, o fizionomie blîndă și simpatică, intrat foarte de timpuriu în serviciul militar ca iuncher, era arestat și dat în judecata unui consiliu de război, ca culpabil de înaltă trădare.

Se dovedise că mersese de mai multe ori în casă la Mitică Filipescu, că făcuse cunoștință cu dascălul francez Vaillant și că era amic cu căpitanul Deïvos ; ceva încă și mai mult : se știa că la cazarmă aduna pe lîngă dînsul, în orele de recreație, mai mulți sergenți și soldați, cărora le povestea despre vitejiile romînilor în luptele cu turcii, cu tătarii, cu ungurii și cu lehii, de pe vremile lui Mircea, lui Mihai și lui Ștefan ; ba chiar îi învăța să scrie și să citească.

Nicu Bălcescu avea o mare dorință d-a învăța ; dotat cu înlesnire și aplicațiune la studii, inteligent, ardent și entuziast, predilecțiunea lui era cu deosebire pentru studiile istorice și mai ales pentru partea militară a istoriei. Din copilărie citise cu atențiune *Viețile oamenilor* lui Plutarh, *Anabasul* lui Xenofon, *Războiul peloponesian* al lui Tucidid ; citise și recitise pe Tacit, *Comentariile* lui Cesar, *Campaniile* lui Napoleon și ale lui Frederic cel Mare și studia cu dinadinsul pe Gibbon și scrierile generalului Jomigny asupra strategiei. Avea credința că Romînia nu se va putea rădica decît prin arme și că romînii trebuia cu orice preț să se arate pe un cîmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca națiune ;

idee pe care o vedem dominînd d-a lungul în toate scrierile sale.

La etatea de douăzeci de ani, citise tot ce putuse găsi, pe ici, pe colea, despre istoria noastră națională; petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate de repauzatul căpitan Cornescu Olteniceanu, colecțiune prețioasă, care mai tîrziu a trecut în posesiunea părintelui episcop de Buzău, Dionisie.

Nicu Bălcescu era de o modestie rară; anevoie îl făceai să-ți citească cîte ceva din cele ce scria.

Într-o seară ne aflam mai mulți amici adunați la maiorul Voinescu II; acolo, după ce ne-am luptat și ne-am trîntit, după cum ne era obiceiul (căci Bălcescu, deși cel mai slab dintre noi toți, dar căuta trînteala cu lumînarea), cînd ne-am potolit, l-am pus cu d-a sila de ne-a citit opera sa: *Puterea armată la romîni.* Manuscriptul acela l-am luat eu de l-am dus lui Kogălniceanu la Iași, unde s-a tipărit în *Foaia științifică și literară* ce publicam împreună cu Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu, revistă hebdomadară, fără nume, căci marele cenzor al Moldovei, Procopie Florescu, găsise că titlul *Propășirea,* cu care o botezasem, era un cuvînt revoluționar și îl ștersese din capul foaiei.

Acea scriere a lui Bălcescu a fost foarte apreciată de cititorii dup-atunci și a avut chiar onorurile unei edițiuni separate, tipărită tot în tipografia lui Kogălniceanu.

Mai tîrziu, pe la anii 1844, 1845 și 1846, el a publicat mai multe lucrări istorice în revista intitulată *Magazinul istoric,* ce redacta în colaborare cu eruditul profesor Treboniu Laurianu. Într-acea colecțiune se găsește scrierea asupra familiei Cantacuzineștilor, după documente ce-i încredințase generalul Rudolf Cantacuzino din Rusia.

Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strins, nervos și elegant, precum îl vedem în *Istoria lui Mihai Viteazul* și în *Istoria muncitorilor plugari din*

Romînia; adeseori înflorit și poetic, precum îl găsim în traducerea făcută de el a *Cîntării Romîniei.*

Domnul Vasilie Alecsandri atribuie unui alt tînăr plin de talent conceperea și compunerea în limba franceză a acelui cap d-operă, Alecu Russu, răpit și el ca și Bălcescu de timpuriu familiei și patriei sale.

Iată ce știu eu despre acea scriere epică din care, încă pe la anul 1847, Bălcescu îmi citise mai multe fragmente și pe care, mai tîrziu, ne-a citit-o întreagă, în cabinetul generalului Mavru, unde se afla și Laurianu și Bolliac, susținînd că găsise acel manuscript la un călugăr. Iată cu ce ocaziune ne-a făcut el acea citire:

Generalul Mavru, filolog și numismat de frunte, era de mai mulți ani în relațiune cu Laurianu și cu Bolliac, cu unul pentru studiul de medalii antice și schimburi de dublete, cu celalalt pentru citirea și transcripțiunea de inscripțiuni lapidare. Mavru poseda o colecțiune de antichități importante, adunate cele mai multe după malurile stîng și drept al Dunărei, colecțiune pe care, încă în viață fiind, a făcut-o donațiune muzeului nostru național.

Pentru studiul arheologic, generalul Mavru avea consacrată o zi pe săptămînă, marțea, dacă nu mă înșel, zi în care se închidea în cabinetul său cu Laurianu și cu Bolliac și nu primea pe nimeni. Acei doi colaboratori rămîneau la masă; se prînzea p-atunci pe la 3 ore după-amiazi, și lucrau și după-prînz pînă seara.

Cu ocazia căsătoriei mele, generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu, care de la 1847 a început a lua și el parte la acele ședințe de studii istorice.

Într-una dintr-acele marți, la care asistam și eu cîteodată, făcînd eu elogiul manuscriptului aflat de Bălcescu la călugăr, după o mare stăruință a noastră a tuturor, Bălcescu a trebuit să se ducă acasă, să-și aducă caietul să ni-l citească. Era scris de mîna lui, cu multe ștersături și îndreptări. Cetirea a fost ascultată cu admirațiune, iar după ce am terminat cu laudele și cu critica, generalul

Mavru se uită la Bălcescu rîzînd și bătîndu-l pe umăr îi zice :

„Mon cher ! Si non è vero è ben trovato ; c'est une oeuvre du plus haut mérite, et fait beaucoup d'honneur à l'auteur ici présent". [1]

Mavru a urmat cu sistemul de studii arheologice pînă în ultimele zile ale vieței sale ; numai că colaboratorii nu mai erau aceiași. În anii din urmă lucra cu Dumitru Berendei, cu Dumitru Sturdza, cu Mișu Suțu și Alexandru Odobescu.

Noi toți cîți am auzit atunci citirea *Cîntării Romîniei,* deși admiteam că Bălcescu poate că găsise la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrierea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa.

El, în anul 1845 sau 1846, a făcut o călătorie de cercetări istorice pe marginea Dunării de la Celei pînă la Turnu-Severin și a vizitat mănăstirile de peste Olt în tovărășie cu Laurianu și cu Bolliac, călătorie în care s-au descoperit mai multe inscripțiuni cari au fost trancrise, completate și publicate de Laurianu în *Magazinul istoric,* lucrare pe care Bolliac voise să și-o aproprieze și pentru care a fost mai multe contestații între Bolliac și Laurianu. Într-acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscriptul *Cîntării Romîniei ;* dar limba în care este scris acel poem și aspirațiunile autorului poartă într-însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam printre anii 1838 și 1846. Tot cam pe la anul 1846. Nicu Bălcescu a mai făcut și o altă călătorie, în Moldova, cu Costăchiță N. Filipescu, unde s-a găsit în strînsă legătură cu Alecu Russu, și nu este de mirat că acești doi tineri să-și fi esersat în comun pana și imagi-

[1] „Dragul meu ! (fr.) Chiar dacă nu e adevărat e nimerit (it.) ; e o operă de cea mai mare valoare și face multă cinste autorului aci de față (fr.).

națiunea lor, unul în limba romînă, celalalt în limba franceză.

Oricum o fi și oricine o fi fost autorul, călugăr sau mirean, din veacuri trecute sau din timpul nostru, ușoară să-i fie țărîna, căci cu frumoasă și mîndră floare a înzestrat literatura romînă !

În tinerețea mea, eu obicinuiam a mă culca tîrziu, de multe ori după ce să făcea ziua ; adesea îmi făceam somnul pe scaun, rezemat de masă, fără a mă atinge cu săptămînile de pat. Cînd eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecțiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopței porneam pe jos d-acasă de lîngă poarta Luxemburgului, de despre Școala de mine, și mă duceam pînă la Tortoni, pe Boulevard des Italiens, unde luam o înghețată și mă întorceam pe cînd se îngîna ziua cu noaptea.

Într-o vreme găsisem un tovarăș cu care mă potriveam la felul acesta de trai, pe Grigorie Romalo, tînăr de spirit și de inimă, devenit victima devotamentului său pentru țară. Grigorie Romalo, esilat la Brussa la 1848, a murit la Constantinopol, la Pera, în primăvara anului 1849, în spitalul surorilor de caritate lazariste, în urma hemoptiziei ce i se pricinuise de loviturile de paturi de pușcă în piept, la afacerea din Iași de la martie 1848 [1]. L-am dus de l-am înmormîntat la cimitirul de la Balucli. Alecsandri a scris atuncea o poezie asupra morței lui.

Cu Grigorie Romalo, cînd eram la Paris, duceam uneori pe lună plimbările noastre nocturne pînă la Neuilly și la Boulogne lîngă Saint-Cloud.

În București, obicinuisem și pe Nicu Bălcescu la acel fel de viață, așa că, după ce petreceam serile cu mai mulți amici, apoi, pe la orele unsprezece sau douăsprezece, noi doi, Bălcescu și eu, porneam pe jos d-acasă de la mine, de peste drum de hanu lui Filaret (astăzi Piața

[1] Adunarea revoluționarilor moldoveni la hotelul „Petersburg" din Iași

Teatrului) şi ne duceam dincolo de Malmaison, la grădină la Cîmpineanu (fosta grădina lui Scufa), unde găseam companie bună şi petreceam ore plăcute pînă pe la patru şi pe la cinci după miezul nopţei ; ne întorceam acasă în ziua mare. Pe drum aveam mai totdeauna cîte o sfadă, două, cu cînii mahalalelor. Era mai ales două staţiuni anevoie de trecut cu pace, una la cotu gîrlei de lîngă grădina lui Mimi, şi alta pe maidanul de dinaintea bisericei Popa Tatu, unde stau nişte dulăi cît viţeii de mari, culcaţi covrig, risipiţi pe drum d-a curmezişul, şi cum ne simţeau, se sculau cu toţii într-o lătrătură şi săreau la noi.

Într-o noapte pin culesul viilor, pe la 1843, pe cînd lumina lunei începea a se contopi în razele dimineţei şi ajunsesem în dreptul caselor lui Simeon Marcovici, după un mic sfat între noi doi, în răspîntii, în loc s-o luăm la deal, pe la Oteteleşanu, să ieşim la mine acasă, ne-am hotărît să urmăm pe strada Brezoianu, să ieşim la Mihai-vodă, şi d-acolo s-o apucăm spre Filaret, să ne ducem să dejunăm cu cîte o pereche de cîrnaţi trandafiri şi un pahar de must. Ne apropiasem de biserica Sfinţii Apostoli, cînd întîlnim în cale pe căpitanul Tell, mergînd spre cazarma de la Mihai-vodă ; şi ne luăm cîteşitrei pe drum înainte, pe subt Mitropolie, la viile din deal. Cu cît ne suiam pe coastă, cu atît vorbirea noastră devenea mai aprinsă. Subiectul discuţiunei era acel de toate zilele şi de toate serile. Ne imputam unul altuia lipsa de patriotism şi de energie ; ne făceam răspunzători de starea nenorocită şi umilită a ţărei, aşa că la întoarcerea noastră în vale, la fîntînă, jurasem să ne consacrăm patriei cu trupul şi cu sufletul, ne legasem fraţi de cruce şi ca fiecare dintre noi trei să se supuie, cu pericolul vieţei şi al averei, la hotărîrile celorlalţi doi ; chiar in ziua aceea ne-am adunat de am alcătuit statutele şi regulamentele „Frăţiei".

Iniţiaţii erau formaţi în grupuri de cîte zece ; fiecare frate cunoscînd numai pe şeful său imediat, diacon, preot sau arhiereu [1], acel care-l catichisise, îl iniţiase ; de la care şi prin care primea ordine şi instrucţiuni şi căruia datorea ascultare şi supunere cu pericolul vieţei şi al averei, păstrînd secretul cel mai absolut. Deviza era : *„Dreptate, Frăţie"*.

Statutele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine în bibliotecă, în scoarţele *Algebrei* lui Bourdon. La mai 1848, cînd m-am decis să mă duc la Constantinopol, am dat acel volum în păstrarea Bălcescului, dar el peste două zile mi l-a adus înapoi, zicînd că se temea de vreo percheziţiune sau d-o arestare şi că-l credea mai în siguranţă la mine. La plecarea mea din Bucureşti, am pus acea carte împreună cu alte cărţi şi cu notele şi caietele mele din şcoală într-o ladă pe care am lăsat-o în beciu de sub scară, în casa generalului Mavru de la Jicniţă, unde locuiam, astăzi legaţiunea Italiei, casă care a ars la 1856, cînd devenise spital militar în timpul ocupaţiunei austriace. Acolo, împreună cu casa, s-au mistuit în cenuşă cărţile, hîrtiile, tablourile, mobilele şi cu toate obiectele ce posedam.

. . . .

Nicu Bălcescu, unul din cei trei şefi ai societăţii „Frăţia", a fost apostolul şi iniţiatorul cel mai ager şi mai zelos. Maiorul Ioan Voinescu II, Bolliac, Bolintineanu, Deïvos, Golescu (Alecu Negru), Marin Serghiescu Naţionalu, Filipescu şi mulţi civili şi militari făceau parte dintr-acea asociaţiune. Nu ştiu dacă dintre ofiţeri mai este astăzi in viaţă altul decît căpitanul Christofi.

Mai tot într-acelaşi timp s-a format în Bucureşti „Societatea literară", al căreia scop nu avea nimic ascuns, ci era pur şi simplu dezvoltarea şi încuragiarea literaturei naţionale. Preşedintele ei a fost în tot timpul poetul

---

[1] Termeni folosiţi cu scop conspirativ.

Iancu Văcărescu, avînd de secretari pe maioru Voinescu II și pe Nicu Bălcescu. Mai mulți romîni din Moldova, Vasilie Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi și alții făceau parte și, cînd unul dintr-acești bărbați veneau la București, era pentru noi toți o adevărată sărbătoare. Ne adunam o dată pe săptămînă, lunea seara, îmi pare, de cele mai multe ori la Văcărescu în strada Poetului, sub Mitropolie, sau la advocatul Ștefan Ferechidi, în strada Dionisie. Nicu Bălcescu, prin activitatea sa, a făcut multe servicii „Societății literare". Din contribuțiunile membrilor ei s-au publicat multe opere literare, precum scrierile lui Iancu Văcărescu, *Călătoria lui Guliver*, ilustrată de Granville, tradusă de I. Negulici, și multe alte cărți.

Pe la anul 1846, Bălcescu, procurîndu-și mijloace bănești din familie, a pornit în streinătate, unde a petrecut aproape doi ani, citind și notînd tot ce a putut găsi în biblioteci și în arhive despre viața și vitejiile lui Mihai-vodă, eroul căruia plănuise să-i scrie istoria. Într-acea călătorie a găsit în colecțiunea de portrete din Biblioteca națională din Paris portretul eroului romîn, scos și săpat de vestitul pictor Sadler, contimporanul lui Mihai, care l-a cunoscut la Praga ; tot într-acea colecțiune a găsit și portretele domnitorilor Gheorghe și Grigorie Ghica.

La 1846, pe cînd mă găseam și eu la Paris, s-a mai înființat și o altă societate : „Societatea studenților romîni", cu scop d-a ajuta și a încuragia la studii pe tinerii fără mijloace bănești. Erau membri acelei societăți mai toți romînii aflători atunci în Paris: C. A. Rosetti, Kogălniceanu, Nicu Bălcescu, frații Brătieni (Dumitru și Iancu), Iancu Bălăceanu, Al. Catargiu și frate-so Calimac, Grigorie Romalo, Scarlat Vîrnav (mai în urmă devenit Popa Vîrnav), Nicu Ruset, Bălănescu, Ion Ghica și mai mulți alți. Societatea aceasta era pusă sub patronagiul poetului Alfons de Lamartine și avea un comitet compus

de Ion Ghica, președinte, C. A. Rosetti, secretar, și Scarlat Vîrnav, casier.

Pe la finele anului 1846, un vînt de libertate sufla peste toată Europa. În Berlin se vorbea de constituție, la Viena de libertate și la Pesta de sancțiunea pragmatică. Genova devenise focarul de unde să răspîndea ideea de unitate în toată Peninsula Apenină. Toscana, Siciliile, Lombardia, Veneția și toate micile state de o parte și de alta a Apeninilor aveau speranțele țintite asupra cavalerescului rege Carol Albert și contau pe concursul armatei piemonteze ; strigătul de libertate și de naționalitate se ridică din toate unghiurile lumei civilizate. Deodată cu aparițiunea scrierilor lui Gioberti, Filip al Franței trimesese la Roma, ca ambasador al său, pe refugiatul napolitan, pe învățatul Rossi, naturalist francez și devenit *pair de France*. Cardinalul Mastai Ferreti, episcopul de Imola, urmase bătrînului Grigorie XVI pe tronul pontifical ; și biserica catolică, de sus după sfîntul scaun, propovăduia toleranța ; într-aceeași vreme, în Franța, agitațiunea creștea, ideile democratice și chiar republicane cîștigau din zi în zi aderenți și partizani ; la cursurile lui Michelet, lui Quinet și Mickiewicz se îmbulzeau studenții cu miile, unul peste altul ; fiecare lecție se termina cu un tunet de aplauze și cu strigătul de : „*Vive la République*". Oameni politici din cei mai ispitiți și oratori elocinți ai Camerei luau parte la banchetele naționale și cereau împreună cu radicalii și cu republicanii reforma legei electorale.

Romînii, de o parte și de alta a Carpaților, nu puteau ei să rămîie simpli spectatori la cele ce se petreceau în Ungaria, în Austria și în tot Occidentul ; căutau să se afirme și ei prin adunarea de la Blaj, prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei. În Iași și în București, actele lui Sturdza și lui Bibescu începuse a fi aspru judecate fără sfială. Chiar în adunările „Societății literare", la care luau parte mai mulți oameni d-ai guver-

nului şi rude de ale palatului, se alunecau discuţiuni politice, se critica şi se condamna îndoitul divorţ al perechii care era pe tronul Valahiei, se blama vînzarea averii lui Hagi-Moscu în detrimentul creditorilor şi în folosul familiei falitului, precum şi trecerea mai tuturora din moşiile acelei case în posesiunea domnitorului ; de pretutindeni se rădica un glas în contra venalităţii ce domnea în justiţie şi în administraţie, căci ajunsese a fi fără teamă şi fără ruşine. Cuvîntul care se auzea mai des în Iaşi şi în Bucureşti era că : „Peştele de la cap se-mpute".

Îndată după revoluţiunea franceză de la fevruarie 1848, cei mai mulţi din tinerii romîni cari se aflau la Paris s-au întors în ţară, ca mişcaţi printr-o gîndire electrică ; spiritul de naţionalitate şi de libertate se deşteptase în toate straturile societăţei noastre.

Librăria lui C. A. Rosetti şi Winterhalder, de peste drum de Oteteleşanu, devenise un punct de întîlnire al tinerimei, de unde se împrăştiau în oraş şi în toată ţara ştirile politice ce soseau din Europa ; şi nu era zi de la Dumnezeu fără d-a înregistra evenimente de acelea cari emoţiona şi îmbărbăţea ; mai ales noutăţile venite din Franţa, unde oamenii chiar cei mai devotaţi monarhiei din iulie 1830, ca Thiers, Odilon Barrot, de Lamartine, sfătuiau din răsputeri pe rege şi pe ministrul său Guizot să cedeze curentului popular şi să consimţă la o întindere mai largă a dreptului de a vota. Spiritele ajunsese atît de iritate, că un pistol tras pe bulevardul Capucinilor, în dreptul Ministerului Afacerilor Streine, nu se ştie de ce, nici de cine, nemerind într-un om din mulţime, rănitul purtat de popor cu strigăte pe strade devine semnalul unei lupte sîngeroase care răstoarnă tronul şi proclamă republica. Atunci revoluţia aleargă din capitală în capitală, din popor în popor.

În Bucureşti, deşi fierberea era mare, dar era aşa de ascunsă, încît vodă Bibescu, răspunzînd felicitărilor ce-i

aduceau boierii în ziua de Paşte, le zicea cu mîndrie că toată Europa era turburată şi în foc, numai Ţara Romînească, graţie înţelepciunei guvernului său, se bucura de cea mai mare linişte şi securitate. Nu ştia că chiar în ziua aceea revoluţiunea era gata să izbucnească şi că se amînase numai dintr-o împregiurare despre care voi vorbi mai la vale.

În Iaşi, unde lumea fiind şi mai iritată, şi mai impacientă, agitaţiunea era mai aparentă, se lucra mai pe faţă, dar fără o înţelegere prealabilă cu Bucureştii [1] ; iar vodă Sturdza, profitînd de o adunare de tineri la Alecu Mavrocordat (Ursu), trimite toată armata sa, înconjoară casa şi arestează pe cîţi poate pune mîna. Fraţii Rosetteşti (Răducanu şi Mitică), Manolache Epureanu, Al. Moruzzi, Sandu Miclescu, Ion Cuza, Grigorie Romalo, fraţii Cazimir, Nicu Catargiu şi cîţiva alţii sunt trimişi peste Dunăre, daţi pe mîna turcilor la Tulcea şi internaţi la Brussa. Cîţiva din cei arestaţi, precum Alecu Cuza, Alexandru Moruzzi, Epureanu şi alţi, ajungînd la Galaţi, scapă din mîna soldaţilor, se ascund la amicul lor Cunningham, consulul Engliterei, care îi îmbarcă mai în urmă pe un vapor austriac.

Acei pe cari nu i-a putut prinde şi au scăpat, precum Vasile şi Iancu Alecsandri, Leon Cantacuzino, Alexandru Cneazu, Alecu Russu, au alergat la Hangu, în munţi, cu speranţa să ridice plăieşii şi să pornească cu toate satele asupra Iaşului. Dar, nereuşind în speranţele lor, au trecut în Transilvania, în Bucovina, care încotro a apucat. Alecu Russu şi Iancu Alecsandri, luînd prin Vrancea şi pe la Focşani, au venit deghizaţi în Bucureşti, unde i-am ţinut ascunşi acasă la mama, mai multe zile, pînă au putut lua drumul spre Braşov.

Tinerimea venită din Franţa luase parte la luptele de pe stradele Parisului, în zilele de fevruarie, văzuse pe

[1] Alecsandri răspîndi în oraş cîntecul său revoluţionar intitulat *Deşteptarea Romîniei* (I. G.).

regele Filip căutînd, el şi familia lui, refugiu în ţară streină, asistase la revoluţia din Viena şi întîlnise pe principele Metternich căutînd să se ascundă de furia poporului, şi veneau gata de luptă.

În faţa unei asemenea stări de lucruri, comitetul „Frăţiei" s-a hotărît la o mişcare revoluţionară. Societatea conta deja ca fraţi mulţi din oamenii cu influenţă în ţară şi în oraşe ; se putea rezema pe concursul batalionului maiorului Tell şi pe dezafecţiunea ce esista in toate clasele în contra guvernului Bibescu.

Principiile în numele cărora era să se ridice poporul romîn erau discutate şi hotărîte cu mulţi ani dinainte :

1. Libertatea individuală, libertatea cugetării şi a tiparului.

2. Desfiinţarea castelor şi a privilegiurilor.

3. Împroprietărirea clăcaşilor, cu despăgubirea proprietarilor.

4. Respectarea suzeranităţii sultanului şi a autonomiei, conform vechilor tractate ale domnilor noştri cu Poarta.

5. Desfiinţarea Regulamentului...

Poporul romîn se scula în numele *Dreptăţii* şi a *Frăţiei*.

Înainte chiar de luna lui martie 1848, Nicu Bălcescu a fost însărcinat de comitet a redacta proclamaţia revoluţionară ; şi s-a provocat îndată o adunare de mai mulţi amici acasă la Nicolache Golescu şi în camera ocupată de căpitanul Teologu, unde s-a citit acea proclamaţiune astfel cum a apărut în Bucureşti şi la Islaz, în ziua izbucnirei revoluţiunii.

Asistau la acea adunare de la N. Golescu : patru fraţi Goleşti (Ştefan, Niculache, Radu şi Alecu), Alecu Golescu (Arăpilă), doi fraţi Bălcescu (Constantin şi Nicu), doi fraţi Brătieni (Tache şi Iancu), Bolliac, C. A. Rosetti, maioru Voinescu, căpitanu Teologu, Costache A. Creţulescu şi Ion Ghica.

După ce s-a citit proclamaţiunea şi s-a adoptat in unanimitate, aşa cum fusese redactată de Nicu Bălcescu,

s-a ales îndată un comitet executiv compus de trei membri, anume : Nicu Bălcescu, Alecu Golescu (Negru) şi Ion Ghica, cu deplină putere d-a organiza ş-a conduce acţiunea. Toţi luînd îndatorirea d-a ne supune dispoziţiunilor şi ordinelor emanate de la acel comitet.

Tell, în care se concentra tăria noastră, era informat de N. Bălcescu şi de Ion Ghica de tot ce se petrecea atît în acele adunări, precum şi de toate dispoziţiunile şi hotărîrile comitetului executiv ; dar, ca să nu dea bănuieli, el nu asista nici la adunările, nici la dezbaterile noastre. El era şezător în Giurgiu, din cauza serviciului său militar. Batalionul ce comanda avea paza cordonului Dunărei, pînă la gura Oltului.

Pe aproape de Paşte am fost trimis de comitet să mă înţeleg cu Tell, ca să fixăm ziua rădicării. M-am dus mai întîi la o moşie Cucuruzu, ce aveam în Vlaşca, şi d-acolo ca în plimbare am fost la Giurgiu, unde am tras în gazdă la prefectul judeţului, căpitanu Costache Villara, fiul puternicului ministru şi ginerele lui Ştirbei. Acolo a venit seara, la petrecere, maiorul Tell, cu care m-am înţeles despre ora şi locul unde să ne întîlnim. Am luat *rendez-vous* pentru a doua zi în răsăritul soarelui pe zăgazul care se lucra afară, în susul oraşului, destinat a apăra portul de viitura apelor Dunărei. Acolo ne-am învoit ca revoluţiunea să izbucnească în Bucureşti şi în Ploeşti, în ziua de Paşte, şi totodată batalionul lui Tell să fie concentrat la Islaz, unde se afla compania căpitanului Pleşoianu, de unde să pornească spre Craiova răsculînd Oltenia.

În starea Europei de atunci, nu ne temeam nici de intervenire, nici de ocupaţie streină.

Mijloacele băneşti de cari dispuneam erau foarte mărginite. Cu banii ce putusem aduna, cumpărasem pe sub mînă toate puştile şi pistoalele cari se găseau în prăvăliile din Bucureşti şi din Ploeşti, puşti proaste de vînă-

toare cu o țeavă, și le împărțisem tinerilor și oamenilor din popor cari cereau a se arma.

Iată cum se făcea operația cumpărătorii de arme: Ruset[1] depunea, din banii ce erau strînși la dînsul, o sumă oarecare la un negustor afiliat, către care dam aceluia care voia să se armeze o țidulă în termenii următori:

„Dați aducătorului un ghiuden și doi cîrnați", ceea ce însemna: „Dați aducătorului banii trebuincioși pentru cumpărarea unei puști și unei perechi de pistoale".

Banii de cari dispuneam erau toți ca la 2.500 de galbeni (29.000 de franci), aduși anume:

1.000 de galbeni de C. A. Rosetti,

1.000 de galbeni de Ion Ghica,

480 de galbeni (15.000 lei vechi sau 5.600 franci) aduși pe neașteptate de Niculae Alexandru Nicolescu, care vine într-o zi la mine și fără nici un preambul îmi zice:

„Nu știu nimica, și nici nu am venit să aflu, dar am convingerea că se pregătește o mișcare în țară și că trebuie să fii în curent de cele ce se petrec, și am venit să-ți aduc 15.000 de lei (aproape 5.600 franci) de cari dispune cum crezi. Să știi însă că voi fi și cel dintîi la luptă."

Acei bani îi avea cu dînsul în trăsură în două trăisti cu sfanțihi, pe care i-am luat și i-am dus la librăria lui Ruset, unde i-am depus în lada de fier, în care se aflau și ceilalți 2.000 de galbeni.

Deși mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva și veneau pe la unii din noi, încuragindu-ne și chiar escitîndu-ne, făgăduind că erau gata de a da tot concursul lor moral și bănesc, dar nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar. Ei, în agitațiunea ce simțeau, nu vedea alta decît răsturnarea lui Bibescu din domnie și putința fiecăruia din ei d-a-l înlocui.

[1] C. A. Rosetti.

La începutul lui aprilie rolurile noastre a fiecăruia erau împărțite.

Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Telega, unde Marin Serghiescu (Naționalu), Telegescu și Duca erau înțeleși cu ciocănașii, ca d-acolo să pornească să răscoale Ploeștii, unde aveam înțelegere cu mai mulți dintre negustori.

Ștefan Golescu cu frate-său Radu și cu văru-său Alecu Golescu și Dumitru Brătianu să meargă să găsească pe Tell în tabăra de la Islaz.

Iar ceilalți, Nicolae Golescu și frate-său Alecu, cu C. A. Rosetti, Bolliac, Costache Bălcescu, Ion Brătianu și Ion Ghica să rădice tabacii, mărginașii și tinerimea din București, să meargă gloată la palat, să ceară lui vodă Bibescu sancționarea constituțiunei.

Stam toți gata și așteptam ordinele comitetului ca să pornim fiecare la destinația noastră, cînd d-l de Nion, consulul general al Franței, cheamă pe C. A. Rosetti și-i arată o depeșă prin care Lamartine, atunci ministru Trebilor Dinafară, îi scria să-l prevestească că trimetea într-adins la București pe un amic al său credincios, pe doctorul Mandl, care avea să ne facă comunicațiuni importante din partea sa și că, înainte de sosirea acelui trimis al său, să nu facem nici o mișcare. Lamartine fusese prevestit de noi de tot ce proiectam. În urma acelei depeșe, a trebuit să contramandăm toate dispozițiunile luate și să așteptăm sosirea doctorului Mandl.

Pînă în luna mai 1848, nu esistase nici o relațiune, nici o înțelegere între noi și Eliad, iar în timpul pe cînd așteptam să vie doctorul Mandl cu comunicațiunile ce avea să ne facă din partea lui Lamartine, vine la mine Alecu Dedu, unul din cei mai activi și mai zeloși membri ai „Frăției", care-mi propune o întîlnire din partea lui Eliad, zicîndu-mi că avea să-mi facă destăinuiri de o mare importanță. După ce am luat încuviințarea colegilor mei, am convenit cu Dedu ca întîlnirea cu Eliad să fie la Colentina, în aleea

cu tei. Acolo, în chioşcu de dasupra lacului, Eliad, în prezenţa lui Dedu, îmi zice că el, deşi se află în cele mai bune relaţiuni cu palatul şi chiar cu aga Iancu Manu, dar că înainte de toate era romîn şi credinţa lui era că sosise timpul ca romînii să dea semn de viaţă ; şi că el pune la dispoziţiunea noastră toată influenţa de care se bucură în tinerime şi în burghezie...

Raportînd acea convorbire colegilor mei, s-a luat hotărîrea d-a se admite Eliad în adunările noastre.

Tot cam p-atunci, trecînd într-o seară cu Nicu Bălcescu pe Podu Beilicului (strada Şerban-vodă), întîlnim o droşcă cu felinare aprinse, cu opt cai de poştă, mergînd spre barieră, şi a doua zi aflăm că într-acea trăsură era colonelul Bibescu, aghiotantul domnesc, trimis la Giurgiu să aresteze pe maioru Tell.

Tell, adus în Bucureşti, după esplicaţiile ce a putut da lui vodă Bibescu, s-a întors înapoi la comanda sa la Giurgiu. Înainte de a pleca ne-am întîlnit la otel la Caracaş, şi iată ce se petrecuse.

Între damele din familiile Tell şi Magheru esistau relaţiuni de amiciţie şi de corespondenţe şi, într-una din epistolele ce-şi scriau una alteia, se făcea menţiune de o întîlnire între Tell şi Magheru, cari de mulţi ani nu se aveau bine între ei. Acea scrisoare, interceptată de Radu Ruset, prefectul de Gorj, şi trimisă ministrului de Interne Villara, dăduse bănuieli şi fusese cauza măsurei ce se luase în contra lui Tell.

N-a trecut mult şi a fost chemat şi Magheru la Bucureşti, care, după mai multe convorbiri cu vodă Bibescu, a fost numit comandant-şef al tuturor dorobanţilor şi plăieşilor de peste Olt.

Magheru, la plecarea lui la postul ce i se crease, întîlnind pe Nicu Bălcescu, i-a zis, strîngîndu-i mîna : „Să ştii că m-am împăcat cu Tell".

Guvernul începu a fi neliniştit şi cugeta a face arestări ; dar, viind aga Iancu Manu în sfatul domnesc cu propunerea să aresteze trei inşi şi anume pe C. A. Rosetti, pe Grigorie Scarlat Grădişteanu şi pe Ion Ghica, se scoală Costache Cornescu, logofătul bisericesc (ministru Cultelor), şi zice că era de prisos să aresteze pe nepotul său Ruset, căci nu mai putea fi primejdios, fiind gata să plece la Paris. Atunci un alt membru al sfatului, Grigorie Grădişteanu, zice că el nu admite escepţiuni şi că ori să se aresteze cîte trei sau nici unul, căci dacă era să se facă favoruri, atunci va cere şi el escepţiune pentru nepotul său, Grigorie Sc. Grădişteau, căruia şi lui i-ar fi mai plăcut a se plimba pe uliţele Parisului, decît a sta închis la gros.

În urma acestor cuvinte, preşedintele Villara a închis discuţiunea, zicînd că să se mai amîne arestările pînă se va vedea cum se sfetesc lucrurile.

Într-una din adunările noastre la Ştefan Golescu, Eliad ne-a citit o invocaţiune adresată lui Dumnezeu, poporului romîn şi puterilor streine, operă mai mult literară decît politică, plină de poezie şi de misticism, dar care anevoie ar fi fost înţeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamaţie şi manifest al şefilor revoluţiunei. Atunci i s-a spus că proclamaţia către popor era deja redactată, discutată şi adoptată de noi toţi înainte de venirea sa între noi, că nu mai puteam reveni şi i s-a citit redacţiunea lui N. Bălcescu, asupra căreia Eliad nu a făcut decît o singură obiecţiune, la partea privitoare la împroprietărirea ţăranilor, zicînd că aceasta va face pe boieri să nu fie cu noi ; obiecţiune la care i s-a răspuns că, oricum s-ar face, cei mai mulţi din boieri o să fie în contra şi că ei vor căuta în acţiunea Rusiei un sprijin pentru privilegiile lor, şi că singurul mijloc de a se paraliza acţiunea, înintrul ţărei cel puţin, era de a interesa gloata la susţinerea revoluţiunei, ceea ce nu se putea face decît satisfăcînd dorinţei drepte a clăcaşilor d-a fi proprietari pe pămîntul ce muncesc...

După discuțiunea ce a urmat asupra acestui punct, Eliad a convenit de necesitatea acelui articol, a aderat la redacțiunea lui Nicu Bălcescu și a doua zi a venit acasă la mine, unde a scris cu mîna lui acea proclamație sub dictarea Bălcescului și a luat-o s-o tipărească în tipografia sa de la Obor ; exemplarele tipărite s-au păstrat ascunse într-o claie de fîn, în curtea sa de la vie, pînă la pornirea la Islaz.

Puține zile după înțelegerea noastră cu Eliad și întoarcerea lui Tell la Giurgiu, a sosit în București doctorul Mandl, trimisul lui Lamartine ; instrucțiunile ce aducea erau consemnate în portofoliul său, scrise chiar de mîna lui Lamartine, adresate lui C. A. Rosetti și lui Ion Ghica. Ele prescriau ca să nu facem nici o mișcare pînă nu ne vom înțelege mai întîi cu guvernul otoman, și că generalul Aupick, noul ambasador al Republicei la Constantinopol, avea instrucțiuni speciale de a înlesni trimisului nostru relațiunile cu Poarta.

Ca să urmăm povețelor lui Lamartine, am hotărît să trimetem pe unul din noi la Țarigrad, și alegerea comitetului a fost unanimă pentru Eliad ; dar, făcîndu-i-se cunoscută dispozițiunea ce se luase, Eliad a declinat, obiectînd că era singurul susțiitor al numeroasei sale familii, care, de i s-ar întîmpla lui vreo nenorocire la Țarigrad, ar rămînea pieritoare de foame. Așa că a trebuit să ne gîndim la altul, și am ales pe Ștefan Golescu, care el, deși s-a dat gata a se duce, dar ne-a observat că el, fiind în mare intimitate cu vodă Bibescu, se va afla în strîmtoare cînd se va duce să-i ceară concediu ca membru al Curței Înalte și l-ar întreba vodă despre scopul mergerei sale și nu-i va putea răspunde nimic, și că aceasta va deștepta bănuieli. Atunci comitetul a găsit cu cale să mă trimită pe mine.

Hotărîndu-mă eu să plec, am trebuit să cer pașaport de la postelnic, pretextînd un voiaj de agrement în Italia și în Franța prin Constantinopol. Îndată după acea cerere, am fost chemat la palat, unde, după ce am așteptat vreo două

ore într-o cameră singur, s-a deschis deodată o ușă cu mare zgomot și a apărut vodă Bibescu, viind către mine, cu ochi mari deschiși și tîrînd picioarele, și-mi zice :

„*Vous voulez aller à Constantinople ? Qu'est ce que vous allez chercher là ?* și, fără să aștepte vreun răspuns, adăogă: *Je dirai à votre beau-père de vous en empêcher.*“ [1]

Îmi întoarce spatele și iese precum intrase.

Eu, în previziunea că nu mi se va acorda cererea, îmi procurasem un pașaport englez de la consulul general al m.-sale britanice Colquhon, de care mă puteam servi după ce voi trece fruntaria, hotărît a mă strecura noaptea printre pichete cu o barcă, să trec Dunărea la Rusciuc, lăsînd ca nevasta să vie să mă găsească la Constantinopol.

Îmi luasem toate dispozițiunile și eram gata de plecare, cînd primesc vizita bunului romîn colonelului Năsturel Herescu. Ocupa atunci postul de postelnic (ministru Trebilor. Dinafară), către care adresesem cererea mea de pașaport ; ținea în mînă un plic, pe care mi-l dă, zicînd :

„Uite, m-am certat furcă cu vodă pentru dumneata. I-am zis : «Eu cunosc pe Ghica de un bun romîn și sunt sigur că, chiar de s-ar duce la Țarigrad cu gînd să se ocupe de politică, el nu va lucra în contra intereselor țărei». Iancu Manu ține mult să facă arestări ; chiar adineaori venise în sfat cu o listă de vreo cincizeci de persoane. Tot Villara mai cuminte : i-a răspuns că, și d-ar fi fost poate o bună măsură acum vreo două luni, dar acum era prea tîrziu, că nici o sută, nici o mie de arestări, de s-ar face, nu va opri buba d-a sparge ; că toată lumea era amestecată și că el nu știa pe cine să nu bănuiască.“

Pornind eu la Constantinopol, am fost înlocuit în comitetul executiv prin C. A. Rosetti.

Peste puține zile dupe plecarea mea din București, făcîndu-se arestări, s-a precipitat izbucnirea revoluțiunii.

---

[1] „Vrei să pleci la Constantinopol ? Ce cauți acolo ?... Am să-i spun socrului dumitale să te împiedice“ (fr.).

Atentatul în contra lui vodă Bibescu nu avea nici o conexitate cu partidul revoluţionar.

Proclamarea revoluţiei la Islaz, răscularea din Bucureşti şi abdicarea lui Bibescu şi toate peripeţiile cîte au avut loc, din ziua arestărilor pînă la intrarea lui Omer-paşa şi a lui Lüders cu Faud-efendi şi cu generalul Duhamel în ţară, sunt consemnate, zi cu zi, oră cu oră, în ziarele publicate în tot timpul guvernului provizoriu şi a căimăcămiei de trei, de la iunie pînă la septembrie. Faptele sunt descrise pe larg în colecţiunea *Pruncului romîn.* Eu am voit să-ţi narez aci numai episoadele cari au precedat revoluţia de la iunie 1848, pe cît le-am putut cunoaşte.

La citirea celor dîntîi rînduri ale acestei epistole, ai crezut, sunt sigur, că-mi propuneam o biografie a mult regretatului şi preţiosului nostru amic Nicu Bălcescu, şi ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul cînd am luat pana în mînă. Dar, cu cît înaintam, scormonind şi dezgropînd în memoria mea cele petrecute de este acum mai mult de o jumătate de secol, şi treceam de la copil la tînăr şi la bărbat, de la scriitor şi istoric la omul politic, cu atît viaţa lui Nicu Bălcescu se înfăşura şi se împletea cu viaţa mai tuturor oamenilor cari au jucat un rol în ţara noastră de la 1841 pînă la 1853, anul în care el a părăsit lumea, lăsînd un gol mare între noi.

Voi urma în epistola următoare, vorbindu-ţi despre rolul şi activitatea lui Nicu Bălcescu în timpul cît a trăit proscris, de la 1848 pînă la 1853. [1]

Am auzit şi am văzut pe mai mulţi atribuindu-şi lor, numai lor, tot meritul revoluţiunii de la 1848, şi mi-am zis adesea : Căci nu trăieşte Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deşteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simţului naţional al Romîniei întregi, a fost rezultatul a trei generaţiuni ; le-ar spune că acea mare revoluţiune nu putea fi oprită de nimeni şi că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei cari au sau au avut cutezanţa a-i revendica paternitatea. Cugetătorul şi organizatorul a fost naţiunea, iar Tell şi Magheru au fost braţul care a esecutat voinţa ei. [1]

În tot timpul cît a trăit Nicu Bălcescu, am fost în cea mai strînsă legătură de amiciţie şi de comunitate de cugetări. Am trăit mult în acelaşi oraş, la Bucureşti, la Paris şi la Constantinopol şi, cînd am fost despărţiţi unul de altul, am fost în corespondenţă continuă, ne-am cunoscut totdeauna tot ce cugetam, tot ce lucram.

Eu am păstrat un mare număr de epistole de la dînsul şi cuget a publica pe toate acelea cari ar putea avea un interes public [2] ; în ele va putea vedea fiecare că tot timpul cît a fost proscris şi pribeag, nu a lipsit un singur moment pînă la moarte de a lucra pentru ţara lui cu pericolul vieţei şi al sănătăţei.

Scrisorile mele către dînsul s-au răpus, deşi el, prin testamentul său olograf, aflat de domnul Nicolae Ionescu la consulatul otoman din Palermo, testament care mi s-a transmis în original de ministrul Cultelor Bolintineanu, îmi lega mie toate hîrtiile sale ; dar ele au căzut în mînile altora şi nu le-am putut avea. Dintre scrisorile mele către dînsul, am găsit numai opt, rămase din întîmplare la frate-tău Iancu, cu care conlocuia la Paris, la 1850. Iancu Alecsandri mi le-a trimes acum trei ani, însoţite cu următoarea epistolă :

---

[1] Epistola făgăduită nu a mai fost scrisă de Ghica. Data este greşită ; Bălcescu a murit în 1852.

[1] Afirmaţia este valabilă doar în parte în ceea ce-l priveşte pe Tell, pentru că acesta a trădat pînă la sfîrşit cauza revoluţiei.

[2] Aceste scrisori ale lui N. Bălcescu au fost publicate de I. Ghica în volumul *Amintiri din pribegia după 1848.*

Paris, 8/20 noiembrie 1883

„Iubite prietine,

Voind a pune în ordin niște hîrtii învechite la noi, am descoperit o serie de epistole adresate la anul 1850 de Ion Ghica din Constantinopol lui Nicu Bălcescu care locuia cu mine la Paris.

Cîte suvenire în cîteva cuvinte! Pe cît mi-aduc aminte, acele epistole au fost lăsate la mine de mult regretatul nostru amic, cînd a plecat la Palermo, de unde a plecat apoi la sferele înalte.

Nu știu dacă ele, cu toate că private, nu aparțin istoriei, care sub acțiunea unora din voi începuse deja a pomeni de țara noastră; în orice caz, eu le restituiesc autorului. Facă el cum va crede mai bine și primească această restituire ca o reamintire de niște timpi fără preț și de o amicitie statornică și devotată.“

Iscălit : *I. Alecsandri*

În ziua de 17/29 mai 1848 porneam la Constantinopol și duceam cu mine următorul act prin care eram autorizat a lucra și a tracta în numele persoanelor iscălite într-însul.

Acel act era redijat astfel :

„Quelques uns des Valacs les plus influents, désireux d'assurer la prospérité intérieure de leur pays sous l'égide de l'intégrité de l'Empire Ottoman, ont l'honneur d'envoyer Monsieur Ion Ghica comme agent confidentiel et comme représentant de leurs idées et de leur voeux près du Ministère Impérial de sa Hautesse le Sultan.

Les bons Valacs nourrissent la ferme espérance de voir réussir la mission de Monsieur Ion Ghica, mission qui a pour but de faire rentrer la Principauté dans le sens véritable de ses anciennes capitulations avec la Sublime Porte, conformément aux instructions données à Monsieur Ion Ghica et que celui-ci est autorisé à communiquer oralement ou par écrit au Ministère Impérial.“ [1]

Iscăliți :

Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Ștefan Golescu, Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu, Rodolf Golescu, Démetrius Ghica, I. Eliade, C. Bălcescu, A. G. Golescu, I. C. Brătianu, C. Bolliac, Alexandru C. Golescu, I. Cîmpineanu.

. . . .

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 iunie, 1887.

---

[1] „Unii dintre valahii cei mai influenți, dornici să asigure prosperitatea interioară a țării lor sub egida integrității Imperiului Otoman, au onoarea să trimită pe domnul Ion Ghica ca agent confidențial și ca reprezentant al ideilor și aspirațiilor lor pe lîngă guvernul imperial al înălțimii-sale sultanul.

Bunii valahi nutresc nădejdea nestrămutată de a vedea reușind misiunea domnului Ion Ghica, misiune care are drept scop de a face ca Principatul să reintre în sensul adevărat al vechilor sale capitulațiuni cu Sublima Poartă, conform instrucțiunilor date domnului Ion Ghica și pe care acesta este autorizat să le comunice verbal sau în scris guvernului imperial.“

ALTE SCRIERI

UN BAL LA CURTE ÎN 1827

Scrisoare către Vasile Alecsandri

Brighton, 9 mai 1889

I

În ziua de Sfîntul Vasile al anului 1827, cerul dasupra orașului București se arăta roșu înfocat; zăpada albă, în care se resfrîngea acea văpaie, scînteia ca milioane de steluțe de pietre scumpe presărate pe strade și pe streșine. Prin mahalale, cît ținea de la Sfinții Voievozi din ulița Tîrgoviștei, pînă în Batiște și la Icoana, lumina ca ziua. Lumea alerga speriată, cu ochii pe cer. Unii credeau că ardea tîrgul; alții ziceau că era sînge, semn de rezmiriță, spuind că tot așa s-a arătat și în anul cînd a izbucnit zavera; unii chiar arătau cu degetu o linie pe cer, asigurînd că vedeau într-însa forma unui iatagan turcesc, și discutau cu alți văzători cari susțineau că nu era iatagan, ci mazdrac căzăcesc, semn că vin muscalii. Mulțimea se îndrepta spre Podu Mogoșoaiei, în partea de unde printre case și printre pomi se zăreau flacări și scîntei cari ieșeau din curtea boierului Romanit.

Acolo se dedese foc la cîteva butoaie de zdrențe și de cîlți muiate în păcură, vizitiii și masalagiii a o sută de caleşti, butci și sănii cari adusese cocoane și boieri, înconjurau flacăra, stînd pe vine cu palmele întinse la dogoare, povestind întîmplări după vremea nemților cu coadă și a lui Prozorovski, pe cînd muierile goneau pe turci cu cobilițile, și din timpul bășicii[1] lui Caragea,

[1] Balonul înălțat pe vremea domniei lui Caragea.

cînd plecase ovreii la secere și s-a întors îndărăt speriați de pisica care a căzut din balon.

În mijlocul unui grup, Stan, vestitul vizitiu al lui Iancu Raliței Muruzoaiei, care, pe prinsoare de o vadră de vin, trecea în fuga mare cu caleașca cu patru armăsari printre doi pari înfipți în pămînt pe măsura osiilor, cumpărase o bucată de halviță care se legăna atîrnată cu sfoară de o cragă de copaciu, iar țiganii masalagii se ațineau cu gura căscată la dînsa, bizuindu-se s-o prinză cu dinții; de cîte ori le scăpa halvița, le cînta în cor, imitînd sunetul clopotelor, pe:

Tălălane, bălălane,
N-o lăsa, măi țigane.

Într-un alt grup, vizitii unguri băteau slănina și, cînd vreunul apuca de mușca dintr-însa, apoi compania juca cîntînd pe:

Sub potcoava cizmei mele
Șade dracu și-o muiere.

Rîsetele și cîntecile veseliei companiei s-auzeau pînă sus în casă la boieri.

II

În seara aceea Grigorie-vodă Ghica da bal mare boierilor și împrumutase casele lui Romanit, căci casa lui arsese, și palatul ce plănuise d-abia era rădicat de roșu. Domnia se mutase în casa banului Costachi Ghica (generalul).

Vodă era vesel ca niciodată; zilele posomorîte se credeau trecute, părea că temerile și îngrijirile fioroase părăsise malurile turburate și sîngerate ale Dîmboviței și ale Dunărei. Acum viitorul îi surîdea vesel și luminos.

Murahasii[1] Seid-Mehmed-Nuni-efendi și Seid-Ibrahim-Ifet-efendi se întorsese de la Akerman, unde încheiese în ziua de 25 septembre (7 octobre) anul 1826 cu plenipotenții ruși, comitele Voronozov și Alexandru Ribeaupierre, Convenția esplicativă a Tractatului din București de la 1812. Ribeaupierre trecuse elciu la Constantinopol și neînțelegerile ce de 6 ani esistau între Poartă și Rusia se credeau stinse cu desăvîrșire. Minciaki, numit consul rusesc, se aștepta în București. La Țarigrad, pace și liniște. Sultanu Mahmud isprăvise cu ienicerii și începuse a avea armată de nizami. Nu s-auzea nici de cîrjalii, nici de vreun Pasvantoglu.

Din zi de dimineață, în prezența boierilor adunați la curte ca să salute pe domn de Anul Nou, părintele Efrosin Poteca, dascălul cel mare din „Sfîntu Sava", cu trei din băieții cei mai silitori din școala romînească, sorcovise pe măria-sa cu un *engomion*[2] plin de prevestiri mărețe și glorioase, împănate cu citațiuni latinești din Ovid și din Tacit.

La prînz toate răvașele din plăcintă îi ieșise tot în bine:

„Veselie",
„Dar mare",
„Viață îndelungată",
„Biruință asupra protivnicilor",

și cîte și mai cîte, tot bune.

Boierii i se arătau cu iubire și cu supunere, lumea toată îndestulată, pînea trei parale ocaua și vinu zece parale vadra; opinca și tîrgurile mulțumite și vesele. Boierii pribegi din Brașov și din Sibiu, cari să bizuise pe sprijinul consulului Pini, ca să răstoarne pe domn, fuseseră siliți să i se închine cu supunere, ca să se poată întoarce în țară; și acum era sigur că la anul 1829, cînd i se împlinea termenul de șapte ani de domnie, boierii era să-l

[1] Plenipotenții (I. G)
[2] Colind (I. G.).

aleagă tot pe dînsul (lineatul al 4-lea din actul separat al nouei convențiuni, relativ la Principate, permitea să se realeagă același domn) și se gătea pe o a doua perioadă septenală de la 1829 pînă la 1836.

Întîmplările însă și împărații au întors lucrurile altfel.

III

Pe cît jos în curte, în mijlocu gerului și împrejuru focului, petrecerea și veselia era mare, cu atît bietele slugi, încărcate cu tătărcile și ișlicele boierilor, cu salopurile și malotelele cocoanelor, stau înghesuiți sub scară unul peste altul, unde respirau un aer stricat, încărcat de duhoare; dacă trei sau patru dintre ei izbuteau, dînd din coate și din șolduri, a-și face nițel loc într-un colț, apoi scoteau din brîu cîte o pereche de cărți soioase și începeau a trage un „ce cei ?" sau un „uite popa, nu e popa" ; iar dacă cercul se lărgea ceva mai mult, atunci încolăceau cureaua și spălau pe ageamii de parale, și să fi auzit cruci și lumînări. Cînd vreun boier își chema servitorul, chinu și gălăgia era mare ; lupta bietul om de-i ieșea sufletu pînă să descleșta și ieșea huiduit și chiuit cu fel de fel de batjocuri de ceilalți feciori.

IV

Casa lui Romanit fusese concepută și ieșită din temelii de Faca (Phacca sau φαγί), care murind fără a apuca s-o isprăvească, epitropia copiilor a vîndut-o boierului Romanit, un grec îmbogățit, domnul știe cum. Acesta a isprăvit-o și a împodobit-o cu cel mai mare lux : pereții odăilor toți cu mermer (stuc), imitînd marmurile cele mai rare și mai frumoase, tavanurile de o bogăție rară și de

bun-gust, lucrate în relief de meșterii cei mai buni aduși din Țarigrad. Unul dintr-acele tavanuri îmi pare că mai esistă și astăzi în cabinetul ministrului de Finanțe. Odăile toate așternute iarna cu covoare scumpe de Ușak și de Agem, iar vara cu rogoji fine de Indii ; macaturile și perdelele de mătăsărie groasă de Damasc și de Alep. Scaunele și canapelele toate de lemn de mahon și de abanos, încrustate cu sidefuri și cu figuri de bronz poleit, îmbrăcate cu piele de Cordova. În toate odăile, policandre atîrnate de tavanuri cu girandole între uși și ferestre, toate de cristal de Veneția, tăiate cu diamanturi, în care se oglindeau seara aceea mii de lumînări de spermanțet și dau casei un aspect încîntător.

Boieru Romanit, murind flăcău bătrîn, averea lui cu case cu tot a trecut la trei surori bătrîne ca și dînsul, fete mari. Astăzi acea casă a devenit, prin cumpărătoare, proprietatea statului, care a instalat într-însa Ministerul de Finanțe.

V

În sala de bal, vodă, îmbrăcat cu giubea albă, hanger de brilianturi la brîu, ședea în mijlocul sofalei între ferestre, rezemat pe perne, cu gugiumanul de samur, cu funda albă cam pe frunte și cu mînile încleștate la ceafă.

Pe marginea patului, la dreapta și la stînga ședeau cele șase beizadele șir. Întîi : beizadea Costachi, de curînd întors de la Țarigrad, pe care glumeții îl poreclise beizadea *tinghirică* sau *tingirică*, de cînd răpise pe frumoasa Dudu Hanoum, fata bancherului armean Tinghir, nume care îi venea de la orașul Tanger din Maroc. După dînsul urma beizadea Iorgu, fiul favorit al domnitorului, cu șal turcesc la cap, apoi veneau beizadelele cele mai tinere, Scarlat, Grigorie, Panaiot și Mitică, rași la frunte, la

tîmple şi la ceafă, purtînd pe creştetu capului un mititel fes roşu cu fundă de mătase albastră.

D-aci încolo, una lîngă alta şedeau cocoana Profiriţa, sora lui vodă, nepoatele Sultana Zefharina, Mariţa Furtunoaia cu fiica sa Anica şi cîteva cucoane mari de protipendadă.

VI

Pe o galerie improvizată dasupra uşei de intrare două muzici şi un tacîm de lăutari alternau ariile lor de joc şi de lume: muzica de la Goleşti cu muzica clucerului Alecu Nicolescu de la Rîmnic şi cu tarafu lui Dumitrache Lăutaru.

Dinicu Golescu, boier iubitor de progres, după ce înfiinţase sub direcţia distinsului profesor şi patriot Florian Aaron o bună şcoală romînească la moşia sa din judeţul Muscel, adusese de la Sibiu şi un dascăl de muzică, căruia încredinţase instrucţiunea instrumentală a doisprezece ţigănaşi, din cari acel maestru formase:

doi scripcari,
doi flautişti,
doi clarinete,
un oboist,
un fluieraş,
doi trîmbiţaşi,
un toboşar
şi un ţimbalist,

pe cari ii învăţase cîteva arii, precum: valsul *O, du lieber Augustin,* cîntecul popular *Was macht der Herr Papa,* maestosul himn austriac, o căzăcească şi cîteva ceardaşuri.

Muzica lui Nicolescu fusese organizată de celebrul maestru de graţii Cocoratu. Banda aceasta se compunea

de şase ţigani robi ai clucerului Alecu, cari cîntau din cincisprezece instrumente şi anume:

Trei ghitarişti, aceştia pe cînd operau cu degetele asupra coardelor instrumentelor atîrnate de gît, prin mişcarea capului la dreapta şi la stînga suflau şi într-un muscal sau nai înfipt în cravată la înălţimea buzelor.

Un mandolinist, care şi acesta, deosebit de dulcele său instrument, sufla şi el printr-o dispoziţiune identică în fluieru lui Pan.

Un sunător de pirostii care ca şi ceilalţi cînta şi el din fluieru lui Pan.

Al şaselea artist, cel mai încărcat din toţi, avea legat de un genuche o tobă şi de cellalt un ţimbal, la piept un fluier de Pan, ca şi ceilalţi tovarăşi, şi pe cap o căciulă de metal cu zorzoane şi clopoţei, cari făceau mare sunet cînd scutura din cap pe la soroace. Aceşti artişti esecutau aria din Tancred: *Di tanti palpiti,* pe care spirtosul şi glumeţul nostru poet Iancu Văcărescu le traducea unei cocoane prin cuvintele: „dă tatii palme şi mamii pumni". Banda aceasta mai avea în repertoriul său aria *Stella confidente, Son tre giorni che Nina* şi *Marşul lui Napoleon.*

Cocoratu, pînă a nu fi eclipsat de profesorul Duport, fiul celebrului baletist de la Opera cea mare din Paris, a apucat d-a format mai mulţi elevi demni de talentul său, tineri. feciori de boieri, cari, pe strade, în saloane ca şi la bal, nu au lipsit niciodată de a se ţine în a treia poziţiune, nici de a face cele trei reverenţe prescrise de artă, chiar de ar fi fost în camera cea mai strîmtă, a sta cu corpul şi cu braţele încovoiate graţios şi cu buzele pungă ţuguiete. Unul a purtat chiar pînă a murit titlul meritat de *Maître de grâce* [1].

Cît pentru lăutarii noştri, ei nu aveau parte decît cam pe la spartu balului, cînd boierii începeau a prinde la

[1] Maestru de graţie (fr.).

chef şi le venea poftă de vreo horă, ori de brîu, sau de cîntec de lume ca :

Ai, Ileano, la poiană,
Să culegem buruiană

sau :

Ah ! Nurițo, cale bună,
Dar te rog nu mă uita.

VII

Cînd era să înceapă danțul, boierii cei tineri își lepădau giubelele și papucii, rămîneau numai în meși și alergau de luau fetele și cucoanele la joc, la poloneză, la parolă, la vals și la *„écossaise"*. Nu îndrăznea fiecine să se adreseze la rudele de aproape ale lui vodă ; fiecare avea pe jucătorul ei favorit.

Fata lui Furtună juca numai cu beizadea Iorgu, fata Muruzoaiei numai cu Scarlat Bărcănescu. Dănțuitoarele cele mai întrepide erau Marița Ochioasa, fata lui Nae Golescu, Năstăsica lui Grigorie Filipescu, văduva Catinca Slătineanca (Petaluda), Zinca Farfaroaica, nevasta lui Dinicu Golescu.

Cucoanele cele tinere se purtau legate la cap cu turban de tulpan, zăbranic sau marabù meșteșugit adus cu coadele cu panglice și urmuz împănate cu stele și fulii de diamant, rochie de mătăsărie, marțelin sau paplină fără cute, mîneci cu bufanturi, ciupag scurt pe moda Imperiului. Fetele, cu capul gol, cu panglici și cu flori, rochie garnisită pe poale cu fionguri de panglice și de stofă. Cucoanele mai în vîrstă mai păstrau încă fesul alb, legate cu testemel cu bibiluri, paftale de aur cu pietre scumpe și cu șal pe spate. Între sculele celebre se cunoștea scorpia sau dragonul Suțulesii, fata lui Racoviță Gîndac de

la Colțea, ghearele de leu ale Catinchi Filipeschi (Bălșeni) și șirele de mărgăritar cu diamanturi ale Brîncovencei.

Într-o odaie care da în sala de bal era întinsă o masă mare cît ținea odaia, plină cu tot felul de zaharicale și cofeturi, castane fierte în zahar, lisă de chitră, praline, acadele, cofeturi cu răvașe franțuzești și caramele cu plesnitori, servite mosafirilor de vestitul becier Antonachi Borelli, ajutat de copiii lui mari și mici și de Momolo. Bufetul era toată seara asediat, mereu plin și mereu gol ca butea Danaidelor, de la care cucoanele și boierii, după ce mîncau cu prisos, apoi mai luau și în basmale ca să ducă copiilor acasă. Pin colțurile odăiei, cîteva mescioare la cari se servea boierilor ponciuri. În sala cea mare servitorii cu tavele ofereau limonadă și orangeadă, începînd totdeauna de la mijlocu sofalei.

Cînd începuseră danțorii a se înfierbînta, vodă s-a sculat, a salutat în dreapta și în stînga și a pornit spre ușa ieșirei, precedat de baș-ciohodar, urmat de beizadelele cele mai mici, de Ioniță Voinescu, de cămărașu cel mare și de cîțiva edeclii.

VIII

Pe la unsprezece ceasuri, îmbulzeala era mare la scară, toți și toate își căutau blanele, își strigau feciorii și trăsurile, înaintînd la scară fiecare cu masalagiul său după rang. Stradele se luminau în toate direcțiunile și, pe cînd începuse cocoșii a cînta de miezul nopții, orașul București reintra în tăcerea și în întunericul său de toate serile.

ION GHICA

Revista nouă, 15 mai, 1889.

UN BOIER CUM A DAT DUMNEZEU

Scumpe amice,

I

Una din afacerile de predilecţiune ale domnilor greci era şi încuscririle cu boieri pămînteni ; urmăreau fetele şi flăcăii cu avere pentru neamurile dumnealor.

Vodă Caragea adusese cu dînsul din Ţarigrad nu numai ciuma şi o droaie de greci flămînzi, cărora, alipindu-le titlul de „baş" în coadă, îi poreclea cafegi-başa, portar-başa, sofragi-başa, ciubucci-başa etc., dar şi o familie numeroasă, cu *chera*[1], *bezdadele*, *domniţe*[2], *cuconiţe*[3] şi *duduce*[4].

Între aceste din urmă era şi o nepoată anume Sultăniţa, pentru care vodă pusese ochiul pe Bărbuceanu, fiul vornicului Bibescu din Craiova, de curînd întors din Paris, de la învăţătură, tînăr plăcut şi moştenitor prin adopţiune a numelui şi a însemnatei averi a bogatului boier Ştirbei ; avere disputată dinaintea Divanului ţărei de familia Grădiştenilor şi a Drăgăneştilor.

Tînărul, deşi la început se arăta docil, o dată însă ce s-a văzut în posesiunea pecetei domneşti pusă pe anaforaua veliţilor boieri, a început a i se părea nasul Sultănichii prea cocărjat, bărbia cam ţuguiată şi oasele de tot

[1] Nevasta lui vodă sau doamna (I. G.).
[2] Titlu care se da numai fetelor de domn (I. G.).
[3] Cuconiţe se zice numai surorilor domnului (I. G.).
[4] Fete mari, rude ale domnului (I. G.).

ascuţite, şi s-a dus de s-a logodit aiurea ; aşa că a trebuit să se caute un alt ginere pentru mîhnita nepoţică.

Cum face, cum drege Caragea, cam prin Toba[1] Telăloaica, cam prin samsarul grec Burnaz Şalgiu, că dibuieşte la satul Gîrlagele din malul Buzeului pe un tînăr provincial, pe capul căruia năprasnica boală grămădise mai multe moşteniri de la părinţi, unchi, mătuşe şi veri ; îl atrage la curtea domnească edecliu ; şi cam de voie cam de nevoie provincialul Dumitrache devine bărbatul duduchii Sultănichi, boier cu barbă, agă ; şi numele i se lungeşte de un cot, schimbîndu-se din sadea Dumitrache Buzoianu, în aga Dumitrache Chrisoscoleu Buzoianu.

II

Boier Buzoianu era om vesel, plăcut, leal, generos şi iubea mai mult a trăi în societatea amicilor săi decît în atmosfera curţei greceşti. Era bun romîn în toată puterea cuvîntului, şi de cînd făcuse parte dintr-o comisie de anchetă împreună cu Costache Cîmpineanu îi rămăsese o adevărată veneraţiune pentru acel bărbat ; aşa că în afacerile publice, cît a trăit Cîmpineanu, nu făcea un pas fără a-l consulta, şi chiar după moartea acelui boier, ori de cîte ori era chemat să voteze în Obşteasca Adunare asupra unui proiect care i se părea că era în detrimentul ţărei, lua bila cea neagră între degete şi o arăta zicînd :

„Uitaţi, cinstiţi boieri, să-i fie ţărina uşoară lui Costache Cîmpineanu, că el m-a învăţat să votez aşa, or de cîte ori este a se aduce vreo vătămare drepturilor acestei ţări."

În sesiunea Obşteştei Adunări din anul 1844, cînd cu vestita concesiune de mine a muscalului Trandafirof, Barbu Catargiu rostise în favorul proiectului un foarte

[1] Tobia ovreica (I. G.).

frumos cuvînt în patru puncturi după toate regulele retoricești și se cobora satisfăcut de la tribună, așteptînd felicitările amicilor săi, dar în loc de admiratori, întîlnește piept în piept pe deputatul Buzoianu, care-l întîmpină zicînd :

„Dumneata Thiers sau Guizot ?"

Întrebare la care Catargi răspunde depărtîndu-se ; dar abia face cîțiva pași, că iar îi iese boierul Buzoianu înainte ; de astă dată mai țanțoș, îl întreabă cletenînd din cap :

„Sto ti gospodin Thiers ia Guizot ?"

Catargiu se mărginește a-i răspunde :

„Eu sunt cine sunt", și-i întoarce spatele ; dar nu trece mult și iar se pomenește cu Buzoianu în față, mai amenințător și bătînd din picior :

„Scagi brati ti Guizot ia Thiers ?"

Acum oratorul, văzînd că gluma se îngroașă și că rîsetele erau în partea lui Buzoianu, s-a apropiat binișor de ușă și a părăsit sala.

Această scenă, jumătate glumă, jumătate cam gîlceavă, nu puțin a contribuit și dînsa, ca și satira *Măceșul,* la nenorocita soarte a proiectului *Trandafir* cu *of* în coadă.

III

La boier Buzoianu nu prea avea trecere ciraclicurile, și de multe ori postulanții recomandați își găseau beleaua cu dînsul.

Cînd era vornic de oraș, îl roagă atotputernicul ministru Villara să-i facă pe bărbierul care îl rădea staroste de bărbieri.

„Lasă pe mine, cucoane Alecache, tocmai dumitale să nu-ți fac și eu atîta hatîr ; trimite-mi-l că ți-l fac îndată", îi răspunde Buzoianu.

A doua zi din zi de dimineață bărbierul marelui ministru se prezintă, zicîndu-i pe un ton măreț :

„Viu din partea cuconului Alecache pentru treaba de care ți-a vorbit."

D-abia zice, și boierul Buzoianu, nici una, nici două, îl ia de spate și-l dă cu brînci pe ușă afară, tratîndu-l de bețiv.

Bărbierul, uimit, raportează protectorului său despre primirea ce i se făcuse. Villara supărat ceartă pe Buzoianu cu vorbe aspre, iar el nu răspunde alta decît :

„Beat, boierule, beat mort ; mi-am zis : dar dacă odată se duce beat să-l rază [pe vodă] și îi alunecă briciu din mînă și-l taie la gît, ce ne facem noi ? Ce se face țara asta ?... te întreb."

O altă dată, pe recomandația banului Filipescu, destituise pe un slugier Chiriac, om al lui Costache Suțu, și orînduise în locul lui împlinitor de contribuțiuni pe un pitarul Matache.

Cum află Costache Suțu de destituirea protegiatului său, aleargă la Buzoianu.

„Ma cum si pote, vere Dumitrache, si dai afara pe Chiriaco, omo ținstito si pricopsito, si si pui în locu a lui pe pungasi ațela de Matacu de la Filipesco, un agramatos ?"

La această imputare, Buzoianu nu răspunde, ci bate în palme, strigă pe Niculae feciorul și-l trimite să-i cheme pe secretar, căruia îi dictează ordinul următor :

„În locu lui pitaru Matache, numit alaltăieri împlinitor de contribuțiuni, un pungaș și un agramatos, se orînduiește iar slugierul Chiriac, care este om cinstit și pricopsit."

Așa că Suțu se duce mulțumit ; dar nu trec trei zile și iată că vine Iordache Filipescu turburat Dunăre.

„Cum se poate, Dumitrache, să scoți pe pitaru Matache, om de ispravă, om cu frica lui Dumnezeu și să-mi pui iar pe hoțomanu ăla de Chiriac al lui Costache Suțu, de țipa fiul din maică ?"

Filipescu nu sfîrşise bine vorba şi Buzoianu bate în palme, trimite pe Niculae să-i cheme pe secretar şi îl pune de scrie :

„În locul lui slugierul Chiriac, care e un hoţoman de ţipă fiul din maică, se orînduieşte iar pitarul Matache, om de ispravă şi cu frica lui Dumnezeu."

Banul Filipescu pleacă încîntat, dar cum află Suţu iar devine paraponisit cu :

„Ier mi-ai scos-o pe Chiriaco..."

Buzoianu cum îl vede bate în palme să-i vie secretarul şi-i dictează ordin să scoaţă pe Matache, să puie pe Chiriac.

De astă dată, secretarul observîndu-i că iar o să vie Iordache Filipescu cu o falcă în cer şi cu alta în pămînt să strige şi să înjure, Buzoianu îi răspunde :

„Nu face nimic, cînd o veni Filipescu, iar scoatem pe Chiriac şi punem pe Matache."

IV

Aga Buzoianu iubea petrecerile şi ziafeturile. Nu-i lipsea bal, nu-i lipsea nuntă, dar mai cu seamă îi plăcea masa pe iarbă verde cu miel fript, cu pelin şi lăutari.

Într-o zi de 1 mai, pe cînd se desfăta la Băneasa cu cîţiva amici, iată că un boier cunoscut pentru admiraţiunea ce avea pentru regele Louis Philippe, pe care îl compara cu vodă Bibescu, zicînd că erau doi oameni care se completau unul prin altul, care urmează aceeaşi politică şi erau amîndoi la un gînd, repetînd la fiecare vorbă :

„Vodă Bibescu a făcut şi de astă dată ca Louis Philippe."

Sau :

„Louis Philippe a făcut întocmai ca vodă Bibescu."

De altminteri, om stimabil, blînd, delicat şi de viaţă foarte cumpătată.

Blajinul boier, atras se vede de duioasele melodii ale lăutarilor, se apropie încetişor de masa boierească, salutînd cu işlicul în amîndouă mînile şi cu cuvintele :

„Chef bun la boieri, vă desfătaţi, ai ? Bine faceţi, că astăzi este şi ziua lui Louis Philippe."

Buzoianu la aceste cuvinte se scoală, umple două pahare cu şampanie şi dă unul boierului, zicîndu-i :

„*Vive* Louis Philippe !"

În zadar slăbănogul boier se scuză, căutînd să evite de a bea, căci amfitrionul îl încolţeşte strigîndu-i din ce în ce mai îndesat :

„*Vive* Louis Philippe !"

Pînă a trebuit să bea, sperînd să scape cu atîtea. Dar d-abia a golit paharul, că boierul Buzoianu are în mînă alt pahar plin gata, zicîndu-i :

„*Vive* Louis Philippe !"

La refuz se supără şi bate din picior, încruntă sprîncenile, împingîndu-i paharul la gură cu :

„*Vive* Louis Philippe !"

După al doilea urmează al treilea pahar tot în sănatatea lui Louis Philippe, pînă ce, încet-încet, glasul bietului boier începe a se confunda cu al lăutarilor, leapădă giubeaua, îşi sumete pulpanele anteriului, joacă bătuta, numai în meşi şi ceacşiri, şi bea şampanie cu fesul.

D-atunci bietul boier n-a mai pomenit numele lui Louis Philippe cîte zile a avut.

V

Buzoianu avea casă mare în strada Mihai-vodă, casă cu scos dasupra uliţei, pe sub ferestrele căreia trecătorii erau adesea siliţi să se abată, mai ales cînd se umfla Dîmboviţa.

Una din petrecerile boierului era să-şi bea cafeaua şi ciubucul după-masă în sacnasiu, stînd la vorbă cu cîte un amic.

Dau aci pe apucate un mic fragment despre modul său de a saluta și de a critica pe trecători.

„Ce mai bunătate de hoțoman ăsta care trece ! În trei ani cît a fost asupra cisniului, și-a făcut casă boierească și și-a cumpărat și moșie ; lua bani cu lopata de la brutari și grînari, ca să suie prețul pînei săracilor."

„Dar dumnealui care vine pe colo ! Cînd era la armășie, închiria țigani domnești cu cetele, de lucrau ca salahori la binale, și banii îi băga el la buzunar. Așa a făcut starea astă mare ce i-o vezi."

„Cu plecăciune, arhon slugier, ce mai faci ? Sănătos ? Vezi ăsta, om de ispravă : douăzeci de ani mereu în vistierie și sărac lipit ; d-abia își ține casă d-azi pînă mîne."

„În casă la dumnealui cînd te duci, ceasornicile îți împuie urechile ; la fiecare ceas bat și cîntă toate deodată. Se știa de la fiecare concipist și pitar ce mijlocea cîte o sută de galbeni și un ceasornic cu muzică pe dasupra."

„Ăsta este feciorul căminarului Dobrovici ; cînd era Nenciulescu vistier în vremea muscalilor, îl pusese la transportul proviantului armatei. Se cerea de esemplu de la *glavna comanda* [1] zece mii care, el poruncea ispravnicilor să ridice douăzeci de mii, din care numai cinci mii erau pentru armată, iar pe celelalte le împărțea cu generalul și le da drumul acasă, luînd de la fiecare cîte 10 și 20 de lei. Dau bieții creștini bucuros, ca să scape, ba încă le zicea și bogdaproste. Acum fii-său ăsta nu se mai zice Dobrovici, ci Bunescu, are caretă și cai la grajd, casă cu mobila de la Paris și cocoana în diamanturi și mărgăritari. Comisia lui Kisseleff a trecut pe răposatul tată-so în *Ciornaia-cniga* [2], dar ce-i pasă, trăiește parcă ar fi numele lui înscris în cartea de aur. Nu-i ajungi nici cu prăjina de opt boi la nas."

„Ce mai faci, nene Iordache, nu poftești sus la noi să bei cafea, un ciubuc ? Ce om cinstit și harnic la slujbă !"

[1] Înaltul comandament (rus.).
[2] Cartea neagră (rus.).

„Da crăișorul ăsta ! Ce mai pui de lele ! Joacă cărțile de zvîntă pămîntul ; de cîte ori nu l-a prins cu cărți măsluite și cu mînile prin buzunarele paltoanelor ; d-apoi trînteli ce a mîncat ! Am auzit că umblă să-l puie în slujbă subprefect sau polițai la vreun oraș."

„Ăsta cînd era grefier nu-ți scotea anaforaua pînă nu-i dai și lui 10 sau 15 la sută din cîștig ; apoi, ce e drept, că ți-o făcea pe plac ; o ținea cîte cinci și șase luni, pînă ce judecătorii uitase ce hotărîse și iscălea cu ochii închiși."

„Uite la dînsul ; parcă e sf. Onufrie ! Un hoț și jumătate, cînd sărută icoana îi rămîne lipită de gingii rubiaua de la gîtul Maicii domnului. Cînd era zapciu, organizase o ceată de ungureni de-i aducea cai furați, și avea geambași pe la tîrguri de-i vindea ; pe cei furați din Moldova îi ducea de-i vindea la tîrg la Drăgaica și pe cei furați de dincoace de Milcov îi vindea la iarmaroc la Fălticeni. Acum are ciocoiul avere mare și scoate coarne boierești."

„Dar dumnealui ! Știi ce făcea cînd era logofăt ? Înhăma opt cai de poștie la trăsură cu *podorojna* de la casă ; își punea băbaca la dreapta ș-o pleca prin județe în inspecție. Băbaca se tocmea, logofătul esecuta ; se întorcea acasă umflat ca un roi."

„Cela care vine după dînsul, cînd era băiețandru, se zicea grec, mai în urmă, intrînd în slujba unui sîrb, mai din bacșișuri, mai din camătă, mai din una-alta, a prins cheag, s-a făcut capitalist ; apoi atunci să-i fi zis cineva că nu era sîrb, că da cu paru. Acum de la o vreme încoace a ieșit că este romîn și romîn neaoș, încă din cei din Macedonia ; ce o mai fi mîne, Dumnezeu știe."

„Ăsta om meșter : fură ouă de sub coțofană, fără a o face să cirie. Cînd era judecător, se învoia cu amîndoi împricinații și lua și de la unul și de la altul. Către unul se obliga să cîștige judecata, către cellalt să-și dea glasul în favorul lui, așa că hotărîrea ieșea cu patru iscălituri în favorul celui dîntîi și cu părere deosebită a sa în favorul celui d-al doilea ; încît își ținea cinstit tocmeala și către

unul şi către altul. Banii se depunea totdauna înaintea judecăţii într-o a treia mînă."

Această conversaţiune ţinea mai pînă înnopta şi de multe ori atrăgea sub fereastra sacnasiului auditori, încît unii puteau chiar să asiste la descrierile care îi priveau personal.

ION GHICA

Revista nouă, 15 septembrie, 1890.

MORAVURI DE ALTADATĂ

Marele ban Tudorache Văcărescu, mai deobşte cunoscut sub numele de boier Furtună, prezident al Înaltului Divan Domnesc din zilele lui vodă Bibescu, era om iute la fire şi supărăcios ; se aprindea lesne şi se necăja şi atunci se înfuria, ocăra şi înjura ; temperament care îi meritase porecla de Furtună.

Dar apoi era om cu frica lui Dumnezeu, nu-i lipsea nici duminecă, nici sărbătoare să nu meargă să asculte sfînta liturghie ; se închina dimineaţa şi seara dinaintea icoanelor cîte un ceas, făcînd la metanii ; postea vinerea şi miercurea, iar în ajunul Bobotezii, la Vinerea mare, la Tăierea capului sfîntului Ioan, la ziua Crucii, nu punea nici untdelemn în gură, şi nu strica nici unul din cele patru posturi de peste an.

Conştiincios şi cinstit în daraverile sale, era un judecător integru ; şi la curtea ce prezida el, generalul Nădturel Herescu şi Ştefan Golescu cîştigaseră reputaţiunea meritată de judecători incoruptibili. La el nu încăpea hatîruri şi la cuhnia lui nu se primea plocoane.

Cît despre cunoştinţa dreptului, boier Furtună era cam slăbuţ, ba încă slab de tot ; sacul său ştiinţific sta în cunoştinţa a cîtorva principii din *Basilicalele* lui Armenopolu şi din pravila lui Caragea, învăţate în lunga sa practică de judecător.

La ședințele Divanului Înalt, publicul asistent era totdauna numeros, nu numai pentru că acolo se hotăra în mod definitiv pricini care se străgănea de cîte 30 și 40 de ani, începute de pe la Ipsilanti și de pe la Hangerliu, dar mai mult ca să asiste la petrecerea ce da banul prezident, certîndu-se cu împricinații, ocărînd și înjurînd pe avocați în cursul pledoariilor, apostrofîndu-i cu :

„Ghide, ghide, șiretule..."

„Ce umbli să vinzi castraveți la grădinar..."

„Gîndești să mă faci pe mine să crez că ai dreptate, parcă nu te știu eu ce poamă ești..."

„Astea care mi le spui sunt mofturi de mofluz..."

Apoi cînd îl îneca necazul sau nu găsea expresiuni destul de energice, își lua fesul din cap și azvîrlea cu dînsul în obrazul împricinatului.

Era mai ales un avocat, unu Manu Bondi, frate sau văr cu armaș Manu, pe care nu-l putea suferi ; și, cînd îl auzea pledînd, se înfuria și îl întrerupea, aducîndu-i aminte cîte un epizod, două din viața lui legendară de aventurier, precum istoria clopotului căzut din Turnul Colței, la cutremurul cel mare de la Vinerea mare a anului 1802, pe care Bondi îl vînduse starostei de căldărari, făcîndu-l să crează că îi fusese dăruit de generalul Prozorovski ; sau istoria cînd vînduse lui banu Istrate pe bietu slugeru Matac, încredințîndu-l că era țigan rob al lui.

Cînd curtea a fost chemată să judece procesul conspirației bulgărești și i s-a adus înainte Deșu și Șuțu, boieru Furtună a răspuns procurorului cu :

„Ce-mi umbli cu șoșele și cu momele ? Dacă vrei să-ți judec pricina, adu-mi aici pe împăratu Niculae, pe Nesselrode și pe Dașkoff, și atunci bucuros."

Boieru Furtună era bogat, putred de bogat, dar zgîrcit, foarte zgîrcit, și banii săi îi specula cu dobîndă.

Iată împrejurarea ce m-a făcut și pe mine să-i fac cunoștința :

Tată-meu îi datora de demult o mie de galbeni chesaro-crăiești de Austria, drepți la cumpănă, cu zîmți și negăuriți, cu dobînda de cinci și jumătate la pungă pe lună (13,2 la sută pe an).

După încetarea din viață a tatălui meu, chibzuind cu mumă-mea că era mai folositor pentru familie de a vinde o moșie și a desface datoriile, decît a plăti dobînzi mari, îndată ce am realizat valoarea vînzării, m-am dus la boier Furtună, unde jupîneasa Neacșa, fără a mă întreba nici cine eram, nici ce vream, m-a introdus într-o odăiță în care nu era altă mobilă decît un pătucean de lemn alb, cu o plapumă de cit ; acolo marele ban, înfășurat într-o cămașă de borangic, cu cauc de noapte în cap, sta așezat pe vine, răscolind la hîrtii. Rezemat de ușă ca și mine, mai era și un alt musafir.

După un sfert de oră de așteptare, boierul și-a aruncat ochii asupra mea, întrebîndu-mă răstit ce voiam ; întrebare la care i-am răspuns că răposatul logofăt Dimitrache Ghica fiindu-i dator bani, veneam să aflu la cît se suie astăzi acea datorie.

La aceste cuvinte, boierul s-a ridicat în picioare, întrebîndu-mă și mai răstit :

– Dar ce ? O să-mi plătească ?

– Da, boierule, îndată ce vom regula contul împreună.

Atunci fața i s-a luminat și, întorcîndu-se către celalalt așteptător, i-a zis :

– D-ta vino altă dată, vezi că acum am treabă.

Se pleacă și trage de sub pat un sipet ferecat cu bande de fier bătute în cuie de alamă, îl deschide și-mi arată o hîrtie fără a o lăsa din mînă, zicîndu-mi :

– Uite, citește, ăsta e înscrisu lui văru Tache.

Constatăm împreună că datoria data din anul 1825, sept. în 15 și că dobînzile erau răfuite numai pînă la 15 sept. 1840, și fiindcă eram atunci în fevruarie 20, anul 1845, i se datora dobînda de 13,2 la sută pe cinci ani, cinci luni și cinci zile. Eu am luat creionul și calculînd găsesc că do-

bînzile la care avea drept se suia la 717 galbeni, la care adăogîndu-se capitalul de una mie galbeni, suma totală de plătit era de 1.717 galbeni.

Arătîndu-i eu socoteala, îmi zice :

– Apoi stăi că nu se poate să fie așa, că prea te-ai pripit. Să fac și eu socoteala mea.

Și după o oră de muncă, mișcînd din buze, numărînd pe degete, scriind și tot ștergînd, îmi zice cu mirare :

– Tocmai așa face, o mie șapte sute și șaptesprezece !

Cînd îmi luam pălăria să plec, mă oprește răstit :

– Ei, dar banii cine mi-i dă ?

– Eu, boierule.

– Dar cînd ?

– Mîne, la orice oră vei porunci dumneata.

– Unde ?

– Aici.

– Dar vezi să nu mă ții cu vorba. Spune-mi de la care zaraf ești, ca să știu unde să trimit să te găsească.

– Nu sunt la zaraf.

– Apoi dacă nu ești zaraf, cum de știi să socotești așa de iute ? Atunci ce ești ?

– Sunt fiul răposatului Dumitrache Ghica.

– Așa ! vezi, nu știam că văru Tache să aibă băiat mare ; cum de nu te-am văzut pîn-acuma ?

A doua zi foarte de dimineață eram cu două pungi cu galbeni în strada Sf. Spiridon, în odaia de mosafiri, unde boieru m-a primit voios ; era îmbrăcat cu o giubea portocalie, peste o libadea lungă de pambriu verde, avînd pe cap ișlicu.

După ce i-am pus banii pe masă, a scos un oftat mare. „Acum mai întîi să-i numărăm."

Și a început a-i grupa în pîlcuri de cîte zece, și, după ce s-a încredințat de exactitatea numărului, a luat cutia cu cumpene și, cîntărindu-i unul cîte unul din ochi și din degete, întovărășea operația cu reflecțiuni ca aceste :

„Tot pasiri, tot pasiri... rar pe ici pe colea cîte un blank... Uite ăsta galben bun, mai greu și decît blanku ; așa cînd ar fi toți..."

„Ovreiul dracului, bată-l Maica domnului, uite colo cîtă bucată de aur a tăiat din bietu galbenu ăsta ; ar trebui stăpînirea să spînzure pe astfel de calpuzani..."

„Cînd am împrumutat pe văru Tache, l-am împrumutat ca pe un frate, cu dobînda de cinci și jumătate la pungă pe lună, pe cînd banii se da p-atunci cu șapte, ba și cu șapte și jumătate la pungă (17 și 18 la sută pe an). Ia te uită colea, frumusețe de galben, cînd îl vezi, crezi c-o să treacă și de blank și cînd colo, nici cu pasiru nu merge ; afurisitu... îi ia auru cu apă tare. Păcat că legea la noi nu permite dobîndă la dobîndă, și vezi acu pierd peste cincizeci de galbeni, dobînzile de la cei 717 galbeni."

Operația aceasta a durat șase ceasuri ; puind deoparte toți galbenii mai ușori decît pasiri, care numărîndu-se sau ales la 216 bucăți, în locul cărora i-am adus alți bani pe plac, dîndu-mi înscrisul tatălui meu achitat.

Cînd eram să ies din odaie, m-a oprit în ușă și m-a întrebat în ce slujbă eram. La răspunsul meu că nu eram împiegat, a rămas în mirare. „Cum, un fecior de boier să nu fie în slujbă ?"

Se vede că fusese mulțumit de modul cum espeduisem acea daraveră, căci, la o adunare, vodă Bibescu, zărindu-mă într-un grup de tineri, a venit drept la mine zicîndu-mi : *„Qu'avez vous fait à mon oncle Théodore, il ne me parle plus qu'en faisant votre éloge ? C'est dommage que vous soyez si mal noté au Consulat de Russie !"* [1]

Cocoana boierului Furtună, fata banului Constantin Ghica, era cunoscută sub numele de Marița Furtunoaia și fii-sa, baroneasa de Uxküll, sub acel de fata Furtunoaiei ; mai avea și un băiat, pe care îl trimisese pentru învățătură la Paris și care petrecuse mai mulți ani la institutul de la St. Pelagia.

[1] „Ce i-ai făcut unchiului Tudor, nu-mi vorbește decît lăudîndu-te ? Păcat că ești atît de rău notat la consulatul Rusiei ! (fr.)

Boieru Furtună, tot grămădind dobînzi peste dobînzi şi trăind cu cea mai mare economie, adunase o avere mare. Se zice că la moartea sa, în pimniţă la dînsul, unde nimeni nu îndrăznea să intre nici noaptea, nici ziua de frica stafiei, s-ar fi găsit butoaie pline tot cu galbeni chesaro-crăieşti de Austria, drepţi la cumpănă, ferecaţi cu zimţi şi negăuriţi.

ION GHICA

Revista nouă, februarie şi martie, 1891.

FRAGMENT DINTR-O SCRISOARE INEDITĂ CĂTRE ALECSANDRI

Seara de 1 mai, 1855, ofiţerii corvetei franceze „Le Chaptal" o petrecuse la mine şi la miezul nopţii le făceam şi eu politeţa de a-i întovărăşi la plecare pînă la barca care-i aştepta la malul mării. Era o noapte ca ziua ; portul Vathi reflecta ca o oglindă bolta cerească cu luna plină şi cu toate stelele mici şi mari. Nu se auzea nici un zgomot altul decît ţipătul şacalilor şi vîjiitul aburului gata a pune helicea în mişcare. Încrucişătorul pornea în goana piraţilor greci care bîntuiau acele mări, urmăreau şi jăfuiau transporturile de muniţiuni de război ale armatelor franceze şi engleze din Crimeea.

Ne despărţeam, urîndu-ne la revedere, cînd bătrînul comandant Pouthier, un scăpat ca prin minune din îngrozitorul naufragiu al „Meduzei", puind piciorul în iolă se întoarce cătră mine, zicîndu-mi :

„Adică, domnia-ta, de ce n-ai veni cu noi ? În cinci-şase zile am colinda Cicladele, am vizita cricurile Ioniei, doar de-am dibui o bandă de piraţi, şi te-am aduce în împărăţia ta sănătos."

A vizita în bună companie ruinele oraşelor vechei civilizaţiuni era o propunere plină de tentaţiune şi într-un minut eram şi eu pe bordul batelului.

În revărsatul zorilor ridicam ancora, întorceam babord şi intram în strîmtoarea care desparte insula Samos de

coastele Asiei Mici. Îndată ce intri într-acest canal, ți se deschide dinaintea ochilor o vedere încîntătoare. Pintre două dealuri, care se ridică în amfiteatru, iese șerpuind o apă pe malurile căreia albesc o mulțime de pietre sfărămate ; de departe ai zice un cimitir părăsit, sau o turmă de oi în pășune ; mai la dreapta se ridică ca două piramide vîrfurile muntelui Samsun Dag, vechiul Micale, centrul celei mai strălucite civilizațiuni a lumii vechi, lume peste care a trecut pustierea barbarilor, arzînd și dărîmînd. Astăzi soarele ridicîndu-se peste acel plai nu mai luminează flota biruitoare a grecilor, nici capetele de operă ale lui Praxitele și ale lui Scopas ; în văile lui nu mai răsună cuvintele sublime ale lui Bias și ale lui Tales.

Singura rămășiță a acelor mărimi este un zid de piatră în ocolul căruia un păstor își adună seara caprele de frica panterelor.

Acea urmă de zidărie a fost odinioară vestitul Panionium, templu de unde emanau povețile la care se supunea lumea civilizată, atunci cînd între reprezentanții poporului care se adunau acolo domneau iubirea, virtutea și unirea.

Astăzi acea ruină mărturisește trecătorilor de nenorocirile ce năvălesc asupra popoarelor, cînd domnește corupția și dezbinarea.

Pe albastrul transparent al cerului, muntele pare că se suie mai sus, cu cît te apropii de poalele lui, schimbînd tabloul la fiece clipire din ochi.

Vederea lui are pentru călător ceva solemn și fioros, este prevestitor de mîntuire sau pieire. Navigatorii, la cincizeci de mile depărtare, se îndreptează ziua și noaptea după cum li să arată pozițiunea vîrfurilor între dînsele. Venind de la miazăzi și puind cîrma drept spre vîrfurile împreunate, intri în canal ; venind de la apus și alergînd între acele vîrfuri, intri la liman sigur. Astfel că acest munte cu două capete este un far de speranță bătuților de tempeste de la Chio și pînă la Cos. Nu este o familie în Arhipel care să nu-i datoreze viața unui membru, precum nu este una care să nu plîngă un frate sau un fiu înghițit de valurile ridicate, de rafalele ce aruncă pe miile sale de guri asupra corăbiilor ce se apropie de dînsul. Marinarul experimentat nu trece pe dinaintea lui decît cu mînile pe frînghii, gata a coborî într-o clipă toate pînzele. Cîți nenorociți nu devin prada tigrilor și a piraților ascunși în nenumăratele lui găvăuni și încrețituri.

La poalele lui se află golful Spilia, unde am ancorat ca să vizităm anticul Milet și locul unde a pierit cea de pe urmă armată a lui Xerxes, chiar în ziua cînd pe un alt țărm se dedea bătălia de la Plateea, zi mare și frumoasă pentru libertate. Tot aci viteazul Sahturi a înfipt brulotul său în flota lui Kara-Ali și a pus cea dintîi piatră a independenței Greciei.

Rîul galben care se arată printre papura verde, ieșind ca un șarpe din poeticii munți ai Lidiei, lasă pe malul stîng ruinele unui oraș gigantic, pe poarta căruia se citește încă și astăzi în piatră cuvintele εφεσιων καυστρος, iar la dreapta o pădure de ciparoși unde locuia zeița vînătoarei Artemis Ortigia, împrejurul căreia se întinde o cîmpie acoperită de marmure sparte, capiteluri sfărămate, bucăți de statui mutilate, piedestale, basoreliefuri și inscripțiuni; pare o cîmpie acoperită de oasele înălbite a luptei Uriașilor, cadavrul unui oraș. Pe zidurile unui turn al cavalerilor de Rodos, se văd bucăți de marmoră pe care a trecut dalta lui Fidias și penelul lui Apelles ; pe o poartă a acelui turn se deosebește pe un basorelief o obadă de roată, o ureche de cal și un picior de om ; negreșit Hector, tîrît de calul lui Ahile ; un alt basorelief reprezintă luna între un șarpe și un arc, Hecate triformis, Proserpina în iad, luna pe cer și Diană pe pămînt !

Aceste ruine au fost marture a tutulor evenimentelor care au prefăcut fața lumii celei vechi. Pe acolo a trecut, unul după altul, mezii și Ciru ca cotropitori ; Lisandru și Agesilas ca mîntuitori, Scipion și Anibal discutînd prietenește meritele lor de căpitani, în urmă Pavel și Ioan

propagînd legea lui Christos şi după dînşii schiţii, Mahomet şi Timur Lang, arzînd şi pustiind.

După un vîrf de movilă se văd pe muche ca un crater coloane, cornice, arhitrave, căzute grămadă unele peste altele ; acelea au fost odinioară vestitul Odeon. Iar în vale a fost teatrul efesiilor şi Stadiul. Pe un alt deal, temniţa lui Pavel, chiar în locul unde a fost templul Dianei, unde ne-am scoborît pe o scară răzemată de zid în miile de cotituri ale subteranului, strecurîndu-ne printre bolte, cînd în picioare, cînd d-a buşele, şi luptînd cu liliecii care zburau speriaţi de lumina torţii, ieşind ca dintr-un roi de prin crăpăturile stîncelor.

Acest templu al Dianei, una din minunele arhitecturii elene, a fost zidit la început de străbunele noastre amazoane, dar s-a prefăcut mai în urmă de cetăţenii Efesului, drept recunoştinţă pentru protecţia ce aveau de la zeiţa şi a devenit monumentul descris de Pliniu, aşăzat pe 127 de coloane de cîte 70 de picioare de înălţime, cum era cînd vestitul Erostrate, profitînd de absenţa zeiţei, care se dusese să moşească pe Olimpiada, i-a dat foc.

Alexandru, drept recunoştinţă de ajutorul ce dobîndise de la Diana la naşterea sa, a venit s-o restaureze mai frumos şi mai strălucit decît fusese înainte de a arde ; dar locuitorii oraşului, crezînd că cu eroii este mai bine ca libertatea să nu aibă nici în clin, nici în mînecă, au refuzat, răspunzînd că nu se cuvine ca un zeu tînăr să ridice templuri zeiţei fecioare.

Nici o rămăşiţă de viaţă nu pătrunde de întristare ca ruinele unui vechi oraş ; pare că vezi sculîndu-se din catacombe umbrele şi faptele eroilor, ale artiştilor şi filosofilor care au ilustrat treizeci de secole de mărire.

Deasupra vechiului oraş, sus pe-o movilă, se ridică geamia Aghia-Suluc, alteraţiunea numelui Aghios Teologos, fostă odinioară biserică creştină, zidită de credincioşi în memoria aceluia care scria despre Efes, ca de una din cele şapte lumini ale creştinătăţii care, precum a

prezis-o Apocalipsul, s-a stins, şi întunerecul este adînc.

A patra zi ancorasem la Monodendro, în faţa ruinelor de la Geronta, templu măreţ ridicat de branchiţi în onoarea Dioscurilor Castor şi Pollux. Am vizitat calea sacră care duce acolo. Statuele colosale ale branchiţilor astăzi se află transportate în Muzeul britanic. Seara, cum am intrat în golful de Cos, am zărit ancorate două bastimente purtînd flamura engleză. Eram dinaintea oraşului Budrum, anticul Halicarnas ; acolo am găsit pe un vechi amic, pe sir Charles Newton, consul britanic de la Mitilena, însărcinat de Muzeul britanic să descopere şi să facă escavaţii la locul unde a fost mormîntul lui Mausole. Sir Charles avea cu dînsul o populaţie de pioneri, fotografi, arhitecţi, sculptori şi mecanici.

Ideea că oraşul turcesc Budrum era zidit peste acel monument se întemeia pe o descoperire făcută cu cîţiva ani mai înainte de un călător care, zărind într-un turn un fragment de basorelief, l-a cerut de la mudir şi acesta i l-a dat, cu condiţiunea de a inlocui acea marmoră cu o altă piatră, ca să nu se smintească tăria turnului. Acel basorelief a fost dăruit Muzeului britanic, unde, cercetîndu-se, s-a dovedit că era opera lui Scopas. Trimiţîndu-se mai în urmă Newton spre a face excavaţiuni serioase în localităţile vecine de Turnul Cavalerilor, iată cum proceda învăţatul Newton :

El cumpăra una după alta casele, le dărîma şi săpa, scoţînd toate marmurele care se găseau într-acel loc ; după aceea astupa cu pămînt gropile făcute, le nivela şi le vindea la acelaşi proprietar, sau la alţii, pînă a descoperit toate bucăţile şi bucăţelile care făcuse parte dintr-acel monument. Newton a petrecut la Budrum mai mult de trei ani şi, după ce a transportat la Londra toate bucăţile de sculptură şi de arhitectură, a lucrat în Muzeul britanic vreo 15 ani, le-a coordonat bucăţică cu bucăţică şi astăzi s-a zidit în Muzeul britanic o aripă într-adins, unde s-a aşăzat sala paralelă cu aceea în care se păstrează marmurele Partenonului. Dar

aceasta nu satisface încă amorul propriu al eruditului arheolog ; el ar dori un scuar în orașul Londrei, unde ar lua asupră-și să ridice acel monument antic, completînd toate bucățile care lipsesc. Ceea ce ar trebui să facem noi cu rămășițele Turnului-Castel de la Adam Klisi.

După trei zile de petrecere în societatea învățatului arheolog, am pornit țiind coasta insulei Stankeni (Cos), lăsînd Rodos și trecînd între Furni și patria lui Icar ; a opta zi ancoram în punctul de unde pornisem în noaptea de 1 mai.

ION GHICA

Convorbiri literare, 1 martie, 1892.

SCHIȚE POLITICE

Prin cuvîntul stat se-nțelege o întindere de teritoriu ocupat de o populațiune mai mult sau mai puțin numeroasă, avînd o organizație socială supusă legilor.

Puterea și acțiunea dinlăuntru și din afară a unui stat nu depinde nici de întinderea pămîntului ce cuprinde, nici de numărul sufletelor care locuiesc în ocolul său ; de altfel chinezii și indienii ar fi astăzi statele cele mai mari și mai puternice din lume ; germanii, francezii și italienii ar veni în a 3-a și în a 4-a linie ; iară englezii, olandezii și elvețienii ar fi niște națiuni cu foarte puțină însemnătate.

Cînd zicem că elementul care constituie o națiune sunt oameni înțelegem negreșit nu suflarea, ci oameni de aceia cari lasă urme neșterse de petrecerea lor prin această lume, lasă lucrări de acelea de care se poate glorifica istoria civilizațiunei ; oameni cari, învingători sau învinși, au luptat pentru o idee ca acei din Plutarc, a căror umbre au venit după două mii de ani și au combătut alături cu Caraisc și cu Botzari pentru liberarea Greciei și a căror suvenire au adus pe Byron, pe Chateaubriand și pe Stratford Canning la Missolonghi, la Navarin și la Poros. Italia a trăit cinci secoli din viața lui Dante și a lui Michel Angelo ; temelia pe care au ridicat ei naționalitatea lor, n-au putut să o sape nici puterea, nici vicisitudinile, și pe acele baze Carol Albert, Victor Emmanuel, Garibaldi și

Cavour au chemat ţara lor la o viaţă nouă şi au făcut din Italia dumicată şi umilită un stat mare, puternic şi glorios.

Ca un stat, o naţiune, să esiste şi să aibă viitor, se cere mai cu seamă ca între oamenii care il compun să esiste o solidaritate produsă prin identitatea de idei, de aspiraţiuni şi de credinţe, însuşiri care sunt rezultatul comunităţii de origină, de limbă, de religie şi de obiceiuri.

Popoarele ca şi individul au fiecare fizionomia lor proprie, spiritul şi modul de a fi şi de a cugeta ; chiar aparenţa exterioară a unui om ne arată mai totdauna grupul căruia aparţine.

Naţiunile au interese, aspiraţiuni şi ambiţiuni speciale întocmai ca şi individele ; şi interesele lor, fie ele generale, fie ele numai ale unui partid, îşi esercită acţiunea lor în contra altor societăţi şi altor state prin tot felul de mijloace, prin presiuni politice şi de multe ori chiar prin puterea armelor ; cele mari caută să absoarbă pe cele slabe. Statele cele mici şi slabe îşi păstrează independenţa lor prin patriotismul şi prin înţelepciunea oamenilor politici ce posedă şi prin interesul ce oferă celorlalte state.

Un om carele nu-şi păzeşte îndatoririle către ceilalţi, sau care întrebuinţează viclenia sau violenţa contra dreptului şi în contra raţiunii, pierde stima şi consideraţiunea semenilor săi şi, la trebuinţă, legile prescriu măsuri pentru securitatea fiecăruia. Nu este însă tot astfel şi cu colectivităţile : între state, între naţiuni, între popoare, nu se păzesc totdauna principiile dreptului şi ale echităţii cu destulă scumpătate. Pînă acum nu există o autoritate constituită, avînd misiunea şi puterea de a face să se respecteze cu scumpătate principiile dreptăţii deopotrivă cu toate statele mari şi mici, slabe şi puternice. Istoria popoarelor este mai mult o epopee a vitejiilor prin arme, decît descrierea luptei seculare între bine şi rău, între just şi injust ; şi mai totdauna aplauzele şi admiraţia lumei au fost şi sunt pentru învingător, numească-se el Anibal, Washington sau Ibrahim, Napoleon, Wellington, sau Moltke. Învingător, Garibaldi este un

erou ; învins ar fi fost tratat de facţios şi de perturbator, ca Gonfalonieri şi ca Silvio Pellico, şi închis la Spilberg, deşi cauza lor ar fi fost tot atît de bună, tot atît de sfîntă.

Între morala individuală şi morala guvernului există o mare diferinţă : sacrificiul şi abnegaţiunea, care sunt virtuţi la indivizi, sunt privite ca o părăsire culpabilă a drepturilor naţionale. Puterile cele mari cred că au datoria de a menţine în viitor tot ce au cerut, tot ce au hrăpit. Pentru guvernele cele mari, maxima în purtarea lor politică, în loc să fie echitatea şi moderaţiunea, se poate zice pînă la un punct că nu există pîn-acum popor destul de luminat care ar suferi un guvern ce ar lua partea dreptăţii în contra intereselor naţiunei în capul căreia este pus, şi astfel nu există sancţiune pe lumea aceasta, cînd vedem că tunul stă totdauna întins şi cînd puterea primează dreptul. Statele cele mai luminate din lume se ruinează în pregătiri de rezbel cu convincţiunea că mijlocul de a trăi în pace este de a se teme unii de alţii. Nedreptatea unor state merge uneori pîn-a căuta prin toate mijloacele a împiedeca dezvoltarea celor mici şi a năbuşi aspiraţiunile lor naţionale.

Lăcomia şi megalomania unora din statele cele puternice merg pînă a căuta să împiedece pe cele mici în mersul regulat al dezvoltării lor, amestecîndu-se în afacerile lor interioare şi excitînd patimile partidelor unora în contra altora, nepermiţîndu-le nici măcar expresiunea aspiraţiunilor celor mai naturale şi mai legitime. Un exemplu viu despre aceasta este ceea ce se petrece astăzi în statele cele mici ale Peninsulei Balcanice, năbuşindu-se dezvoltarea lor naţională.

Cînd legionarii şi colonii romani, după multe lupte şi emigrări, au venit conduşi de campoducii lor Iovii, Ilarii, Razi, Bucuri şi voievozi, unii după alţii, şi s-au aşezat în masivul Carpaţilor..: ei au adus cu dînşii spiritul de unitate, de origine, de limbă şi aspiraţiuni, cu care au putut să-şi apere fiinţa în contra cotropirilor numeroşilor barbari care îi încungiurau din toate părţile ; astfel că tendinţa

către unire a trebuit să fie țelul politic ce au avut chiar de la descălecătoare, ideal care a germinat totdauna, nu numai în sufletul bărbaților care au îndrăznit a cugeta mărire, dar chiar în spiritul fiecărui romîn ; ori pe ce tărîm s-au aflat și oricînd viitorul le-a surîs cît de puțin, ei nu au lipsit de a-l manifesta. Radu Negru și Bogdan, boierii guvernamentalî, și Divanurile Ad-hoc sunt o dovadă că Unirea este simbolul ființei și garanția cea mai puternică în contra tendințelor și ambițiunilor de afară.

La romîni aspirațiunea către Unire nu este tendință de mărire sau de cotropire, ci este spirit de conservare și de legitimă apărare... Fiecare națiune trebuie să poată conta pe sine însăși, iar nu să se lase la nedreptatea și îndurarea celorlalți.

Pe noi romînii, necesitatea ne împinge a ne aduna într-un singur mănunchi, ca să putem înfățișa o rezistență serioasă năvălitorilor și a ne apăra naționalitatea. Romînii nu pot pierde din vedere că, ca națiune și ca stat, avem o misiune de împlinit, și înțeleg că, pe cît timp vom fi în voia întîmplărilor din afară, geniul nostru național nu se poate dezvolta ; simțim că avem o datorie imperioasă a ne asigura ființa : a renunța la Unire, ar fi pentru noi a abdica ca națiune, ar fi a renunța la orice speranță.

Un suflet de viață a adiat acum în urmă prin memoriul studenților asupra stărei romînilor de peste Carpați și prin răspunsurile simpatice ale tinerimei. Speranță dar, romînilor, și cu domnul înainte !

Misiunea și datoria oamenilor care devin conducătorii unui popor este de a face ca între locuitorii statului să domnească pacea și buna armonie, a veghea la dezvoltarea inteligenței și a îndemna pe popor la arte și la meserii, precum și datoria fiecărui cetățean este de a aduce, prin purtarea și aplicarea sa la muncă, folos și considerațiune țărei sale. Pe lumea aceasta, unde domnește lupta pentru viață *(struggle for life)*, munca este cea dintîi condițiune a bunului trai și a libertății : „Pămîntul va produce spini și ciulini și vei mînca pînea ta după sudoarea frunții tale", sunt cuvintele cu care creatorul a dat omului libertatea și liberul-arbitru. Este în firea lucrurilor ca fiecare să caute a se sui cît mai sus pe scara socială și să aspire la starea cea mai bună. Este natural să voim fiecare a esersa profesiunea cea mai considerată ; în mod absolut, profesiunile nu sunt mai onorabile unele decît altele, în mod relativ însă, profesiunea cea mai onorabilă pentru fiecare este aceea pe care se simte în stare a o îndeplini mai bine și prin care poate să aducă mai mare folos societății și familiei sale. Dar prejudețele, care rătăcesc și întunecă spiritele, au făcut a se crede în unele țări că funcționarii statului ar fi mai presus decît bancherii, și pe aceștia îi pune mai sus decît pe arendași și pe comercianți, considerîndu-i mai sus decît pe meșterii meseriași etc. Dar oare trebuie noi ca negreșit să judecăm pozițiunea ce voim a ne face după ceea ce crede lumea ? Nu este mai drept și mai bine să o judecăm după gradul de aplicare și de inteligență ce trebuie să aducem la esersarea profesiunei ce alegem și după întinderea mijloacelor de care putem dispune, ca s-o îndeplinim bine și cu demnitate ? Ne uităm la strălucirea ce înconjoară pe unele profesiuni și pierdem din vedere că omul face pozițiunea, iar nu profesiunea pe om.

Omul superior poate rădica și ilustra meseria cea mai modestă și mai umilă. Să căutăm, mai cu deosebire, la gravitatea datoriilor ce ne prescrie profesiunea ce voim să îmbrățișăm, la importanța datoriilor ce le impune și la mărimea rezultatelor ce putem dobîndi pentru țară. Să căutăm a nu ne espune a nu putea duce greutatea sarcinei ce ne impunem, ci din contra să îngrijim a fi în stare să dominăm dificultățile ei și să nu ne temem că talentul poate rămînea vreodată ascuns ; el, în secolul în care trăim, se ridică singur la lumină. Robert Peel nu era decît un postăvar, Lincoln, un tăietor de lemne, Franklin, un modest tipograf ; și cu toate acestea nici modesta lor condițiune, nici umila profesiune ce esersa, nu i-a oprit de a se

sui la înălțimea de la care erau să ilustreze țara și numele lor. Este însă foarte trist a vedea pe acei care fără știrea lui Dumnezeu s-au suit acolo unde nu-i chema puterile lor intelectuale și morale ; nenorociții nu-și pot împlini misiunea cu demnitate și se expun a fi rușinea nației și a familiei.

Secolul în care trăim este realizarea progresului social, condus de progresul raționalismului, progres la care au conlucrat toți oamenii de valoare, filosofi și eroi. Acest progres își are sorgintea lui în muncă.

Prin muncă productele brute ale pămîntului dobîndesc valori însutite și înmiite. Cîteva dramuri de lînă sau de mătasă brută, de o valoare de cîteva centime, devin prin munca lucrătorilor meșteri stofe de o valoare de mii de franci ; o bucățică de fier de o centimă, transformată în arcuri de ceasornice, dobîndește o valoare de două mii de franci ; un cot de pînză, cu cîteva văpseli, devine un tablou de sute de mii de franci sub penelul unui Millet sau unui Meissonier.

Puterea unui stat merge mai totdauna mînă în mînă cu bogăția locuitorilor, și este cu atît mai considerat, cu cît locuitorii lui produc mai mult, mai bine și mai ieftin, și cu cît exportează mai mult în alte țări. Într-aceastä privință, statistica ne dovedește că excedentul producțiunei unui englez asupra consumațiunei este de patru sute de franci, pe cînd exportul unui locuitor din Romînia nu trece de șesezeci de franci, exportul țărei fiind d-abia de trei sute milioane.

De la muncă depinde astăzi dezvoltarea unei națiuni, de la dînsa depinde îmbunătățirea stărei materiale și morale a omului, considerația de care se poate bucura în lume, relațiunile sale în societate, amicii ce-și face, soția ce va lua ; într-un cuvînt fericirea, independența omului. Afară de un foarte mic număr de cazuri cu totul excepționale la tineri de o dispozițiune naturală, de o vocațiune tare, care se manifestă singură, fără știrea nimănui, și care învinge toate împotrivirile și triumfă în contra tuturor piedicelor

ce i s-ar face, părinții hotăresc soarta copiilor și prin alegerea carierei la care îi împing.

La noi, porniți de iubirea ce au către copiii lor, cred că le împletesc zile de fericire țintind la funcțiile statului ; cred că le asigură viitorul prin leafă și prin pensii ; li se pare că acelea sunt pozițiunile cele înalte ale societăței. Dintr-un om, din care ar fi ieșit un cultivator, un artist de merit, sau un meșter însemnat, care să facă onoare țărei sale, să poată ținea familia sa în îndestulare și da o bună creștere copiilor săi, fac un biet funcționar care d-abia se ține dintr-o zi pînă într-alta, cerșetor la ușele miniștrilor, a rudelor, a amicilor și a favoriților oamenilor influenți ; măresc concurența la lefi și împing la sporirea dărilor.

Noi ne împărțim în două mari categorii : unii care nu știu, cei mai mulți, nici măcar să scrie și să citească ; mai toți plugari, șezători la țară, locuind în case de nuiele spoite cu pămînt și chiar încă în bordeie ; alții așezați pe la marginile orașelor și ale tîrgurilor : dulgheri, zidari, precupeți, esersînd meseriile cele mai groase și mai puțin bănoase, trăind în umezeala și în necurățenia mahalalelor.

Cealaltă categorie se compune din oameni cari, mai mult sau mai puțin, știu să scrie și să citească. Aceștì din urmă formează în general clasa biurocraților : de la secretar de primărie sau notar pînă la președintele Consiliului de Miniștri, ciocoi vechi și noi, boieri mari și mici, pensionari, funcționari în activitate și disponibilitate, chivernisiți și paraponisiți.

„Am pus băiatu la școală" însemnează în gura celor mai mulți părinți : „L-am scos din rîndul muncitorilor ; cînd se va face mare, va ședea tolănit pe canapea, va fuma toată ziua țigări, se va plimba zi și noapte în trăsură picior peste picior, și va scrie ordine și instrucțiuni fără efect".

Cînd copiii vin în vîrstă, părinții cu toți amicii și neamurile aleargă, intrigă, se roagă, strigă, pînă ce le procură o slujbă sau cel puțin o speranță de slujbă, fără a ține în seamă nici neodihna, nici bătăile de inimă, nici umilința ce

le pregătesc ; şi fără voia lor le frămîntă o viaţă zdruncinată şi o pîne amară, distrăgîndu-i de la modesta viaţă de meseriaş.

Funcţionarismul, cu modul în care se eserseazä, a devenit un rău mare care bîntuie ţara noastră. Mai nainte vreme, împiegaţii statului se ziceau slujbaşi, adică oameni la serviciul publicului, avînd datoria de a opri pe locuitorii de sub juridicţia lor de a se asupri unii pe alţii şi de a răpi unii de la alţii ; de a-i obliga pe fiecare a respecta dreptul şi proprietatea altora, de a înfrîna pe asupritori, de a face dreptate asupriţilor şi de a împlini dările şi datoriile către stat.

Dar acum lucrurile s-au schimbat. Ei se numesc funcţionari şi, din servitori ce erau ai poporului, sluga de altădată se consideră ca stăpînul publicului ; şi de la vătăşel pînă la întîiul ministru, de cînd s-a schimbat numele, s-a schimbat şi purtarea ; pentru dînşii, numele de funcţionar înseamnează stăpîn, fie din plugari, fie din mitocănime sau din ciocoime... Cînd ai vreo afacere la cîte o autoritate, trebuie să te duci de cîte zece ori, pînă găseşti pe impiegatul însărcinat a-i da dezlegare.

ION GHICA

Revista nouă, 15 iunie – 15 iulie, 1882.

GLOSAR

A

Aga – şeful poliţiei.

Agie – organ administrativ din secolul al XIX-lea, însărcinat cu menţinerea ordinii publice.

Agora – piaţă publică în oraşele Greciei antice, unde se ţineau adunările populare.

Alilodidactică – (şcoală) care preconizează ca elevii să se înveţe unii pe alţii sub conducerea profesorului.

Anafora – raport scris, adresat domnitorului, de obicei de către un mare dregător.

Apelpisit – ajuns la marginile răbdării ; smintit, nebun.

Apoftegma – maximă, sentinţă.

Arhitravă – element de construcţie (caracteristic arhitecturii clasice) care se sprijină pe capitelul coloanei şi susţine friza.

Arhon – titlu de politeţe cu care se adresa cineva unui boier.

Arhontologie, Arhondologie – istorie a nobilimii.

Armaş – om înarmat, însărcinat cu paza ordinii şi a averii domnului şi a boierilor.

Armăşie – instituţie în fruntea căreia se află vel-armaşul (marele-armaş).

Armean – locul, cercul unde se aşază arşicele în care trebuie să se lovească.

Armorii – blazon.

Arnăut – soldat mercenar albanez (sau din alt neam, dar îmbrăcat în costumul naţional albanez), recrutat de domnii fanarioţi ; servitor înarmat, ţinut de boieri pentru paza personală sau folosit ca lacheu.

Arvanit – albanez.
Arz – ordin împărătesc (I.G.) ; plîngere scrisă (de obicei împotriva domnitorului) prezentată sultanului sau marelui vizir.
Arzmabzar – petițiune către Poartă (I.G.).
Aviso – corabie mică, avînd odinioară misiunea de a duce înștiințări sau ordine.

B

Baci – (la jocul de arșice), cel care cîștigă și are dreptul să arunce cel dintîi arșicul.
Bairactar – stegar.
Bandieră, Banieră – steag.
Baraterie – pagubă intenționat făcută armatorilor sau asigurătorului unui vas, de către patronul acestuia sau de către o persoană din echipaj.
Baș – cap sau șef (I.G.) ; element de compunere intrat în limbă prin cuvinte turcești, care denumesc funcții sau ranguri.
Baș-beșli-aga – comandant, șef de beșlii.
Baș-boier – boier mare, boier de frunte.
Baș-ciohodar – întîiul cămăraș al domnului, avînd sub porunca sa pe ceilalți ciohodari.
Bașibuzuc – nume purtat de voluntarii turci (vestiți prin cruzime), aparținînd trupelor neregulate.
Batel – vaporaș.
Bavoletă – panglică, bucată de stofă fixată la spatele unei pălării.
Becer – boier de rang inferior, însărcinat cu supravegherea bucătăriei domnești ; plăcintar, cofetar.
Begler-bei, Begler-beg – guvernator general al unei provincii turcești, avînd rangul de pașă cu un singur tui.
Beilic – conac în care se găzduiau beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în Țările Romînești.
Beizadea – fiu de domn, principe.
Berber-bașa – șeful bărbierilor.
Beșli-aga – căpitan de beșlii.
Beșlic – monedă turcească de 5 parale, care circula în Muntenia.

Beșliu – soldat din cavalerie (de obicei turc), care făcea serviciul de curier domnesc sau de jandarm.
Bez – în plus, pe deasupra, peste.
Biniș – haină boierească pentru solemnități, de modă turcească, lungă pînă la călcîie și îmblănită pe margini.
Blank – galben cu zimți întregi.
Bogasier – negustor care vindea diferite articole de manufactură, în special *bogasiu* (stofă sau pînză scumpă, în culori și cu lustru, care se importa din Orient și se întrebuința mai ales la căptușitul hainelor).
Bogdan-beg – nume dat de turci domnului Moldovei.
Brandebur, Brandenburg – șnur sau găitan care se coase, ca podoabă, pe pieptul unor haine.
Brulot – corabie de război încărcată cu materii inflamabile.
Buchinist – anticar.
Bughiu – nimerirea cu ichiul a arșicelor din armean.
Buluc – ceată de oameni (înarmați).
Buluc-bașa – comandant de buluc.

C

Cabadai – mîndri, voinici.
Cabaniță – manta scumpă purtată de domnitor sau boieri la solemnități.
Cacom – hermină.
Cafegi-bașa – șeful cafegiilor domnești.
Caicciu – conducător de caic (mică navă cu pînze).
Caimacam – locțiitor al domnului în lipsa acestuia sau în caz de vacanță a tronului ; guvernator.
Calemcheriu – postav fin.
Calemgiu – funcționar de cancelarie ; copist, pisar.
Calpuzan – persoană care face bani falsi, falsificator de bani.
Campoduce – comandant.
Capan – magazie care servea de depozit (de alimente) pentru trupele turcești.

Capanlii – furnizorii armatei turcești (I.G.).

Capuchehaie – reprezentant al domnitorilor romîni la Poarta Otomană.

Capugiu – aprod împărătesc (I.G.) ; trimis al sultanului însărcinat cu aducerea la îndeplinire a hotărîrilor acestuia în Țările Romînești, privind în special schimbarea domnilor.

Cauc – acoperămînt de cap, înalt, rotund, făcut din pîslă, purtat în trecut de boieri și de cei care îl slujeau.

Cavaf – cizmar, negustor de încălțăminte.

Cavas – agent de poliție, jandarm.

Cămăraș – slujbaș la odăile domnitorului, în special la camera de dormit.

Căminar – boier care avea în grijă strîngerea dării pentru băuturile spirtoase.

Căție, Cățuie – vas de metal sau de pămînt în care se ard mirodenii.

Ceacșiri – pantaloni turcești largi.

Cealma – turban.

Ceauș – vătaf.

Cepchen – haină boierească scurtă, cu mînecile despicate, care se purta pe umeri.

Cerviș – seu de vită.

Chehaia – slujbaș vamal ; șef de poștă.

Chehaia-beg – mareșalul marelui vizir.

Chiocec – joc, dans turcesc.

Chiostec – șiret la gulerul mantalei.

Chitră – fructul chitrului, cu aspectul unei lămîi mari, din care se face dulceață.

Chivără – chipiu înalt folosit de anumite unități militare.

Ciflic – conac de moșie.

Cigmigea – ladă.

Cinovnic – funcționar de stat.

Ciochină – partea dindărăt a șeii, de care se pot lega traista, desagii etc.

Ciohodar – slujitor domnesc.

Ciorbagiu – comandant al unui regiment de ieniceri.

Cirac – protejat (I.G.).

Ciraclic – protecție.

Cislă – cotă-parte care revenea fiecăruia dintr-o sumă (impozit sau cheltuială) plătită în comun ; repartizarea proporțională a dărilor, fixată de obștea satului după avere.

Cisniu – expertiză pentru fixarea prețului de vînzare la articolele de consumație.

Citarea – un fel de stofă fină vărgată.

Ciupag – partea iei de la brîu în sus ; pieptar.

Civit – albastru-închis.

Cîrcserdar – căpitan de jandarmerie turcă ; comandantul unei potere.

Cîrjaliu – tîlhar, hoț.

Clauster – mănăstire, pension condus de călugărițe.

Clucer – boier avînd atribuții mai ales în legătură cu aprovizionarea curții domnești.

Clucer de arie – mic boier ce se îngrijea de grînele pentru curtea domnească.

Comis – boier de divan, care avea în sarcina sa grajdurile domnești.

Complexiune – constituție fizică.

Conchistă – cucerire ; lucru cucerit.

Confinat – închis.

Contoș – haină luxoasă, lungă, purtată de boieri.

Conține – a stăpîni pe cineva.

Cornice – partea superioară, ieșită în afară și ornamentată, a zidului unei construcții, pe care se sprijină acoperișul.

Coroi – șoim de vînătoare.

Corvetă – corabie de război cu trei catarge, înarmată cu artilerie ușoară, mai mică decît fregata și mai mare decît bricul.

Cric – golf mic.

Cucă – căciulă înaltă, împodobită cu pene de struț, pe care o purtau în semn de distincție căpeteniile turcești și domnitorii romîni în timpul ceremoniilor.

Cupar – boiernaș ajutor al paharnicului.

Curama – colectă.

Cursă – pastă aromatică importată din Orient, întrebuințată ca mirodenie.

Cutnie – stofă de mătase amestecată cu bumbac.

D

Debulat – spetit, istovit.

Derebei, Derebeg(hi) – mic principe turc, cu puteri despotice.

Devlet – Poarta Otomană.

Dezghin – săritură, joc (al unui cal).

Didimi – gemeni, Dioscurii Castor și Pollux.

Divictar – cel ce îngrijea la curtea domnească de călimări și cele necesare scrisului.

Djurstvă, Dejurstfă – poliție.

Dragoman – tălmaci, interpret.

E

Edecliu – slujitor la curtea domnească.

Elciu – consul al unei țări europene pe lîngă Poarta Otomană.

Elisă – elice.

Epingea, ipingea – manta cu glugă, fără mîneci.

Epistat – administrator, intendent, vechil.

Epizootie – extindere prin contaminare a unei boli infecțioase la vite.

Evghenie – boierie, noblețe.

Evghenist – nobil, aristocrat.

Exacțiune – stoarcerea unor dări ilegale.

Ex-voto – figuri și obiecte ce se anină în biserici, în urma îndeplinirii unei dorințe pentru care s-au făcut rugăciuni.

F

Falangă – sul de lemn de care se legau picioarele condamnaților, pentru a fi bătuți la tălpi.

Falanster – (termen folosit în doctrina socială utopică a lui Fourrier) clădire destinată membrilor unei comunități.

Fârtale – sferturile, părțile unui blazon.

Feregea – haină ușoară și scurtă de vară.

Fermenea – haină scurtă, cusută cu fir, îmblănită sau nu.

Fifer – flautist.

Filonichie – discuție aprinsă, gîlceavă.

Finfunsfanțib – monedă austriacă de 25 crăițari.

Friză – (în arhitectura clasică) suprafață cuprinsă între arhitravă și cornișă.

Fulie – broșă de forma narcisului.

Furlandisi – a se fuduli, a se făli.

Fustanelă – fustă scurtă, largă și creață, făcînd parte din costumul național al grecilor și albanezilor.

Fustaș – soldat înarmat cu suliță, care făcea parte din garda personală a domnitorilor, în secolul al XIX-lea.

G

Gabrovean – meșter de cuțite.

Gealat – gîde (I.G.).

Gevrea – batistă de mătase sau de pînză brodată cu mătăsuri, cu fir și fluturași.

Ghermesit – stofă de mătase.

Ghiaur – poreclă șovină dată în trecut de turci celor de altă religie decît cea mahomedană.

Ghicelic – scufie.

Ghiordum – joc de cărți.

Giolar – jucător de arșice.

Girandolă – candelabru cu mai multe brațe.

Girit, Gerid – un fel de suliță cu care turcii trăgeau la țintă.

Giubea – haină largă purtată de boieri.

Goștină – dare pe oi și pe porci.

Grief – pagubă făcută cuiva ; plîngere.

Gugiuman – căciulă îmblănită, purtată de boieri și domni.

H

Halea – în funcțiune.
Harșa – pătură pusă pe spinarea calului sub șa.
Haraci – tribut anual pe care îl plăteau sultanului țările creștine supuse turcilor.
Hatman – unul dintre cei mai mari boieri ai Moldovei, însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri.
Hîrșie – piele fină de miel sau de alte animale.
Husar – soldat din cavaleria maghiară și poloneză.
Huzmet – venit al țării, care se vindea la mezat.

I

Iasacciu – slujitor dat spre pază.
Ichiu – (la jocul de arșice) arșic mai mare (și plumbuit) cu care se lovesc celelalte arșice în timpul jocului.
Icosar – monedă turcească de argint sau de aur, cu circulație în Țările Romînești.
Iflac-beg – nume dat de turci domnului Țării Romînești.
Iolă – barcă îngustă și ușoară cu pînze sau cu lopeți.
Imam – preot mahomedan.
Imineu – pantof de marochin negru, roșu sau galben.
Incablu – măsură marină, a zecea parte dintr-o milă marină (185,2 m).
Internunciu – trimis, ambasador al unei țări.
Isnaf – breaslă.
Ispitit – priceput.
Ispravnic – șef al administrației dintr-un județ.
Isprăvnicel – vătășel.
Ișlicar – cel ce confecționa sau vindea ișlice.
Iuncher – tînăr care se pregătea pentru cariera armelor.

L

Ladin – ladan; un fel de rășină.
Lebadea, Libadea – anteriu purtat de boieri.
Lenghiu – lovirea arșicelor cu ichiul.

Lipscan – negustor de articole de manufactură.
Lisă – fructe zaharisite.
Listopirat – tîlhar de mare.
Logofăt – titlu de mare demnitar în ierarhia boierilor romîni din timpul orînduirii feudale.
Logofăt al credinței – ministrul Învățămîntului.
Lude – bir pe obște.

M

Mader – vin de Madera.
Mahmudea – monedă turcească de aur, care a circulat și în Țările Romîne.
Maidan (a scoate la ~) – a scoate la iveală.
Malotea – scurteică îmblănită, cu guler și manșete de blană.
Mamamuși – pretinsă demnitate turcă.
Manaf – ostaș turc de sub comanda lui Manaf Ibraim.
Mandat – destăinuire.
Mapa – conducător (în falanstere).
Marabu – maramă de pînză foarte fină, voal.
Marțelin – stofă moale de mătase.
Masala – torță.
Masalagiu – purtător de torță, făclier.
Mavrofor – ostaș din batalionul sacru al Eteriei.
Mazdrac – suliță.
Mazil – boier scos din slujbă.
Medelnicer – mic boier care turna domnului de spălat, înainte de masă.
Mehmendar – comisar turc.
Meși – odinioară cizmulițe din piele fină, lungi pînă la glezne.
Metania (a-și lua ~) – a se așeza.
Meterhanea – orchestră turcească.
Metope – spații pătrate și sculptate între trigrifele frizei.
Miralai – colonel turc.
Mucari – foarfeci cu care se curăță mucul lumînărilor.
Muchelef – elegant.

Mudir – căpetenie de ţinut, un fel de ispravnic.
Muftiu – căpetenie religioasă a musulmanilor.
Mursă – benghi, aluniţă.
Muzzo – mus, elev marinar.

N

Nafè – blană din piept de vulpe.
Nart (a tăia ~) – a stabili un preţ fix.
Nefer – soldat.
Nizam – soldat turc.
Nobutiu, Năutiu – de culoarea năutului, gălbui.
Novita – noutate.

O

Odivoi – infanterist.
Ogeac – camera de gardă, la palatul domnesc.
Omelie – predică.
Ordie – tabără.
Otagiu – ostatic, zălog, garanţie.
Otcup – arendă către stat.
Otcupciu – arendaş al unui venit al statului.
Otnoşenie – raport, comunicat, adresă oficială.
Otomană – canapea orientală.

P

Pacea – blăniţă din picioare de samur.
Paia – scos din funcţiune.
Pambriu – stofă fină din lînă merinos.
Paplină – poplină.
Pecetluită (cămaşă ~) – cămaşă prinsă cu peceţi, pentru ca osînditul să n-o poată schimba.

Palicar – luptător grec pentru independenţa patriei.
Paraponisit – supărat, necăjit, nemulţumit.
Participii (a vinde ~) – a preda limbi străine.
Parucic – grad militar corespunzător locotenentului de astăzi.
Pasir – galben cu zimţii roşi, de o valoare mai mică, dar admişi totuşi la plăţi.
Pazarnic – poliţaiul pieţei.
Păsdere – pleavă.
Pecetluitură – impunere.
Peşcheş – dar, plocon, cadou.
Pirozea – peruzea.
Pitac – diplomă de boierie ; decret.
Pitar – boiernaş ce se îngrijea de pîinea pentru curtea domnească; brutar.
Podorojnă – poruncă pentru a se da caii de poştă.
Polcovnic – comandant al unei cete ostăşeşti, colonel.
Posluşnic – slugă boierească.
Postelnic – ministru al Afacerilor Externe.
Poturi – pantaloni largi, cu partea de jos strînsă pe pulpe.
Prăfărie – pulberărie.
Prevaricaţiune – samavolnicie, comportare necinstită în funcţie.
Privilegiu – antrepriza serviciului de poştă.
Proviant – provizii, alimente (pentru armată).
Pruă – proră.

R

Radou – pod plutitor, plută.
**Rai* – pămînt supus sau sub ocrotire (I.G.) ; raia.
Regea – mare demnitar.
Reis-efendi – mare cancelar.
Recipiendar – candidat.
Rezou – reţea.
Rodozahar – dulceaţă de trandafiri.
Ronde-bosse – sculptură în relief.
Rubia – numele unei monede turceşti de aur.

S

Sacnasiu, sacnasie – un fel de balcon închis cu geamuri prelungit deasupra uliţei (scos).
Salep – băutură orientală făcută cu apă, miere şi salep (feculă extrasă din tuberculele unor orhidee).
Salepgiu – vînzător de salep.
Salop – scurteică fără mîneci.
Salţă – sos.
Samoderseu – autocrat, tiran.
Sangulie – fîşie lată de pînză cusută cu fir.
Sămeşie – funcţia celor ce încasau dările.
Sculă – bijuterie.
Scutelnic – om scutit de biruri.
Sdelcă – contract.
Seimean – soldat mercenar.
Seis – rîndaş.
Seleaf – vezi *Sileah.*
Selimie – stofă.
Serdar – boier de rang inferior, cu atribuţii militare.
Serhat – fortăreaţă turcească de graniţă.
Seraschier – comandant al armatei şi ministru de război în vechiul imperiu otoman.
Sevai – stofă aurie.
Sfanţih, Sfanţ – veche monedă austriacă de argint.
Sfeti – a (se) arăta, a (se) da la iveală.
Sileah, Seleaf – brîu pentru arme.
Simorie – ceată, bandă.
Sinet – act.
Singeap – blană cenuşie, uşoară, de jder.
Sluger – boier însărcinat cu aprovizionarea curţii domneşti.
Smotru – inspecţie militară.
Sofragi-başa – cel dintîi slujitor la masa domnească.
Soltar – măscărici, bufon.
Spahiu – cavalerist, călăraş turc.
Spătar – mare boier, şeful oastei.
Stacoj – rac.

Staţionar – vapor de război, care patrulează la intrarea unui port, pentru a exercita un fel de poliţie.
Stolnic – mic boier, şef bucătar domnesc.
Sudit – supus străin.
Suvariu – ostaş din cavaleria turcească.

Ş

Şaică – şalupă.
Şătrar – slujtor ce se îngrijea de corturile domneşti.
Şauaş – cal dintr-un atelaj care poartă şa.
Şişanea, Şuşanea – puşcă lungă, veche.
Şleapă (Slapă) – pălărie, tricorn.

T

Tabla-başa – cal de paradă, bogat împodobit, primit de domn din partea sultanului.
Taclit – brîu.
Talpaş – pedestraş.
Tarabulus, Tarabolus – şal înfăşurat în jurul capului, la orientali.
Tarapana – monetărie.
Tatarcă – învelitoare pentru cap, împodobită cu blană.
Taxidar – slujbaş însărcinat cu strîngerea dărilor.
Tecnologie – morfologie.
Teleloaică – feminin de la telal, zaraf.
Tetrea – peltea de fructe.
Tombatera – acoperămînt al capului, sau îmbrăcăminte purtată pe la începutul veacului trecut ; denumeşte pe ruginiţi, retrograzi.
Topuz – sceptru, buzdugan mic.
Trendafiri – cîrnaţi cu usturoi (I.G.).
Triglifă – ornament al frizei.
Tufecci-başa – şeful gărzii domneşti.
Tufecciu – puşcaş.
Tui – steag făcut din cozi albe de cal, prinse de o lance cu semilună în vîrf.

Tumbelechiu – la turci, tobă mică de aramă, de formă semisferică.
Tură – monogramă.

U

Udagaciu – substanță plăcut mirositoare.

V

Vadea – scadență.
Valesi, *Valiu* – guvernator turc.
Vapel (ă) – fel de broderie.
Vașel, *Vasel* – vas de război.
Vătășie de plai – subprefectură.
Velociped – vehicul cu două roți inegale asemănător cu bicicleta.
Vengheră – haină scurtă de postav îmblănită cu șireturi și brandenburguri.
Vergura – vergea orizontală pe catarg, pentru susținerea pînzelor.
Vilaiet – provincie turcească.
Vornic – mare demnitar la curtea domnească, însărcinat cu supravegherea curții, cu conducerea treburilor interne, avînd și atribuții judecătorești.
Vornicie – localul în care vornicul își exercită funcția.

Z

Zaherea, *Zaharea* – hrană, provizii (pentru armată.
Zapcilic – strîngerea dărilor.
Zapciu – funcționar însărcinat cu strîngerea dărilor.
Zaplan – hamilă.
Zaporojan – cazac dintr-o organizație autonomă ucraineană cu caracter militar.
Zăcaș – rău, pornit pe jaf.
Zeibeg – soldat turc din Asia Mică.

CUPRINS

Responsabil de carte: C. Mohanu
Tehnoredactor: A. Bucur
Corector: A. Voronca

Dat la cules 20.07.60. Bun de tipar 16.08.60. Tiraj 40.145 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m². Ft. 700×920/32. Coli ed. 15,95. Coli de tipar 10,5. Ediția I. Comanda 5041. Planșe tiefdruck 1. A. nr. 0501. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—6.

Tiparul executat sub com. nr. 1230 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.